

Univerzita Karlova
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění

Mgr. Miroslav Šmied

České středověké umění pohledem Katolického dějepisce

**Příspěvek k historii oboru Dějiny křesťanského umění
v Čechách a na Moravě**

Doktorská disertační práce

školitel: Prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc., Dr. h. c.

Praha 2016

Prohlašuji, že jsem doktorskou disertační práci vypracoval samostatně a v seznamu pramenů a literatury jsem uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil. Zároveň prohlašuji, že jsem práci s tímto názvem nepředložil k obhajobě za účelem získání titulu na jiné univerzitě. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 6. 2. 2016

Tato studie vznikla v rámci řešení grantového projektu programu MK ČR: PROJEKT APLIKOVANÉHO VÝZKUMU A VÝVOJE NÁRODNÍ A KULTURNÍ IDENTITY (NAKI) s názvem: „Lesk a sláva českého království. Kořeny české státní a národní identity.“ (kód DF 13P01OVV017), jehož jediným řešitelem je Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Stolice učitelké pro vědu křesťanského umění a archeologie na fakultách a učelištích bohosloveckých

„Popelka mezi vědami bohosloveckými – nauka o umělecké archeologii církevní jakož i o výtvarném umění křesťanském – konečně snad předce prohlášena bude za sourodou sestru. Dosud jen v tmavém koutku seděla a i do toho koutku pokradmo se dostala. Jen s ostýchavostí odvažuje se mluvit hlasitě, aby snad i z toho koutku nebyla zase vypuzena. Pohlíží se na ni ještě s vysoka a přes rameno. Jest nejmladší dcerou v četné rodině věd bohosloveckých, – ale nejnadnější. Vždyť mluví a vypravuje výhradně o kráse Církví posvěcené, tedy o nejvznešenější kráse světa vezdejšího. Nad umění církevní ve světě nic není krásnějšího. Ta krása pokřtěná, pečlivou a svatou máti Církví odchovaná a vyučená jest jednak odleskem, jednak předobrazením krásy a slávy rajské a nebeské.

Archeologii křesťanskou otvírá se nám jeden z křišťálových pramenů katolické tradice, poskytuje se důkazů jasných a nezvratných na potvrzenou základních dogmat víry naší.“¹

Ferdinand Josef Lehner

¹ Ferdinand Josef LEHNER: Stolice učitelké pro vědu křesťanského umění a archeologie na fakultách a učelištích bohosloveckých. In: Method 2/X, Praha 1884, s. 13.

České středověké umění pohledem Katolického dějepisce

Příspěvek k historii oboru Dějiny křesťanského umění

v Čechách a na Moravě

Anotace

Předkládaná disertační práce pojednává o historii studijního a vědního oboru nazvaného „Dějiny křesťanského umění“. Pokouší se hledat kořeny zájmu o historii, sakrální památky, a monumenty národní minulosti v duchovním prostředí v českých zemích, a jeho následné zařazení do kontextu soudobého evropského vývoje zájmu o výtvarné umění, a jeho studium.

Počínaje nestaršími hagiografickými památkami, které nejsou pouze doklady literární historie, ale v mnoha případech jsou jejich texty důležité z hlediska zmínek o stavebních monumentech a výtvarných dílech, mezi nimiž dominuje Kristiánova legenda, přes texty středověkých kronikářů, Kosmy, jeho pokračovatelů, Kroniky zbraslavského kláštera i kronik doby vlády Kala IV., přes historiografii barokního období, jíž bezesporu dominuje dílo Bohuslava Balbína a Tomáše Pešiny z Čechorodu, a období národního probuzení, po rozmach oboru v devatenáctém století, kdy se svým zakladatelským dílem zapsal zejména Ferdinand Josef Lehner, až po vyvrcholení činnosti představitelů oboru v první polovině dvacátého století, kdy byl reprezentován osobnostmi Antonína Podlahy, Eduarda Šittlera, a Josefa Cibulky.

Na základě rekapitulace a následného popisu životů a díla jednotlivých osobností se pak předkládaná práce snaží vymezit

příspěvek duchovního stavu k budování české státní a národní identity. Respektive k míře soudobého poznání monumentů národní minulosti, výtvarného umění, a můžeme říci také národního uvědomění. Teprve na základě těchto prací, mohly vzniknout moderní vědní disciplíny a studijní obory humanitního zaměření, na českých vysokých školách a univerzitách, mezi nimiž má dnešní Ústav dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy po více než dvanácti letech existence nepochybně své pevné místo.

Medieval Art in the Bohemian Lands Through the Lens of Catholic History

A Paper on the Field of the History of Christian Art in Bohemia and Moravia

Annotation

This paper deals with the history of the study and discipline called "History of Christian Art". It attempts to find the roots of the interest in history, sacred monuments, and national monuments of the past in the spiritual environment of the Czech lands, and its subsequent inclusion in the context of contemporary European developments of interest in art and its study.

Beginning with the oldest hagiographic texts, which are not only records of literary history, but in many cases are important in terms of references to building monuments and artworks, among which Kristian's legend is dominant, through the texts of medieval chroniclers, Kosmas, his followers, the Chronicle of Zbraslav Monastery and chronicles from the reign of Charles IV., across the historiography of the Baroque period, which is without a doubt dominated by the work of Bohuslav Balbín and Thomas Pešina of Čechorod, and the period of national awakening, through a boom industry in the nineteenth century, when Ferdinand Josef Lehner made history with his founding work, to the culmination in the activities of representatives of the field the first half of the twentieth century, when it was represented by personalities such as Antonin Podlaha, Eduard Sittler, and Josef Cibulka.

Based on the recapitulation and subsequent description of the lives and works of individual personalities, this paper then tries to define the contribution of the spiritual state to the building of

the Czech state and national identity, or, respectively, to the level of contemporary awareness of national monuments, fine art, and, we could say, to the national consciousness. Modern scientific disciplines and fields of study in the humanities at Czech colleges and universities could only have arisen on the basis of these works, which includes the Institute of Christian Art at the Catholic Theological Faculty of Charles University, which has firmly established itself after more than twelve years of existence.

Překlad: George A. Komrower

Klíčová slova

Dějepisectví, dějiny umění, středověké umění, historiografie, dějiny vědy, historie oboru Dějiny křesťanského umění, barokní dějepisectví, osvícenství, Jezuité, Piaristé, Benediktíni

Key words

Historiography, History of Art, Medieval Art, History of Science, History Christian art History field, Baroque historiography Enlightenment, Jesuits, Piarists, Benedictine

Obsah

1 K historii oboru dějiny křesťanského umění	13
1.1 Přehled dosavadního bádání	18
1.2 Sborníky, slavnostní tisky a nekrology za představiteli katolického dějepisu umění v Čechách	29
2 Středověké prameny k dějinám umění v Evropě	36
2.1 Opat cisterciáckého opatství v Saint Denis u Paříže – Suger	38
2.2 Gervasius z Canterbury	42
3 Nejstarší prameny k památkám křesťanského umění v Českých zemích	48
3.1 Kristián	49
3.2 Kosmas	53
3.3 Mnich sázavský	59
3.4 Kanovník vyšehradský	71
3.5 Vincencius	78
3.6 Druhé pokračování Kosmovo	80
3.7 Kronika tak řečeného Dalimila	81
3.8 Kronika Zbraslavská	83
3.9 František Pražský	90
3.10 Beneš Krabice z Weitmile	96
3.11 Inventáře pokladů a chrámového vybavení	105
3.12 Staročeská próza a exempla – Gesta romanorum	108
3.13 Historiografie doby husitské a prameny k dějinám umění v době humanismu	110
4 Barokní dějepisectví	112
4.1 Bohuslav Balbín	117
4.2 Jan Kořínek	128

4.3 Tomáš Jan Pešina z Čechorodu	137
4.4 Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé Vsi	152
5 Histirografové Balbínova okruhu a jeho pokračovatelé	157
5.1 Vývoj barokní historiografie na Moravě	157
5.1.1 Matěj Benedikt Bolelucký	158
5.1.2 Jan Jiří Středovský	1159
5.2 České království	160
5.2.1 Jan Tanner	160
5.2.2 Jan František Beckovský	162
5.2.3 Jan Florián Hammerschmidt	163
6 Osvícenství v Evropském kontextu a počátek vědeckého pojetí dějin výtvarného umění	173
6.1 Osvícenství v Českých zemích a role příslušníků řádu benediktinů a piaristů na formování obrazu národní minulosti	179
6.1.1 Rajhradský klášter jako ohnisko vzdělanosti a historiografie na Moravě	187
6.1.2 Magnoald Ziegelbauer	188
6.1.3 Bonaventura Josef Piter	193
6.2 Piaristé a jejich role na vytváření nového historického obrazu Čech	195
6.2.1 Gelasius Dobner	195
6.2.2 Mikuláš Adaukt Voigt	199
6.2.3 Topografie	205
6.2.4 Jaroslav Schaller	208
7 Rozmach oboru dějiny křesťanského umění v devatenáctém století	210
7.1 Pražští kanovníci jako stavebníci a objednavatelé uměleckých děl	215
7.1.1 Královská kolegiátní kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě	215
7.1.2 Jan Václav Ditrich z Lilientálu	216
7.1.3 Jan Vojtěch Tomáš Berghauer	218

7.1.4	Josef František Dewoty	225
7.1.5	Vojtěch Ruffer	227
7.1.6	Václav Svatopluk Štulc	229
7.1.7	Mikuláš Karlach	230
7.2	Metropolitní kapitula u svatého Víta	232
7.2.1	Václav Michal Pešina rytíř z Čechorodu	233
7.3	Komparace situace v českém prostředí s kanovnickým mecenátem a sběratelstvím v německých zemích: Ferdinand Franz Wallraf, Alexander Schnütgen a Franz Bock	243
7.3.1	Ferdinand Franz Wallraf	244
7.3.2	Alexander Schnütgen	246
7.3.3	Franz Bock	249
7.4	Dějiny křesťanského umění na Moravě	251
7.4.1	Vincenc Weintrit	253
7.4.2	Benediktinský klášter v Rajhradě u Brna jako centrum moravské historiografie	260
7.4.3	Gregor Tomáš Wolný	261
7.4.4	Beda Franciscus Dudík	262
8	Katolický dějepis umění v Čechách na přelomu devatenáctého a dvacátého století	265
8.1	Karel Navrátil	265
8.2	František Ekert	266
8.3	Jan Kapistrán Vyskočil	268
9	Zakladatelské osobnosti oboru	272
9.1	Ferdinand Josef Lehner	273
9.2	Antonín Podlaha	291
9.3	Eduard Šittler	317
9.4	Josef Cibulka	333

10 **Závěr** 358

Seznam použitých pramenů a literatury 326

1 K historii oboru

dějiny křesťanského umění

Roku 2015 si Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy připomněla dvě významná výročí. Před dvaceti pěti lety se po dlouhém odloučení mohla vrátit do universitního společenství pražského vysokého učení, v němž již od prvopočátku představovala jeden ze čtyř základních pilířů vzdělání. Následně byla na fakultě obnovena výuka Dějin křesťanského umění. Tím bylo navázáno na letitou tradici vzdělávání studentů bohosloví v oblasti, která byla po jejich příchodu do farností nedílnou součástí každodenní praxe. V roce 2003 se z tohoto studijního předmětu podařilo vytvořit samostatný stav se stejným zaměřením, jehož náplní je výuka církevních dějin a historie umění se sakrální tematikou v kontextu dobového vývoje výtvarného umění. V nedávné době byl tento ústav ještě rozšířen o studijní obor Dějiny evropské kultury, v němž jsou studenti seznamováni s kořeny evropské kulturní identity na poli historie, dějin literatury a výtvarného umění.²

Dějiny křesťanského umění se rozvinuly jako samostatný studijní obor, či můžeme říci samostatná vědní disciplína, ve druhé polovině devatenáctého století.³ Postupné pevné zakotvení

² Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013.

³ Jiří KUTHAN: Profesor Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX.*). Praha 2009, s. 9–14; Jiří KUTHAN: Deset let Ústavu dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (2003–2013). In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013, s. 15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepisectví a historie oboru Dějiny křesťanského umění

tohoto oboru na půdě KTF UK tak doplnilo již starší tradici universitní výuky dějin umění v Praze.⁴ Ty zde našly své místo v roce 1850, kdy byl na stoličce nově zřízené Katedry archeologie a dějin umění jmenován profesorem kutnohorský rodák, archeolog a historik Jan Erazim Vocel.⁵ Praha tak zaujímá v dějinách našeho oboru v celoevropském měřítku výjimečné místo, protože do té doby se výuka dějin umění etablovala pouze na universitách v Königsbergu a Berlíně.⁶ Praha se tak stala především zásluhou místodržitele hraběte Lva Thuna třetím místem, kde našly dějiny umění své pevné místo v universitním prostředí.⁷ Výuka tohoto humanitního oboru se v české metropoli může ohlédnout za úctyhodnou tradicí, jež dala nakonec vzniknout trojici samostatných pracovišť. Po rozdělení Karlo-Ferdinandovy university na českou a německou část, realizovaném v roce 1882, působily v Praze paralelně ústavy dva.⁸ Je třeba připomenout, že právě na německém Institut für Kunstgeschichte byl v osmdesátých a devadesátých letech devatenáctého století činný Josef Neuwirth, který nemalou část svého vědeckého díla věnoval právě výzkumu památek

v Čechách. In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): *Ve službách českých knížat a králů. Kniha k počti profesora Jiřího Kuthana (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.)*. Praha 2013, s. 13–27.

⁴ Martin VAŇÁČ: Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. In: *Sborník Katolické teologické fakulty*, sv. III. Praha 2000, s. 138.

⁵ Vojtěch BIRNBAUM: *Jan Erazim Vocel zakladatel našich dějin umění*. Praha 1942; Klement BENDA: *Jan Erazim Vocel – zakladatel českého dějepisu umění*. In: *Umění 28*. Praha 1980, s. 1–21 ; Karel SKLENÁŘ: *Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie*. Praha 1981; Klement BENDA: *Jan Erazim Vocel*. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ: *Kapitoly z českého dějepisu umění I*. Praha 1986, s. 87–105.

⁶ Udo KULTERMANN: *Geschichte der Kunstgeschichte*. Frankfurt a. M. / Berlin / Wien 1981, s. 428.

⁷ Jiří KUTHAN: *Deset let Ústavu dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (2003–2013)*. In: Miroslav ŠMIED (ed.): *Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.)*. Praha 2013, s. 15–33.

⁸ František KAVKA: *Dějiny University Karlovy*. Praha 1963, s. 221–223.

sakrálního umění středověkých Čech.⁹ Tomuto tématu se věnoval i po svém odchodu do Vídně. Byl tak položen solidní základ, na nějž pak mohla navázat řada dalších badatelů v českém jazykovém prostředí, mezi nimiž zastával v prvních desetiletích dvacátého století přední místo pozdější pražský světící biskup Dr. Antonín Podlaha.¹⁰ Právě jemu se podařilo prosadit pevné zakotvení výuky dějin křesťanského umění na půdě Katolické teologické fakulty, která zde také pod jeho vedením od roku 1892 probíhala. Výuka tohoto oboru na KTF UK tak doplnila stávající dvě pražské katedry. V této podobě obor existoval v následujících několika desetiletích. Slibný vývoj a spolupráci zmíněných pracovišť přerušilo až uzavření českých vysokých škol v roce 1939. V Praze pak zůstal jako hlavní centrum výuky a výzkumu dějin umění právě německý *Institut für Kunstgeschichte*, od roku 1934 pod vedením profesora K. M. Swobody.¹¹ Pražský rodák Karl Maria Swoboda pak dokázal vytvořit tým spolupracovníků, s nimiž se na sklonku třicátých let a v období protektorátu věnoval památkám výtvarného umění v českých zemích v kontextu soudobého říšského umění. Na tomto solidním základě vznikla řada vynikajících a průkopnických prací, zejména k období vrcholného středověku a pražské parlérovské gotice. Výsledky jejich úsilí publikované následně v řadě studií a monografií dosud tvoří nedílnou součást naší práce a vědeckého bádání.¹²

⁹ Milena BARTLOVÁ: Německé dějiny umění středověku v Čechách do roku 1945. In: Pavel SOUKUP / František ŠMAHEL (ed.): Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Praha 2004, s. 68–69.

¹⁰ Karel CHYTL: Antonín Podlaha. Praha 1933.

¹¹ Milena BARTLOVÁ: Německé dějiny umění středověku v Čechách do roku 1945. In: Pavel SOUKUP / František ŠMAHEL (ed.): Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Praha 2004, s. 74–76.

¹² Jiří KUTHAN: Deset let Ústavu dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (2003–2013). In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013, s. 15–33.

Po osvobození republiky v roce 1945 došlo naopak k uzavření pražské německé university. Po jejím zrušení a vyhnání Němců z Prahy a Čech, byla tato dlouhá tradice násilně přetržena a významné pracoviště našeho oboru přestalo existovat. Zatímco řada Swobodových asistentů našla svá nová působiště ve Spolkové republice Německo, především pak na půdě mnichovské university, samotný K. M. Swoboda se po dvanácti letech pražského působení v roce 1946 vrátil do Vídně, kde získal místo universitního profesora uvolněné odchodem s nacisty spolupracujícího Hanse Sedlmayra.

Po obnovení českého Ústavu dějin umění v Praze fungovala vedle sebe paralelní pracoviště na Filosofické a Katolické teologické fakultě. Tuto praxi snad nejlépe symbolizovala osobnost profesora Josefa Cibulky, který působil na obou ústavech a jehož přednášky na jednotlivých fakultách byly hojně navštěvovány studenty ze sesterských ústavů.¹³

Když byla po komunistickém puči v roce 1948 Římskokatolická církev vystavena tíživé perzekuci, došlo také na její pražskou fakultu a zde působící osobnosti. Nejprve byla Josefu Cibulkovi odňata možnost působení na Filosofické fakultě a následně musela roku 1950 teologická fakulta opustit universitní společenství úplně. Byla pak vyloučena ze svazku fakult University Karlovy a pod názvem Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta odsunuta z Prahy do

¹³ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Dr. Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 7–20; Anna MASARYKOVÁ: Pedagogická činnost prof. Dra Josefa Cibulky. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Dr. Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 21–24; Jiří KUTHAN: Profesor Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX.*). Praha 2009, s. 11.

Litoměřic.¹⁴ V šedesátých letech vyučoval tento studijní obor Cibulkův někdejší asistent Miloslav Racek.¹⁵ Po smrti profesora Josefa Cibulky v roce 1968 zde v krátkém období 1969–1970 působil jeho další někdejší asistent Josef Zvěřina. Poté výuka oboru Dějiny křesťanského umění postupně zcela zanikla.¹⁶

Na tuto dlouhou tradici bylo navázáno až poté, co společenské změny v naší zemi umožnily návrat KTF do svazku Univerzity Karlovy. Již dvacet tři let zde tedy opět probíhá výuka církevních dějin a dějin křesťanského umění, paralelně s výukou na Ústavu pro dějiny umění a kultury na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy, a navazuje tak na tradici, jejíž kořeny sahají do předminulého století. Existence obou ústavů se v minulosti ukázala jako nesmírně prospěšná pro šíření kulturního povědomí národa a vzdělávání společnosti!¹⁷ Také personální propojení obou institucí se ukazuje jako nesmírně prospěšné, a spolu s mimořádně rozsáhlou ediční činností a pořádáním řady vědeckých setkání, společných akcí a exkurzí, přispívá k dobré spolupráci v rámci akademické obce.¹⁸

¹⁴ Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem*. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 26.

¹⁵ V letech 1960–1968. Srov. Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem*. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009.

¹⁶ Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem*. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 28.

¹⁷ Jiří KUTHAN: Profesor Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem* (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 11.

¹⁸ Miroslav ŠMIED (ed.): *Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013* (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII*). Praha 2013.

Již ze samotné logiky věci však vyplývá, že oba ústavy mají před sebou plnění řady odlišných úkolů, z nichž některé musí postupně vyplňovat bílá místa české historie, respektive historiografie, která zatím ještě namnoze zůstávají. Pracovníky a studenty Ústavu dějin křesťanského umění tak čeká nelehký úkol pokračovat ve zkoumání duchovních dějin českého národa a jejich následného neméně důležitého představování veřejnosti. Právě na tomto poli bylo již našimi předchůdci vykonáno mnohé. Bylo by možné jmenovat řadu badatelů, osvícených duchovních, kteří věnovali nemálo ze svého volného času, prostředků a energie k prohloubení poznání křesťanské minulosti Čech a Moravy. Zde však k tomu nemáme dostatek prostoru. Snad alespoň ve stručnosti je však nutno připomenout několik nejvýznamnějších osobností, které se podílely na položení základních pilířů české historiografie a tím také na formování českého národního vědomí a identity

1.1 Přehled dosavadního bádání

Přestože by se na první pohled mohlo zdát, že v dosavadní historické a historiografické literatuře nebyla katolickému dějepisectví, a zvláště pak katolickému dějepisu umění v českých zemích věnována dostatečná pozornost, opak je pravdou. V podstatě žádná z dosavadních seriózních studií zaměřených na dějiny našeho vědního oboru neopominula věnovat určitý prostor katolickým autorům. Na rozdíl od literárního díla katolických intelektuálů v Čechách a na Moravě, a výkonůna poli výtvarného umění, máme pocit, že doposud chybí na pracovních stolech zájemců o historii našeho oboru souborná práce věnovaná katolickému dějepisectví, a především katolickému dějepisu umění. Tedy v podstatě prehistorii a historii studijního a vědního

oboru, pro který se v posledních letech ustálil název **Dějiny křesťanského umění**.¹⁹

Teprve hlubší zamyšlení nad dobou vzniku tohoto oboru v devatenáctém století, a především pak nad jeho duchovními kořeny, které lze sledovat hluboko, v podstatě až k literárním dílům středověku, nás přivedlo k myšlence podat souhrn těchto děl a osobností, a podat svědectví o jejich práci! Době, ve které jim bylo dáno žít, a prostředí, v němž jim bylo umožněno formovat hlavní duchovní myšlenky. Prohlubovat svůj mnohdy z dnešního pohledu ne dostatečně odborný pohled na monumenty výtvarného umění v našich zemích. Nástin, který se nám před časem podařilo uvést do literatury, byl pouze předznamenáním nyní předkládaného textu, i když i tento se v podstatě drží tehdy vytvořené časové osnovy a základního schématu.²⁰ Počet osobností byl rozšířen, stejně jako prostor věnovaný jejich jednotlivým dílům. V obecné shodě s tím, jak jsou konstruovány mnohé jiné práce a publikace věnované historiografii, zařazujeme také my na příslušných místech podstatné formulace, myšlenky, a popisy uměleckých děl z pera zmiňovaných autorů. Tedy zcela v souladu s výrokem barokního historiografa Jana Františka Beckovského: „*Knihy z kněh spisovati není hanba*.“²¹

¹⁹ V minulosti byla specializace studia s téměř totožnou obsahovou náplní nazývána „Křesťanská archeologie.“

²⁰ Jiří KUTHAN: Profesor Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX.)*. Praha 2009, s. 9–14; Jiří KUTHAN: Deset let Ústavu dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (2003–2013). In: Miroslav ŠMIED (ed.): *Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.)*. Praha 2013, s. 15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepiscství a historie oboru Dějiny křesťanského umění v Čechách. In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): *Ve službách českých knížat a králů. Kniha k počtě profesora Jiřího Kuthana (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.)*. Praha 2013, s. 13–27.

²¹ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 223.

Byli jsme vedeni snahou o zachování maximální možné autenticity textů a při jejich řazení tak byla určujícím faktorem především snaha o podání nanejvýš výmluvného obrazu doby, zachycujícího veškeré jazykové i myšlenkové proměny v nazírání jednotlivých badatelů na výtvarná díla a stavební, umělecké a historické monumenty naší národní minulosti. Přičemž u jednotlivých ukázek byla určující snaha o pokud možno maximální autenticitu textu, popřípadě výběr co možná nejlepšího překladu. Tak se dostáváme od strohých zmínek, kronikářských záznamů či listinných formulací k textům, jejichž autoři byli již vedeni nikoliv jen obdivem a úctou k osobám zakladatelů či objednavatelů těchto děl, jako tomu bylo u většiny středověkých kronikářů, ale především pak obdivem k jejich kráse a výjimečnému ztvárnění! O takovém přístupu v evropském kontextu dobře vypovídají slova opata cisterciáckého kláštera v Saint Denis u Paříže Sugera či pro české prostředí našeho Beneše Krabice z Weitmile ke stavebním dílům císaře a krále Karla IV. Důležitým aspektem pro předkládanou práci pak bylo hledání kořenů naší národní minulosti, a státní identity!²² K tomu všemu v minulosti vydatnou měrou přispívalo formování národního vědomí, popřípadě zemského patriotismu. Jakási neuchopitelná stmelující síla památek národní minulosti. A snaha o připomenutí a uvědomění si toho, co bychom mohli pomocí moderního jazyka dvacátého století označit jako národní svébytnost, či prozaičtěji pocit sounáležitosti a identity. Jak je tomu nanejvýš dobře patrné z děl barokního dějepisce, především pak z nedostižných textů Bohuslava Balbína.

²² O což se v širším kontextu pokoušíme také v rámci badatelského (řešitelského) týmu grantového projektu Ministerstva kultury: Aplikovaný výzkum a vývoj národní a kulturní identity (NAKI): **DF 13P01OVV017 „Lesk a sláva českého království. Kořeny české státní a národní identity.“**

Literatura potřebná ke studiu námi zvoleného tématu je rozmanitá a je jí především samotné literární či později vědecké dílo námi studovaných autorů. Její popis a podrobný rozbor je tedy průvodním motivem celé práce, která je vlastně postavena na v převážné míře knižně a časopisecky publikovaném literárním díle zmiňovaných osobností. Proto nebudeme na tomto místě podrobně opakovat to, co je řečeno později jinde. Vedle samotného výčtu jednotlivých historických prací a literárních děl zasluhují zmínku takové práce, které se věnují historii našeho oboru a historii dějepisectví a dějin umění obecně.

Bylo by zajímavé sledovat, jaké osobnosti našeho oboru se v průběhu věků věnovaly dějinám vlastní vědní disciplíny. Ne nadarmo se uvádí, že snad žádná jiná věda než historie si tak nelibuje právě v poznání vlastního vývoje. Pro obor dějiny umění, po dlouhou dobu ostatně vnímaný pouze jako jednu z pomocných věd historických, to platí stejně. Tak v minulosti opakovaně docházelo k ohlédnutí se za vykonaným dílem. Zajímavá je syntéza, zahrnující období druhé poloviny devatenáctého století, přesněji (1848–1898), kterou u příležitosti padesátého výročí panování císaře Františka Josefa I. sepsali dva přední protagonisté mladší badatelské generace Antonín Podlaha a Josef Pekař. Ta byla vydána pod názvem *Dějepisectví*, jako jeden ze sešitů sborníku k počtě tohoto jubilea.²³ Také Pekařův mladší kolega Josef Šusta, jenž byl snad nejvýznamnějším českým historikem první poloviny dvacátého století, se ve svých universitních přednáškách věnoval historii vlastního oboru. Z poznámek k této své práci následně vydal shrnující syntézu se širokým záběrem historie oboru a jeho vývoje nejen v českých zemích, ale jak bylo Josefu Šustovi vlastní, také v širokém evropském kontextu. Studie *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti*

²³ Josef PEKAŘ /Antonín PODLAHA: *Dějepisectví*. Praha 1898.

vzdělanosti západní ve středověku a době nové se tak stala na dlouho dobu základní studijní příručkou pro jmenovanou disciplínu.²⁴

Za naprosto základní práci, příručkou, bez které se neobejde žádný ze zájemců o dějiny dějepisectví, je kniha Františka Kutnara a Jaroslava Marka *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Zejména pak její nepoměrně lépe dostupné druhé vydání, jež vyšlo v nakladatelství Lidové noviny v roce 1997.²⁵ Tato dosud nepřekonaná a naprosto vyčerpávající práce nám také byla základní pomůckou v orientaci v historii oboru, spolu s přednáškovým cyklem s názvem „Dějiny dějepisectví“ prosloveným Prof. PhDr. Zdeňkem Benešem, CSc. na půdě Katedry historie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, jehož jsem byl na sklonku devadesátých let minulého století vděčným posluchačem. A byl to především profesor Beneš, kdo mne přivedl k samotnému zájmu o historii této vědní disciplíny.

Vedeni snahou o předložení pokud možno uceleného obrazu vývoje zájmu o památky výtvarného umění v českých zemích v duchovním prostředí, rozhodli jsme se věnovat úvodní pasáž materiálu středověkému. Tedy takovému, u něhož může být snadno upozorňováno na to, že do seriózní vědecké práce pojednávající o historii oboru vlastně nepatří. Snad se nám na několika předložených příkladech podařilo pochybnosti tohoto druhu alespoň částečně rozptýlit, protože je to právě středověké kronikářské dějepisectví, které stojí na samém počátku literárních zpracování zájmů o stavební monumenty a památky výtvarného umění, které byly vnímány vzhledem ke své ceně a náročnosti

²⁴ Josef ŠUSTA: *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*. Praha 1946.

²⁵ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997.

provedení jako výjimečné doklady rozvoje společnosti. V našem střeoevropském prostředí pak doslova jako národní a státní monumenty. Jako by již tehdy bylo dobře čitelné, že to jsou a budou právě stavební díla, jejichž prostřednictvím české země doháněly své dosavadní zpoždění za západní Evropou.

Na úvod se zamýšlíme nad nejcharakterističtějšími myšlenkovými proudy doby z prostředí západní Evropy, kde nad ostatní vystupují záznamy již zmiňovaného opata cisterciáckého kláštera v Saint Denis u Paříže Sugera, a Gervasia z Canterbury. Texty prvně jmenovaného neuvedl do odborné literatury a kontextu evropského myšlení ve středověku nikdo jiný, než slavný historik umění Erwin Panofsky. Dílo druhého v komparaci s výkladem myšlenek Sugerových pak do české odborné literatury uvedl doc. Jiří Kropáček. A byla to právě Kropáčkova tištěná skripta *Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I.* z roku 1972, která nás přivedla na myšlenku sestavení předkládaného textu ve stávající podobě.²⁶ Tedy včetně zahrnutí citací originálních myšlenek pro dotvoření autenticity. Tento inspirační zdroj nás těší o to více, že se můžeme považovat za jednu z posledních generací, která měla možnost navštěvovat přednášky docenta Jiřího Kropáčka, jehož nepochybně právem považujeme za dosud nedoceněnou osobnost české historie umění druhé poloviny dvacátého století.²⁷

Při výběru ukázek z nejstarších domácích literárních památek nám pak byly základní pomůckou příslušné svazky ediční řady FRB – Fontes rerum Bohemicarum, jež vycházely na sklonku devatenáctého století v péči nedostižného archiváře a

²⁶ Jiří KROPÁČEK: *Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I.* Praha 1972

²⁷ Jan ROYT: Jiří Kropáček obdarován Hospodinem. In: Miroslav ŠMIED (ed.): *Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013* (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013, s. 363–364.

historika Josefa Emlera, a jejich moderní česká edice, která vycházela v nakladatelství Svoboda od roku 1972 až do sklonku osmdesátých let. Jako jejich editoři se do povědomí domácí i zahraniční kulturní veřejnosti natrvalo zapsali Zdeněk Fiala a Marie Bláhová. Především pak kronika Kosmova a Kroniky doby Karla IV.²⁸ Významnou měrou pak k formování našeho textu přispěly některé starší práce, a zejména dílo profesora Jiřího Kuthana, který v minulosti při své práci opakovaně sahal po kronikářských záznamech, jež úžasně dokumentují někdejší povědomí o významu stavebních monumentů a uměleckých památek pro formování národního a státního povědomí společnosti. Tak tomu bylo zejména při sestavování textu, jenž byl následně otištěn v kolektivní monografii věnované korunovačnímu řádu českých králů, na níž jsme měli tu čest se editorsky spolupodílet, *Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Boemorum*.²⁹ Takové užívání kronikářských záznamů v uměleckohistorické práci se tak pro nás stalo vzorovým!

Pro dobu barokního dějepiscectví je u nás v českých zemích dominantní osobností nepochybně Bohuslav Balbín. Balbínovská literatura je ohromující, ale dominuje v ní převážně snaha o zachycení Bohuslava Balbína jako literáta, popřípadě jako historika. Ovšem Balbína jako historika umění vyzvedl opět především až doc. Jiří Kropáček ve svém textu *Historické zájmy v Čechách a Bohuslav Balbín jako historik umění*.³⁰ A znovu pak v podrobné studii zaměřené na Balbínův vztah k pražskému klášteru Na Slovanech, kterou uveřejnil o tři roky později ve

²⁸ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972; Marie BLÁHOVÁ: Kroniky doby Karla IV. Praha 1987.

²⁹ Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009.

³⁰ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 41–48.

sborníku zaměřeném právě na roli klášterů na Sázavě a v Emauzích a jejich významu v českých dějinách a kultuře. Jeho článek s názvem *Kláster Na Slovanech v Praze u Bohuslava Balbína* tak zůstává klíčovým materiálem, a to včetně částečné edice, k poznání dané problematiky.³¹ Do třetice se ke jmenovanému tématu vrátil v rovněž třetím svazku monumentálního výstavního katalogu *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400* pod názvem *Vorstufen der böhmischen Parlerforschung im Barock*.³²

Z další balbínovské literatury pak pro nás byla zásadním materiálem dnes již klasická práce Jana Kučery a Jiřího Raka *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*.³³ Tato publikace pro nás byla o to cennější, že zde je věnován výrazný prostor také Balbínovým souputníkům, jakým byl především pro dějepis křesťanského umění tak významný Tomáš Jan Pešina z Čechorodu, a baroknímu dějepisectví obecně. Své místo zde má také například jezuita Jan Kořínek. Pro ukázky z Kořínkova nejvýznamnějšího díla *Staré paměti kutnohorské* jsme však použili jejich nejnovější edici, jež vznikla péčí Alexandra Sticha a Radka Lungy v roce 2000.³⁴ Balbínovo dílo nám pak uzavírá známá edice českého překladu díla *Krásy a bohatství české země*.³⁵

Naopak stále ještě nevytěženým a základním pramenem k poznání života a díla Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu, zůstává rozsáhlá životopisná studie Václava Vladimíra Zeleného *Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie)*, která byla

³¹ Jiří KROPÁČEK: *Kláster Na Slovanech v Praze u Bohuslava Balbína*. In: Jan PETR / Sáva ŠABOUK: *Z tradic slovanské kultury v Čechách*. Praha 1975, s. 223–230.

³² Jiří KROPÁČEK: *Vorstufen der böhmischen Parlerforschung im Barock*. In: Anton LEGNER (Hrsg.): *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400*, Bd. 3. Köln 1978, s. 1–3.

³³ Jan KUČERA / Jiří RAK: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983.

³⁴ Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): *Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské*. Praha 2000.

³⁵ Helena BUSINSKÁ (ed.): *Bohuslav Balbín: Krásy a bohatství české země*. Praha 1986.

uveřejněna na pokračování na stránkách Časopisu českého muzea v letech 1884–1886.³⁶

Osobnost a dílo někdejšího faráře z kostela Panny Marie matky Boží před Týnem na Starém Městě pražském a zakladatele pražské sakrální topografie Jana Floriána Hammerschmidta nám byla přiblížena především vynikající diplomovou prací kolegyně Jany Cíglerové *Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrumus Gloripr Pragenae)*, která byla obhájena na FF UK v Praze roku 2009.

Doba národního probuzení byla konstruována především na základě příslušných pasáží v kolektivní publikaci vydané péčí Ústavu pro dějiny umění Akademie věd ČSSR v Praze *Kapitoly z českého dějepisu umění I.*, která nám byla i v jiných ohledech vítanou pomůckou.³⁷ Dále pak příslušné drobné časopisecké studie věnované jednotlivým osobnostem doby. Za velmi přínosnou považujeme především kolektivní monografii *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*, kterou zpracoval tým badatelů zabývajících se soustavně dějinami vědy v českých zemích pod vedením Antonína Kostlána.³⁸ Pro oblast rozvoje vědy v době národního obrození pak zejména zde publikovaný článek samotného Antonína Kostlána *Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–*

³⁶ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 58, Praha 1884, s. 3–22, 250–269, 471–497; 59, Praha 1885, s. 90–108, 226–243; 60 Praha 1886, s. 102–121, 331–357, 554–582.

³⁷ Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986.

³⁸ Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010.

18. století).³⁹ Dále pak článek Magdaleny Pokorné *Královská česká společnost nauk*.⁴⁰

Naopak do jistého informačního vakua vstupuje zájemce o katolické dějepisectví s počátkem devatenáctého století. Snad je to dáno tím, že se zájem společnosti v Čechách v této době postupně obracel ke katolické církvi do značné míry zády. Počínaje obdobím dopadu josefínských reforem, tedy s počátkem nově nastupujícího devatenáctého století klérus v Čechách – méně již na Moravě – ustupuje do pozadí a postupně přestává plnit svoji dosavadní funkci hlavního činitele na poli vzdělanosti, historie a kultury. Vyniká zde zejména několik kanovníků svatovítské a vyšehradské kapituly, mezi nimiž má nepochybně primát Václav Michal Pešina z Čechorodu se svým heroickým úsilím o dostavbu pražské katedrály.⁴¹ Na Vyšehradě byl pak jako jeho protějšek činný Mikuláš Karlach. Ještě dlouho před Karlachem však na sebe na poli dějin křesťanského umění upozornil především nesídelní kanovník vyšehradský Josef František Devoty, jehož v odborné literatuře svým vynikajícím článkem nedávno připomněla Dana Stehlíková.⁴² Devoty se nesmazatelně zapsal do české historiografie především texty věnovanými kutnohorským památkám. Již předtím bylo na jeho dílo, především pak na jeho vydání Kořínkových *Starých pamětí*

³⁹ Antonín KOSTLÁN: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 33–57.

⁴⁰ Magdalena POKORNÁ: *Královská česká společnost nauk*. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 58–144 (pro inkriminované období pak zejména s. 58–95).

⁴¹ Marie BENEŠOVÁ: Význam snu při dostavbě katedrály sv. Víta. In: Marta OTTLOVÁ / Milan POSPÍŠIL (ed.): *Proudy české umělecké tvorby 19. století: sen a ideál*. Praha 1990, s. 58–62.

⁴² Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: *Královský Vyšehrad IV*. Praha 2012, s. 356–359.

kutnohorských upozorňováno. A to především s jeho snahou o zmírnění někdejší Kořínkovy protihusitské rétoriky.⁴³

Přestože vedle pozdějšího Eduarda Šittlera ani jeden z ostatních vyšehradských kanovníků nebyl badatelem v dnešním slova smyslu, přínos některých z nich pro dějepis umění v Čechách je natolik veliký, že si je dovolujeme zařadit do předkládaného výčtu osobností. Stejně jako trojici zahraničních badatelů z církevního prostředí, jejichž úsilí se potom stalo jejich českým kolegům do značné míry vzorem.

Na prvním místě je nutno jmenovat kolínského kanovníka Ferdinanda Franze Wallrafa, dále jeho mladšího kolegu Alexandra Schnütgena a jejich cášského kolegu Franze Bocka. První ze jmenovaných, nashromáždil sbírku, jejíž těžiště sice nespočívalo výhradně ve středověkém umění, ale jeho kolekce zejména středověkých deskových obrazů, zaměřená na okruh kolínské malby, patří ke svého druhu vyjímecným počínům, a proto si nepochybně zasluhuje zařazení do našeho seznamu. Sběrka poskytla základ mimořádnému muzeu, nesoucímu dodnes kanovníkovo jméno. Rovněž Alexander Schnütgen se nesmazatelně zapsal do dějin evropské medievistiky shromážděním rozsáhlé sbírky převážně středověkých plastik a předmětů z oblasti uměleckého řemesla. Tento soubor se stal základem Schnütgenova muzea v Kolíně nad Rýnem.⁴⁴ Muzeum je díky svému výstavnímu programu i řadě exponátů velmi důležité především pro oblast výzkumu parléřovského umění. Třetím badatelem a historikem středověkého církevního umění byl cášský sídelní kanovník Franz Bock. Byl průkopníkem a v podstatě zakladatelem úsilí o sbírání a zkoumání středověkých

⁴³ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 215; Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, s. 316–331.

⁴⁴ Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006.

textilií. Jejichž rozsáhlý soubor v Cáchách vytvořil. Vedle toho se věnoval také památkám středověkého zlatnictví a uměleckého řemesla. Oba tyto jeho zájmy jej přivedly až do českých zemí a do Prahy, kde byl jeho průvodcem svatovítký kanovník Václav Michal Pešina z Čechorodu.⁴⁵ Právě Bockova studie věnovaná pražskému svatovítkému pokladu je nejstarším odborným textem o tomto jedinečném souboru zlatnických památek.⁴⁶

Teprve závěr devatenáctého století, který sebou přinesl pevné etablování oboru na univerzitní půdě, poskytl prostor pro nové ocenění umělecko-historické, topografické, a církevně historické práce. Tak s nástupem století dvacátého byly jednotlivým osobnostem našeho oboru věnovány rozsáhlé jubilejní studie, slavností výtisky či rozsáhlé nekrology, jimiž se s nimi připomenutím jejich díla odborná a celá kulturní veřejnost loučila.

1.2 Sborníky, slavnostní tisky a nekrology za představiteli katolického dějepisu umění v Čechách

Protože všichni čtyři nejvýznačnější představitelé katolického dějepisu umění v Čechách na přelomu devatenáctého a dvacátého století byly milovníky knih, a proslulými bibliofily, dočkaly se postupně jejich osobnosti také oslavy v podobě

⁴⁵ K osobnosti Franze Bocka: Birgitt BORKOPP: Der Aachener Kanonikus Franz Bock (1823–1899) und seine Textilsammlungen. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunstgewerbe im 19. Jahrhundert, (disertační práce), Bonn 1991; Wolfgang CORTJAENS: Kanonikus Franz Bock und die „Kleinodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation“ (1864). In: Mario KRAMP (Hrsg.): Krönungen Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. II. Bd. Aachen 2000, s. 768–773. V české literatuře srov. Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 72.

⁴⁶ Franz BOCK: Die Kroninsignien Böhmens. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale II, Wien 1857, s. 231–236; Franz BOCK: Der Schatz von St. Veit zu Prag. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen denkmale XIV, Wien 1869, s. 9–34.

slavnostních sborníků, zvláštních tisků, svátečních vzpomínek a v neposlední řadě oslavných nekrologů.⁴⁷ Jako první odešel z tohoto světa generačně nejstarší Ferdinand Josef Lehner. Jak bývá v akademické obci zvykem, jeho úmrtí bylo následováno vydáním dvojice nekrologů. Ostatně tak, jak se dělily Lehnerovy celoživotní zájmy. První, představující jmenovaného především jako duchovního, propagátora chrámového zpěvu, člena Křesťanské akademie a vydavatele časopisů *Cyrl a Method*, byl otištěn na stránkách *Časopisu katolického duchovenstva*.⁴⁸ Jeho autor Václav Müller, zde vyzdvihnul mimo Lehnerův zájem o výtvarné umění také jeho společenská ocenění: vyznamenání řádem železné koruny třetí třídy, a jmenování papežským komořím z roku 1890.

Druhý nekrolog za Ferdinanda Josefa Lehnera byl otištěn na stránkách tehdy nejvýznamnějšího umělecko-historického časopisu vycházejícího na území Českého království, *Památek archeologických*. Zde byl zemřelý připomenut odborné veřejnosti především jako milovník umění a vydavatel časopisu *Method*, zaměřeného především na památky křesťanského umění. Jako Lehnerův největší výkon bylo pak hodnoceno jeho úsilí na přípravě vydání monumentálního díla *Dějiny umění národa českého*, jež zůstalo nakonec omezeno pouze na tři svazky prvního dílu věnovaného románskému umění v Čechách.⁴⁹

U příležitosti desátého výročí Lehnerovy smrti, byla proslovena přednáška jeho mladšího kolegy Dr. Karla Chytila, který se snažil poukázat na význam zemřelého pro český dějepis

⁴⁷ Máme zde na mysli: Ferdinanda Josefa Lehnera, Antonína Podlahu, Eduarda Šittlera a Josefa Cibulku.

⁴⁸ *Časopis katolického duchovenstva* 2+3. Praha 1914, s. 258.

⁴⁹ Ferdinand Josef LEHNER: *Dějiny umění národa českého. Doba románská. Architektura I.* Praha 1903, ad.

výtvarného umění.⁵⁰ Možná to bylo dáno do značné míry tím, že organizátorem akce byl Institut „Msgr. Ferdinanda Lehnera“, sídlící v meziválečném období ve stejné budově v Břehové ulici na Starém Městě pražském jako Chytilův Ústav dějin umění, že se Chytil ve svém hodnocení Lehnerova díla omezil na konstatování jeho obdivného badatelského úsilí. Ve své řeči se tak evidentně záměrně zdržel kritického hodnocení Lehnerova díla a přešel mlčením starší hlasy, které se v prostředí české odborné veřejnosti objevily již po zveřejnění jeho první velké monografie věnované Kodexu Vyšehradskému.⁵¹ Zvláště radikální byl v tomto případě odsudek ve Vídni působícího Maxe Dvořáka.⁵² Text Chytilovy přednášky byl následně vydán ve formě malé brožury nákladem Lehnerova institutu. Zmiňované texty tak patří vedle toho, co o sobě a své vlastenecké práci napsal sám Lehner v předmluvě *Dějin umění národa českého* a na stránkách časopisu *Method* k hlavním pramenům sloužícím k poznání jeho života a díla.

Snad bylo dáno Chytilovým postavením, že se mu o řadu let později dostalo podobného úkolu i v případě generačně mladšího Antonína Podlahy. Pražský světící biskup dr. Antonín Podlaha zemřel po dlouhé nemoci v Praze dne 14. února 1932. Již v okamžiku jeho úmrtí byla tato smrt vnímána jako tragické ochuzení duchovního života v Československu. Předčasná smrt obdivovaného člověka se stala impulsem pro rozsáhlou vydavatelskou činnost, která spontánně vzešla z okruhu Podlahových nejbližších přátel a spolupracovníků, i když oboje se ve většině případů díky mimořádně přátelské povaze pana

⁵⁰ Karel CHYTL: Ferdinand Lehner. Jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1924. Praha 1924; Karel CHYTL: Ferdinand Josef Lehner. Jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav (samostatný otisk textu přednášky proslovené k desátému výročí smrti F. J. Lehnera). Praha 1925.

⁵¹ Ferdinand Josef LEHNER: Česká škola malířská XI. věku. Praha 1901.

⁵² Jaromír PEČÍRKA (ed.): Max DVOŘÁK: Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi. Praha 1943, s. 82.

biskupa Podlahy povětšinou prolínalo. Chytilův stručný životopis Antonína Podlahy byl vydán nákladem České akademie věd a umění v Praze roku 1933.⁵³ Podrobně je zde vylíčena především Podlahova badatelská a vlastenecká činnost, jejímž vyvrcholením byl jeho podíl na přípravě a uspořádání slavností konaných u příležitosti svatováclavského milénia v roce 1929. V nich viděl Karel Chytil shodně s ostatními vyvrcholení biskupova života. A to vyvrcholení nejen duchovní a pracovní, ale také ve smyslu vydání veškerých tělesných sil... Druhá část publikace je dílem Podlahova přítele a spolupracovníka Jindřicha Šámala, který zde sestavil autorovu kompletní bibliografii. Brožura se tak v následujících desetiletích stala hlavním zdrojem informací všech dalších badatelů a zájemců o osobnost Antonína Podlahy.

Protože biskup Antonín Podlaha odešel z tohoto světa neočekávaně a hlavně předčasně, byla mu u příležitosti jeho nedožitých sedmdesátých narozenin, a zároveň u příležitosti třetího výročí jeho smrti věnována výjimečná publikace *Sváteční člověk*. Je to kniha, ve které se se jmenovaným v podstatě rozloučila celé plejáda nejvýznačnějších představitelů duchovního a kulturního života v tehdejší Československu. Jedná se o soukromý tisk vydaný v malém nákladu tří set číslovaných výtisků, jenž byl již v době svého vzniku bibliofilii.⁵⁴ Knihu k vydání připravil pozdější pražský světící biskup Jan Lebeda. Ten byl také autorem stejnojmenné publikace vydané Katolickou charitou v roce 1965 u příležitosti stého výročí Podlahova narození.⁵⁵ V nedávné době se Antonín Podlaha dočkal ještě několika drobných studií.⁵⁶

⁵³ Josef CHYTEL: Antonín Podlaha. Praha 1933.

⁵⁴ Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa Antonína Podlahu o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935.

⁵⁵ Jan LEBEDA: Sváteční člověk. Život biskupa Antonína Podlahy. Praha 1965.

⁵⁶ Zdeněk KUCHYŇKA: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš., In: Časopis společnosti přátel starožitností 118/2010, s. 193–206.

Nepoměrně menší pozornosti se dostalo osobnosti Podlahova dlouholetého spolupracovníka, vyšehradského sídelního kanovníka a pozdějšího faráře u sv. Prokopa na Žižkově Eduarda Šittlera. Základním materiálem pro jeho život a dílo nám tedy byly především jeho publikace. Z literatury o něm potom především zásadní článek Dany Stehlíkové.⁵⁷ Ze starších materiálů pak zejména nekrolog, kterým se za Šittlerovým dílem ohlížel Karel Gut.⁵⁸

Jinak je tomu u posledního ze čtveřice kněží, kteří stáli u zrodu a pevného etablování dějin křesťanského umění jako samostatné vědní disciplíny. Josef Cibulka se věnoval po celou dobu svého plodného života stejnou měrou životu duchovnímu, či snad lépe řečeno duchovního, křesťanské archeologii a společenskému životu. Na tomto místě si snad můžeme dokonce dovolit říci, že Josef Cibulka se cítil být v první řadě universitním pedagogem a historikem křesťanského umění a teprve na druhém místě vnímal svou funkci duchovní. A byly to právě jeho osobní vazby a společenské kontakty k velkému počtu osob činných v kulturním světě, které stály za zrodem dvojice sborníků, věnovaných k jeho významným životním jubileím. Přičemž první ze jmenovaných knih, bibliofilský svazeček s poetickým názvem *Sexaginta pouhá finta. Hors-d'oeuvres variés. K šedesátce prof. Josefa Cibulky* vydaný roku 1946 a věnovaný k Cibulkovým šedesátým narozeninám, je v první řadě dárkem osobním a má daleko k často málo záživným odborným sborníkům, jejichž vydávání se stalo v prostředí humanitních věd tradicí. Kniha byla vydána ve velmi omezeném nákladu jednoho sta padesáti číslovaných výtisků, v náročném provedení s volně

⁵⁷ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 361–366.

⁵⁸ Karel GUTH: Msgre. Eduard Šittler. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX. Praha 1932, s. 51.

loženými listy doprovázenými grafikami a kresbami tehdejších předních československých umělců: Maxe Švabinského, Adolfa Hoffmeistera, Františka Tichého, Cyrila Boudy, Jaroslava Muziky či Františka Horejce a dalších. Drobný svazček tak dodnes patří k ozdobě knihoven českých historiků výtvarného umění.

Také další kulaté narozeniny profesora Cibulky byly oslaveny příležitostným tiskem – jubilejním sborníkem, nazvaným příhodně *Umění věků*.⁵⁹ Pro formování našich představ o životě a díle Josefa Cibulky je pro nás důležitá zejména úvodní pasáž věnovaná Cibulkovu životu, jejímž autorem je Josef Hobzek.⁶⁰ Také následující ve sborníku obsažená studie se zamýšlí nad působením Josefa Cibulky jako pedagoga. Sepsala ji Anna Masaryková.⁶¹ Následuje řada odborných studií od tehdejších nejpřednějších českých historiků výtvarného umění.

Také poslední z publikací věnovaných vzpomínce na profesora Cibulku je důležitým pramenem k pochopení jeho nepochybně velmi složité osobnosti. Není jistě náhodou, že se o její vydání zasloužili pracovníci Ústavu dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty, tedy pracoviště, které má v pracích profesora Cibulky svůj logický základ a v jeho díle spatřuje jeden z pilířů vlastní současné existence. Na přípravě svazčku s poetickým názvem *Professori Josef Cibulka ad honorem* se podílela kolegyně Dr. Markéta Jarošová.⁶²

⁵⁹ Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): *Umění věků*. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956.

⁶⁰ Josef HOBZEK: *Josef Cibulka – Nástin životopisný*. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): *Umění věků*. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956.

⁶¹ Anna MASARYKOVÁ: *Paedagogická činnost prof. Dra Josefa Cibulky*. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): *Umění věků*. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Dr. Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 21–24.

⁶² Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX.)*. Praha 2009.

Sborník vznikl jako výsledek přátelského setkání žáků a pamětníků prof. ThDr. et PhDr. Josefa Cibulky s jeho pokračovateli na Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze, které se uskutečnilo dne 14. prosince 2007. V tomto adventním čase zazněly vzpomínky na Cibulkovu pedagogickou činnost a jeho působení na Filosofické a Katolické teologické fakultě. Písemná podoba této série vzpomínek na největší osobnost oboru Dějiny křesťanského umění, a jednu z největších osobností oboru Dějiny umění v meziválečném Československu, pak dostala tuto sborníkovou formu. Jmenované texty byly ještě doplněny několika ukázkami z osobní korespondence prof. Cibulky a vybraným souborem reprintovaných nejvýznamnějších článků prof. Cibulky, které byly v době vydání sborníčku i v odborných knihovnách již těžko dostupné.

Naposledy došlo ke stručnému shrnutí vývoje našich oborů ve dvojici studií uveřejněných u příležitosti oslavy desátého výročí založení Ústavu dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty v Praze v roce 2013.⁶³ Přičemž základním materiálem pro studium historie umění v Čechách a na Moravě i nadále zůstává klasická práce kolektivu autorů z ÚDU AV ČSSR *Kapitoly z dějepisu výtvarného umění v Čechách I. a II.*⁶⁴ Pro zasazení událostí do soudobého evropského kontextu a vývoje pak především studie Udo Kultermanna *Geschichte der Kunstgeschichte.*⁶⁵

⁶³ Jiří KUTHAN: Deset let Ústavu dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (2003–2013). In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013, (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013, s. 15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepisectví a historie oboru Dějiny křesťanského umění v Čechách. In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): Ve službách českých knížat a králů. Kniha k poctě profesora Jiřího Kuthana (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.*). Praha 2013, s. 13–27.

⁶⁴ Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ: Kapitoly z českého dějepisu umění I., II. Praha 1986.

⁶⁵ Udo KULTERMANN: *Geschichte der Kunstgeschichte.* Frankfurt a. M. / Berlin / Wien 1981.

2 Středověké prameny k dějinám umění

v Evropě

V hospodářsky a kulturně nejvyspělejších oblastech středověké Evropy – tedy na Apeninském poloostrově, v oblasti někdejší římské provincie Galie a také ve franko-vlámské oblasti vznikala literární díla, v nichž lze příležitostně najít zmínky o významných stavebních monumentech a památkách výtvarného umění. Zpravidla se nejednalo o koncepční popis jednotlivých děl, ale v převážné míře pouze o záznamy výjimečných událostí, královských či vladařských návštěv, dokončení chrámů či biskupských svěcení jednotlivých staveb. Tak jak se s tím později můžeme v českém prostředí setkat v díle kronikáře Kosmy. Centrem vyprávění se tak stávají události, a nikoliv umělecká díla samotná. Přesto však jsou pro poznání středověkého umění neodmyslitelnou součástí materiálu, se kterým musí dnešní historik a historik umění pracovat.⁶⁶

S jednotlivými zprávami o západoevropském umění se setkáváme již poměrně záhy. Řada z nich byla publikována v samostatných moderních edicích, z nichž je pro medievistické bádání nejdůležitější práce vídeňského historika umění Julia von Schlossera *Quellenbuch des abendländischen Mittelalters* z roku 1896. Tato práce obsahuje edice kronikářských záznamů, poznámek a zpráv o jednotlivých fundacích a donacích. Ty pak společně s dobovými popisy uměleckých děl, které se objevují jen velmi výjimečně, dotvářejí obsahový protějšek ke známým typologickým příručkám, sborníkům, náčrtníkům, vzorníkům a dochovanému plánovému materiálu. Ze jmenovaných vše ostatní

⁶⁶ Josef ŠUSTA: Dějepisectví: jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 7–60.

vysoce převyšují dochované rysy gotických architektur chrámu svatého Víta na Pražském hradě, katedrály v Kolíně nad Rýnem, chrámu svatého Štěpána ve Vídni či pro české prostředí mimořádně zajímavý půdorys chrámu svaté Barbory v Kutné Hoře. V evropském měřítku zde potom dominuje především „skicář“ *Livre de portraiture* francouzského architekta Villarda de Honnecourt z doby okolo roku 1240. V literatuře byla dále uvedena na stejnou úroveň úvaha o metafysice Alberta Magna z let 1193–1280, ve které autor posouvá architekta téměř na pozici učence.⁶⁷ V období pozdního středověku můžeme také z některých zpráv dobře rekonstruovat postup prací na uměleckých dílech a sledovat chronologii práce některých umělců. Příkladem může být v záalpském prostředí především dílo sochaře Clause Slutera činného na sklonku čtrnáctého století.⁶⁸ Jinou výjimkou, a to i v evropském měřítku, je dochování účtů jednotlivých stavebních hutí, které umožňují přesnou rekapitulaci toho, jak postupovala stavba konkrétních monumentů. Na tomto místě je nutné připomenout existenci týdenních účtů pražské svatovítské huti z let 1372–1378.⁶⁹

Za zcela výjimečné potom můžeme považovat příklady, kdy se jednotlivé literární záznamy pokusily překročit hranice obecné popisnosti, a obsahem i povahou tak přerůstají dosavadní nahodilé zprávy o uměleckých památkách. Naopak se snaží o jejich popis a hodnocení jejich kvality! V literatuře věnující se historii oboru dějiny umění také byly označeny za jakýsi vývojový předstupeň historiografie umění quattrocenta.⁷⁰ Jistě

⁶⁷ Jiří KROPÁČEK: *Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I*. Praha 1972, s. 12.

⁶⁸ Jiří KROPÁČEK: *Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I*. Praha 1972, s. 12.

⁶⁹ Josef NEUWIRTH: *Die Wochenrechnungen und der Betrieb des Prager Dombaues in den Jahren 1372–1378*. Prag 1890.

⁷⁰ Jiří KROPÁČEK: *Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I*. Praha 1972, s. 12.

není náhodou, že všechny tyto příklady se vztahují k nastupujícímu fenoménu gotické architektury. Patří sem především často zmiňované tři traktáty opata cisterciáckého opatství v Saint Denis u Paříže – Sugera (1081–1151) – a pojednání Gervasia z Canterbury (kolem 1141–1210).⁷¹

2.1 Opat cisterciáckého opatství v Saint Denis u Paříže – Suger

Byly to především texty opata Sugera – představeného nejvýznamnějšího cisterciáckého opatství na území středověké Francie, které se staly přímo programovým konceptem nastupujícího gotického stavitelství.⁷² Ve formách nového slohu byla z jeho popudu zahájena přestavba někdejšího karolinského chrámového kostela svatého Diviše. Tato stavba, její obhajoba a následná literární polemika Sugera s nejvyšším představeným cisterciáckého řádu, samotným svatým Bernardem z Clairvaux se tak stala v podstatě manifestem nového uměleckého slohu. A není jistě náhodou, že to byl právě řád cisterciáků, který se v následujícím období – také v českých zemích – tolik zasloužil o rozliv gotického tvarosloví po evropském kontinentu.⁷³ Ne

⁷¹ Josef ŠUSTA: Dějepisectví jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 41.

⁷² Erwin PANOFKY: Abbot Suger on the Abby Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1946; Erwin PANOFKY: Postlogium Sugerianum, Art Bulletin XXIX 1947; Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 12; Erwin PANOFKY: Abbot Suger on the Abbey Church of Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1979; Erwin PANOWSKY: Význam ve výtvarném umění. Praha 1981, s. 93–121; Nejnověji kompletní edice Iva ADÁMKOVÁ: Suger, Spisy o Saint-Denis Praha 2006

⁷³ Dobroslav Líbal: Výtvarný profil cistercké architektury 12. století. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Dr. Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 105–156; Jiří KUTHAN: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Praha 1983; Jiří KUTHAN: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. III.*). Praha 2005; Radka LOMIČKOVÁ (ed.): Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. X.*). Praha 2009; nejnověji pak k cisterciákům v českých zemích: Dana DVORÁČKOVÁ MALÁ / Petr

nadarmo se tak v terminologii našeho oboru hovoří o cistercké chrámové gotice. Opat Suger rozpoznal výhody a význam nového uměleckého tvarosloví a rozhodl se pro radikální přestavbu kostela, který se těšil mimořádně výsostnému postavení pohřebiště příslušníků francouzského královského rodu. Tento všestranný vzdělanec s filosofickou erudiicí stál při založení nového kostela, jehož západní část byla budována v letech 1137–1140 a chór 1140–1144. Roku 1144 byla také zahájena přestavba transeptu a lodí kostela a věží v západním průčelí. Přestože celek nebyl zřejmě nikdy dokončen, chrám i jeho literární popis se staly základním programem otické architektury v Evropě. Byl první stavbou, na které se uplatnila v celkovém pojetí gotická forma a stal se tak prototypem fenoménu francouzské katedrály. Přestože její koncept byl návrhem dvojice neznámých architektů, autorem ideového konceptu stavby nebyl nikdo jiný než nepochybně přímo opat Suger, z jehož přímé iniciativy dílo vznikalo! Ten také v letech výstavby chrámu 1140–1249 sestavil trojici memorand.

Jsou to:

1. „*Ordinatio*“ s popisem konsekrace nové západní části
2. „*Libellus alter de consecratione Ecclesiae Dionysii*“ pojednávající o konsekraci západní části a chóru
3. „*Sugerii Abbatis Sancti Dionysii Liber de rebus in administratione sua gestis*“, pojednávající kromě jiného o samotné stavbě,

výzdobě a vybavení

chrámu.⁷⁴

K nejpozoruhodnější pasáží Sugerova textu, který byl v odborné literatuře opakovaně rozebírán, patří nepochybně oslavný popis západního portálu chrámu. Ale také celkový opatův zájem nejen o uměleckou, ale rovněž o technickou stránku stavby, jeho podrobný popis stavebního postupu a zasvěcené líčení závěru s věncem kaplí okolo. V tomto popisu se autor nevyhýbá ani vyloženě technických detailům, mezi něž patří například zmínka o několika typech žeber atd.⁷⁵ Snad až podivuhodný prostor je v jeho textu věnován rozboru estetických aspektů nového slohu. Suger oslavuje nejen uměleckou výzdobu a celkové řešení prostoru, ale také proporcionalitu stavby. Jejím šířku a délku. Především pak výšku, spojenou s prostupností světla, jeho význam a funkci v interiéru chrámu. Tím v podstatě vyzdvihuje základní parametry nového slohu a jeho krásu!⁷⁶ V Sugerově textu se tak objevují formulace jako „*longitudinis et latitudinis pulchritudo*“, tedy „*krása délky a šíře*“, nebo „*clarissimarum vitraerum luce mirabili et continua*“ tedy „*zázračné a kontinuální světlo nejjasnějších vitrají naplňující celý vnitřek*“.⁷⁷ Dále se setkáváme s formulacemi „*lux nova*“ „*nové světlo*“, nebo „*Nobile claret opus*“ „*Dílo září*

⁷⁴ Erwin PANOFKY: Abbot Suger on the Abby Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1946; Erwin PANOFKY: Postlogium Sugerianum, Art Bulletin XXIX 1947; Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 12; Erwin PANOFKY: Abbot Suger on the Abbey Church of Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1979; Erwin PANOWSKY: Význam ve výtvarném umění. Praha 1981, s.93–121; Nejnověji kompletní edice Iva ADÁMKOVÁ: Suger, Spisy o Saint-Denis Praha 2006

⁷⁵ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 13.

⁷⁶ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 13.

⁷⁷ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, 13.

ušlechtilé“.⁷⁸ Je tak nanejvýš zřejmé, že se zde jedná o formulace hodné historika umění moderní doby. Anebo snad ještě lépe řečeno o formulace, jimž zůstává moderní historie umění bohužel často mnoho dlužna...

Ve středu Sugerova zájmu tak vedle architektury zůstává světlo a záře, na které nazírá v analogickém smyslu z hlediska středověkého platonismu.⁷⁹ Jak bylo v literatuře krásně formulováno: „*Světelný element pojímá v interakci spirituálního, krásného světla nejvyšší hodnoty a záření krásy pozemského objektu.*“⁸⁰

Ve verších pro západní portál pak říká: „*Sed opus quod nobile claret Clarificet mentes, ut eant per lumina vera ad verum lumen...*“, neboli: „*Dílo, které září ušlechtilé, mělo by ozářit duše, aby prostřednictvím pravých světél dosáhly pravého světla...*“ Jsou to právě tyto Sugerovy úvahy o kráse a tvaru materie, vzniklé pod vlivem středověkých platoniků jakými byli například Pseudo-Dionysius Areopagita z přelomu pátého a šestého století našeho letopočtu či Jan Scotus Eriugena z první poloviny devátého století, které můžeme směle považovat za jakýsi teoretický manifest nastupujícího gotického slohu.⁸¹ Síla Sugerova vnitřního náhledu na problematiku prostoru, krásy, tvaru a světla však vycházela z myšlenkového světa středověké teologie, která se sice opírala o mimořádné znalosti nejmodernějších filosofických směrů i na svou dobu zcela výjimečného pochopení technických problémů nové stavby, na

⁷⁸ František ZÁRUBA: Nové světlo. In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): Ve službách českých knížat a králů (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.*). Praha 2013, s. 29–40.

⁷⁹ František ZÁRUBA: Nové světlo. In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): Ve službách českých knížat a králů (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.*). Praha 2013, s. 29–40.

⁸⁰ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 13.

⁸¹ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 13.

druhou stranu však zůstávala pevně opřena o teologicko-symbolický význam jejích jednotlivých součástí. Ve dvanácti sloupech chóru tak Suger spatřuje symboliku dvanácti Apoštolů Kristových a tak dále. Progresivnost Sugerových myšlenek byla však více než podrobně ukázána na příkladu jeho polemik s tradičním pojetím sakrální architektury v díle jeho současníků – zejména církevních autorit, k jakým již tehdy patřil především zakladatel cisterciácké řehole svatý Bernard z Clairvaux.⁸²

2.2 Gervasius z Canterbury

Jako druhý příklad středověkého textu, který můžeme považovat za předzvěst budoucího zájmu o výtvarné umění je kronikářské dílo Gervasia z Canterbury *Cronica Gervasii, pars prima, Incipit tractatus de combustatione et reparatione Cantuariensis ecclesiae.*, pojednávající o přestavbě chóru katedrály v Canterbury, při níž se poprvé na anglické půdě uplatnilo gotické tvarosloví.⁸³ O jejím autorovi toho bohužel nevíme mnoho. Jeho život byl vymezen asi lety 1142–1210. Byl řeholníkem zdejšího kláštera. Víme také, že se roku 1170 zúčastnil pohřbu zavražděného arcibiskupa Thomase Becketa. Důležitým okamžikem jeho života byl požár zdejší katedrály roku 1174 a tento rok také můžeme považovat za datum *post quem* zmiňované kroniky. V tomto nesmírně důležitém pojednání o dějinách opatství Canterbury poslední čtvrtiny dvanáctého století, můžeme pozorovat autorovo zcela mimořádné zaujetí

⁸² Erwin PANOFSKY: Abbot Suger on the Abby Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1946; Erwin PANOFSKY: Postlogium Sugerianum, Art Bulletin XXIX 1947; Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 12; Erwin PANOFSKY: Abbot Suger of St.-Denis. Princeton 1974; Erwin PANOFSKY: Abbot Suger on the Abbey Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1979; Erwin PANOFSKY: Význam ve výtvarném umění. Praha 1981, s.93–121; Erwin Panofsky: Suger, opat ze Saint-Denis. In: Petr ŠOUREK (ed.): Skutky opata Sugera. Praha 2003, s. 7–51; Nejnověji kompletní edice Iva ADÁMKOVÁ: Suger, Spisy o Saint-Denis. Praha 2006.

⁸³ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 14.

stavební historií chrámu a architekturou vůbec. Zkáza i nová výstavba zdejšího katedrálního chrámu je díky tomu úžasně zdokumentována.

Kronika se dělí na tři části. V první se Gervasius věnuje popisu stavu chrámu po ničivém požáru roku 1174. Díky tomu tak víme, že oheň tehdy zničil chór s mariánskou kaplí. Následně byli do opatství povoláni rozliční umělci, aby zahájili opravy. Gervasius doslova říká, že přišli „*artifices Franci et Angli*“.

Dále nás informuje, že z těchto příchozích umělců byl vybrán francouzský mistr Vilém ze Sens, jehož označuje jako muže značně energického, „*pracujícího ve dřevě i v kameni nejjemněji*“. „*Senonensis, Willelmus nomine, vir admodum strenuus, in ligno et lapide artifex subtilissimus.*“⁸⁴

Ve druhé části se autor obšírně zaobírá podrobnými dějinami katedrály v Canterbury. Důsledně však rozlišuje to, co opravdu viděl, od toho, co přebral z pramenů. Jen díky jeho převyprávění některých starších pramenů tak máme dnes k dispozici řadu pozoruhodných faktů. Lze jen litovat, že se podobně podrobných popisů nezachovalo ze středověké Evropy více. Na tomto místě není třeba připomínat, jak cennými prameny pro poznání starších českých památek by takový materiál byl v našem prostředí...

Gervasius píše, že starý chrám, kterým je míněna tak zvaná II. stavba postavená před polovinou desátého století a zničená roku 1067, byl v jedné z kronik uváděn jako „*ex more romanorum facta*“, tedy jako stavba provedená po způsobu Římanů (římském).⁸⁵ Jinde zase jako „*opere Romanorum constructa*“ tedy termíny, jimiž byly v období raného středověku

⁸⁴ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 14.

⁸⁵ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 14.

označovány stavby stavěné na maltu s využitím techniky klenby. (Jak se s tím v našem domácím, českém prostředí mimo jiné setkáváme například v případě stavby Václavovy rotundy svatého Víta na Pražském hradě.) Stavba druhého kostela byla v Canterbury nahrazena za biskupa Lanfranca (1070–1089) větším chrámem, který bývá označován jako III. stavba. Chór tohoto třetího kostela byl následně přebudován a dále zvětšen za biskupových následovníků k roku 1126. Tak vznikla stavba označovaná číslovkou IV., která vyhořela v době Gervasiově. Autor ve svém textu podrobně popisuje trojlodí (III. kostela) i chór kostela (IV.). Je mimořádně zajímavé, že dochované části starších staveb od nedochovaných rozlišuje v textu také gramaticky. Z jeho popisu, si tak můžeme udělat docela dobrou představu o tom, jak vypadal někdejší chrám. Gervasia zaujala především mohutná věž nad křížením hlavní lodi s transeptem, o níž píše: „*Turris ergo in medio ecclesiae, maximis subnixa pilariis*“, a dále výstavba a řešení interiéru chrámu – zejména vnitřku chóru s triforiem a zónou oken: „*supra duem murum via erat, quae triforium appellatur, et fenestrae superiores.*“⁸⁶ Jak bylo uvedeno v literatuře, archeologické nálezy na místě někdejšího kostela doplnily Gervasiův popis do té míry, že, třetí kostel v Canterbury mohl být rekonstruován jako trojlodí vybudované podle normanských vzorů. S největší pravděpodobností byl jeho předlohou přímo klášterní chrám v Jumiège, dokončený roku 1067. Vzhledem k tomu, že zmiňovaný stavebník třetího chrámu v Canterbury, biskup Lanfranc, byl původně opatem kláštera v Saint-Etienne v Caen, musel klášterní kostel v Jumiège dobře znát.⁸⁷

⁸⁶ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 14.

⁸⁷ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 14.

Nejdůležitější částí Gervasiovy kroniky je však její třetí část, pojednávající o výstavbě nového chóru – pátého kostela, na místě požárem poškozené stavby. Ten byl v letech 1175–1184 připojen pod vedením mistra Viléma ze Sens ke starému Lanfrancovu trojlodí. Autorovi kroniky neušlo, že mistr Vilém, jak jej nadále ve svém textu důsledně nazývá, přistoupil k podrobnému ohledání požárem poškozených částí budovy. Následně sestrojil řadu důmyslných zařízení, s jejichž pomocí byly odstraňovány a přemísťovány těžké kusy zříceného zdiva. Před našima očima se tak otevírá jasná představa funkce středověké stavební huti. Gervasius popisuje, jak byly dány dělníkům a kameníkům dřevěné šablony, podle nichž měly být tesány nové kusy. Mistr Vilém rozdělil své dílo do deseti dalších let a Gervasius sledoval a popisoval každou z těchto stavebních etap s pečlivostí z dnešního pohledu snad až neuvěřitelnou. První sezona byla vyhrazena odstraňování trosk z požářiště. Na rozdíl od předchozích let se zde Gervasius nevěnuje popisu celkového vzhledu stavby, ale na způsob letopisu podrobně popisuje každou z těchto jednotlivých etap. V literatuře bylo upozorněno na to, že jeho kronika tím nikterak neztrácí, neboť názorně ukazuje postup prací a růst zdiva v oblasti chóru, ochozu a oblasti transeptu.⁸⁸ Historik umění Jiří Kropáček upozornil před časem také na to, že z kontextu Gervasiova popisu je zřejmé, že jej zaujaly zejména čtyřdílné žebrové klenby, které do té doby evidentně neznal. S jejich popisem se tak musel vyrovnat také z hlediska terminologického, což pro něho nebylo zrovna snadné.⁸⁹ Pro celek jednoho klenebního pole zvolil slovo „*clavis*“ tedy svorník. Jinde zas užívá termínu „*ciborium*“. Sám k tomuto nesouladu říká: „*Clavem pro toto pono ciborio, eo quod clavis in*

⁸⁸ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 15.

⁸⁹ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 15.

medio posita partes undecumque venientes claudere et confirmare videatur.“ Tedy: „Užívám slova *svorník pro celý úsek ciboria, protože svorník umístěný na středu uzavírá a spojuje části přicházející ze stran.*“ Pro jednotlivá klenební pole v lodi užívá termínu „*fornix magna*“ – „*velké klenutí*“. A nezapomíná připomenout zajímavý technický detail, že k jeho zaklenutí mistr sestrojil přístroje. Ve stejné době – tedy v pátém roce stavby – se mistr Vilém zřítíl z lešení k zemi. V důsledku svého úrazu ukončil svoji stavitelskou činnost a odebral se zpět do své rodné Francie. Na jeho místo nastoupil Angličan stejného jména, který stavbu pátého kostela v Canterbury zdárně dokončil.⁹⁰

Teprve na tomto místě, tedy po šestém roku stavby, přistupuje Gervasius k celkovému hodnocení novostavby chóru. A byl to opět Jiří Kropáček, kdo upozornil na to, že adjektivum „nový“ dostává u Gervasia obdobný význam jako v textech opata Sugera ze Saint Denis u Paříže. Neznamená tak pouze, „že stavba byla právě dokončena“,⁹¹ ale autor zasvěceně srovnává staré a nové dílo!⁹² Tedy, řečeno současnou odbornou terminologií, stavbu slohu románského a gotického – případně přechodného. Doslova píše:

„...po onom požáru jsou staré části chóru strženy a proměněny v novou stavbu ušlechtilé formy. Nyní však nutno říci, v čem spočívá rozdílnost obou stavebních děl. Forma starých a nových pilířů je stejná a též jejich síla, avšak jejich délka je rozdílná. Nové pilíře jsou prodlouženy zhruba o dvanáct stop. Hlavice starých byly zpracovány ploše, nové mají jemnou

⁹⁰ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 15.

⁹¹ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 14.

⁹² Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 14.

skulpturu. Tam stálo v ochozu chóru dvacet dva pilířů, zde naproti tomu dvacet osm. Tam byly oblouky a vše plošné, jakoby vytesané sekýrou a ne dlátem, zde je vše příhodně sochařsky opracováno... „, tam byly v ochozu kol chóru křížové klenby, zde jsou opatřeny žebry a svorníky...“ O ramenech transeptu kostela dále píše: „Tam byl dřevěný strop vyzdobený znamenitou malbou, zde je klenba z kamene a lehkého tufu pěkně sestavena. Tam bylo jedno triforium, zde jsou v choru dvě...V každém případě musíme viděti, že nové dílo je vyšší než staré...⁹³

Z citovaného je tak nanejvýš patrné, že kronikář Gervasius z Canterbury nejen pozorně sledoval celý proces růstu nového chóru kostela, ale vedle technických problémů stavby si také velmi dobře uvědomoval výrazovou, estetickou a mohli bychom na tomto místě snad říci také stylovou rozdílnost obou stavebních fází chrámu. Jak bylo již v literatuře ukázáno, spolu s traktáty opata Sugera právě Gervasiův text více než názorně dokládá, jak působila nově příchozí gotická architektura na zainteresované osoby. A není jistě náhodou, že oba vzdělaní duchovní – dnešní terminologií bychom mohli směle říci nejvýznamnější intelektuálové tehdejšího středověkého světa, byli v první řadě fascinováni světelným prvkem nových kostelů, jejich délkou a výškou. Tedy jakýmsi odhmotněním staveb, které je pro gotickou architekturu tak typické... Ani jeden z nich však ještě neuvažoval o nové architektuře jako o historické změně. V žádném případě nemůžeme tedy na jejich dobu vztahovat tradičně užívané slohové termíny, které se ke slovu dostaly až mnohem později – v době humanismu a renesance.

⁹³ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 16.
(všechny citace podle V. Morteta 1911)

3 Nejstarší prameny k památkám křesťanského umění v Českých zemích

V literatuře bylo velmi dobře definováno, že lidská společnost dochází na určitém stupni svého vývoje k vědomí vlastní historické existence!⁹⁴ Takový myšlenkový posun ve společnosti se pak logicky odráží ve snaze po vytvoření vlastního pojetí národních dějin, mýtů o vzniku či alespoň o příchodu jednotlivých kmenových či národních společenství do oblastí jejich pozdějšího života a pochopitelně také vytváření legend, řekněme státotvorného charakteru, k jakým můžeme v Čechách později přičíst Kosmovu redakci nejstarších legend. Tak jako jinde, lze i v naše prostředí předpokládat vznik ústně tradovaných bájí a pověstí. Můžeme je chápat jako jakousi českou analogii některým západoevropským mytologickým či hrdinským eposům. Ty získávaly později vyšší formu, byly zaznamenávány, upravovány a zachovaly se nám tak až do současnosti.

Specifickým prvkem evropské křesťanské společnosti, ve kterém se spojuje v podstatě hrdinský epos a národní vědomí s náboženským vyznáním, bylo vytváření legend o životech svatých. Mladá církev tak stála přímo u zrodu nejstarších literárních památek, nejstarších historiografických záznamů. Právě z těchto legend pak lze čerpat mnohé důležité informace nejen k poznání nejstarších dějin, ale také jednotlivé zmínky o budování stavebních monumentů a nejstarších památek křesťanského umění.

Také v českých zemích vznikaly v církevním prostředí již

⁹⁴ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, 19.

nejstarší dochované literární památky. Hagiografické⁹⁵ spisy a legendy nejen o českých a moravských světcích byly od prvopočátků nedílnou součástí latinské a také staroslověnské literatury, sepisované ve středověku takřka výlučně duchovními. Hagiografické památky jsou přitom pro nejstarší období dějin mnohdy jediným zdrojem informací.

3.1 Kristián

Za nejobsáhlejší a kompozičně nejpozoruhodnější z těchto legend může být označena *Vita et passio sancti Venceslai et sanctae Ludmilae aviae eius* neboli *Život a umučení svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily*,⁹⁶ pro kterou se v české historiografii zažilo označení *Kristiánova legenda*.⁹⁷ Tato legenda, v níž oproti jiným nejstarším českým hagiografickým památkám již přibylo historiografických prvků, bývá někdy označována za nejstarší českou kroniku. To je zároveň zpochybňováno. Jako první ji tak označil již Josef Pekař.⁹⁸ Za jejího autora je považován mnich Kristián, který sice sledoval již

⁹⁵ K hagiografii obecně srov. Arnold ANGENENDT: Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. München 1994, s. 138–148, zde i další literatura. K vývoji biografického žánru srov. velmi obsáhlé a široce pojaté pětisvazkové dílo Walter BERSCHIN: Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter 1–4. Stuttgart/Heidelberg 1986–2001. Základní nástin problematiky hagiografie v českém středověku s rozбором jednotlivých děl podala Jana NECHUTOVÁ: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000, s. 36–63.

⁹⁶ Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ: Kristiánova legenda. Praha 1978.

⁹⁷ Vyčerpávající přehled vývoje diskuze ke Kristiánově legendě, již Josef Pekař nazval první českou kronikou, podává ve své disertační práci David KALHOUS 2005. Práce je k dispozici na adrese: http://is.muni.cz/th/12320/ff_d/ (27. 7. 2013). V roce 2012 byla publikována v anglickém jazyce David KALHOUS: Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia. Boston/Leiden 2012.

Nověji srov. k diskuzi o Kristiánovi např. Petr KUBÍN: Znovu o Kristiána. In: Eva Doležalová / Robert Šimůnek (ed.): Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Praha 2007, s. 63–72; David KALHOUS: Znovu o Kristiána. Replika. In: Časopis Matice Moravské CXXVI, 2007/2, s. 411–417; Petr KUBÍN: Odpověď na repliku Davida Kalhouse o Kristiánovi. In: Časopis Matice Moravské CXXVIII, 2009/1, s. 171–175; David KALHOUS: K historické metodě aneb opět nad pravostí Kristiánovy legendy. Časopis Matice Moravské CXXVIII, 2009/1, s. 177–183.

⁹⁸ Josef PEKAŘ: Nejstarší kronika česká. Praha 1903; Josef PEKAŘ: Křišťan: Život a umučení svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily. Praha 1927; František KUTNAR (ed.): Josef PEKAŘ: Postavy a problémy českých dějin. Praha 1990, s. 60.

cíle do značné míry shodné s tendencemi některých pozdějších kronikářů, jako například Kosmy, ale jeho dílo podle našeho názoru ještě spadá do světa hagiografie.⁹⁹ O Kristiánově legendě lze bez nadsázky prohlásit, že výrazně ovlivnila a dosud ovlivňuje českou kulturu a státnost, ostatně tento pramen nejinak než v počátcích kritické historiografie stále tvoří jablko sváru mezi historiky různých specializací. Tak se právě na stránkách Kristiánovy legendy dozvídáme, že první český kníže Bořivoj je označen, jako „*první zakladatel svatých míst*“.¹⁰⁰ Máme tak jasnou představu o tom, že křesťanství bylo od samého počátku existence českého státu jedním z pilířů jeho správy a přímo přemyslovské vlády. Ke státotvornému významu křesťanství a jeho roli pro etablování české státnosti se v odborné literatuře naposledy vyjádřil Jiří Kuthan.¹⁰¹ Kristiánova legenda byla pojata jako jakási tendenční kompilace, s cílem obhájit staroslověnskou bohoslužbu, vyzvednout roli nejstarších českých světců a posílit postavení vládnoucí dynastie. Její text náleží nejspíše konci desátého století.¹⁰² Tedy době, kdy zažily kulty nejstarších českých světců výraznou rezonanci v literárních památkách. Do doby, kdy byli Češi a Čechy zřízením vlastního biskupství v Praze roku 973 v podstatě uznáni jako samostatný svébytný národ a stát.¹⁰³ Čechy tím byly zařazeny do systému či schématu církevní správy kontinentu. Legendy tak měly v podstatě za úkol potvrdit plnohodnotnost tohoto nově etablovaného společenství vytvářejícího nový státní útvar. Význam nejstarších legend o

⁹⁹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 21.

¹⁰⁰ Život sv. Ludmily a sv. Václava – FRB I, s. 204.

¹⁰¹ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009, s. 21.

¹⁰² František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 21.

¹⁰³ O předatování legendy se pokusil naposledy Petr KUBÍN: Sedm přemyslovských kultů (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XII.*). Praha 2010, s. 95 ad.

českých světcích, jejich role v posílení významu Čech v křesťanském společenství Evropy a jejich funkce státotvorná zůstávají bohužel do značné míry dodnes nedoceny!

Na jiném místě se v legendách v souvislosti se zakladatelským dílem Bořivojova syna Spytihněva dozvídáme, že „stavěl chrámy boží, shromažďoval kněze a duchovní“.¹⁰⁴ V době Spytihněvovy vlády byly postaveny kostely Panny Marie a sv. Petra na Budči.¹⁰⁵ *Legenda Crescente fide – Život sv. Václava* naopak uvádí, že Spytihněv „vystavěl chrám svaté boží rodičky Marie a jiný k počtě svatého Petra, knížete apoštolů, v nichž milostí boží přemnohé zázraky se děly“.¹⁰⁶

Jiné významné místo spojené s počátky christianizace Čech – tentokrát v aglomeraci Pražského hradu – představuje kostel svatého Václava na Malé Straně.¹⁰⁷ Pod jeho hmotou byla před časem objevena výjimečně zachovalá loď někdejší románské rotundy se svými stavebnímu předstupni. Kostel vybudovaný na

¹⁰⁴ Život sv. Ludmily – FRB I., s. 193; Gumpoldův život Václava knížete českého – FRB I, s. 148.

¹⁰⁵ *Legenda Gumpoldova* – FRB I, s. 148; Život sv. Ludmily a sv. Václava – FRB I, s. 205.

¹⁰⁶ FRB I. s. 183; Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 99; Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vládařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009, s. 21.

¹⁰⁷ Barokní kostel svatého Václava na Malé Straně je dnes součástí někdejšího Domu profese řádu Tovaryšstva Ježíšova na nároží budovy u Nerudovy ulice a tzv. Horního dílu Malostranského náměstí. Pod kostelem byla v roce 2004 objevena část okrouhlé lodi centrálního románského kostela s jeho dalšími vývojovými předstupni v podobě kamenného kruhu ohraničujícího nepochybně významné místo, v jehož vnitřním obvodu stála ještě dříve pravděpodobně roubená budova. Tento nález a prameny k zázraku jsou důležitým mezníkem v církevních dějinách Čech, dějinách křesťanského umění i v poznání historie a vývoje pražského osídlení. Srov.: Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ: Zaniklý kostel sv. Václava na Malé Straně. In: *Umění* 21, Praha 1973, s. 478–480; Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny budovy čp. 2/III, pasportizace SÚRPMO, s. 1–47; Milada VILÍMKOVÁ: Ke stavebnímu vývoji komplexu jezuitských budov na Malostranském náměstí. In: *Umění* 19, Praha 1971, s. 304–313; Jarmila ČIHÁKOVÁ / Martin MÜLLER: Zpráva o nález rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí v Praze. In: *Zprávy památkové péče* LXVI, 2006, s. 100–116; Jarmila ČIHÁKOVÁ: Archeologický výzkum v rotundě sv. Václava na Malostranském náměstí. In: časopis Společnosti přátel starožitností CXVII-1, 2009, s. 14–30; Jarmila ČIHÁKOVÁ: Legendami zmíněný kostel svatého Václava na Malé Straně. In: Petr KUBÍN (ed.): *Svatý Václav. Na památku 1100 výročí narození knížete Václava svatého (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XI.)*. Praha 2010, s. 193–209.

místě zázraku spojeného s translací Václavova těla ze staré Boleslavi do Prahy má rovněž oprou v písemných legendách. Pro tým archeologů pracujících na jeho záchraně a zpřístupnění veřejnosti je podstatný zejména text legend „*Ut anuncietur I*“ a mladší „*Oriente eam sole I*“.¹⁰⁸

Kristiánova legenda tak přispěla významnou měrou k vnímání Prahy – sídla nového biskupství – jako posvátného centra, jehož hrad byl budován jako pohřebiště českých patronů a vladařů. Jakýsi posvátný okrsek, jehož státotvorná role měla být do budoucna určující silou pro formování státní a národní identity.

Představitelé duchovního stavu tedy stáli u počátku dlouhodobého procesu utváření české státnosti. Přijetím křesťanství a postupnou christianizací se území ovládané knížaty z rodu Přemysla Oráče po dlouhodobém vývoji zařadilo po bok svých mocnějších západoevropských sousedů.¹⁰⁹ Jen díky tomuto vývoji pod ochranou církve svaté a postupně se rozmáhající římsko-německé říše uniklo panství Přemyslovců osudu řady

¹⁰⁸ Antonín PODLAHA (ed.): *Vita sancti Wenceslai incipiens verbis „Ut anuncietur“*. Praha 1917; Josef PEKAŘ (ed.): *Die Wenzelslegende „Oriente eam sole“*. In: Josef PEKAŘ: *Die Wenzels- und Ludmila-legenden und die Echtheit Christians*. Praha 1906, s. 409–430; *Legenda o svatém Václavu počínající slovy „Když vycházelo již slunce křesťanství“ z 1. pol. 13. století*. Přeložil J. LUDVÍKOVSKÝ. In: Václav CHALOUPECKÝ (ed.): *Na úsvitu křesťanství*. Praha 1942, s. 219–242.

¹⁰⁹ K raně středověkému pojetí rozdílu mezi křesťany a pohany srov. ilustrativní příklad Bořivoje, který, přestože byl knížetem Čechů, musel stolovat na zemi s pohany, místo aby se připojil k ostatním křesťanům. Herwig WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Wien/Köln/Graz 1979.

Conversio Bagoariorum et Carantanorum, MMFH III, s. 305: *Vere servos credentes secum vocavit ad mensam, et qui eorum dominabatur infideles foris quasi canes sedere fecit...* (Vskutku si věřící sluhy povolal ke stolu a jejich nevěřící pány nechal sedět jako psy venku...). Na tomto místě přirozeně lze pouze odkázat na častou tematizaci velmi složitě a mnohvrstevně problematiky etnogeneze a etatizace. Obecně k problematice státu raného středověku Stuart AIRLIE / Walter POHL / Helmut REIMITZ (ed.): *Staat im frühen Mittelalter*. Wien 2006; a nověji Walter POHL / Veronika WIESER (ed.): *Der frühmittelalterliche Staat – europäische Perspektiven*. Wien 2009.

Z českých prací lze k nejstarším dějinám jmenovat výběrově Dušan TŘEŠTÍK: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 1997; Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I*. Praha 2009; Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*. Praha 2006.

okolních slovanských národů. Jak křesťanství, tak ne vždy zcela poklidné soužití se západním mocnějším sousedem napříště utvářely osudy české země.

3.2 Kosmas

Již první kronikář Kosmas a zároveň první osobnost dějin česko-latinské literatury, o níž se nám dochovaly přesnější biografické údaje, mluví o „*kraji, jenž se rozkládá v Evropě blízko Germánie, v končinách směrem k severní straně široko daleko, obklíčeného horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří tuto zemi obklopovalo a chránilo*“.¹¹⁰ Kosmova kronika (1045–1125) hraje zcela nezastupitelnou roli, neboť bez kronikářského svědectví v Lutychu vzdělaného jáhna, kanovníka a později děkana svatovítské kapituly bychom až do 12. století sestavovali české dějiny pouze z historicky nepřilíš sdělné hagiografické tradice. Kosmovo dílo, tolik si snad můžeme dovolit prohlásit, přesahuje úzký rámeček české kotliny, řadí se totiž po bok jiných latinských podobně zaměřených historiografických děl. Jeho *Kronika Čechů (Chronicon Bohemorum)*, spojující líčení potopy a zmatení jazyků s dějinami Čech na jedné straně a dějinami spásy na straně druhé, je oslavou vládnoucí dynastie Přemyslovců, jejichž charismatickou vládu kronikář argumentačně opírá mimo jiné i o sílu kultu a přímluv českých zemských patronů a světců.¹¹¹ Právě pevné sepětí církve

¹¹⁰ Bertold BRETHOLZ: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. 1923, s. 5: „*In Europa sita est Germania, cuius in partibus versus aquilonalem plagam est locus late nimis diffusus, cinctus undique montibus per girum, qui mirum in modum extenduntur totius terre per circuitum, ut in aspectu oculorum quasi unus et continuus mons totam illam terram circueat et munit.*“ Úvod Bretholzovy bezchybné edice si nadále uchovává roli jednoho ze základních zdrojů informací ke Kosmově kronice.

¹¹¹ K osobě kronikáře a jeho dílu srov. Dušan TŘEŠTÍK: Kosmas. Praha 1966; Dušan TŘEŠTÍK: Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení. Praha 1968; Nověji přehledně též Jana NECHUTOVÁ: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000, s. 67–73. Výběrovou bibliografii nejnovějších příspěvků ke

a vládnoucího rodu se pak stalo v Čechách, stejně jako v řadě jiných evropských panství hlavní a určující silou při budování toho, co snad můžeme nazvat modernějším termínem *národní identita*.¹¹² Z hlediska historie oboru dějiny křesťanského umění se už v Kosmově textu objevují velmi cenné údaje, vztahující se přímo ke konkrétním sakrálním památkám! Tyto zmínky jsou pochopitelně kladeny jen jako druhořadá souvislosti k popisu událostí z kronikářova pohledu nesrovnatelně významnějších. Takovými byly v Kosmově době především akty státoprávního charakteru, jako intronizace a korunovace českých vladařů!¹¹³ Sekundárně se tak dozvídáme mnohé informace o existenci a do jisté míry také o podobě tehdy stojících objektů. O významu takových údajů snad není třeba se rozepisovat. Tak při popisu intronizace českého knížete Břetislava Kosmas uvádí:

*„Po dokonání obřadů pohřebních vzal za ruku synovce Břetislava a vedl ho ke knížecímu stolci, a jako se vždy děje při volbě knížete, házeli přes mříže hořejší síně peníze, deset tisíc nebo ještě více, mezi lid, aby se netlačili na knížete sedícího na stolci, nýbrž raději chytali házené peníze. Když byl kníže posazen na stolci a nastalo ticho, Jaromír drže synovce za pravici, pravil k lidu: ‚Hle, váš kníže!‘ A oni zvolali třikrát ‚Krlešu‘, tj. Kyrieleison.“*¹¹⁴

Kosmově kronice uvádí Bibliografie ke Kosmově kronice. In: Martin Martin WIHODA / Lukáš REITINGER (ed.): Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely. Brno 2010, s. 368–371.

¹¹² Pojem Čechové – *Bohemi* – nicméně nelze chápat v nacionalistickém slova smyslu. Spíše tím v daném období rozumíme – a tak tento pojem chápal i Kosmas – „politicky jednající vyšší vrstvu společnosti“. Nejranějším zobrazením Čechů (obléhání Neapole v srpnu 1191) je iluminace v díle Petra z Ebuly *Liber ad honorem Augusti*. Srov. Theodor KÖLZER / Marlis STÄHLI (ed.): *Petrus de Ebulo, Liber ad honorem Augusti sive de rebus siculis*. Codex 120 II der Burgerbibliothek Bern. Sigmaringen 1994, s. 91. Obecně k tématu národa ve středověku srov. Helmut BEUMANN / Werner SCHRÖDER: *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter (= Nationes 1)*. Sigmaringen 1978.

¹¹³ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): *Korunovační řád českých králů*. Praha 2009.

¹¹⁴ Kronika Kosmova, kniha I, kap. 42 – FRB II, s. 66; Karel HRDINA (ed.) *Kosmova kronika česká*. Praha 1950, s. 77; Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): *Kosmova kronika*

Víme tedy, že v areálu Pražského hradu se nacházela přinejmenším jedna budova s prvním „horním“ patrem, která měla zamřížovaná okna. Nahoře v ní byla zřejmě pokladnice – komora s penězi.

O knížeti Boleslavovi II. kronikář Kosmas praví, že byl „*kostelů Božích obzvláštní zakladatel. Neboť jak čteme v privileji kostela svatého Jiří, dvacet kostelů náboženství křesťanskému jako věřící křesťan založil a nadal je všemi požitky...*“.¹¹⁵

Jinde se Kosmas zmiňuje o vltavském mostu, o jehož existenci již víme ze svatováclavských legend, či alespoň náznakem popisuje pražské podhradí – tedy budoucí město:

„*ROKU OD NAROZENÍ PÁNĚ 1118*“

„*V měsíci září byla taková povodeň, jaké tuším nebylo od potopy světa na zemi. Neboť naše řeka Vltava, náhle prudce vyrazivši ze svého řečiště, ach, kolik vsí, kolik v tomto podhradí domů, chalup a kostelů svým přívalem pobrala! Neboť kdežto jindy, ač se to málokdy stává, povrch vody sotva dosahoval podlahy mostu, za této povodně vystoupila voda přes deset loket nad most.*“¹¹⁶

O podobě tehdejší pražské aglomerace vypovídá také jeho další záznam. Na jiném místě se o Praze praví: „*Nikde se lépe neobohatíš ani se více nezveleбіš než v podhradí pražském a v ulici vyšehradské. Tam jsou Židé, mající plno zlata a stříbra, tam jsou ze všech národů nejbohatší kupci, tam jsou*

česká. Praha 1972, s. 73; Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 27.

¹¹⁵ Kronika Kosmova, kniha I, kap. 22 – FRB II, s. 35; Karel HRDINA (ed.) Kosmova kronika česká. Praha 1950, s. 44; Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 41; Jiří KUTHAN: Královská hodnota českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 22.

¹¹⁶ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 190.

nejzámožnější peněžníci, tam je tržiště, na němž se bohaté kořisti přebohatě dostane tvým vojákům.“¹¹⁷

Z hlediska dějin křesťanského umění je cenný především jeho popis založení a vzniku pražského katedrálního chrámu, kterému věnuje opakovaně svoji pozornost! Z řady jeho údajů vybíráme proto následující:

„ROKU OD NAROZENÍ PÁNĚ 1060“

„Když kníže Spytihněv přijel ke svátku svatého Václava do Prahy, viděl, že kostel svatého Víta není tak veliký, aby stačil lidu sbíhajícímu se k svaté slavnosti – ten kostel vystavěl někdy sám svatý Václav k podobenství kostela římského okrouhlý, v něm i tělo téhož svatého Václava odpočívalo – a rovněž i druhý kostelík, přilehlý a jakoby v portiku toho kostela ležící, kde uprostřed na velmi těsné ploše byl hrob svatého Vojtěcha. Uznal, že bude nejlepší, aby oba zbořil a vystavěl jeden velký kostel oběma patronům, vyměřil hned místo kostela, položil základy, dílo rostlo, zdvihla se zeď, ale jeho šťastné začátky přetrhla již v následujícím roce nevázaná smrt.“¹¹⁸

Následně se ve svém vyprávění dostává o třicet šest let později ke svěcení dokončeného chrámu svým jmenovcem pražským biskupem Kosmou:

„ROKU OD NAROZENÍ PÁNĚ 1096“

„Dne 14. dubna byl posvěcen z rozkazu nejslavnějšího knížete českého Břetislava od ctihodného biskupa pražského

¹¹⁷ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 134.

¹¹⁸ Kronika Kosmova, kniha I, kap. 17 – FRB II, s. 92; Karel HRDINA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1950, s. 100; Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 100; Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 22.

Kosmy chrám svatých mučedníků Víta, Václava a Vojtěcha. ¹¹⁹

Kosmas o nich hovoří pochopitelně především jako o fundacích vladařů a považuje je za pilíře jejich moci. Ale i přesto jsou tyto údaje velmi dobře využitelné pro naši práci. Byť jsou stručné. Je tomu tak například u popisu založení benediktinského kláštera v Třebíči, vybudovaného zřejmě pražským biskupem Gebhardem, o němž nám Kosmas zanechal pouze tuto strohou zprávu:

„ROKU OD NAROZENÍ PÁNĚ 1070“

„Dne 8. června posvětil biskup Gebhart svůj kostel v novém dvoře Žerčíněvsi. ¹²⁰

V jedné z pozdějších redakcí Kosmovy kroniky se už můžeme setkat s podrobnějším, v podstatě vyprávěcím textem, kde se k založení benediktinského kláštera v Třebíči píše:

„Založení kostela třebíčského

Avšak protože nás došla lež o svrchuřečeném knížeti, totiž Oldřichovi a jeho bratru Litoltovi, je nezbytné, abychom vypočetli alespoň nečetné z jejich chvályhodných činů. Tato nejslavnější knížata, která by vskutku snad i dnes měla být oplakávána, neboť jaké byla moudrosti v božských zákonech i v lidských soudech buď jako štědrí dárci almužen i jako zbožní příznivci kostelů, svědčí o jejich stvrzení v privilegiu kostela třebíčského, jehož obsah je tento: „...Ve jménu svaté a nerozdílné trojice. Oldřich, z Boží milosti to, co je. Prozíravost starých mudrců a zvyk tvrdí, že když někdo chce jakékoli osobě ve vlastní vlasti něco upevnit nebo rozhodne, aby to bylo trvalé, má to svěřit paměti za svědectví knížat a biskupů i opatů a všech

¹¹⁹ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 145.

¹²⁰ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 109.

předáků a ostatních urozených a pod takovýmto vlastnoručním zápisem. Já, Oldřich, přemítaje v mysli o tomto obyčeji, žádal jsem, aby byl vyhotoven tento list na připomenutí a potvrzení pro čas přítomný i budoucí. Přeji si tedy, aby bylo oznámeno všem křesťanům, přítomným, nepřítomným i budoucím, že jsem pro dar věčné odplaty s mým milým bratrem, totiž knížetem Litoltem, za přispění Božího, postavil klášter k poctě spasitele a pána našeho Ježíše Krista a svaté a vždy slavné Panny Marie, rodičky boží, a pána našeho Ježíše Krista, umístěný ve středu lesa třebečského. Podle uvedeného obyčeje jsme ho oba nadali, jak jsme mohli, poli, pastvinami, loukami, lesy, poplužími, voly, ovce, prasaty, dobyt看em a jinými následujícími nezbytnostmi.“¹²¹

Potom následuje podrobný seznam vsí a klášterního majetku, jenž příslušníci vládnoucího rodu věnují právě zakládané instituci. Kosmas se věnuje tomu, co následovalo po smrti knížete Oldřicha jako zakladatele kláštera a rozhojnění jeho majetku za knížete Břetislava, který je zde tedy představen v roli „mladšího“ či „druhého“ fundátora kláštera. Po podrobném výčtu a popisu právního zakotvení majetku řádového společenství, které bývá nedílnou součástí kronikářových zpráv o podobných událostech, končí zmiňovanou pasáž svého textu odstavcem následujícího znění:

„To však začali činit od roku 1101, když po smrti Břetislavově (II.), který je vyhnal z Moravy, se usadil v Čechách Bořivoj, podruhé to dostali a nejprve postavili kostelík svatého Benedikta uprostřed lesa a usadivše bratry černého řádu, jak bylo řečeno, svěřili jim mnohé statky. Kostelík ten vysvětil Heřman, biskup pražský, roku 1104, dne 10. července.“

Z textu nanejvýš zřejmě vyplývá, že pro Kosmu zůstávala

¹²¹ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 223–225.

výtvarná hodnota vykonaného díla podružná! Hlavním kritériem pro něho po celou dobu, kdy se věnoval sepisování své kroniky, zůstala především státopisná funkce těchto úkonů. Proto jej zajímají pouze v takových případech, kdy byly aktéry popisovaného dění vladaři či nejvyšší představitelé kléru.

Kosmův poslední údaj se vztahuje k roku 1125 a na základě anonymního přípisu na konec jeho kroniky víme, že 12. října její autor v úctyhodném věku umírá.¹²² Na jeho dílo navázali tzv. pokračovatelé Kosmovi.¹²³

3.3 Mnich sázavský

Sázava – čtvrtý nejstarší klášter vybudovaný na českém území – byla pro svou původní slovanskou orientaci nežádoucím elementem v jinak snad jednotném světě latinské liturgie země. Proto Kosmas i přes svůj jinak velmi podrobný text její existenci pravděpodobně záměrně opomenul. Jeho zatvrdlý odpor vůči tamnímu klášteru byl natolik silný, že své stanovisko nezměnil ani po roce 1097, kdy byl konvent z rozhodnutí knížete násilně latinizován. Sázava byla vladařským založením. Za jejího fundátora je považován kníže Oldřich, který se podle legendy setkal v sázavských lesích s poustevníkem Prokopem. Jeho nástupce kníže Břetislav pak toto založení svou fundací dokončil. Sázava tak byla podobně jako klášter benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě a oba předchozí mužské kláštery na Břevnově a Ostrově přemyslovskou fundací.¹²⁴ Původní klášter vybudovaný ještě za časů prvního opata Prokopa byl postaven ze dřeva. Jeho

¹²² Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): *Kosmova kronika česká*. Praha 1972, s. 209.

¹²³ FRB II.; Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: *Pokračovatelé Kosmovi*. Praha 1974.

¹²⁴ Jiří KUHAN: *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.)*. Praha 2014, s. 238–243.

stavby byly v minulosti zachyceny archeologickým průzkumem.

Kromě řady takových průzkumů, které byly v průběhu druhé poloviny dvacátého století na Sázavě prováděny, pocházejí veškeré informace, které o někdejší podobě klášterního areálu a životě tamní komunity máme, právě z kroniky záznamů bezejmenného řeholníka, který byl pracovním názvem nazván podle místa svého působiště jako „Mnich sázavský“.¹²⁵ S jistotou lze konstatovat, že znal starší Kosmovu kroniku, která pochopitelně v intelektuálním světě vrcholných představitelů české církve nezůstala bez rezonancí. Pořídil její opis, který místy rozšířil o události spojené se Sázavou. Pokusil se tak její text obohatit líčením osudů svého mateřského kláštera. Sázavskou redakci Kosmova textu opatřil komentáři a drobnými přípisky o událostech českého i evropského významu, které dílem znal a něco doplnil z jiných pramenů. Místy do něho zasahoval také stylisticky.¹²⁶ Nejvýraznějším zásahem pak bylo vložení textu o založení Sázavského kláštera, které mnich vsunul před závěr první knihy Kosmovy kroniky, za pojednání o smrti knížete Jaromíra dne 4. listopadu 1038. Dále se rozepsal o životě kláštera a jeho opatech až do druhého vyhnání slovanských mnichů v době správy opata Božetěcha.¹²⁷

Po datu Kosmovy smrti (†1125), tedy počínaje rokem 1126 pak pokračoval ve vedení samostatných záznamů.¹²⁸ V častých přesazích se dále snažil také o začlenění dějů svého kláštera do

¹²⁵ FRB II.; Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 10–31, 192–196; Květa REICHERTOVÁ / Emilie BLÁHOVÁ / Vlasta DVOŘÁKOVÁ / Václav HUŇÁČEK: Sázava. Pomník staroslovanské kultury v Čechách, Praha 1988; Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 171–188.

¹²⁶ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 172.

¹²⁷ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 173.

¹²⁸ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 173.

zemských či evropských souvislostí. Avšak pro dobu před svým působením neměl evidentně dostatek informací a materiálu, aby toho mohl dosáhnout. Velkou pozornost proto věnoval především dějinám kláštera a jeho stavebnímu vývoji. Proto pro nás, a to i z hlediska dějin křesťanského umění, zůstávají nejhodnotnější právě pasáže, které pojednávají o životě společenství na Sázavě.¹²⁹ Románská podoba kláštera zmizela pod jeho pozdějšími stavebními úpravami, ale některé stavby, které jsou v textu zmíněny, se později podařilo alespoň s velkou mírou pravděpodobnosti identifikovat se základy staveb, odhalených soustavným archeologickým průzkumem.¹³⁰ Není proto pochyb o tom, že právě kronikářské záznamy tzv. „Mnicha Sázavského“ jsou pro české prostředí ojedinělým pramenem ke středověkým památkám výtvarného umění.

Jejich autor žil na Sázavě ve druhé polovině dvanáctého století, tedy v době, kdy se tamní klášter těšil mimořádnému rozkvětu a měl za sebou již více než jedno a půl století své existence.¹³¹ V literatuře bylo dostatečně doloženo, proč text jeho kroniky nemohl vzniknout před rokem 1173. Tehdy proběhla a děním v českých zemích otřásala abdikace druhého českého krále Vladislava I., na kterou se v textu objevují narážky.¹³² Povědomí o vzniku a vývoji kláštera bylo v tamní komunitě velmi dobré, a mohlo tak být zaznamenáváno i dlouho před sepsáním samotné sázavské klášterní kroniky. Letopis Mnicha sázavského byl v podstatě pouze vyvrcholením soustavné dějepisné tradice, která byla v klášteře pěstována. Starší anály či nekrologia se nám

¹²⁹ Jiří KUHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.*). Praha 2014, s. 238–243.

¹³⁰ Petr SOMMER: Sázavský klášter. Praha 1996

¹³¹ Květa REICHERTOVÁ / Emilie BLÁHOVÁ / Vlasta DVOŘÁKOVÁ / Václav HUŇÁČEK: Sázava. Pomník staroslovanské kultury v Čechách. Praha 1988, s. 116–125.

¹³² Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 172.

bohužel nedochovaly, což bylo v literatuře ztotožněno se zvraty v životě kláštera a dvojím vyhnáním tamní slovanské komunity. Teprve až v době, o které hovoříme, tak vznikla větší *svatoprokopská legenda*, připravující půdu pro následné Prokopovo svatořečení. Ale i přes tyto snahy to byla teprve sázavská klášterní kronika, sepsaná na počátku sedmdesátých let dvanáctého století, která se dostatečným způsobem dokázala odpoutat od dosavadních materiálů memoriálního charakteru a vznikla již jako plnohodnotný historický spis.¹³³ Navíc s autorovou schopností sledovat své vlastní, řekněme politické cíle, což je pozoruhodné!¹³⁴ Celý proces zvýšeného intelektuálního úsilí příslušníků sázavského konventu pak souvisel zřejmě s jistým pocitem ohrožení, který benediktini v Evropě obecně, i v Čechách zažívali s nástupem konkurenčních řádů. Za hlavní hrozbu byli považováni premonstráti, kterým museli Sázavští ostatně vyklidit vlastní dceřiný klášter v Želivi. Příslušníci tamního konventu pak našli i s opatem útočiště právě zpátky na Sázavě. Jejich představený Reginard z Met o čtrnáct let později stanul v čele kláštera. Právě v průběhu jeho správy konventu vznikala sázavská klášterní kronika, která byla jako pokračování – čtvrtá kniha – vepsána k místní redakci kroniky Kosmovy. Reginard i jeho předchůdce opat Silvestr se tak stali hlavní osou autorových vypravování. Obdiv k nim a zejména pak k jejich dílu stavebnímu a uměleckému prochází jako stěžejní motiv celým textem kroniky.

Se stejným neskrytým obdivem kronikář hovoří také o schopnostech někdejšího opata slovanského konventu Božetěcha, o jehož skutcích a lásce k umění hovoří v superlativech.

¹³³ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 172.

¹³⁴ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 172.

*„...ten uměl velmi krásně malovati, a znal se výborně v řezání neb rytí ze dřeva i z kamene a soustruhování kosti. (...) On jest toto místo chvalitebně vyzdobil vši okrasou, jak jest podnes viděti. Kostel založil rozšířením jeho do délky, do výšky překrásně, ano pokrývkami, zvony kříži a všelikými věcmi klášterskými opatřil. Klášter celý ze všech stran stavbami a vši potřebou obnovil“.*¹³⁵

Z toho všeho vyplývá, že autor měl blízko k výtvarnému umění a smysl a pochopení pro potřebu stavební reprezentace představených kláštera i ke způsobu slavení boha skrze umělecká díla... Není bez zajímavosti, že se také nijak netajil se slovanskou epochou kláštera. Přestože ve svém textu upozorňuje na to, že si jejich předchůdci mohli za vyhnání v podstatě sami, a snaží se tím evidentně o tendenční ospravedlnění výměny komunit, považuje svou současnost za kontinuální pokračování staré klášterní tradice.¹³⁶ Tu také zřejmě ještě posouvá o celou generaci dále, když za zakladatele kláštera označuje již knížete Oldřicha, jehož fundaci potom už jeho syn Břetislav pouze „dokončil“ a rozšířil. Ten si navíc ještě svůj záměr nechal potvrdit od svého syna Vratislava, čímž byla sázavskému společenství zajištěna kontinuita a nedotknutelnost.¹³⁷ Jasně tady vysvítá snaha benediktinů o potvrzení svého dosavadního postavení v zemi, jež jim tak měla zajistit především jejich stará tradice jako nejlepší opora!¹³⁸

Na okraj Kosmova textu tak mnich sázavský připsal zmínky o Prokopově smrti roku 1053 a o jeho pohřbu v klášterním

¹³⁵ FRB – II., s. 249.

¹³⁶ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 173.

¹³⁷ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 178.

¹³⁸ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 178.

kostele Panny Marie a svatého Jana Křtitele, který zakladatel kláštera předtím sám postavil.¹³⁹

„I dokonal blahoslavený opat Prokop běh svého života šťastně v Pánu roku od narození Páně 1053 a téhož roku dne 25. března byl slavně pohřben za přítomnosti Šebíře, pražského biskupa, v kostele rodičky Boží Marie, jenž sám vystavěl.“¹⁴⁰

Jak bylo již v minulosti poukázáno, hlavní klášterní kostel na Sázavě tedy nesl stejná patrociniia jako klášterní kostel v benediktinském klášteře na Ostrově.¹⁴¹

Na jiném místě kronikář hovoří o svěcení dalšího sázavského kostela s patrociniem svatého Kříže, které vykonal pražský biskup Gebhart/Jaromír dne 29. června roku 1070. Tento kostel byl znám po dlouhou dobu jen z kronikářova textu.¹⁴²

„Dne 29. června posvětil biskup Gebhart kostel v Sázavě ke cti svatého Kříže; v jeho oltáři se chovají ostatky svatého Kříže, z oděvu Panny Marie, ostatky svatého Petra apoštola, svatého Štěpána prvomučedníka a svatého Jiří mučedníka.“¹⁴³

Teprve v nedávné době se pravděpodobně podařilo objevit při archeologickém průzkumu v severní, tak zvané „opatské“ zahradě kláštera jeho základové zdivo a identifikovat jej s příslušnou pasáží sázavské kroniky. Takových příkladů je v historii našeho oboru opravdu jen několik.¹⁴⁴ Kostel byl

¹³⁹ FRB II, s. 246.

¹⁴⁰ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 214.

¹⁴¹ Václav RYNEŠ: Ochránci pražského kostela a české země. In: Jaroslav KADLEC (ed.): Tisíc let pražského biskupství. Praha 1973, s. 83.

¹⁴² FRB II, s. 250–251; Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 173.

¹⁴³ Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (ed.): Kosmova kronika česká. Praha 1972, s. 109.

¹⁴⁴ Květa REICHERTOVÁ: Stavební počátky bývalého slovanského kláštera na Sázavě. K archeologickému objevu tetrakonchy v severní zahradě. In: Umění 26. Praha 1978, s. 134–153; Jan SOKOL: Nález centrální stavby na Sázavě. Pokus o rekonstrukci. In: Umění 26. Praha 1978, s. 153–154; Václav RYNEŠ: Sázavská centrála sv. kříže. In: Umění 16. Praha 1978, s. 155; Květa REICHERTOVÁ / Emilie BLÁHOVÁ / Vlasta DVOŘÁKOVÁ / Václav HUŇÁČEK: Sázava. Pomník staroslovanské kultury v Čechách, Praha 1988, s. 213–249.

vybudovaný na půdorysu řeckého kříže, s centrálním čtvercovým prostorem, otevírajícím se na vnějších stranách do čtveřice apsid. V literatuře byl tento stavební typ interpretován jako kostel, který vznikl na základě působení východních stavebních vlivů, přicházejících do střední Evropy z Byzance.¹⁴⁵ Logicky tak byl zakomponován do ideových souřadnic východní orientace sázavské komunity. Půdorys tohoto kostela eventuálně mohl souviset přímo s pobytem sázavských mnichů při jejich prvním vyhnanství v uherském Stoličném Bělehradě – (Székesfehérvár), kde se podařilo objevit základové zdivo podobného kostela.¹⁴⁶ Novější literatura k tématu však ukazuje, že takový stavební typ byl obvyklý i na západ od našeho území, a jeho předstupně a vývojové paralely proto není třeba hledat pouze na východě.¹⁴⁷ Tento typ centrálního kostela má svůj předobraz v chrámu Božího Hrobu – Anastasis v Jeruzalémě.¹⁴⁸

Zcela nové interpretační možnosti k tomuto výkladu zřejmě nabídne v současnosti objevený nález části pasu základového zdiva kostela svatého Kříže na Vyšehradě, ležícího pod pozdější bazilikou svatého Vavřince z doby vlády krále Vratislava I. Také tento kostel měl jednotlivá ramena lodě zřejmě zakončena apsidami a teprve jeho datace by tak mohla přispět k nalezení chybějícího vývojového předstupně a stavebního vzoru sázavské tetrakonchy. Srovnání obou staveb bude však předmětem dalšího bádání.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Květa REICHERTOVÁ / Emilie BLÁHOVÁ / Vlasta DVOŘÁKOVÁ / Václav HUŇÁČEK: Sázava. Pomník staroslovanské kultury v Čechách. Praha 1988, s. 213–249.

¹⁴⁶ Květa REICHERTOVÁ / Emilie BLÁHOVÁ / Vlasta DVOŘÁKOVÁ / Václav HUŇÁČEK: Sázava. Pomník staroslovanské kultury v Čechách. Praha 1988, s. 236.

¹⁴⁷ Petr SOMMER: Sázavský klášter (= Vlastivědná knihovnička SPS, sv. 3). Praha 1996, s. 15.

¹⁴⁸ Jiří KUHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.*). Praha 2014, s. 239–241.

¹⁴⁹ V létě letošního roku (2014) bylo na Vyšehradě objeveno základové zdivo pod bazilikou sv. Vavřince, které bylo interpretováno jako součást mohutné centrální stavby na půdorysu řeckého kříže, jehož jednotlivá ramena byla ukončena mohutnými apsidami. Kostel, na

Následující zpráva vypovídá o podobě a svěcení Božetěchova prvního kamenného kostela Panny Marie a svatého Jana Evangelisty roku 1095:

„Téhož léta (1095) dne 14. října zasvěcena jest modlitebna v Sázavě od ctihodného biskupa kostela pražského osmého, Kosmy, kterou byl vystavil Božetěch, téhož místa opat, (...) za časů své správy, majíce začátek s pravé strany od oltáře sv. Martina, z levé od oltáře sv. Štěpána prvomučedníka až do konce krypty. Prostředek pak modlitebny, kdež stojí oltář, obsahuje ostatky sv. Petra, sv. Pavla, sv. Ondřeje, sv. Bartoloměje, sv. Tomáše, sv. Jakuba, sv. Filipa, sv. Lukáše Evangelisty, sv. Barnabáše a všech apoštolů...“¹⁵⁰ Konsekrace chrámu pokračovala i následující den, kdy byly svěceny tři další oltáře. Jeden nad kryptou, druhý „pod kryptou“ a další „po levé straně kostela“.¹⁵¹ Další oltáře byly svěceny následující den.¹⁵²

Nová epocha kláštera, která byla zahájena po definitivním vypuzení slovanských mnichů a novém osazení kláštera břevnovými benediktiny roku 1097, byla symbolizována nastolením někdejšího břevnovského opata Dětharda. Jemu věnuje Mnich sázavský rozsáhlou pasáž, oslavuje jeho skutky a stavební činnost v latinizovaném klášteře.¹⁵³ Jak jsme se již zmínili výše, po Děthardově správě (1097–1133) byla v průběhu dvanáctého století dominantní především doba, kdy sázavský klášter spravovala dvojice velkých opatů Silvestra a Reginarda

jehož celkové zhodnocení si budeme muset ještě nějaký čas počkat, svými rozměry překonával doposud největší známou sakrální stavbu z této doby – rotundu svatého Víta na Pražském hradě. Mohl by tak být vývojovým předstupněm sázavského kostela svatého Kříže.

¹⁵⁰ FRB II, s. 251–252.

¹⁵¹ FRB II, s. 252.

¹⁵² Jiří KUHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.*). Praha 2014, s. 241.

¹⁵³ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr Sommer (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 173.

z Met. Oba Mnich sázavský pravděpodobně v klášteře zažil, a jejich oslavě proto ve svém textu také věnoval náležitou pozornost. Tak do běhu událostí ze života kláštera a státu vložil k roku 1116 údaj o Silvestrově vysvěcení na kněze. 1123 zaznamenává jeho vstup do kláštera a o dva roky později Silvestrovo přijetí benediktinské řehole a následné povýšení do hodnosti děkana. Silvestr stanul v čele kláštera roku 1133 a během následujících 28 let se zde vyznamenal jako výjimečný stavebník a objednavatel uměleckých děl. Mimořádný stavební a hospodářský vzestup kláštera pravděpodobně nastal již v době správy jeho předchůdce Dětharda. Předpokládá se, že za něho bylo pokračováno ve stavbě klášterní baziliky směrem k západu. Z jiného zdroje zase víme o tom, že pod klášterem při řece Sázavě stál roku 1140 vodní mlýn. Je to nejstarší zpráva o takovém technickém zařízení v českých zemích. Silvestr tedy zřejmě převzal klášter ve značně konsolidované podobě a mohl se věnovat stavební činnosti. V klášterním areálu vybudoval opatskou kapli s patrocinem Panny Marie, jež byla svěcena roku 1146.¹⁵⁴ Tato kaple byla před časem s velkou pravděpodobností ztotožněna s jednolodní románskou sakrální stavbou, jejíž základové zdivo bylo odkryto v severozápadním koutě klášterního dvora.¹⁵⁵ Stavba, ležící západně od klášterní baziliky, vznikla v době okolo poloviny dvanáctého století a její ztotožnění se jmenovanou kaplí je proto nanejvýš na místě.

Starý Božetěchův a Děthardův klášterní kostel Panny Marie a svatého Jana Evangelisty nechal opat Silvestr přestavět a jeho zdi vyzdobit malbami. Mnich sázavský k tomu říká: „*Zdi s apsidami postavil uprostřed modlitebny od oltářů sv. Štěpána a sv.*

¹⁵⁴ FRB s. 262.

¹⁵⁵ Petr SOMMER: Sázavský klášter (= Vlastivědná knihovnička SPS, sv. 3). Praha 1996, s. 17; Jan ROYT / Petr SOMMER / Martin STECKER: Sázavský klášter. Praha 2013.

*Martina.*¹⁵⁶ Zpráva byla tedy interpretována tak, že zatímco východní část chrámu pocházející z doby opata Božetěcha – tedy první kamenný sázavský kostel s kryptou a hrobem svatého Prokopa – zůstal stát v původní podobě, zatímco západní Děthardova stavba lodi byla přebudována na formu bazilikálního trojlodí.¹⁵⁷ To znamená, že boční stěny původní lodi byly prolomeny oblouky a po stranách k nim byly přistavěny po obou stranách lodě. O tom, že Silvestrovy stavby byly budovány s nesmírným nákladem a s velkou pečlivostí, svědčí nejen dochované fragmenty výzdoby z dvanáctého století, ale například také kronikářův údaj o tom, že v kostele byla tehdy položena nová dlažba, provedená z hlazených kamenů pocházejících z hory Petřína. Po straně tohoto nového kostela byly vybudovány stavby klášterního areálu. Kronikář tak píše o tom, že bylo postaveno dormitorium, refektář, sklep a kuchyně. Stavbu rajského dvora uvnitř klausury popisuje takto: „*Chodbu klášterní kolem do kola se sloupky a výklenky vystavěl velmi krásně.*“¹⁵⁸

Teprve za správy opata Silvestra tak klášterní areál dostal definitivní románskou podobu, která mu pak vydržela až do gotické přestavby na počátku čtrnáctého století. Víme také o tom, že za jeho správy se stavělo také na klášterních panstvích. Kronikář přímo uvádí, že silvestr nechal vybudovat nový kostel svatého Archanděla Michaela v městečku Mnichovicích, které bylo po celou dobu středověku základnou klášterního hospodářství. Románskou podobu měl původně pravděpodobně opevněný kostel svatého Martina na protilehlém břehu řeky Sázavy. Mezi skupinu staveb spojovaných v okolí s dobou mimořádného rozvoje kláštera ve druhé polovině dvanáctého

¹⁵⁶ FRB s. 259.

¹⁵⁷ Jiří KUHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.*). Praha 2014, s. 242.

¹⁵⁸ FRB, s. 259.

století patří pravděpodobně také kostel svatého Jakuba Většího v zaniklé hornické vsi Rovná u Stříbrné Skalice, jak jsme se v minulosti pokusili ve shodě se starším bádáním ukázat.¹⁵⁹

Opat Silvestr, který v letech 1139–1140 dosáhl dokonce na krátko také pražského biskupského stolce, patří proto k výjimečným zjevům Čech románského období. Kronikář jej tedy právem nazval „*mužem vpravdě izraelitským*“!¹⁶⁰

Také jeho nástupce Reginard z Met, jenž nastoupil po krátkém ročním expozé mnicha Božaji, byl podle všeho výjimečnou osobností. Reginard je v textu glorifikován a jsou vyjmenovávány jeho zásluhy o Sázavský klášter. Nastoupil na opatský stolec roku 1162 a zemřel někdy v době okolo roku 1273.¹⁶¹ Protože datum jeho úmrtí není zaznamenáno, soudí se, že text pravděpodobně vznikl ještě za jeho života. To, že zahrnuje Reginardovu charakteristiku to nevylučuje, protože Mnich sázavský tak činil již při popisu nástupu opatů na stolec, a podruhé pak při zprávě o jejich úmrtí. V textu je opat srovnáván se slavným opatem Božetěchem. V textu se hovoří o tom, že také Reginard „*byl umělý v malování a řezání jakýchkoliv obrazů ze dřeva, z kosti nebo také z kovu rozličného druhu; také nebyl nezběhlý v řemesle kovářském, jakož i ve všem díle, které se*

¹⁵⁹ Miroslav ŠMIED: Příspěvek k ikonografii výzdoby kostela sv. Jakuba Většího ve Stříbrné Skalici-Rovné In: Jan JOHN / Miroslav KOVÁŘ (ed.): Opracování kamene. (= *Sborník Muzea Středního Posázaví v Ratajích nad Sázavou a Archeologické společnosti při Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni 3*). Plzeň 2006, s. 105–116; Miroslav ŠMIED: Znázornění Nebeského Jeruzaléma ve výzdobě kostela sv. Jakuba v Rovné u Stříbrné Skalice v kontextu benediktinské výtvarné kultury 12. století. In: Markéta JAROŠOVÁ / Radka LOMIČKOVÁ (ed.): *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu. (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XV.)*. Praha 2013, s. 184–205; Miroslav ŠMIED: Výzdoba a vybavení kostela. In: Milena HAUSEROVÁ / Tomáš KOCOUREK / Štěpán SVOBODA / Miroslav ŠMIED: *Kostel sv. Jakuba Většího v Rovné u Stříbrné Skalice / Kirche Hl. Jakobus der Ältere in Rovná bei Stříbrná Skalice*. Stříbrná Skalice 2013, s. 23–33.

¹⁶⁰ Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: *Pokračovatelé Kosmovi*. Praha 1974, s. 19; Petr SOMMER: *Sázavský klášter (= Vlastivědná knihovnička SPS, sv. 3)*. Praha 1996, s. 16–17.

¹⁶¹ Marie BLÁHOVÁ: *Sázavské dějepiscectví*. In: Petr SOMMER (ed.): *Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa*. Praha 2006, s. 174.

*skládá ze skla“.*¹⁶²

Kronika Mnicha Sázavského, respektive jeho vpisky ke Kosmovu textu i souvislé pokračování v líčení událostí po jeho smrti roku 1125, proto právem může být považována za výjimečný literárně-historický pramen ke starším dějinám křesťanského umění středověku. Přestože se její autor pokusil zařadit vývoj událostí v Čechách také do souřadnic evropské politiky, což je zvláště patrné od událostí šedesátých let, tedy takových, které sám pamatoval a zažil, nelze jeho text považovat za kroniku státně-národní. I když ji tak sám částečně pojal a snažil se její text vydělit jako samostatné pokračování – čtvrtou knihu Kosmovy kroniky. Přesto zůstává kronikou klášterní.¹⁶³ Je zajímavé, že autor měl k dispozici řadu dnes již neexistujících materiálů. Pokoušel se do svého díla zařadit události státního významu, což se mu částečně podařilo až v souvislosti s líčením tažení druhého českého krále Vladislava I. do Itálie po boku císaře Friedricha Barbarossy. Jinak převládají zprávy převážně z duchovního prostředí.¹⁶⁴ To nás vede ve shodě s dosavadním bádáním k domněnce, že měl k dispozici nějaké blíže neznámé texty ze Sázavského či Břevnovského kláštera. Blíže neurčené české (snad i pražské anály), nekrologia mnichů ze Sázavy a Břevnova, soupisy mnichů a nekrologia. Z poměrně dobrých zpráv a časového řazení událostí dvanáctého století bylo usuzováno na to, že mohla existovat pro toto období nějaká gesta sázavských opatů obsahující potřebné údaje a data o jejich životě a přínosu pro klášterní společenství.¹⁶⁵

¹⁶² FRB, s. 269.

¹⁶³ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 174.

¹⁶⁴ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 174.

¹⁶⁵ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 175.

Obecně lze závěrem konstatovat, že v literárním díle Mnicha sázavského, respektive v jeho redakci a pokračování Kosmovy kroniky, vyvrcholilo sázavské dějepisectví středověku. Informace zde podané zůstávají důležitým pramenem poznání sakrálního prostředí Čech dvanáctého století.¹⁶⁶

3.4 Kanovník vyšehradský

Bezprostředním a nejstarším pokračovatelem Kosmovým byl Kanovník vyšehradský, jehož kronika se v podstatě kryje s vládou Soběslava I., tedy s lety 1125–1140.¹⁶⁷ Stejně jako Mnich sázavský se i vyšehradský autor ve svém líčení vrátil k založení a životu vlastní instituce, o nichž Kosmas informace doslova minimalizoval. Z hlediska výtvarné kultury mladého českého státu jsou oba jmenované texty mimořádně důležité. Věnují se dvěma významným kulturním a uměleckým centrům Čech, která stála mimo pozornost Kosmova textu.

Vyšehrad, jakožto druhé a v době vlády krále Vratislava I. dokonce hlavní politickosprávní centrum země, byl se svou kapitulou zřejmou konkurencí pro společenství kanovníků seskupených při biskupském katedrálním chrámu svatého Víta. Kosmas proto sledoval vzestup moci Vyšehradu se značnou nelibostí, a ve svém textu se jej proto také snažil pokud možno minimalizovat. Proto je vyšehradská kronika tolik potřebným doplňkem jeho záznamů. Jejich cena spočívá nejen v přínosu pro poznání českých národních dějin a nedílné součásti moderní pražské topografie, ale jak bylo v literatuře opakovaně ukázáno,

¹⁶⁶ Marie BLÁHOVÁ: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 182.

¹⁶⁷ Milena BORSKÁ-URBÁNKOVÁ: Kanovník Vyšehradský a jeho kronika. In: Královský Vyšehrad. Praha 2007, s. 161–166; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 28; Karel HRDINA / Václav Vladivoj Tomek / Marie BLÁHOVÁ: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 196–201.

je významný také jako jeden z hlavních starších pramenů k poznání hmotné a výtvarné kultury přemyslovských Čech. Byl to právě Vyšehrad, jehož raně středověká podoba byla v minulosti do značné míry poznána díky systematickému archeologickému výzkumu, který doplňoval chybějící článek v poznání vývoje knížecí a později královské správy země a nejstarších duchovních dějin společnosti.¹⁶⁸ O roli a významu Vyšehradu na formování českého národního mýtu, národní identity a státní ideologie není na tomto místě třeba dlouze hovořit. Věc se zde jeví zcela jasně: Vyšehrad plnil a plní funkci doslova státotvornou a je spolu s Pražským hradem jedním ze dvou pilířů české státnosti. Jeho role byla v českých dějinách doslova mytická. Proto je také pochopitelná snaha o pokračování v přerušené tradici psaní letopisů, které byly již zřejmě v době Kosmovy smrti do značné míry rozšířeny a alespoň v intelektuálním prostředí vyššího duchovenstva poměrně dobře známy. S tím pak logicky souvisí také snaha vyšehradských o zapojení tohoto posvátného okrsku do národní a státní tradice, do českého mýtu systematicky budovaného Kosmou. V literatuře bylo výstižně napsáno, že pro Kosmu byly dějiny Čechů především dějinami jejich panovníků. K tomu můžeme na tomto místě jen poznamenat, že tomu bylo stejně také u jeho líčení památek a monumentů výtvarného umění. Jeho vyšehradský nepot se k tématu stavěl podobně. I pro něho tvořili hlavní osu jeho vyprávění vladaři, kteří spojili svůj život se společenstvím vyšehradské kanonie a jejích kostelů, či je alespoň výrazně podporovali. V centru jeho zájmu tak stojí především první český král Vratislav I. jako zakladatel kapituly a budovatel jejího

¹⁶⁸ K Vyšehradu obecně opakovaně zejména Bořivoj NECHVÁTAL a Ladislav VARAZDIN: Výběrově například: Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad. Praha 1976; Ladislav VARAZDIN: K poloze panovnícké rezidence na Vyšehradě v raném středověku. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 56–68; dále příslušné texty soustředěné ve sbornících Královský Vyšehrad I, II, III, IV a v odborném tisku.

vyšehradského zázemí. Neméně důležitý je pro něho také jeho současník, kníže Soběslav. Přesto ale můžeme v jeho líčení a popisech výtvarných děl zaznamenat prvek, který byl Kosmovi ještě zcela cizí – a tím je jeho zájem o umělecká díla. Kanovník vyšehradský se zajímá nejen o osobu jejich fundátora a jejich cenu, ale zanechává nám také popis jejich podoby a snaží se o zhodnocení jejich výtvarné kvality. Některé jeho údaje jsou tak pro nás v roli pramenů k poznání nejstarších památek křesťanského umění v Čechách doslova nepostradatelné.

Z pohledu dějin výtvarného umění bývá za nejhodnotnější obecně považován popis založení vyšehradského kostela:

„Téhož roku obnovil kníže Soběslav kostel vyšehradský, jež jeho otec, král Vratislav, blahoslavené paměti, vystavěl pro spásu duše své i své choti a svého potomstva se svolením a z moci nejslavnějšího papeže Alexandra a sedmdesátinou otců; řečený biskup svaté církve římské poslal k potvrzení důstojnosti tohoto posvátného zřízení služebníkům toho kostela: knězi, jáhnovi a podjáhenovi a též proboštovi prostřednictvím Jana, biskupa tusculského, a Petra, probošta u Sv. Jiří, mučedníka, sandály a mitry a povolil jim, aby jich na znamení apoštolské moci navždy užívali. Když se o těchto věcech stalo rozhodnutí a opatření, podřídil řečený král tento kostel svaté církvi v Římě.“¹⁶⁹

K samotnému aktu založení pak říká:

„Založil jej tím způsobem, že přinesl na vlastních ramenou dvanáct plných nůsí kamení ke cti Spasitele tak, jak to učinil císař Konstantin při založení kostela římského. Učinil jej tedy

¹⁶⁹ FRB II, s. 206.

svobodným...¹⁷⁰

Dozvídáme se tak o detailních okolnostech založení, jež zřejmě probíhalo způsobem, který nebyl v prostředí českého státu obvyklý. Proto jej stálo za to zaznamenat. Vedle výběru samotného patrocinia kostela, jenž byl zasvěcen po vzoru kostela římského svatému Petrovi, se tímto svým krokem panovník snažil zdůraznit duchovní propojení nově vznikající instituce s Římem. Tedy její exempci a neodvislost od moci pražského biskupského stolce. Z uvedeného tedy nanejvýš výmluvně vyplývá, že se Vratislav I. svým činem pokusil napodobit veliké zakladatelské dílo největšího křesťanského vladaře z časů antiky – císaře Konstantina.¹⁷¹ Protože však osou kroniky je oslava vlády knížete Soběslava II., pokračuje kronikář výkladem jeho zásluh o vyšehradský kostel:

„...a Soběslav, jak jsme pověděli, jej obnovil a obnovený skvěleji zvelebil: dal malovat stěny, zavěsit v něm zlatý kruhový svícen, jenž váží dvanáct hřiven zlata, osmdesát hřiven stříbra, mědi a železa nepočítajíc, podlahu dal okrášlit hlazenými kameny, přidal boční lodi, kolem běžící, přistavěl na dvou stranách krovu, opatřil cihlovým krytem celý vršek kostela i střechy, dal pokrýt klášter a všechna hospodářská stavení; kromě toho rozmnožil počet kanovníků toho kostela a obdařil je dalšími platy, dvory a jinými statky.“¹⁷²

Dozvídáme se tak nejen o přibližné podobě samotné stavby, ale také o detailech výzdoby a jejím vnitřním vybavení. V kostele byl tedy zavěšen kruhový lustr zřejmě podobný těm, jaké známe

¹⁷⁰ FRB II, s. 206; založení kostela na Vyšehradě bylo později, v době vlády Karla IV. znovu vylíčeno v kronice Přibíka Pulkavy z Radenína – FRB V, s. 57–58; český překlad: Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby Karla IV. Praha 1987, s. 308–309.

¹⁷¹ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 33.

¹⁷² FRB II, s. 206–207.

z několika dochovaných exemplářů v západní Evropě.¹⁷³ Víme o tom, že takový typ lustrů byl umístován v nejprestižnějších a nejvelkolepějších chrámech tehdejší doby, jakými byly kostely v Hildesheimu či v Remeši. Nejznámější z těchto kruhových lustrů nechal později zavěsit císař Friedrich Barbarossa v kapli Panny Marie v Cáchách.¹⁷⁴ Podobný lustr snad mohl viset také v biskupské katedrále na Pražském hradě, ale žádnou takovou zprávu k dispozici nemáme. Stěží si však lze v českém prostředí představit jiné místo, snad s výjimkou Olomouce, kde by takový drahocenný kus mobiliáře mohl být umístěn. Vyšehradským lustrem, rekonstrukcí jeho pravděpodobné podoby a tedy možnými interpretačními variantami zmiňovaného kronikářského záznamu se v minulosti na základě upozornění prof. Jaromíra Homolky podrobně zabýval Vladimír Denkstein.¹⁷⁵

Vyšehradu se tak díky textu neznámého autora, o němž vlastně ani nevíme, zdali byl příslušníkem tamní kapituly, dostalo výjimečného informačního pramene. Pro dané období jsme o jeho životě informováni lépe, než je tomu v případě svatovítské kapituly a Pražského hradu. Kronika však obsahuje také informace a zprávy o jiných objektech. Zajímavý je například údaj – v textu letopisů Mnicha sázavského neuváděný – o existenci mlýna při Sázavském klášteře. K roku 1140 uvádí: „*Řeku Sázavu, jež teče podle kláštera téhož jména Sázava, stihlo*

¹⁷³ Vladimír DENKSTEIN: Někdejší vyšehradský lustr z r. 1129. První středověký korunovační lustr zvaný „koruna“. In: Královský Vyšehrad I. Praha 1992, s. 83–91.

¹⁷⁴ Ernst Günter GRIMME: Karl der Grosse in seiner Stadt. In: Wolfgang BRAUNFELS / Percy Ernst SCHRAMM (Hrsg.): Karl der Grosse Lebenswerk und Nachleben. Bd. IV. Das Nachleben. Düsseldorf 1967, s. 235; Clemens BAYER: Die beiden Grossen Inschriften des Barbarossa-Leuchters. In: Clemens BAYER / Theo JÜLICH / Manfred KUHL (Hrsg.): Celica Iherusalem. Festschrift für Erich Stephany. Köln-Siegburg 1986, s. 213–240; Ernst Günter GRIMME: Der Radleuchter Friedrich Barbarossa sim Oktogon des Domes – Das Aachen-Diplom Friedrichs I. von 1166. In: Der Dom zu Aachen Architektur und Ausstattung. Aachen 1994, s. 140–148; Herta LEPIE / Lothar SCHMITT: Der Barbarossaleuchter im Dom zu Aachen. Aachen 1998.

¹⁷⁵ Vladimír DENKSTEIN: Někdejší vyšehradský lustr z r. 1129. První středověký korunovační lustr zvaný „koruna“. In: Královský Vyšehrad I. Praha 1992, s. 83–91.

dne 19. listopadu přerušení jejího toku v délce přes dvacet honů odshora dolů. Mlýn téhož kláštera, jenž odedávna nikdy nebyl bez vody, stál tehdy na suchu. Opat i bratři toho kláštera a služebníci přišli k břehu a pozorovali ten div; a aby pověst o tomto zázraku byla ještě větší, sbírali neobyčejně velké ryby a raky v suchém řečišti. Tato změna řečené řeky trvala zřízení božského od první do šesté hodiny.¹⁷⁶

Pokud je nám známo, jedná se o nejstarší záznam o existenci takového zařízení v Čechách.

Jiný důležitý informační pramen z textu zmiňované kroniky, často užívaný v historii umění, je popis vnitřní války a událostí spojených s obléháním Pražského hradu vojskem znojenského úředního knížete Konráda II. roku 1142.¹⁷⁷ Tehdy došlo k vážnému poškození katedrálního chrámu svatého Víta i budov areálu kláštera benediktinek při kostele svatého Jiří.¹⁷⁸ V literatuře bylo uvedeno, že tento popis se dostal k textu kroniky dodatečně, zřejmě někdy v rozmezí let 1152–1154.¹⁷⁹ Autor tohoto přípisu měl zřejmě blízko ke klášterní komunitě. Byl považován za některého z kněží sloužících zde bohoslužby.¹⁸⁰ V době po polovině století vycházela z kláštera snaha po zdůraznění významu kultu blahorečené svatě Ludmily, jejíž ostatky zde byly uloženy. Popis měl tedy přispět k počtu

¹⁷⁶ Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 71.

¹⁷⁷ Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí. Praha 1997, s. 231 ad.

¹⁷⁸ Ke zničení a požáru kláštera sv. Jiří: FRB II, s. 236–237; FRB II, s. 261; FRB II, s. 412–413; z lit. dále: Josef Cibulka: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Praha 1936, s. 9–10; Anežka MERHAUTOVÁ: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966, s. 41–42; Ivan BORKOVSKÝ: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha 1969, s. 102–116; Jan FROLÍK / Jana MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ / Eliška RŮŽIČKOVÁ / Antonín ZEMAN: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů (=Castrum Pragense 3). Praha 2000, s. 97–144; naposledy: Jiří KUHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.). Praha 2014, s. 243–245.

¹⁷⁹ Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 202.

¹⁸⁰ Anežka MERHAUTOVÁ: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966, s. 41–42.

zázraků Ludmilou vykonaných a přispět tak k přípravě půdy pro její kanonizaci.¹⁸¹ Z následujícího vyplývá dramatickost tehdejších událostí:

„Jeptišky... vidouce všechny své svatyně a příbytky spáleny...našedše znenadání východ z hradu, prchly a uchýlivše se na jedno místo pod horou Petřínem, zůstaly u kostela sv. Jana Křt. jako ve vyhnanství, v smutku a v pláči, dokud by nespatriły obnovení vlastního kláštera.“ A dále pokračuje: *„Brzy...slyšely zprávu, že strážci na hradbách, rybáři a chudí lidé, v noci pracující, viděli, jak z jejich kostela vyšlehly plameny a vynesly se až k nebi!“* Dále přichází zpráva o tom, jak se vrátily do zničeného kláštera a ve spáleništi pátraly po hrobu svaté Ludmily. Tehdy přichází zpráva o mistru Vernerovi. *„Povolavše Venera, mistra kameníka a zedníka, žádaly ho, aby pátral mezi kameny a ohořelým dřívím.“* Ludmilina rakev tak byla mistrem Vernerem následně nalezena.¹⁸² Tento Verner, v originálním latinském textu uváděný jako Wernherus, je tak historicky prvním stavitelem, jehož máme jménem doloženého pro české území! Kronikář se následně rozepisuje o tom, jak tento Verner před návratem do své vlasti najal dva jiné kameníky, kteří měli v jeho díle pokračovat. Z toho lze tedy soudit, že byl cizinec.¹⁸³ Josef Cibulka vyvozuje přímo, že byl Němec.¹⁸⁴ Kronikář jej následně obviňuje, že zcizil z hrobu babičky svatého Václava částku jejích ostatků a tuto relikvii si potom odvezl do vlasti, což mělo za následek smrt nejen jeho dvou nástupců, ale také dalších dvou stavitelů a nakonec jeho samotného. Teprve jeho

¹⁸¹ Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 202.

¹⁸² Anežka MERHAUTOVÁ: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966, s. 41.

¹⁸³ Josef CIBULKA: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Praha 1936, s. 9–10; Anežka MERHAUTOVÁ: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966, s. 41.

Jiří KUHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.). Praha 2014, s. 243.

¹⁸⁴ Josef CIBULKA: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Praha 1936, s. 9.

syn, který je navíc označován jako příbuzný kancléře Gervasia potom vrátil ostatek zpět na původní místo.¹⁸⁵ Naproti tomu kanovník Vincencius ve svém letopisu uvedl, že kostel svatého Jiří byl nejen vypálen, ale také do základu vyvrácen, o čemž lze vzhledem k jeho stavbě pochybovat. Každopádně stavba byla pod energickým vedením abatyše Berty znovu vyzdvižena a opravena a kostel dostal v následujících několika letech podobu, jakou si přes restaurátorské zásahy na sklonku devatenáctého století v základě uchoval až do současnosti.

3.5 Vincencius

Kanovník pražského kostela Vincencius, jehož lze v tomto přehledu zmínit pro jeho dobrou informovanost a vypravěčské schopnosti, podal události let 1140–1167.¹⁸⁶ Vincencius patřil do okruhu intelektuálů shromážděných okolo výjimečné postavy této doby – pražského biskupa Daniela I. Biskupa, který byl v literatuře příhodně označen za osobnost plnicí ve větší míře funkci diplomatickou než duchovní. Daniel vykonával ve službách českého krále Vladislava I. de-facto roli jeho ministra zahraničí!¹⁸⁷ Také Vincencius patřil evidentně k té části kléru, která se výrazně podílela na formování české zahraniční politiky, a díky své provázanosti se dvorem byl přímým účastníkem řady státoporných aktů a některé z nich nám také zaznamenal. Ze všeho nejdůležitější je pak jeho popis české účasti na italském

¹⁸⁵ Josef CIBULKA: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Praha 1936, s. 9–10; Anežka MERHAUTOVÁ: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966, s. 41; Jiří KUHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.*). Praha 2014. (v tisku).

¹⁸⁶ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 28–29.

¹⁸⁷ Ladislav JEHLČKA: Pražští biskupové 793–1344. In: Jaroslav KADLEC: Tisíc let pražského biskupství. Praha 1973, s. 129–130.

tažení císaře Friedricha I. Barbarossy roku 1158.¹⁸⁸ Pobyt českého vojska v Lombardii a obléhání města Milána se tak stává osou celého jeho vyprávění. Na svou dobu výjimečný prožitek tohoto tažení, tak významného pro formování české státnosti a zakotvení významu našeho státu v souřadnicích evropské politiky, dodává jeho vyprávění ráz paměti. Tedy zcela nového žánru v evropské literatuře středověku.¹⁸⁹ Ve Vincenciově redakci navíc o to zajímavější, že nám prožité události líčí s nevšední živostí a autenticitou, u středověkého pramene až nečekanou! Pro každého zájemce o starší české dějiny je proto nejvýš důležité, že se tato práce dočkala v nedávné době zcela nové edice.¹⁹⁰

Z hlediska sledování naší problematiky je pak především zajímavý Vincenciův zájem o kulturní poměry.¹⁹¹ K poznání a významu Pražského hradu coby posvátného okrsku společenství Čechů nám pak podává zajímavé svědectví o kultovním významu pahorku Žiži, o němž hovořil již Kosmas. Pahorek, o jehož významu svědčí, že z něho byl roku 1002 vyhlášen boj za vyhnání Poláků z Prahy a Čech, se stal později zřejmě místem, kde probíhalo nastolování budoucího knížete. Tedy státotvorný akt, bez něhož nebylo myslitelné považovat vládu za dostatečně legitimní.¹⁹² Vincencius k tomu píše, že uprostřed hradu stojí knížecí trůn, „*jakýsi kus kamene, (...) za nějž nejen nyní, ale již v dávných dobách tisícové a tisícové vojínů v boji bylo padlo*“.¹⁹³

¹⁸⁸ Josef ŠUSTA: Dějepisectví jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 44.

¹⁸⁹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 29.

¹⁹⁰ Milevský letopis. Zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta. Praha 2013.

¹⁹¹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 29.

¹⁹² Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 27.

¹⁹³ Letopis Vincenciův – FRB II, s. 412; ke knížecímu stolci a nastolování knížat: Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 2007, s. 331–335; Jiří KUTHAN:

Až na výjimky, k jakým patří například zmínka o událostech souvisejících s obléháním a vypálením Pražského hradu roku 1142, o nichž byla řeč výše, zůstává Vincenciův text významný především pro kulturní dějiny v širším slova smyslu. Na jeho poslední zprávu navázal Jarloch, opat milevského kláštera, jehož dílo je kombinací letopisu a hagiografického vypravování.

3.6 Druhé pokračování Kosmovo

Pouze na okraj zmiňujeme, že na přelomu třináctého a čtrnáctého století vznikla v prostředí pražské svatovítské kapituly také kompilace označovaná jako **Druhé pokračování Kosmovo**.¹⁹⁴ Nepodařilo se však již dosáhnout dostatečné literární ani faktografické úrovně textu. Jedná se pouze o chronologicky sestavený výčet jednotlivých událostí po létech. Nade vším zde převládá hluboký prožitek těžkého úpadku českého státu po smrti krále Přemysla Otakara II. A spíše zoufalá snaha pokračovat nějakým způsobem ve slavné tradici kapitulního kronikářství, která byla založena již Kosmou. Kupodivu i v tomto textu však můžeme najít jakési pozoruhodné záchytné body, pro práci současného zájemce o památky středověkého umění. Tak například k roku 1254 se ve Fürstenberském rukopisu druhého pokračování Kosmova dozvídáme, že:

„Téhož roku. Na trhu města pražského byly zřízeny nějaké kamenné obrazy pro vzpomínku na věčnou památku českého

Královská hodnost českých vládařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 27.

¹⁹⁴ K historiografii jako žánru ve vrcholném středověku srov. SCHMALE 1993²; GOETZ 1999. Ke zmíněným pramenům české provenience srov. Přehledově: Jana NECHUTOVÁ: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000, s. 73–83. Velmi zajímavě přispěla k tématu, především s ohledem na užitou metodu výkladu Anna KERNBACH: Anna Vincenciiova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku: k dějepiscectví přemyslovského období. Brno 2010; K druhému pokračování Kosmova: Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 5–39; 202–214.

krále Václava. Toto dílo bylo dokončeno okolo I. října.“¹⁹⁵

Přestože dnes nejsme schopni určit, o jaká díla se jednalo, ani kde v pražském souměstí se nacházela, již samotná zmínka o nich je pro nás nesmírně zajímavá!

3.7 Kronika tak řečeného Dalimila

Nejvýznamnějším ziskem z tohoto tažení bylo nepochybně potvrzení královské hodnosti pro českého vladaře Vladislava I. Ojedinělým hmotným dokladem bohaté kořisti, kterou si sebou zpátky do vlasti přivezli účastníci výpravy, pak podle tradice zůstává slavná noha tzv. Jeruzalémského (neboli Milánského) svícnu, která je chována v katedrále svatého Víta na Pražském hradě.¹⁹⁶ Záznam o něm nepochází však z Vincenciova pera, ale zůstal zachován v textu kroniky, která je tradičně označována jako *Kronika tak řečeného Dalimila*.¹⁹⁷ Dalimilova kronika, jakkoliv je zajímavá a důležitá pro dějiny českého písemnictví a literatury, stejně jako pro dějiny národní, její využitelnost pro dějiny umění, respektive dějiny umění křesťanského není velká... Její autor čerpal především ze starších kronik a tak dosáhl podobně jako někteří jeho následovníci pouze jakési kompilace dosud existujících textů, které případně obohatil o vlastní invenci, dojmy či rozšířil o vlastenecký výklad problematiky. Kdo byl autorem této nejstarší česky psané veršované kroniky, opět bohužel nevíme! Jeden z nejvýznamnějších českých historiků doby baroka, děkan svatovítské kapituly Tomáš Pešina z Čechorodu, za jejího autora

¹⁹⁵ Karel HRDINA / Václav Vladivoj TOMEK / Marie BLÁHOVÁ: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974, s. 113.

¹⁹⁶ Anežka MERHAUTOVÁ: Noha tzv. milánského svícnu. In: Umění 39 / 1991, č. 6, s. 490–502.

¹⁹⁷ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepísectví. Praha 1997, s. 33–38; Marie BLÁHOVÁ / Hana VRBOVÁ: Kronika tak řečeného Dalimila. Praha 1977. Ke kronice a jejímu autorovi obecně zejména s. 190–201.

v sedmnáctém století omylem označil Dalimila Meziříčského, děkana kostela ve Staré Boleslavi. Toto označení se zažilo natolik pevně, že i když jeho omyl byl rozpoznán již Josefem Dobrovským, který se kronikou rovněž zabýval, z literatury ani povědomí již jméno Dalimilovo nezmizelo. Pozdější snaha hledat skutečného autora textu byla korunována neúspěchem. Pokusy připsat jej například pražskému biskupovi Janovi IV. z Dražic pro jeho ostře protiněmecké postoje se ukázala být jako argumentačně ne zcela přesvědčivá.¹⁹⁸ Autor kroniky, tak zůstává i nadále zahalen rouškou tajemství.

Do tohoto výčtu literárních děl a pramenů k dějinám výtvarného umění jej řadíme z jediného důvodu. A tím je v Dalimilově kronice zachovaný popis právě zmiňované nohy Milánského svícnu z pražské katedrály. Dovolujeme si na tomto místě použít její starší překlad uveřejněný mimo edici ve FRB rovněž Antonínem Podlahou, protože nám připadá v tomto případě autentičtější než moderní česká edice díla. Zařazujeme jej na toto místo nejen proto, že je autentický, ale zejména proto, jak je krásný! Zároveň se jedná o nejstarší zmínku na našem území vysvětlující historický význam předmětu uměleckého řemesla:

„Čechové v městě první biechu,

z města najlepšie klenóty vzěchu.

Ješče stojí na hradě u svatého Víta noha sviecnova,

pravie, by byla Šalamúnova.

Tu sú byli Mediolaněné z Jeruzalema vzěli,

když sú byli s Titem a s Vespezianem na Židy jeli,

¹⁹⁸ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 33.

můžeš tu nohu, ač chceš, před oltářem ohledati.“¹⁹⁹

Zejména poslední řádek vyvolává v současném čtenáři pohnutí při pomyšlení, že noha svícnu je do dnešních dnů v pražské katedrále dochována, a jak praví kronikář skutečně: „*Můžeš tu nohu, ač chceš, před oltářem ohledati.*“²⁰⁰ Bronzová noha, o které sice dnes víme, že se jedná o práci z oblasti povodí řeky Maasy až ze dvanáctého století, byla opakovaně rozebírána v domácí i zahraniční odborné literatuře. A to úměrně ke skutečnosti, že se jedná nepochybně o nejkvalitnější kovolijickou práci v bronzu z daného období, která se nachází na území našeho státu. Vedle kvality jejího zpracování a poměrně složitého ikonografického programu je fascinující skutečnost, že byla ve středověku tradicí spojována s nejvýznamnější řekněme zahraničně politickou událostí starších českých dějin. Tím totiž tažení české družiny s králem Vladislavem II. do Lombardie nepochybně bylo. Část svícnu pak zůstala v katedrále, zahrnuta do jejího pokladu, zachována dodnes...²⁰¹

3.8 Kronika Zbraslavská

Snad nejvýznamnější literární památkou vrcholného středověku v našich zemích je kronika sepsaná ve zdech cisterciáckého kláštera Aula regia na Zbraslavi, nejdůležitějším kulturním a církevně-politickém centru vedle kláštera v Břevnově.²⁰² V době vlády posledních Přemyslovců pak kláštera,

¹⁹⁹ FRB I, s. 97–98; Citováno podle: Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Svatovítský poklad. Jeho dějiny a popis. Praha 1903, s. 6 (tam také veškerá starší lit.).

²⁰⁰ FRB I, s. 97–98; Citováno podle: Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Svatovítský poklad. Jeho dějiny a popis. Praha 1903, s. 6 (tam také veškerá starší lit.).

²⁰¹ Nejnověji k tématu: Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 48–49.

²⁰² Ke Zbraslavi a k cisterciákům v českých zemích obecně: Jiří KUTHAN: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Praha 1983, zvláště s. 264–277; Jiří KUTHAN: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. III.*). Praha 2005, s. 159–194; Jiří KUTHAN: Splendor et Gloria Regni Bohemiae (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae*

který byl spolu se Sedlcem hlavní oporou královské moci v zemi.

Přestože se autor, druhý zbraslavský opat Ota, pokusil svým pojetím o vytvoření klášterní kroniky, již svou programovou glorifikací zakladatele kláštera krále Václava II. položil základ k tomu, že se nakonec stala kronikou královskou! Toto jeho směřování bylo dovršeno Petrem Žitavským, osobností, jež se tyčila vysoko nad českými poměry a vývoj českého státu chápala v mnohem širších souvislostech vysoké evropské politiky.²⁰³ K obsahově nejhodnotnějším částem Petrova textu nepochybně patří jeho líčení událostí okolo nastolení a korunovace krále Václava II. – zakladatele a dobrodince Petrova mateřského kláštera Aula regia na Zbraslavi.

*DEN SLAVNOSTI A POSVĚCENÍ PANA VÁCLAVA, KRÁLE
ČESKÉHO
LXII*

Když tedy byly všechny potřebné věci k okázalé slavnosti tak znamenitého svátku dopraveny skrze schopné kupce a obstaravatele královny během dlouhé doby i ze vzdálených krajín a v hojnosti nezhodnotitelného nadbytku řádně a velmi náležitě připraveny, nastával den očekávané radosti také přítomností a

Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. VII.). Praha 2008, s. 128; Radka LOMIČKOVÁ (ed.): Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. X.*). Praha 2009; nejnověji pak k cisterciákům v českých zemích: Dana DVOŘÁČKOVÁ MALÁ / Petr CHARVÁT / Bohumír NĚMEC (ve spolupráci s Radkou LOMIČKOVOU a Janem ZDICHYNCEM) (ed.): Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách. České Budějovice 2010.

²⁰³ Výběrově: Marie BLÁHOVÁ: PETR ŽITAVSKÝ O SOBĚ (zbraslavská kronika jako ergo dokument). In: Dana DVOŘÁČKOVÁ MALÁ / Petr CHARVÁT / Bohumír NĚMEC (ve spolupráci s Radkou LOMIČKOVOU a Janem ZDICHYNCEM): Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách. České Budějovice 2010, s. 67–81; Jana NECHUTOVÁ: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000, 131–136. Skupina brněnských historiků a filologů v současné době připravuje novou edici Zbraslavské kroniky, jež má nahradit nevyhovující vydání publikované ve čtvrtém svazku řady *Fontes rerum bohemicarum*.

příchodem nejctihodnějších otců a pánů, pana Gerharda, arcibiskupa svaté stolice mohučské, a Burcharda²⁰⁴, arcibiskupa svaté stolice magdeburské, biskupů pana Řehoře Pražského, pana Dětricha Olomouckého, pana Albrechta Míšeňského, pana Jindřicha Kostnického, pana Petra Basilejského²⁰⁵, pana biskupa frisinského²⁰⁶, pana Jana Krakovského a pana biskupa lebušského²⁰⁷, také přítomností ctihodných otců pánů opatů jednotlivých řádů, cisterciáckého, premonstrátského i benediktinského, a rovněž příchodem všech proboštů, převorů, děkanů, kanovníků, farářů a správců kostelů, nebo ať jakoukoli hodností vynikali, z království Českého i z mnohých cizích krajů, nastává šťastná hodina toužebné veselosti. Mimoto slavnou přítomností jasných knížat, pana Albrechta Rakovského, Bolka (Boleslava) Slezského, knížat hlohovského, opolského a jiných vévodů²⁰⁸, rovněž návštěvou vznešených knížat, markrabat pana Heřmana Braniborského, pana Oty se Šípem, pana Fridricha Míšeňského²⁰⁹ byla způsobena radost vytouženého veselí tak slavnostního. Zvětšovala také nádheru oné slavnosti okázalá a skvělá vznešená přítomnost hrabat mnohých zemí, svobodných pánů, rytířů a nescíslných jiných šlechticů. Nastala tedy skvělá slavnost, protože zasvitl den slávy, v němž zazářilo v království

²⁰⁴ Burchard Magdeburský byl cestou přepaden a někteří jeho lidé zajati; ještě roku 1298 se dožadoval náhrady.

²⁰⁵ Je to výše uvedený Petr z Aspeltu, biskup basilejský (1297–1306), potom arcibiskup mohučský.

²⁰⁶ Biskupem frisinským byl tehdy (1283–1311) Emicho z Wittelsbachu.

²⁰⁷ V lat. originále je: Lubucensis, což znamená Lebuš (Lubuš), nikoli Lubek; tamním biskupem byl tehdy Konrád (1284–1299). Mimo biskupy v kronice jmenované je listinně dosvědčena také přítomnost Theodora, biskupa rábského, Jindřicha, biskupa merseburského, a Jindřicha, biskupa kwidzinského (Marienwerder, Insula S. Mariae) (Regesta II, č. 1757).

²⁰⁸ Boleslav Svídnický, Jindřich Hlohovský, Boleslav Opolský a snad i jeho bratři, totiž Mečislav III. Těšínský, Kazimír II. Bytomský a Přemysl Ratibořský.

²⁰⁹ Fridrich Čacký nebo Pokousaný (Friedrich der Freidige, mit der gebissenen Wange). Vedle nich byl také asi přítomen Albrecht, vévoda saský (Regesta II, č. 2754, 2755. IV. č. 1909).

*Českém slunce, jež bylo dříve ve mraku; nyní však zářící třpytícími paprsky vyšlo v jáсотu „a shromáždění jsou“.*²¹⁰

Vedle průběhu samotné korunovace a jejího průběhu, je potom samotný zakladatelský akt, který se udál následující ho dne na Zbraslavi.

**ZBOŽNÝ KRÁL VÁCLAV ZALOŽIL NÁSLEDUJÍCÍHO DNE PO SVÉ KORUNOVACI NOVÝ CHRÁM NA ZBRASLAVI
LXIV**

Z vypravování knih Královských jsme se dověděli, že přemnozí králové judští nejen za dosažení vítězství nad nepřáteli, nýbrž i za získání čestné slávy přicházeli kdysi do posvátného chrámu, který byl v Jeruzalémě, a přinášeli tam oběti a obětovali Bohu zástupů žertvy a smírné oběti: to čteme o Ezechiášovi a Joziášovi. Co menšího než tito králové judští vykonal tento král mladý a velmi útlý? Zajisté nic menšího. Neboť jediný král Šalomoun vystavěl z těch darů, které mu zanechal jeho otec David, chrám v Jeruzalémě, v němž se lid klaněl. Králové tedy judští a jeruzalémští, kteří žili potom, obětovali sice v chrámě, ale nikoli chrám, tento však nový král nejen přinesl oběť vítanou v chrámě, nýbrž i chrám věnoval Pánu za oběť. Proto aby král nejvděčnější neupadl v chybu nevděčnosti, věda, že nevděk vysouší pramen zbožnosti, rosu milosrdenství a proudy milosti, a také aby z obdrženého dobrodiní, maje v dobré paměti své posvěcení a pomazání, obětoval prvotiny Bohu, velikému králi, v srdci svém se rozhodl založiti a vystavěti na Zbraslavi nový dům Páně ke cti Boha a Panny Marie. Pospíchal tedy král s dílem, kterým se zabýval v mysli, jež hledala vhodnou příležitost.

Když se tedy naplnil pamětní den a přeslavný obřad královské korunovace, ihned druhého dne bezprostředně následujícího, to je v pondělí svatodušní, které tehdy léta Páně 1297 připadlo na 3. června, přišel nově korunovaný král s celým

²¹⁰ Žalm 103:22.

dvorem a zástupem knížat, šlechticů a všech jiných, kteří se sešli k slavnostnímu dni, ke svému založení na Zbraslavi časně zrána už po východu slunce a tam král, ozdoben královskými odznaky, hned usiloval založiti na místě přichystaném a v základě k tomu dříve vykopaném a určeném nový chrám, jehož počátek je dnes vidět. Položil tedy pan Heřman²¹¹, arcibiskup magdeburský, zároveň s králem a panem Konrádem, prvním opatem, přičemž sbory mnichů stály kolem a zpívaly, s obětováním a s velikou zbožností základní kámen, na kterémžto kameni bylo zlatými písmeny napsáno: Ježíš Kristus.

Když byl položen a oni vyšli ze základů, sloužil jmenovaný už pan Heřman, arcibiskup magdeburský, slavnostně oděn v pontifikálie, na místě, kde dnes stojí větší oltář blahoslavené Panny v témž chrámě, přičemž král seděl v královských odznacích a asistovali důstojní biskupové a páni Řehoř Pražský, Dětrich Olomoucký, Jan Krakovský, Albrecht Míšeňský, Petr Basilejský, Jindřich Kostnický, Konrád Lebušský, Emicho Frisinský, s největší obřadností mši o Zvěstování blahoslavené Panny, totiž „Rosu dejte, oblakové, shůry“, sedm biskupů při té mši zároveň zpívalo Aleluja, nikdo pak, jak myslím, kdo se zúčastnil korunovace, nechyběl při tomto založení.²¹²

Po skončení oné mše vystoupil korunovaný král, drže v ruce žezlo královské, a opásal v okruhu základu chrámu již založeného dvě stě čtyřicet pánů a šlechticů království Českého a mnohých jiných zemí rytířským pásem. Z toho zaznívá chvála, z toho sláva na věky. Nepohrdala však zbožnost tohoto krále dílem rukou svých, nýbrž na ně hleděla okem stálé podpory a nepřestávala zavlažovati štědrými dary, co zasadila jeho pravice, přičemž Bůh až podnes dopřává podle své milosti začatému chrámu vzrůstu.

Přijmi, ó Kriste králi, dar nový zbožného krále,

²¹¹ Správně: Burchard.

²¹² Podle toho je pravděpodobné, že se tohoto obřadu zúčastnili biskupové, kteří byli při korunovaci, takže jejich počet byl větší, než udává kronika.

*ovoce, rychle vzrostlé, král odvčera přináší tobě.
Za příklad svatého slibu král právě teď korunovaný
začíná stavět ti chrám, jak do rukou sevřel to nové
královské žezlo. A činí to opravdu z vroucího srdce,
neboť toužil den ze dne se zalíbit Marii a též
jejímu synu, i prosí, ať šťastně se uzavře jednou
konec života jeho, jen ctnostmi vždy ozdobeného;
kéž je teď jeho život tak výborným ochráncem strážem,
upevněn v andělském sboru ať život má trvale šťastný,
tak ať mu po udušení vší lsti a podvodu plyne.*

Veden pak nesmírnou láskou, kterou choval ke svému založení, navštěvoval král denně Zbraslav, nikdy bez daru a útěchy, nejen se těšil jsa přítomen z nového díla, nýbrž i jsa nepřítomen velmi hojně se v duchu radoval z pouhé vzpomínky a zmínky, kterou o jeho založení kdokoli učinil, a všechen jeho smutek zanikal.²¹³

V literatuře tak bylo cisterciácké opatství Aula regia na Zbraslavi právem označeno jako klášter, který byl v letech vymezených jeho fundací roku 1292 a pohromou roku 1420 snad nejprominentnějším kláštelem Českého království.²¹⁴ Stal se tak nejen nejvýznamnější fundací těchto let, ale v budoucnu byl obdobně jako jiné kláštery cistercké řehole určen za pohřebiště přemyslovských panovníků. Řada vladařů z tohoto rodu zde pak skutečně našla místo svého posledního odpočinku.²¹⁵ Kronikář k tomu dojemnými slovy dodává:

²¹³ Zdeněk FIALA (ed.): Zbraslavská Kronika. Praha 1976, Kapitoly: LXV, LXII, LXIII, LXIV. s. 109–116.

²¹⁴ Jiří KUTHAN: Splendor et Gloria Regni Bohemiae (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. VII.*). Praha 2008, s. 24.

²¹⁵ K tomu podrobně: Jiří KUTHAN: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. III.*). Praha 2005, s. 45–96; Jiří KUTHAN: Splendor et Gloria Regni Bohemiae (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. VII.*). Praha 2008, s. 20–25.

„A nebude moci o tom nikdo pochybovati, že chtěl mítí těla těch, které miloval tak jako sám sebe, tam, kde si i sám, napřed vybral odpočinek a pobyt zaživa i po smrti na věky věků.“²¹⁶

V kronice se nám také zachovala zpráva o tom, že když bylo pohřbeno tělo krále Václava II. v klášterním chrámu na Zbraslavi, byla nad jeho hrobem umístěna kamenná deska s figurou zemřelého. Je to nejstarší zpráva, kterou o podobném typu náhrobku z našich zemí známe.²¹⁷ Po čase byla tato Václavova socha přemístěna na jeden ze sloupů kostela a na hrobě nahrazena novou, bronzovou, kterou ulil mistr Jan, původem z Brabantska.²¹⁸ Z řečeného tedy jasně vyplývá, že klášterní kostel na Zbraslavi byl budován jako královské mauzoleum, jehož vybavení i v tomto ohledu dosahovalo evropské úrovně. Jediným objektem v celém království, který Zbraslav převyšoval v počtu pohřbených vladařů vrcholného středověku, byl kostel svatého Víta v Praze. Kronikář také uvádí, že po Václavově smrti žádali kanovníci biskupského kostela, aby jeho tělo bylo pochováno zde. Mladý král však vyhověl přání svého otce.

Text podobné literární úrovně se již nepodařilo v pozdějších časech doby vlády císaře Karla IV. vytvořit a Kronika Zbraslavská, jak dílo zpravidla bývá nazýváno, nemá již v literatuře českého středověku důstojného pokračování. Přestože byla zápisy pověřena postupně řada osobností pocházejících z duchovního prostředí, této konceptuální úrovně již nikdy nebylo dosaženo.

²¹⁶ Zdeněk FIALA (ed.): Kronika Zbraslavská. Praha 1976, s. 117.

²¹⁷ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009, s. 71.

²¹⁸ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009, s. 71.

3.9 František Pražský

Za všechny zde jmenujme Františka Pražského, osobního kaplana posledního pražského biskupa Jana IV. z Dražic.²¹⁹ Ten byl v době upadající úrovně dvorské kultury po odchodu krále Jana Lucemburského ze země pověřen svým pánem sepsáním pokračování zápisů pražského kostela. Jak bylo již v literatuře podrobně ukázáno, měla tak být prostřednictvím katedrální kroniky v podstatě glorifikována postava biskupa Jana, aby byla trvale uchována památka na jeho skutky. Biskupův dvůr a snad bychom mohli říci také okruh vzdělanců – kleriků, pohybujících se v jeho blízkosti, tak v letech, kdy byla v Českém království citelná absence silné královské moci a s tím spojené příslušné reprezentace v podstatě do značné míry suplovaly panovnickou roli. To se projevilo jednak na poli výtvarného umění v podobě biskupských fundací, jednak na Janem IV. objednávaných literárních dílech. Významnou roli zde sehrál zejména zmiňovaný František, jehož kronika byla pokusem o pokračování v zápisích pražského kostela, kde byl kazatelem. Jan IV. mu roku 1341 uložil pokračovat v záznamech kostela, jež byly dovedeny k roku 1283 a poté přerušeny. Úkol, který mu byl svěřen, byl zřejmě nad jeho síly a možnosti. Kronika, která byla nejprve zaměřena ke glorifikaci objednavatele, se postupně rozplynula v autorovy osobní zájmy, věci hospodářského charakteru a přírodní úkazy. Významného posunu František nedosáhl ani ve druhé redakci díla, kterou dovedl do roku 1353. Namísto zemřelého Dražice se pokusil do středu svého vyprávění posunout osobnost nastupujícího krále Karla IV. Ten měl však představu o kronice diametrálně odlišnou. František nedokázal

²¹⁹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 39; Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 564–567.

naplnit jeho očekávání, mimo jiné také tím, že se ve svém textu ve shodě s nejnámějšími představiteli světské i duchovní moci v království stavěl poměrně kriticky k letům vlády jeho otce Jana Lucemburského.²²⁰ Pramenná základna autora nebyla příliš rozsáhlá, pracoval především s textem *Druhého pokračování Kosmova*, na nějž měl navázat, a s kronikou Zbraslavskou. Kromě toho měl zřejmě k dispozici některé listiny, převážně určené pražskému kostelu.²²¹ Obsahově nejhodnotnější pro nás zůstávají pasáže, které k textu doplnil sám o své invenci. Popsal průběh korunovace krále Karla IV., založení pražské univerzity a Nového Města pražského. Hovoří podrobně o přinesení říšských korunovačních klenotů do Prahy roku 1350 a tak dále.

Ve své kronice však podal mimo jiné velmi zajímavé zprávy týkající se některých významných uměleckých děl a staveb té doby. Jeho zájem o stavební monumenty pochopitelně souvisel se zakladatelským úsilím nejprve pražského biskupa a později částečně také Karla IV. Mezi nejzajímavějšími vybíráme zprávy o biskupových fundacích a zejména přestavbě biskupského dvora na Menším Městě pražském.

„Vystavěl též mnoho kostelů ve své diecézi a zvláště na biskupských statcích, a obnovoval tvrze i rozličné obytné budovy a hospodářská stavení. Zvláště nádherně přestavěl svůj dvůr u pražského mostu. Dříve totiž byla jeho brána i jiná stavení uvnitř hrubým dílem postavena ze dřeva a trámů, on však nad branou vystavěl velmi pevnou věž z lámaného a opracovaného kamene a vybudoval pevné sýpky s četnými jinými budovami až k mostní věži a pokryl je taškami. Kapli dal vymalovat nádhernými

²²⁰ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 39.

²²¹ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 565.

*malbami. Jsou v ní po pořádku umístěny sochy všech pražských biskupů.*²²²

Tento údaj, v originále uváděný jako „imagines“ tedy obrazy nebo sochy, se stal předmětem dohadů moderních historiků umění. V literatuře bylo vysvětleno, že vzhledem ke kontextu je zřejmě pravděpodobnější vykládat termín jako sochy.²²³ Přičemž některé názory předpokládají spíše umístění této galerie figur pražských biskupů na vnější straně budovy, spíše než v interiéru kaple. Františkův popis biskupské rezidence dále pokračuje slovy:

*„Sál pak neboli jídelna je vyplněn kresbami a nápisy, je tam zaznamenáno mnoho poučených a mravokárných veršů a krásně vymalováno mnoho erbů knížat, pánů a šlechticů království. Zvláště pak byla vyzdobena různými obrazy jeho ložnice. Je tam v nejlepším úměrnosti namalován symbol proroků a apoštolů s jejich vlastními postavami a texty, což si přivezl s uvedenými částmi od římské kurie.“*²²⁴

Jiným důležitým údajem je záznam o stržení mostu pražského povodní roku 1342:

„I v městě pražském vody široko daleko rozlité převelice zničili ve sklepích různé nápoje, připravené k potřebě lidí, a způsobili mnoho škod. Pražští a podskalští měšťané ztratili přívalem vod mnoho ohromných hromad dřeva, určeného k různým stavbám. A protože tato povodeň nastala nečekaně a náhle, bylo vidět plavat domy s lidmi a nemluvnata v kolébkách, jimž matky, nesmírně nešťastné nemohli pomoci. Bylo též vidět, jak jsou odnášena rozličná domácí zvířata a různé náradí. A když

²²² Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 73.

²²³ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 73, pozn. č. 1.

²²⁴ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 73–74.

se ona žalostná pohroma zmírnila, našlo se mnoho těl utonulých lidí. Tu lidé ponejprv pochopili, jak nebetyčné dobro ztratili, neboť když se ztratí nezbytná věc, tu se teprve pozná její cena. Neboť jako by spadla koruna království, když se zřítíl onen proslulý most, a nastala veliká potíž a nebezpečí lidí při převážení a zármutek chudáků nemajících na převoz.“²²⁵

Dále je to pak především jeho popis biskupových fundací v Roudnici nad Labem. Roudnice se stala po Praze druhým místem, kam vedle biskupských panství Jan napřel svůj zakladatelský zájem. Z jeho příkazu zde byl vybudován klášter augustiniánů kanovníků, které tak právě Jan IV. z Dražic uvedl do Čech. František Pražský o biskupových zásluhách říká:

„...a s velkou slávou založil toho dne tamtéž v Roudnici klášter neboli kolegiátní kostel k chvále a slávě všemohoucího boha a svaté Panny Marie a potom jej postavil z opracovaných kamenných kvádrů, vztyčil zdivo do výše a spojiv je pevnou a ozdobnou klenbou. Také vyzdobil okna nádhernými a uměleckými kružbami dlátem tesanými a přenádhernými skly.

A po výčtu nadání a uvedení řádových bratří pokračuje slovy: „A vyzdobil ho znamenitě kamennými sochami umělecky vytesanými, zlatem a stříbrem ozdobenými a drahocennými barvami a různými nádhernými malbami bohatě zkrášlenými. Také zvenčí kolem oken přikázal vytesat v kameni erby své i pražského kostela a pokrýt je zářícím zlatem.“²²⁶

A o stavbě mostu v biskupském městě Roudnici nad Labem, který na rozdíl od pražského nápor vody a ledových ker roku 1342 vydržel.:

²²⁵ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 132.

²²⁶ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 86.

„Zato velmi pevný most v Roudnici, postavený úspěšně, pevně a krásně ctihodným otcem v Kristu, panem Janem IV., dvacátým sedmým biskupem pražským, zůstal nepoškozen, ačkoliv tam byl větší proud vody a silnější nápor masy ledových ker. Z toho se jeho věřící radovali, vzdávající díky Bohu.“²²⁷

Když ještě předtím při vyjmenovávání zásluh jmenovaného biskupa Jana o správu biskupských panství a především pak samotnou Roudnici o stavbě tohoto mostu vyprávěl, že: *„...vida, že se na řece Labi přichází mnoho nebezpečností a lidem, zvláště poddaným, mnoho ztrát a škod, pohnut milosrdenstvím dal postavit tamtéž v Roudnici přes řeku most. A protože nemohl v Českém království ani v sousedních zemích najít mistry zkušené v takovém díle, poslal proto k římské kurii pro mistra Viléma, výtečného odborníka v tomto umění. Když tam pan biskup ještě dlel, mluvil s ním o této záležitosti a on mu slíbil, že na jeho výzvu k němu přijede do Českého království. Proto uviděv posly a list pana biskupa vzal sebou tři druhy a ihned se bez jakéhokoliv odkladu k němu odebral. A léta Páně 1333, v roce pak od vysvěcení téhož pana biskupa třicátém druhém, ve svátek svatého Bartoloměje apoštola (24. srpna), položili s ostatky svatých a s velkou zbožností a slávou doprostřed řeky Labe veliké základní kameny. A svrchu řečený mistr se svými druhy dokončili dva pilíře mostu a jeden oblouk a následujícího roku, bohatě panem biskupem obdarován a poctěn, se společně se svými lidmi vrátil do vlasti. Pan biskup pak prostřednictvím jiných řemeslníků našeho národa, kteří byli oněmi cizinci dokonale vyučeni, tento most z důkladných a opracovaných kamenů s nesmírnými náklady a výdaji znamenitě a chvályhodně dokončil.“²²⁸*

V oslavě svého dobrodince však František pokračoval i po

²²⁷ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 132.

²²⁸ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 86.

jeho smrti, když do výčtu biskupových zásluh zařadil také jeho péči o pražský biskupský chrám.²²⁹ Dražic si byl dobře vědom významu svatého Vojtěcha jako patrona pražského biskupství. Proto nechal velkolepým způsobem upravit jeho náhrobek v katedrálním kostele. František Pražský nám o tom zanechal následující zprávu:

„...nařídil, aby byl v Pražském kostele zřízen a obstarán náhrobek svatého Vojtěcha ze zlata a stříbra, krásné a nákladné práce, obdivuhodně ozdobený různými sochami a reliéfy. Takový předtím v Českém království neexistoval.“²³⁰

Velkou pozornost věnoval také přípravě svého vlastního hrobového místa.²³¹

„V (...) Pražském kostele si pečlivě připravil místo pro svůj hrob. Také nařídil zhotovit sochu z bronzu, vytvořenou uměleckým dílem, a dokonale pozlacenou, zobrazující kněze, a umístit jí na náhrobek. Dále nařídil, aby bylo uděláno ještě mnoho jiných věcí, jež byly nezbytné a jež zdobily jeho hrob.“²³²

Stejně jako kdysi velkolepý náhrobek krále Václava II. vztyčený v kostele na Zbraslavi, ani Dražicův náhrobek se nám do dnešních časů nedochoval. Oba tak máme doloženy pouze prostřednictvím písemných pramenů. Evidentně se ale jednalo o zcela nový typ náhrobku, přicházející do střední Evropy zřejmě z francouzského dvorského prostředí.

²²⁹ Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 41–42.

²³⁰ FRB IV, s. 436; Jana ZACHOVÁ (ed.): Fontes rerum Bohemicarum. Series nova, tomus I. Kronika Františka pražského. Praha 1997, s. 182; Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 135; Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 42.

²³¹ FRB IV, s. 436; Jana ZACHOVÁ (ed.): Fontes rerum Bohemicarum. Series nova, tomus I. Kronika Františka pražského. Praha 1997, s. 182; Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 135; Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 42.

²³² Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 42.

Jak je z výše uvedeného nanejvýš patrné, biskup Jan IV. z Dražic byl velikou osobností první poloviny čtrnáctého století, jíž bylo osudem umožněno vyniknout o to více, že v době jeho spravování pražské diecese, postrádalo České království odpovídající dvorské umění a vladařskou reprezentaci. Záznamy vedené z jeho vlastního podnětu Františkem Pražským tedy dobře souzní s biskupovou ostatní fundátorskou činností a rozsáhlým stavebním dílem.

Jeho nástupce, prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, pak oslavil textem pojednávajícím o okamžicích založení nové stavby pražského katedrálního kostela. I zde tak František Pražský projevil svůj nebývalý cit pro otázky zaměřené ke kráse a umění. *„Proto když bylo od řečené kurie přineseno pallium, byl ctihodný otec a pán, pan Arnošt, nejbližší neděli před příchodem Páně (tedy 21. listopadu roku 1344) s převelikou slávou od četných biskupů sousedních zemí v Pražském kostele vysvěcen na pražského arcibiskupa. I byla slavnost prvního vložení neboli přijetí pallia osobou řečeného pana Arnošta. Konečně tento první arcibiskup v království českém přijav pallium vyšel z chrámu a v přítomnosti krále českého a markrabího moravského a mnoha knížat i jiných biskupů založil nový Pražský kostel a chvalně ho stavěl jako umělecké dílo s mistrovskými sochařskými pracemi nikdy v tomto království nevidanými.“*²³³

3.10 Beneš Krabice z Weitmile

Po nástupu Karla IV. na český trůn se stal osou Františkových vyprávění nový panovník, ale snad pro jeho

²³³ FRB IV, s. 437–438; Jana Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 136.

původní hanění doby vlády krále Jana či přílišné zájmy o úkazy přírody nebyl Karel s jeho textem spokojen. Proto byl následně pokračováním v zápisech pověřen Beneš Krabice z Weitmile, kanovník svatovítské kapituly a ředitel stavby katedrály svatého Víta.²³⁴ Benešovy zápisy jsou pro nás dnes mimořádně důležité především z toho důvodu, že byl vedoucím stavby v letech, kdy docházelo k dokončování jejích klíčových částí. Navíc v sobě nesl veliký obdiv ke Karlovým stavebním podnikům, o jejichž kráse nás na stránkách své kroniky informuje. Jeho obdiv k vládnoucímu panovníkovi je nanejvýš zřejmý z úvodního textu čtvrté knihy jeho kroniky: *„Rovněž jsou v této čtvrté knize vyloženy počátky, činy a nádhera nejnepřemožitelnějšího knížete pana Karla IV., s podporou Boží milosti císaře římského, vždy rozmnožitele říše, a krále českého. Ten dostal tímto jménem řízením prozřetelnosti Nejvyššího čtvrté místo v pořadí císařů.“*

Benešova kronika jako nejdůležitější z českých vyprávěcích pramenů z tohoto období proto zůstane trvale v centru zájmu všech badatelů o lucemburskou vládu v Čechách.²³⁵

Datum narození Beneše Krabice z Weitmile bohužel neznáme a také o jeho mládí se nám nedochovalo mnoho záznamů. S jistotou víme, že pocházel z českého vladyckého rodu, povzneseného později v patnáctém století do panského stavu.²³⁶ Tato rozvětvená rodina původem ze stejnojmenné tvrže u Starých Smrkovic nedaleko Nového Bydžova dosáhla zajímavých pozic v době vlády císaře a krále Karla IV., tehdy jsou její příslušníci připomínáni v Praze a v České Lípě. Jedna

²³⁴ Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby vlády Karla IV.* Praha 1987, s. 566–571.

²³⁵ Jiří KUTHAN / Jan ROYT: *Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů.* Praha 2011. K historiografii doby Karla IV. obecně srov. Jana NECHUTOVÁ: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400.* Praha 2000, s. 136–141; Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského okruhu a její pramenná hodnota. Historický komentář.* Praha 1995, 134.

²³⁶ Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby vlády Karla IV.* Praha 1987, s. 567.

větev získala výnosný úřad zemských fojtů v dalekém Alsasku. Tedy v nesmírně důležité říšské provincii ležící za Rýnem, na samém pomezí tehdejší lucemburské moci. Weitmilové byli pevně semknuti s vládnoucím rodem, z čehož jim dlouhodobě plynuly velké výhody. Již v roce 1349 markrabě Jan Jindřich udělil Peškovi Krabicovi z Weitmile zemské úřady v trutnovském kraji. V padesátých letech potom působil přímo v panovníkově kanceláři jiný příslušník rodu Jan – zvaný Glatz. Ten se později dokonce účastnil císařova diplomatického poselstva do Itálie.²³⁷ V polovině šedesátých let je zmiňován Mikuláš z Weitmile jako „mistr císařského dvora“ a následně také jeho bratr Beneš. Nikoliv kronikář, ale snad jeho synovec. V literatuře bylo upozorněno na to, že toto jméno bylo v rodu pánů z Weitmile trvale oblíbeno. Tomuto Benešovi Karel IV. zajistil místo v kapitule nejprve olomouckého a následně pražského kostela. Beneš působil rovněž na pražském vysokém učení.²³⁸ To vše nasvědčuje tomu, že rodina se těšila nemalé přízni. Poct se dostávalo také kronikáři Benešovi a jeho bratrům Janovi a Petrovi. Zajímavá je pro nás především postava Jana z Weitmile, kronikářova mladšího bratra, který byl nejprve farářem v kostele svatého Mikuláše v Brně, a následně mu byla svěřena fara v České Lípě. Tento úřad pak také zastával až do roku 1380, kdy jej směnil za arcijáhenství v Hradci. Právě do etapy působení zmíněného Jana spadá přestavba kostela v Lípě a otevřenou otázkou zůstává, do jaké míry byla stavba ovlivněna rezonancí katedrálního díla na Pražském hradě. Již v minulosti jsme se pokusili upozornit na zajímavé řešení vstupního portálu do kostela, který podle našeho názoru nemá daleko k prostorovému a koncepčnímu řešení parlérovských vstupů, jak je známe z příkladů Zlaté brány pražské katedrály, či kostela

²³⁷ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 568.

²³⁸ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 568.

svatého Patra v Řezně. Upřesnění těchto názorů musí ovšem být předmětem dalšího bádání.

Zajímavý je vztah příslušníků rodu k Moravě, zejména k rezidenčnímu Brnu, kde opakovaně nacházeli uplatnění na významných postech. Výjimkou v tom nebyl ani pozdější kronikář Beneš Krabice, který se přes kanonikát při kostele svatého Štěpána v Litoměřicích dostal roku 1350 na místo rektora kostela svatého Jakuba v Brně. Na tomto místě se nabízí myšlenka, že mu prospěla protekce tehdejšího moravského markraběte Jana Jindřicha.²³⁹ Zajímavý je zvláště údaj o tom, že mu byl tento významný úřad svěřen i přes to, že nebyly splněny podmínky pro výkon takové funkce obvyklé. Navzdory tomu se mladý Beneš osvědčil a dokázal uvést hospodaření kostela do souladu. Evidentně měl značný zájem o pro hospodářské záležitosti a správu kostela vůbec. Účty z té doby vykazují značný nárůst. O významu, jemuž se těšil, svědčí i jeho druhá prebenda, místo kanovníka při kostele svatého Jiljí na Starém Městě pražském. Nejdůležitější pozice ve svém životě dosáhl však roku 1355, kdy se stal v pořadí třetím ředitelem stavby katedrály svatého Víta v Praze. Snad mohli být při výběru také zohledněny dosavadní zkušenosti z předchozích působišť.²⁴⁰ Následujícího roku (4. února 1356) směnil své dvě dosavadní prebendy s kanovníkem Heřmanem za kanovnictví při pražském kostele. Ve jmenovaných funkcích pak zůstal až do konce svého života roku 1375. Tak nám zanechal svědectví o tom, že když byla roku 1367 vysvěcena Svatováclavská kaple, bylo dokončeno také „*krásné dílo, totiž veliký portál a portikus u kaple svatého Václava v Pražském kostele, dílo sochařské a velice nákladné*“.²⁴¹ A dále uvádí, že o tři roky později, roku 1370 „*dal*

²³⁹ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 568.

²⁴⁰ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 568.

²⁴¹ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 276.

*pan císař zhotovit a osadit nad portikem Pražského kostela (obraz) ze skla, řeckým způsobem, dílem nádherným a velmi nákladným“.*²⁴²

Během tohoto období se mu dostalo také mimořádné pocty, když byl nejprve roku 1373 pověřen přenesením ostatků českých knížat a králů a roku 1374 potom ostatků pražských biskupů do nově vystavěného chóru Svatovítského chrámu.²⁴³ Popis těchto událostí, jimž byl autor přímým a dokonce hlavním aktérem, patří vedle popisů královských korunovacích k tomu nejpůsobivějšímu, co nám ve své kronice zaznamenal:

„Téhož roku (1373) v měsíci prosinci byla na rozkaz pana císaře přenesena těla dávných českých knížat a králů ze svých hrobů a uložena a pohřbena v novém chóru Pražského kostela. Nejprve byla v kapli svaté Trojice, jež se nazývá kaple císařská, po pravé straně vchodu do této kaple, uložena těla českého knížete Břetislava, syna Oldřichova, a jeho manželky Judity, již unesl z kláštera, jak se čte v kronice. Dále po levé straně leží Spytihněv, prvorozený syn tohoto Břetislava, jenž rozšířil Pražský kostel. Dále v kapli svatého Antonína po pravé straně vchodu leží Břetislav mladší, prvorozenec zesnulého prvního krále Vratislava – tohoto Břetislava zabili Vršovci, když se vracel z lovu na Zbečně. Na levé straně téže kaple leží Bořivoj, syn krále Vratislava. Tento Bořivoj daroval Pražskému kostelu a kapitule týnský dvůr se svobodami. Dále v kapli svaté Doroty, jež se nazývá kaplí vévody saského, u vchodu po pravé ruce leží Přemysl, třetí král český, po levé straně pak leží Přemysl, jinak Otakar, pátý český král, jenž byl vévodou rakouským, štyrským a korutanským, a byl pak zabit ve válce s římským králem

²⁴² Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby vlády Karla IV.* Praha 1987, s. 243.

²⁴³ Jiří KUTHAN / Jan ROYT: *Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů.* Praha 2011, s. 60–61.

Rudolfem. Dále v kapli svatých Šimona a Judy po levé straně leží česká královna Guta, manželka Václava II., šestého krále českého, jež byla dcerou římského krále Rudolfa. V téže kapli na pravé straně leží v jednom hrobě dva, totiž na východní straně Rudolf, zvolený za krále českého, syn římského krále Albrechta, jenž si vzal za manželku královnu Elišku řečenou z Hradce, vdovu po králi Václavu II., kterážto královna postavila a nadala onen oltář za duši tohoto Rudolfa, jemuž přezdívali Kaše. Rovněž v témže hrobě na západní straně leží Rudolf, vévoda rakouský a švábský, bratr řečené královny Guty. A věz, že v každém řečeném hrobě jsou olověné destičky s vyrytými jmény řečených panovníků.²⁴⁴

Neméně důležitým úkolem, který byl Benešovi svěřen, bylo přenesení ostatků těl pražských biskupů, pochovaných rovněž ve staré bazilice svatého Víta. Jednalo se o krok, který měl být jedním z řady oněch aktů, jež měly pevně potvrdit historickou kontinuitu nově budovaného chrámu, jenž měl být důstojným místem odpočinku těchto svědků christianizace české země. Jak postupovalo bourání starého kostela, neobešlo se přenesení těl bez omylů. Na ně také upozornil samotný autor ve své kronice:²⁴⁵

„Téhož roku jsem já, Beneš atd., přenesl z nařízení téhož pana arcibiskupa a pražské kapituly těla níže psaných pánu biskupů Pražského kostela z jejich míst, kde leželi každý zvlášť dosti nedbale a nedůstojně, a znovu jsem uložil ona těla v novém chóru Pražského kostela, na místě, které je mezi hrobem svatého Víta a císařskou kaplí svaté trojice, a uzavřel jsem každé tělo zvlášť do kamenné rakve a vložil tam dovnitř olověné destičky s jejich vyrytými jmény na věčnou paměť. Tyto hroby biskupů

²⁴⁴ Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby vlády Karla IV.* Praha 1987, s. 246–247.

²⁴⁵ Jiří KUTHAN / Jan ROYT: *Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů.* Praha 2011, s. 60–61.

jsem pokryl mramorovými deskami. A protože kdysi, když byl bořen starý Pražský kostel, bylo mnoho těl biskupů zasypáno a ztraceno v kryptě svatého Radima, nemohl jsem je nalézt, ale sebral jsem pouze ta, jež ležela po různých koutech v kostele dosti nedůstojně, a pohřbil jsem je tímto způsobem: Totiž v hořejší řadě, jež se dotýká svatého Víta, počínajíc od jihu, leží podle pořadí: nejprve Šebíř, Gebhart, Kosmas, Menhart, Jan I., Daniel a Friedrich. Dále ve druhé řadě, jež sousedí s kaplí svaté Trojice, leží: první Valentin, Jan II., Bernard, Mikuláš, Jan III., Tobiáš a Řehoř. Těchto čtrnáct biskupů leží pohromadě na uvedeném místě. Na jiném místě, totiž v kapli svatého Silvestra, leží pan Jan (IV.), dvacátý sedmý biskup. Dále hlava biskupa Ondřeje je uložena ve zdi svatého Václava nad oltářem svatého Kříže, pan Pelhřim leží u svatého Klimenta, pan Jindřich Břetislav, pražský biskup a český kníže leží v Doksanech. Pan Arnošt, první pražský arcibiskup, leží v Kladsku.

A tak je devatenáct biskupů, jejichž těla bylo možno nalézt. Avšak zbývající, totiž deset těl, jsem nalézt nemohl. A přiznávám se, že ačkoli jsem napsal jejich jména dovnitř na olovené destičky a vně na destičky měděné, přece jsem nemohl získat jistotu o všech jejich jménech, ale jen o těch, kteří následují, totiž: Menhart, Jan I., Valentin, Bernard, Mikuláš, Jan III., Tobiáš a Řehoř. Jména ostatních jsem napsal podle mínění a sdělení jiných. Doufám však, že jejich jména jsou pravdivější a lépe zapsána v knize života, kde necht' odpočívají v pokoji společně s těly devíti biskupů, jež jsem nemohl nalézt. A proto byla i tato těla přenesena, aby postupem času zároveň s oněmi neupadla z nedbalosti v zapomnění, kdyby se bořila stará stavba.²⁴⁶

Vedle těchto úkonů vpravdě státoprávního a státoporného

²⁴⁶ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 247.

charakteru se Beneš Krabice zapsal mezi nesmrtelné postavy našich dějin především svojí *Kronikou pražského kostela*. Jak už její samotný název napovídá, byla od samého počátku koncipována jako kronika, která se měla stát regulérním pokračováním kronikářské tradice ve svatovítské kapitule. Především pak na text takzvaného druhého pokračování Kosmova textu, který vznikl přímo v kapitulním prostředí někdy na konci třináctého století. Sám o svých pohnutkách k sepsání kroniky říká, že se ujal práce proto, že „*mnozí vzdělaní muži, zaneprázdnění jinými důležitějšími věcmi, opomněli psát pražskou kroniku od časů krále Otakara. Aby tedy vzpomínka na to, co se mezitím stalo, zcela nevymizela, rozhodl jsem se sepsat to, co jsem našel v různých knížkách a co jsem slyšel vyprávět od starších*“.²⁴⁷

Přestože z literárně historického hlediska se může zdát, a v literatuře se taková tvrzení objevují, že Beneš Krabice z Weitmile nedosahoval intelektuálních kvalit některých svých předchůdců, z hlediska poznání problematiky historie a zejména historiografie dějepisu umění v českých zemích jsou pro nás jeho texty nesmírně zajímavé! Beneš se nepochybně projevil jako schopný hospodář, kterému nebyly cizí problémy velké stavby, jež mu byla svěřena. Jako takové se tedy stávají opakovaně hlavním předmětem jeho vyprávění. A přestože nebyl zasvěcen do problematiky takzvané „velké politiky“, byl vzhledem ke svému působení přímo na Pražském hradě jedním z hlavních svědků tehdejšího dění u dvora! Stavba Svatovítského chrámu byla po dlouhou dobu, ohraničenou, či můžeme říci ukončenou až vypuknutím husitských bouří a uvržením země do chaosu občanského konfliktu, jednou z hlavních staveb evropského kontinentu. O to se dnes jeví důležitější autentické záznamy

²⁴⁷ Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby vlády Karla IV.* Praha 1987, s. 568.

jejího ředitele, které jsou, hned vedle ze stejné doby pocházejících účtů katedrální huti, i v Evropském kontextu zcela ojedinělými prameny.²⁴⁸ Dovolujeme si na tomto místě tedy vyslovit nesouhlas s tvrzením, že jeho vyprávění jsou „suchá“, jak bylo konstatováno, a naopak na několika citovaných příkladech ukázat, že se v nich zračí mimořádný cit pro umělecká díla, monumentální kroky vladaře, jeho zakladatelskou činnost i to, co bychom dnešní terminologií mohli označit nejvýstižněji jako historickou paměť. Proto snad bylo věnováno tolik pozornosti právě monumentům Karlovy vlády, jejich podobě a v neposlední řadě takovým detailům, jako že byly do hrobových komor někdejších českých vladařů vkládány olověné destičky se jmény pohřbených. Snad se tak i samotný Beneš pokoušel do budoucna zabránit potížím, s nimiž se setkal při přenášení těl pražských biskupů, která se neobešla bez omylů...²⁴⁹

Mimo katedrálu svatého Víta, Pražský hrad a Prahu samotnou lze za největší a nejvýznamnější fundaci císaře a krále Karla IV. nepochybně považovat hrad Karlštejn. Hrad, který nesl Karlovo jméno, obsahoval kromě desítek a snad stovek relikvií světců také památky na hlavního patrona říše Karla Velikého. Jeho ostatky a památky na jeho vládu byly uloženy v kapli svatého Kříže a v této posvátné prostora měly být také trvale uloženy říšské korunovační klenoty – z části domnělé památky na vládu samotného svatého Karla.²⁵⁰

Budování hradu, jeho vpravdě posvátné poslání a jeho role v říšské ideji pochopitelně nešlo pozornosti oficiálního kronikáře,

²⁴⁸ Josef NEUWIRTH: Die Wochenrechnungen und der Betrieb des Prager Dombaues in den Jahren 1372–1378. Prag 1890.

²⁴⁹ Marie BLÁHOVÁ (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987, s. 247; Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 60–61.

²⁵⁰ Miroslav ŠMIED: Šíření kultu Karla Velikého v době vlády Karla IV. Diplomová práce obhájená na ÚDU FF UK v Praze v roce 2010.

jakým byl Beneš Krabice.

Beneš pravděpodobně znal horní kapli svatého Kříže a o její podobě u příležitosti zprávy o jejím svěcení druhým pražským arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi, které proběhlo dne 9. února roku 1365, zaznamenal následující slova: „*Císař totiž vystavěl tento hrad obdivuhodného díla s velmi pevnými hradbami, jak je dosud vidět, a zřídil v horní věži velkou kapli, jejíž stěny pokryl ryzím zlatem a drahými kameny a okrášlil ji jak ostatky svatých, tak ornáty pro děkana a kapitolu neboli kolegium, které tam ustanovil a vyzdobil ji velice drahocennými malbami. Na celém širokém světě není hradu ani kaple tak drahocenného díla, a právem, neboť v ní císař přechovával císařské odznaky a poklady celého království.*“²⁵¹ Tato kronikářova zpráva tak plně souzní s Karlovým úsilím o postavení hradu, o němž bylo výstižně napsáno: „*Tak je i celý hrad a jeho výzdoba manifestem Karlova postavení, imperiální ideje a sakralizované vladařské moci vyrůstající z přízně a milosti Boží.*“²⁵²

3.11 Inventáře pokladů a chrámového vybavení

České, respektive na českém území vzniklé latinsky psané kroniky však nejsou jediným literárním pramenem k poznání vzniku a vývoje stavebních monumentů a uměleckých děl a jejich doby. Významnou roli zde plní také inventáře zejména chrámových pokladů, jaké známe z českého prostředí především pro kapitulní poklad při katedrále svatého Víta v Praze.²⁵³ Tyto

²⁵¹ Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Kroniky doby vlády Karla IV.* Praha 1987, s. 237.

²⁵² Jiří KUTHAN: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. VII.)*. Praha 2008, s. 329.

²⁵³ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis.* Praha 1903.

záznamy nás v několika redakcích detailně seznamují s obsahem svatovítské pokladnice. S vývojem jejího majetku, popisem děl i osobami jejich jednotlivých donátorů. Primární jsou pochopitelně dary panovníků, především pak Karla IV. V nedávné době byla těmto inventárním seznamům opět věnována badatelská pozornost.²⁵⁴ Jedná se nám na tomto místě především o skupinu dochovaných předhusitských inventářů z let 1354, 1355, 1365, 1374, 1387, 1396. Na nich je dobře patrný nárůst katedrálního pokladu i proměny jednotlivých uměleckých děl v něm chovaných. Přestože tento soubor relikvií a pokladů zlatnictví a uměleckého řemesla vnesl do literatury již děkan svatovítské kapituly Tomáš Jan Pešina z Čechorodu ve svém díle *Phosphorus septicornis*, edice se nejen tyto inventáře, ale i celý soubor dočkal z pera dvojice historiků křesťanského umění Antonína Podlahy a Eduarda Šittlera.²⁵⁵ Nejnovější vydání katalogu znovu vystaveného pokladu zůstává bohužel daleko za nimi...

Ostatní inventáře svatovítského pokladu jsou již mladší, pocházející především z období počátků husitského hnutí a vypuknutí domácí války v Čechách. Tehdy byla část pokladu odvezena na Karlštejn a na Ojvín. Další inventáře pak vznikaly za revizí klenotů tam uložených či při jejich převozech zpět do Prahy. Na tomto místě není jistě nutné připomínat, že se zpátky do katedrálního pokladu po letech dostal jen zlomek z někdejšího bohatství pražské kapituly. Vynikající edice všech dostupných inventářů je v literatuře k dispozici.²⁵⁶ Jednoduchý jazyk i stručný popis nemohou soutěžit s literárními výkony takových

²⁵⁴ Lucie KODIŠOVÁ: Zlatnické přírůstky svatovítského chrámového pokladu v době lucemburské. Diplomová magisterská práce ohájená na ÚDKU KTF UK v Praze roku 2011.

²⁵⁵ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha 1903.

²⁵⁶ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha 1903.

osobností, jakými byl Beneš Krabice, ale i přes jejich maximální stručnost lze řadu předmětů poměrně dobře identifikovat.

Pro představu uvádíme jen ve stručnosti malou ukázkou z nejstaršího inventáře pokladu, pocházejícího z roku 1354. Jednotlivé položky jsou číslovány a stručně popsány. Jak jejich podoba, forma, případně způsob zpracování, a to včetně užitých materiálů, tak pochopitelně z významově důležitějšího hlediska jejich duchovního obsahu. Například: „18. *Item canula parva cristallina argento circumdata et deaurata, in qua est manna coeli et virga Moysi, qua percussit petram, quam idem rex donavit.* 19. *Item canula magna cristallina circumdata argento, deaurata cum gemmis et perlis, in qua est mensale Domini nostri ihu xpi, quam idem rex donavit.*“²⁵⁷ A našlo by se nepochybně mnoho dalších příkladů. Z uvedeného tedy jasně vyplývá, že tyto inventáře jsou pro nás jedinečným zdrojem informací jak o existujících, tak také o bohužel již zaniklých kusech z katedrálního pokladu. Vybranou pasáž uvádíme z toho důvodu, že druhou jmenovanou křišťálovou konvici, která je zde uváděna, můžeme ztotožnit s křišťálovým džbánem, který se nám dochoval do současnosti a je vystaven v expozici pokladu na Pražském hradě. V depozitáři je rovněž dochována část textilie, která byla považována za fragment ubrusu ze stolu, na němž probíhala poslední večeře Páně. Karel IV. ji získal jako dar od uherského krále Ludvíka Velikého. Prikázal ji pak uložit do fasování ozdobeného džbánu, snad původně určeného k profánním účelům, a uložit do katedrálního pokladu. Naproti tomu zmiňovanou menší konvici, která byla v inventáři uváděna pod číslem osmnáct, již s žádným ze známých klenotů středověkého zlatnictví či uměleckého řemesla dochovaných u

²⁵⁷ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER (ed.): Staré inventáře chrámu svatovítského. I. Inventář z r. 1354. In: Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha 1903, s. III.

nás i ve světě identifikovat nedokážeme. Tento uvedený příklad proto dobře slouží k představě o využitelnosti těchto inventárních seznamů pro současné bádání.

3.12 Staročeská próza a exempla – *Gesta romanorum*

Neméně významný pramen pro studium dějin křesťanského umění představuje nepochybně dochovaná středověká próza.²⁵⁸ Památky z toho odvětví umělecké a literární činnosti středověku zůstávají bohužel doposud poněkud stranou zájmu českých historiků a historiků umění. Výjimku v posledních desetiletích představuje prof. Jaromír Homolka, jenž se ve svém díle opakovaně vracel například ke staročeskému textu legendy o svaté Kateřině – světici, která byla jak známo Karlovi IV. nesmírně blízká.²⁵⁹ Byl to právě staročeský život svaté Kateřiny, na jehož textu vykládal některé aspekty změny myšlení ve druhé polovině čtrnáctého století. Tato práce se dočkala řady moderních vydání, ale monografie zmiňovaného autora věnovaná prolínání výtvarného umění a literatury této doby dosud bohužel nespátřila světlo světa. Text legendy byl zpracován a podrobně rozebrán především Janem Vilikovským,²⁶⁰ přičemž bylo upozorňováno zejména na to, že staročeský text legendy se oproti jejím latinským redakcím vyznačuje dějem odehrávajícím se výlučně ve dvorském prostředí.

K významným textům, jejichž staročeské redakce se nám zachovaly převážně z patnáctého století, ale o nichž se právem soudí, že jejich vznik přísluší zjemnělému prostředí dvorské kultury předhusitské doby, patří staročeská redakce exempel

²⁵⁸ Jan VILIKOVSKÝ (ed.): *Próza z doby Karla IV.* Praha 1938.

²⁵⁹ Máme zde na mysli zejména autorův dosud nevydaný rukopis věnující se problematice textu, a jeho případných vztahů se soudobým výtvarným uměním.

²⁶⁰ Jan VILIKOVSKÝ: *Písemnictví českého středověku.* Praha 1948, s. 176–219.

Gesta romanorum. Přestože tato exempla byla vydána již na sklonku devatenáctého století J. V. Novákem²⁶¹ a část těchto exemplů byla pak zahrnuta do výboru textů ze staročeské prózy v redakci Jana Vilikovského v roce 1938,²⁶² do odborné literatury ji, pokud víme, uvedl v souvislosti s významem části jejich obsahu až zmiňovaný prof. Jaromír Homolka.²⁶³ Při rozboru ikonografického programu sochařské výzdoby Staroměstské mostecké věže v Praze upozornil na to, že východní průčelí této věže v sobě nese především kód císařské reprezentace. K němu pak uvedl dva příklady ze západní Evropy. Jedním byla výzdoba věže na mostu přes Dunaj v Řezně, kde nechal na věži umístit svou podobiznu – sochu v s vladařskými reáliemi – Filip Švábský, a druhá pak proslulá brána císaře Friedricha II. v jihoitalské Capui. K ní potom uvedl pro srovnání úryvek ze staročeské redakce exemplů *Gesta romanorum*, aby bylo zřejmé, že její podoba byla ve dvorském prostředí předhusitských Čech dobře známa a mohlo tak dojít také k jisté transformaci jejího výtvarného programu v ikonografii východního průčelí zmiňované věže v Praze.²⁶⁴

„Fryedrych Cziesarz druhy gednu branu mramorowu vstawil, na kteruzz studnyczi wuody tekucze wedl. Na kterezzto branye Cziesarz wyrty byl w moczi swe se dwyema vlastnyma sudczoma. A w prostred okrsslka hlawy s prawe ruky sudcze tu byll wers napsan: Wchodte bespeczzyne, kterzizz chtie zzywi byti prawye. A w prostrzedcze okrsslka hlawy lewe ruky sudcze tu byl wers napsan: Zawistyvy boy sye odwrzzen byti, a boy sye w zzalarzi drzzen byti. V prostrzed okrsslku hlavy Cziesarzowoy wers byl napsan: kterak hubene czzynym, kterezz promyenyty vmyem. A w

²⁶¹ J. V. NOVÁK: Staročeská gesta romanorum. Praha 1895 (Sb. pramenů k poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, skupina I, řada 2.)

²⁶² Jan VILIKOVSKÝ: Písemnictví českého středověku. Praha 1948, s. 119–131.

²⁶³ Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. Praha 1974, s. 17.

²⁶⁴ Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. Praha 1974, s. 17.

prostrzed okrsslka nad branu napsan wers byl: Csiesarzowym przikazanym kralowstwie strazze potwrzugi.“²⁶⁵

Gesta romanorum je sbírka exempel, která podle všeho vznikla pravděpodobně v Anglii někdy v první polovině (třicátých letech?) čtrnáctého století.²⁶⁶ Nejstarší známý exemplář pochází z roku 1342.²⁶⁷ Jejich text se pak poměrně rychle šířil kontinentální Evropou, kde záhy dosáhl značné popularity. Vilikovský uvádí, že žádné jiné literární dílo s výjimkou tak zvané *Zlaté legendy* nedosáhlo takového rozšíření.²⁶⁸ Staročeský překlad se dochoval ve třech rukopisech. Jeho vznik je kladen pravděpodobně do druhé poloviny čtrnáctého století.²⁶⁹

Exemplum, které zde na základě Homolkova upozornění uvádíme, však pravděpodobně nemá žádné starší existující předlohy,²⁷⁰ lze tedy zřejmě uvažovat o jeho vzniku právě v českém prostředí (?). I v případě, že by tomu tak nebylo, je rozhodně zajímavá skutečnost, že tento text byl v předhusitských Čechách vůbec znám...

3.13 Historiografie doby husitské a prameny k dějinám umění v době humanismu

V době husitství nahradila dřívější „národní“ kroniky se syntetizujícím pojetím spíše aktuální agitační díla. Specifikem

²⁶⁵ J. V. NOVÁK: Staročeská gesta romanorum. Praha 1895 (Sb. pramenů k poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, skupina I, řada 2.), s. 137, č. CIII. Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. Praha 1974, s. 17.

²⁶⁶ Jan VILIKOVSKÝ: Písemnictví českého středověku. Praha 1948, s. 260.

²⁶⁷ H. OESTERLEY: Gesta Romanorum. Berlin 1872.

²⁶⁸ Jan VILIKOVSKÝ: Písemnictví českého středověku. Praha 1948, s. 260.

²⁶⁹ Jan VILIKOVSKÝ: Písemnictví českého středověku. Praha 1948, s. 260.

²⁷⁰ Jak uvádí Homolka s odkazem na ústní sdělení prof. Dr. K. Dvořáka, DrSc. Srov. Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. Praha 1974, s. 17–18, + pozn. č. 22.

doby byl rovněž výrazný nárůst recipientů, vyvolaný také aktuální společenskou poptávkou. Pro události v Praze byla dominantní především kronika mistra Vavřince z Březové, který patřil k umírněnému křídlu revolučního hnutí.²⁷¹ Jeho popis událostí, zejména počátku revolučního hnutí v Praze, je pro nás mimořádně zajímavý, protože i negativní zprávy o destrukcích pomáhají dotvářet obraz toho, co v Praze bylo před začátkem povstání...

Podobně kronika Václava Žídka z doby vlády krále Jiříka Poděbradského, jemuž je její text také dedikován, představuje svým nářkem nad někdejší úrovní pražských měst a voláním po obnově zašlé slávy lucemburských dob důležitý pramen k poznání obrazu tehdejší doby.²⁷² Obě díla však svým pojetím spadají již poněkud mimo rámec zde vytýčeného tématu.

Až s odstupem více než jednoho sta let vzniklo dílo Václava Hájka z Libočan († 1553), původně kanovníka karlštejské kapituly. Jeho *Kronika česká* i přes řadu nepřesností a drobných fabulací zásadním způsobem ovlivnila pozdější historiografii a u českého národa se živý styl fabulujícího autora dodnes těší značné popularitě.²⁷³ V každém případě výrazně ovlivnila celou následující epochu barokního dějepisectví...²⁷⁴

²⁷¹ Vavřince z Březové: Husitská kronika – FRB V; František HEŘMANSKÝ (ed.): Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979.

²⁷² Zdeněk V. TOBOLKA: M. Pavla Žídka Spravovna (= *Historický archiv České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění* č. 33). Praha 1908, s. 23.

²⁷³ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 18.

²⁷⁴ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 207–222.

4 Barokní dějepisectví

Česká historiografie se v pobělohorském období nacházela v těžké situaci. Údělem této oblasti společenského zájmu byl další vývoj ve složitých podmínkách. Po potlačení stavovského povstáním byla vypuzena či likvidována podstatná část reprezentantů stavovské moci a inteligence. Následkem této vlny emigrace, ale také v důsledku těžkého zpusťování země událostmi třicetileté války, která zvláště ve svém závěru způsobila nenahraditelné ztráty českému venkovu, došlo k prudkému hospodářskému propadu českých zemí. Nové poměry zcela převrstvily dosavadní tradiční společnost. Venkov byl uvržen do stavu trvalé poroby nevolnictví, což značně ztěžovalo pokusy o obnovu předválečného stavu. To znamenalo zejména podstatný demografický úbytek obyvatelstva, přecházející v některých částech země v praktické vylidnění. V hierarchii společnosti se to projevilo především jako trvalé oslabení rytířského stavu, jako tradičního pilíře stavovského státu, stejně jako neúměrné posilování role panstva – z podstatné části nyní tvořeného nově příchozí cizí šlechtou a nejrůznějšími dobrodruhy. Mezi stavy zároveň nově vstoupila církevní hierarchie. Církev tak postupně začala poprvé od doby husitských válek výrazně upevňovat své postavení ve společnosti.²⁷⁵ Zároveň se však hospodářsky a politicky zhroutila města, což se v dlouhodobém horizontu ukázalo jako kardinální problém státu. Zjednodušeně řečeno, nové poměry vyhovovaly centrální vídeňské moci, která našla opory své vlády v českých zemích především u nově příchozího panstva a duchovního stavu. Naproti tomu to byly právě

²⁷⁵ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 202–247; Jaroslav KADLEC: Přehled českých církevních dějin. Praha 1987, s. 73–146; Jaroslav Kadlec: Rekatolizace v Čechách. In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s.129–149.

duchovní instituce – především nejvýznamnější řádová společenství – které postupně přebíraly roli center české vzdělanosti. Stará a tradiční vrstva inteligence byla likvidována především prostřednictvím řady náboženských dekretů. To sebou neslo mimo jiné výrazný úpadek českého jazyka, jehož váha začala klesat. To vše bylo způsobeno také úpadkem pražského vysokého učení Karlova.

Řada českých historiků, jimž bylo dáno výrazně zasáhnout do historického vědomí národa a společnosti v následujícím století, pocházela z generace narozené v letech 1620 až 1630. Jejich výsadou bylo mimo jiné to, že položili základy starožitnictví na domácí půdě. Vzhledem k tomu, že barokní historiografie byla postavena na významných řádových osobnostech, není zde třeba podrobněji rozepisovat zásluhy kléru na uchovávání tradice a historického povědomí národa. Tito badatelé byli katolíky, prošli církevními školami a v podstatné většině se následně stali členy Tovaryšstva Ježíšova.²⁷⁶ Z pozic členů tohoto v tehdejších Čechách nejmocnějšího řádu pak také nahlíželi „*postavy a problémy českých dějin*“.²⁷⁷

V literatuře tak již bylo opakovaně upozorňováno na to, že české barokní dějepisectví, a platí to v našem případě samozřejmě také o počátcích zájmu o výtvarné umění, v sobě nesou jakési silné procento velkého myšlenkového rozporu. Zatímco v západní Evropě bylo dějepisectví tohoto období neseno především nacionálním cítěním, jež se probudilo v humanismu, a myšlenkou národní kontinuity zaštitěné zpravidla vládnoucí dynastií, v Čechách sedmnáctého století tomu bylo jinak. Myšlenka na budování národní monarchie byla

²⁷⁶ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983.

²⁷⁷ Řečeno názvem knihy pojednávající o některých vybraných kapitolách historického díla Josefa Pekaře. Srov. František KUTNAR (ed.): Josef PEKAŘ: Postavy a problémy českých dějin. Praha 1990.

českým duchovním zcela cizí.²⁷⁸ Již Zdeněk Kalista poukázal na to, že hnutí, které můžeme nazvat snad nejprůhodněji českým patriotismem, bylo v první řadě nesené spíše iniciativou aristokracie, než pocitem sounáležitosti s vládnoucí habsburskou dynastií. Kalista tak hovoří o „*patriotismu aristokratickém a nikoliv dynastickém*“. Šlechta byla v tomto období také objednavatelem řady nejrůznějších historických a genealogických prací, jejichž cílem bylo ukázat na kontinuitu jejich rodových tradic. Zvýšený zájem o českou národní minulost měl tak do značné míry obranný charakter.²⁷⁹ Musel logicky vyústit v oslavě rodné země, nejvýznamnějších aristokratických rodů, suplujících na tomto místě v podstatě absenci domácí vládnoucí dynastie, k níž by se mohly upírat touhy obyvatelstva, a v duchovním prostředí potom také katolické tradice opřené o starší kultury českých zemských patronů. Tak se do popředí zájmu dostávají poutní místa, místa uložení význačných relikvií, i taková, která jsou spojena s českou národní tradicí a středověkou katolickou zbožností. Při takovém zaměření literárních a historických textů se nelze divit tomu, že se na přední místo dostává také popis historických monumentů, uměleckých děl a pomníků – či mohli bychom snad říci pilířů – katolické zbožnosti. Jejich popisy se tak stávají v podstatě prvními umělecko-historickými texty o českých památkách. Individuálně jsou sice podstatně odlišné, zcela podle kvality, schopností, zaměření a zájmů jejich autorů, ale v součtu podávají poměrně ucelený obraz tehdejších Čech.

Katoličtí historiografové rozpoznali mnohdy význam historických monumentů a uměleckých památek jako svědků někdejší slávy české země, a proto přistupovali k jejich popisu a

²⁷⁸ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983.

²⁷⁹ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 233–239.

oslavě. Je třeba mít na paměti, že podstatnou část své práce věnovali nejen umělecké hodnotě zmiňovaných děl, která pro ně byla mnohdy zcela druhotná, a jejich historickým souvislostem, ale ve stejné míře – či mnohdy především – kultu a zázrakům s nimi spojenými.²⁸⁰ Významnou předehrou českému prostředí byla historická práce bollandistů, pracujících na systematickém sestavení hagiografických spisů *Acta sanctorum*.²⁸¹

Jistou předehrou k jejich činnosti se stalo první vydání *Historie tridentského koncilu*, jež se uskutečnilo v Londýně roku 1619. Jejím autorem byl člen řádu servitů Ital Paolo Sarpi (1522–1623). Sarpiho dílo stojí na rozmezí humanistické a barokní historiografie. Přestože se autor snažil o maximální objektivitu, nedokázal z mnoha příčin podat nezávislý obraz koncilu. Co se mu ale podařilo, bylo odhalení světských, dnešní terminologií by se snad dalo říci „politických“ zájmů církve.²⁸² Odpověď na sebe nedala dlouho čekat a o půl století později byla péčí příslušníků jezuitského řádu, k tomuto účelu již od ostatních povinností uvolněných, sepsána tzv. *Druhá Historie tridentského koncilu*, jež vyšla v letech 1656–1657. Ta však již vznikala v součinnosti s oficiální snahou představených katolické církve po vytvoření nového obrazu její funkce ve společnosti, který by zvrátil evidentní oslabování jejich pozic v Evropě. Monumentální podnik, jakým bylo zahájení vydávání *Acta sanctorum*, u jehož zrodu stála skupina historiků reprezentovaná Johannem Bollandem (1596–1655) a Gottfriedem Henschenem (1600–1671), jejichž pokračovatelem se stal Daniel Papenbroch (1640–1714), zaznamenal pochopitelně rezonanci v celé Evropě.²⁸³ Jeho první svazky, pojednávající o světcích měsíce ledna, začaly

²⁸⁰ Václav MEDEK: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 233–239.

²⁸¹ Jan KUČERA / Jiří RAK: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983, s. 46.

²⁸² Jan KUČERA / Jiří RAK: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983, s. 45.

²⁸³ Jan KUČERA / Jiří RAK: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983, s. 46.

vycházet v Antverpách roku 1643. Tedy ještě před koncem třicetileté války. Která tak může být chápána jako skutečný předěl mezi humanistickým a barokním dějepisectvím. Podnět k jejímu vzniku vyšel v podstatě již ze samotného Tridentina, kde bylo vyhlášeno, aby katolíci bránili svou víru zdůrazněním citu a náboženské fantazie prostřednictvím hagiografických spisů.²⁸⁴ Avšak v době okolo poloviny sedmnáctého století, kdy již v Evropě docházelo k citelnému oslabení pozic katolické církve, a dokonce k zahájení celkového postupného odklonu od křesťanství směrem k racionalismu, bylo na takové spisy poněkud pozdě. Proto se dílo bollandistů, i přes proklamace o jeho hagiografickém obsahu, stalo v podstatě základem pozdějšího kritického dějepisectví. Bollandisté spolupracovali s mnohými evropskými vzdělanci a známými učiteli, k nimž patřil například právě český Bohuslav Balbín. Postupovali ve své práci podle přísných pravidel kritického myšlení a uveřejňované legendy zbavovali mnohdy naivního přikrášlování a doslovných výmyslů. Dokonce odmítali do svých životopisů zařazovat byť jen dohady a pravděpodobnosti.²⁸⁵ Tato stránka práce jezuitské historiografie svědčí o skutečnosti, že na její závěry nelze nahlížet pouze s despektem, jako na tendenční práci směřující pouze k posílení katolicismu a protireformační politiky. Právě naopak, bylo to kritické a přesné zpracování veškerých dostupných pramenů, které mělo zajistit nenapadnutelnost jejich závěrů.²⁸⁶ Příslušníci jezuitského řádu tak přispěli nebývalou měrou k rozvoji moderní evropské historiografie. Mimo jiné už intenzitou úsilí, které své práci věnovali.

Tak i v Čechách se objevovaly spisy věnující se předreformačním církevním dějinám a životopisům svatých.

²⁸⁴ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 46.

²⁸⁵ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 47.

²⁸⁶ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 47.

Čeští katoličtí historiografové však v těchto textech nacházeli přímo hlavní osu národní tradice. Právě v kultu svatých, především českých zemských patronů, spatřovali dosud živé pouto s národní minulostí, a proto tímto směrem napřeli své veškeré badatelské úsilí.²⁸⁷ Nejvýznamnější z nich – Bohuslav Balbín, Tomáš Pešina z Čechorodu a Jan Kořínek – tak hledali v české minulosti útěchu. Z tohoto zorného úhlu pohledu je třeba dnes posuzovat jejich programový historismus, který se (podle Jiřího Kropáčka) zřejmě stal ideologickou základnou všech katolických návratů do české minulosti v sedmnáctém a osmnáctém století. Platí to nepochybně také pro oblast výtvarného umění, především proslulé české barokní gotiky, jejímž nejvýznamnějším představitelem byl architekt Jan Blažej Santini.²⁸⁸

4.1 Bohuslav Balbín

Na tomto místě je třeba vyzvednout především osobnost nestora českého dějepisectví – Bohuslava Balbína!²⁸⁹ Přestože o jeho životě a díle bylo již napsáno mnohé, Balbínovo historické dílo zůstává dodnes nevyčerpaným zdrojem informací.²⁹⁰

Bohuslav Balbín je natolik fascinující postavou v řadě zcela specifických odvětví české literatury a historiografie, že není možné přejít zde jeho život mlčením. Protože to byl právě on, jehož můžeme považovat za skutečného zakladatele zájmu o historické monumenty a památky naší země. Je až s podivem,

²⁸⁷ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, 42.

²⁸⁸ Viktor KOTRBA: Česká barokní gotika. Praha 1976; Jan SEDLÁK: Jan Blažej Santini – setkání s barokní gotikou. Praha 1987; Mojmír HORYNA: J. B. Santini – Aichel: Život a dílo. Praha 1998.

²⁸⁹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, 101.

²⁹⁰ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983.

kolik podrobných informací a krásných popisů uměleckých děl nám Balbín zanechal. V mnohém vycházel z lidového podání, ve kterém se dlouho až do osmnáctého století udržely prvky středověké tradice.²⁹¹ Balbínův popis země české, zejména jejích památek s hradem Karlštejnem v čele, patří snad vedle zmínek u Beneše Krabice z Weitmile k nejkrásnějším historickým textům, které byly podle mého soudu o naší zemi kdy napsány.

Bohuslav Balbín se narodil roku 1621, tedy v kritické době českých novověkých dějin. Přestože jeho dílo tak spadá do období rozvinutého pobělohorského období barokní kultury, vyznačuje se ještě jakousi silnou rezonancí bělohorské porážky. Balbín vnímá vítězství v bitvě na Bílé hoře jako triumf katolicismu, jenž je také výchozí pozicí jeho postojů, převládá u něho vlastenectví spojené s obdivem k někdejšímu stavu Království českého. O němž sám ve svém díle říká: „*O kdysi šťastném, nyní úpadkovém stavu českého království.*“²⁹² Do středu jeho zájmu se tak staví vlastenectví, postavené na náboženském – katolickém – základě. Balbínova víra tak přechází v jeho snahu o programové obrácení k minulosti, která představovala v jeho pojetí vrchol českých dějin. Není jistě náhodou, že za takovou epochu považoval Balbín především dobu vlády císaře a krále Karla IV., kdy se také církve těšila mimořádnému postavení v českém státě. Autor se ve svých dílech pokoušel hledat záchranu české společnosti, národní svébytnosti, jazyka a kultury. Připomínáním někdejší české slávy se tak obracel také k monumentům vzniklým na území naší země. Tyto doklady zašlé slávy pak podrobně mapoval a popisoval ve snaze o zprostředkování poznání české minulosti

²⁹¹ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 26.

²⁹² František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 101.

jako východiska pro lepší budoucnost českého národa.²⁹³ V Balbínově díle tak lze vnímat jakýsi rozpor mezi tím, že se jako katolík zcela ztotožňuje s vnímáním pobělohorské rekatolizace jako blahodárného působení na českou společnost, k jejímuž upevnění také sám aktivně přispíval svými pracemi věnovanými například mariánskému kultu, poutním místům, zázrakům a relikviím, ale zároveň se zásadně stavěl proti programovému odnárodňování a likvidaci někdejších stavovských práv a svobod ve prospěch centrální moci. Jeho ideálem se tak stává společnost, která by byla na duchovních základech postavena v duchu katolicismu, ale umožňovala by klidný rozvoj země – v Balbínově době navíc těžce zbídačené třicetiletou válkou – a její svébytné kultury, národa a jazyka. Ideálem je mu tedy stát, spravovaný vlastními lidmi a budovaný na kořenech historické, národní a kulturní tradice.²⁹⁴

Ve smyslu dosud řečeného se také Balbín přiklání k monumentům výtvarného umění. Není snad už dnes pochyb o tom, že právě tento učený jezuita tvoří střed české barokní historiografie a topografie sedmnáctého století. Zatímco Balbínovu historickému dílu byla v minulosti věnována již početná literatura, jakýmsi dluhem zůstává pokus o uchopení Bohuslava Balbína jako historika umění.²⁹⁵ V těchto souvislostech jako první upozornil na některé Balbínovy topografické studie historik umění Jiří Kropáček ve své práci věnované dějinám historiografie umění středověku.²⁹⁶ Znovu se pak dostaly do povědomí odborné veřejnosti krátkou zmínkou

²⁹³ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 101.

²⁹⁴ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 101.

²⁹⁵ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983; k historii umění pak zejména Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 42.

²⁹⁶ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 42–47.

v příslušné části základní publikace věnované historii českého dějepisu umění *Kapitoly z českého dějepisu umění / I.* z roku 1986.²⁹⁷ Ovšem nadále platí myšlenka, vyslovená právě Jiřím Kropáčkem před dnes již více než čtyřiceti lety, že teprve přijde čas, kdy bude možné nadepsat část autorova díla slovy: „Balbín – historik umění.“²⁹⁸ I my se tak na tomto místě můžeme pokusit jen o stručný nástin budoucího poznání...

V literatuře byly práce (knihy), v nichž se Balbín věnoval starožitnostem, výtvarnému umění a uměleckohistorickým památkám, rozděleny do tří základních skupin.²⁹⁹

A – Práce o zázračných mariánských sochách, obrazech a poutních místech

(sem patří také soupisy těchto Madon a hagiografie).

B – Balbínova poetika.

C – Velké práce historické a historicko-topografické

(obsahující zásadní umělecko-historické postřehy).

Do první skupiny tak patří spisy pojednávající o významných místech spojených s mariánskou úctou a jejich památkách. Především tedy: „*Diva Wartensis seu Origines et miracula Magnae Dei hominumque Matris Mariae, etc.*“ (Pragae 1655), a „*Diva Turzanensis seu Origines et miracula B. V. Mariae, etc.*“ (Olomucii 1658). Tyto Balbínovy snahy dostoupily svého logického vrcholu v oslavě kultu Panny Marie Svatohorské – a s ním spojeného poutního místa na Svaté Hoře u Příbrami –

²⁹⁷ Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 25–27 .

²⁹⁸ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 42.

²⁹⁹ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 42.

shrnuté v práci: „*Diva montis sancti ad Argentitodinas Příbramenses*“ (Pragae 1665).³⁰⁰ Do této skupiny děl můžeme dobře zařadit také výjimečnou monografii věnovanou osobnosti a kultu prvního pražského arcibiskupa a předního rádce císaře Karla IV. – Arnošta z Pardubic. Ta byla tiskem vydána roku 1664, tedy v jubilejním roce kdy uplynulo tři sta let od Arnoštovy smrti, pod názvem: „*Vita venerabilis Arnesti I. Archiepiscopi Pragensis.*“ (1664).³⁰¹

Balbínovu knihu o prvním pražském arcibiskupovi můžeme považovat za první skutečně odbornou historickou monografii. Kniha imponuje nejen svým rozsahem – 480 stran, ale především množstvím heuristické práce. Což je při výkonu Arnoštovy kanceláře a jeho administrativní roli v čele arcidieceze i v rámci Karlova dvora nanejvýš zřejmé. Balbínovi posloužil za základ této monografie především text Arnoštova životopisu od Viléma z Lestkova, který našel v krumlovské knihovně. K němu však připojil nebývalé množství primární i sekundární literatury. Z domácích pramenů měl jmenovitě v ruce Kosmu, Petra Žitavského, Pontana, Dubravia, Vita Caroli IV. a další.³⁰²

Je to právě tato monografie, která v mnohém splňovala vytyčenou představu autorovu. Arnošt byl duchovním, stejně jako Balbín. Mimořádně se zasloužil o rozvoj českého státu v době vlády Karla IV. Jemu stál dlouhá léta těsně po boku. Také Arnoštovy zásluhy na povýšení pražského biskupského stolce na samostatnou církevní metropoli byly značné. Arnošt tak dokonale zapadal do konceptu Balbínových představ o ideálu českých dějin. Arnošt byl navíc celoživotně propojen

³⁰⁰ České vydání 1666, německé 1668. srov. Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 42.

³⁰¹ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 122.

³⁰² Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 122.

s Kladskem, kde také podle svého výslovného přání našel místo svého posledního odpočinku. Farní kostel v Kladsku se dlouho po Arnoštově smrti dostal pod správu tamního společenství Tovaryšstva Ježíšova. V rámci svých neustálých přesunů uvnitř řádových komunit v Čechách se Bohuslav Balbín dostal na čas také do Kladska, kde se tak jeho životní dráha přímo protнула s osudem Arnošta z Pardubic. Balbín viděl Arnoštův hrob, o jehož tehdejší stav nám zanechal svědectví nejen písemné, ale také prostřednictvím nádherné obrazové dokumentace.³⁰³ Ta dokládá stav náhrobku před poškozením a po něm. Arnoštův hrob byl následně centrem arcibiskupova lokálního kultu a stal se dějištěm řady zázraků. Celý spis tak můžeme považovat za příspěvek k programovému úsilí o povznesení Arnošta mezi ratifikované osoby. K tomu, jak víme, nakonec nedošlo, ale Arnoštův kult se v Kladsku udržel velmi dlouho, minimálně do doby, dokdy bylo toto hrabství součástí zemí české koruny. Balbínovo svědectví o podobě Arnoštova hrobu zůstává dodnes jediným pramenem k poznání jeho původní středověké podoby.

Miscelanea historica regni Bohemiae

Stěžejním dílem, prozrazujícím Balbínův mimořádný postoj k památkám výtvarného umění však obsahují jeho „*Miscelanea historica regni Bohemiae*“ neboli „*Rozmanitosti království českého*“.³⁰⁴ Z textu díla je nanejvýš patrné, že si výtvarné umění jejich autor oblíbil již od dětství. Zůstalo v jeho zorném poli i během studia humanitních disciplín. Již tehdy si dobře všímal nejen významných osobností českých dějin a přírodních

³⁰³ Reprodukováno in: Jiří KUTHAN: Splendor et gloria Regni Bohemiae (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. *Historia et historia artium* vol. VII.). Praha 2008, s. 477.

³⁰⁴ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s.

zajímavostí země, ale ve stejné míře jej fascinovaly její stavební monumenty – chrámy a sochařské památky. Výjimečným materiálem v tomto směru jsou také jeho dopisy opatovi premonstrátského kláštera v Teplé Rajmundu Wilfertovi a knězi téhož kláštera Aloisiovi Hackenschmidtovi z let 1664–1667. Z nich vyplývá, že Balbín byl po příchodu na určité místo zaujat nejen jeho historií, okolnostmi jeho založení, donacemi, osobnostmi a ostatky, ale pravidelně do svého programu zahrnoval také chrámové poklady a jiné umělecké památky. Na jiném místě hovoří o svém zaujetí písemnými památkami. Balbín byl uměním doslova fascinován a zaujetí těmito odvětvími lidské činnosti jej provázelo zejména při jeho četných cestách. Snad se na tomto místě dá vyslovit domněnka, že nebylo v jeho době druhého duchovního s tak bohatým itinerářem cest, jakým byl Bohuslav Balbín! S na svou dobu zcela nevšedním zájmem navštěvoval stavební památky: hrady, města, chrámy a kláštery. Prohlížel jejich vybavení, výzdobu, náhrobky. Na těchto cestách si vedl podrobné poznámky, a to nejen o dílech samotných, jak by se dalo předpokládat, ale dokonce o svém kontaktu s nimi, o postupu své práce a pozorování. A to nejen v intencích Českého království. Víme například o tom, že v létě roku 1661 excerpoval archívy v Kladsku a následujícího roku pracoval v Olomouci, navštívil Vídeň, Štýrsko a pravděpodobně také Slovensko.³⁰⁵ Ve Vídni si prohlédl tamní chrám svatého Štěpána tak důkladně, že vystoupal na jeho zvonici až do míst, kde se podle vlastních slov mohl dotknouti kamenné růže, které bývají na špičkách gotických věží!³⁰⁶ Takové chování bylo pro něho charakteristické a uvidíme dále, že všude kam přišel, a kde bylo co zajímavého k vidění, všechno chtěl vidět, prohlédnout, osahat a prozkoumat.

³⁰⁵ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 89.

³⁰⁶ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 90; Václav FIALA: Vídeň literární toulky dunajskou metropolí. Praha 2004, s. 12.

A to často i za cenu nemalého nebezpečí...

V literatuře již bylo upozorněno na to, že jednu ze svých prvních cest Balbín podnikl již o prázdninách roku 1642 spolu s profesorem španělského původu, jezuitou Rodrigem Arriagou.³⁰⁷ Z toho tedy jasně vyplývá, že k obdivu uměleckých děl byl přiveden již během doby svých studií. Sám se k tomu jasně a niterně vyjádřil ve své učebnici poetiky *Verisimilia humaniorum disciplinarum* z roku 1666, kde doslova říká:

„Žákům radívám, aby si výtvary velkých umělců (malířů, sochařů, zlatníků, architektů, atd.) hluboko vštěpovali do mysli. Je to naprsto nezbytné v poesii a má to velký význam pro popisy věcí a osob. Chválím (alespoň v takovém případě) bedlivou a vzdělanou zvědavost, která naplní fantasií a dodává jakousi imaginační schopnost, abychom se učili měřit věci příslušnou (zde básnickou) formou.“³⁰⁸

Ve stejném díle autor při popisech divadelní scénografie s jistotou používá odborné termíny architektonického tvarosloví, které si osvojil studiem Vitruvia. Hovoří o antickém umění a jeho autorech, stejně jako o mistrech činných v šestnáctém a sedmnáctém století. Zmiňuje se tak o Rafaelovi, Rubensovi, Dürerovi, Sadelerovi a především o svém současníku Karlu Škrétovi. Víme o tom, že s posledně jmenovaným malířem se Bohuslav Balbín osobně znal a dokonce se s ním přátelil. Byla vyslovena domněnka, že to mohl být snad právě Karel Škréta, kdo zprostředkoval Balbínovi bližší styk s výtvarným uměním! Škréta byl v době, o které hoříme, správcem obrazárny pražského hradu, působil jako restaurátor a byl považován za opravdového

³⁰⁷ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 79.

³⁰⁸ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 43.

znalce výtvarného umění – zřejmě i v čistě teoretické rovině.³⁰⁹ Z některých Balbínových prací jasně vyplývá jeho předchozí poučení systémem evidence hradních sbírek. Jeho popisy a systém, v podstatě bychom mohli říci katalogizace uměleckých děl, tak nemají daleko k hradním inventářům. Je to dobře patrné například v textu jeho práce věnované kultu Panny Marie Svatohorské *Diva montis sancti ad Argentitodinas Příbramenses*. Práce je zaměřena nejen ke slavnému poutnímu místu a tamnímu mariánskému kultu, ale vedle gotické sošky Panny Marie Svatohorské se věnuje také historii a památkám Příbrami, Sváté hory a jejich širokého okolí. Z textu je zřejmé, jak Balbín postupoval a pracoval. Když mu památnou sochu Madony přinesli do sakristie, aby si ji mohl pohodlněji prohlédnout, dojemně zaznamenal: „...a já přistoupím blíže, přehlídal jsem, a makal všecko... a do knížek pro paměť jsem sobě zaznamenal všecko, co na Matičce boží, co na jejím synáčku mohlo se poznati...“³¹⁰

Balbín tedy na tomto místě svými vlastními slovy stvrzuje, že postupoval jako moderní historici umění. Zajímal se o materiál, rozměry, postoj a prohnutí sochy. Popisuje její historii, pokouší se o kritiku výtvarné kvality i o dataci, ačkoli přesně datovat dílo nedokázal. Velmi zajímavý je jeho názor na postoj a prohnutí plastiky, které přisuzoval její starobylosti. Takové postoje figur na obrazech a sochách kladl do doby vrcholného středověku. Vedle popisu hlavního oltářního retáblu v kostele svaté Barbory v Kutné Hoře od dalšího vlastenecky zaníceného příslušníka jezuitského řádu Jana Kořínka, patří Balbínovo mínění o středověkých obrazech k nejpozoruhodnějším. Autor například

³⁰⁹ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 43.

³¹⁰ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 44.

říká:

„Někdo, kdo se dívá na staré oltáře v Čechách dělané od L.P. 1300 až do 1420, dá-li pozor na řezané obrazy, pozná, že na větším díle nebudou rovni, ale nakřiveni. Což staří řezbáři naschválně dělali, aby tím ukázali své řezbářské umění, jemuž (nebo zajisté bylo veliké) nynější řezbáři se diví.“³¹¹

Dokladem toho, že se Balbín programově řídil snahou zahrnout do svých děl co možná největší množství významných stavebních monumentů a uměleckých památek, je také to, že do své knihy o Svaté hoře zahrnul široké okolí a dostal se tak až ke hradu Karlštejnu, jímž byl pochopitelně zcela fascinován. Příbramsko mu bylo oblastí působnosti prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který si vybudoval v Příbrami hrad. Jeho fundace i osobnost tak ve svém textu opakovaně vyzdvihuje. Balbínově pozornosti neušla ani nejvýznamnější památka sochařství tak zvaného „krásného slohu“ v regionu – socha svatého Petra z kostela ve Slivici.³¹² Slivice ve středověku patřila k arcibiskupskému panství a výskyt tak výjimečné plastiky lze tedy přímo spojovat s okruhem dvorského umění pražského lucemburského dvora. Balbín si byl výjimečností této figury dobře vědom, když o ní napsal: „...*statua lapida elegans miro artificio perfekta*“ neboli: „...*ušlechtilá kamenná socha vytvořená mistrovským způsobem.*“ Autor se však také v tomto případě neomezuje na popis a hodnocení umělecké kvality díla, ale zároveň zaníceně pojednává o tom, jak je socha zázračná. Tento pro barokní historiografii tak charakteristický rys je

³¹¹ Jiří KROPÁČEK: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972, s. 44.

³¹² K této výjimečné plastice alespoň výběrově: Albert KUTAL: Sochařství In: České umění gotické 1350 – 1420. Katalog. Praha 1970, s. 152; dále Jiří FAJT / Barbara D. BOEHM: Václav IV. 1361–1419 Panovnická reprezentace v otcových šlépějích. In: Jiří FAJT (ed.): Karel IV. Císař z Boží milosti Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. Praha 2006, s. 508–509. (tam také podrobně uvedena starší lit.)

druhým aspektem jeho díla. Objevuje se ve všech spisech o starožitnostech, místech, obrazech a sochách – zvláště mariánských, které poznal na svých cestách.

Za samostatnou kapitolu v Balbínově díle můžeme považovat jeho zájem o historii, památky a relikvie pražského metropolitního chrámu a ostatní objekty nejen na Pražském hradě, ale v Praze vůbec. Spatřoval v nich projevy zbožnosti, náboženského zanícení a kulturního zaměření pražských biskupů a arcibiskupů. Trvale ležel v zájmu jeho pozornosti Arnošt z Pardubic, s nímž se jeho osudy protnuly v Kladsku. Arnošta oslavil nejen samostatnou monografií jeho životopisu *Vita Arnesti*, ale také v knize věnované svatohorskému poutnímu místu, jak o tom bylo pojednáno výše. Ve výtahu z dějin českých potom obrátil svou pozornost k osobnosti posledního pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Toho Balbín obdivoval jako významného fundátora, jenž svým oborem a činností své vlastní stavební hutě do jisté míry suploval v té době nefungující umění v prostředí královského dvora. Připomíná jeho založení kláštera augustiniánů kanovníků v Roudnici nad Labem, stavbu tamního mostu přes Labe, u něhož dokonce připomíná jméno stavitele Viléma. Přestože se zmiňuje o tom, že byl povolán z Itálie, a dokonce jej označuje přímo za Itala, míra jeho informování i cena těchto jeho informací pro budoucí badatele je značná! Jan IV. z Dražic vedle řady kostelů nechal vybudovat také honosné sídlo pražských biskupů u paty Juditina mostu přes řeku Vltavu v Praze. Balbín neopomenul zmínit také to, že tento dům nechal biskup vyzdobit obrazy svých předchůdců, tedy poznámkou, kterou do literatury uvedl už donátorův kronikář František Pražský.

Jak bylo již řečeno výše, ve středu Balbínova umělecko-

historického zájmu ležel pochopitelně pražský metropolitní chrám. Pražské katedrále věnoval obsáhlou pasáž ve svém díle *Miscellanea regni Bohemiae*. Hovoří zde o tom, že tato bazilika je na Pražském hradě ze všeho nejpozoruhodnější. Připojuje poznámku, že se nalézá dosud nedokončená a že byla: „*Basilica Metropolitana Pragensis Ecclesiae ad Coloniensis Ecclesiae formam descripta, et dum inchoatur, delineata.*“ Tedy, že tato stavba byla navržena podle vzoru, či přímo jako napodobení chrámu v Kolíně. Tím je nepochybně míněn chrám v Kolíně nad Rýnem, což dobře souzní nejen se závěry moderního dějepisu umění, ale především s texty nápisů nad bustami v dolním triforiu pražského metropolitního kostela. Z právě řečeného tedy jasně vyplývá, že Balbín se věnoval veškerým tehdy dostupným materiálům, a ty potom ve svém díle recipoval.

4.2 Jan Kořínek

*„Všichni téměř lidé, jako raději staré víno pívají a staré peníze brávají,
tak také staré a neslýchané věci slejchávají“³¹³*

Výjimečné místo v dějinách českého dějepisectví, a svým způsobem také v českém dějepisu umění, zaujímá dílo učeného jezuitského kněze Jana Koříňka.³¹⁴ Kořínek se narodil roku 1626 v Čáslavi, v šestnácti letech vstoupil do jezuitského řádu, kde nejprve přednášel filosofii. Později se rozhodl pro kazatelskou dráhu a vystřídal několik míst působnosti.³¹⁵ Roku 1666 se stal rektorem na jezuitské koleji v Litoměřicích, ale jeho hlavní historické dílo *Staré paměti kutnohorské* z roku 1675 bylo

³¹³ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 179.

³¹⁴ Jan Kořínek SJ * Čáslav 12. 2. 1626 – † Praha 12. 8. 1680.

³¹⁵ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 95.

věnováno Kutné Hoře, kam jej přivedly služební povinnosti.³¹⁶ Dodnes zůstávají ne zcela vytěženým pramenem k poznání starších dějin města.³¹⁷ V době, kdy Jan Kořínek shromažďoval materiály pro svou práci, byla ještě v mnohém živá středověká tradice stříbrného města. Jeho paměti jsou proto důležité především pro topografii a poznání podoby zdejšího osídlení v pozdně gotické etapě. Kořínek se důsledně vyvaroval líčení dějů, které by si sám pamatoval či je zažil! Svá vyprávění promyšleně zakončuje k roku 1614, tedy více než deset let před datem vlastního narození. Jeho dílo, které je nesmírně cenné také z literárního hlediska, slouží rovněž jako důležitý zdroj informací o zaniklých památkách výtvarného umění a kultury na Horách Kutných ve středověku. Vedle pamětí, které byly sepisovány ve Vladislavem II. nobilitované rodině Mikuláše Dačického z Heslova, jsou tedy hlavním pramenem k dané problematice. Každý z následujících badatelů, kteří se zabývali dějinami města, je proto používali jako důležitý zdroj informací.

Z hlediska výtvarného umění a poznání pamětihodností Kutné Hory je nejzávažnější kapitola třináctá,³¹⁸ pojednávající „o starých horníků nádhernosti“.

Vzhledem k tomu, že Kořínek jako člen Tovaryšstva Ježíšova byl často přítomen v chrámu svaté Barbory, tehdy řádem spravovaném, těšila se tato stavba jeho mimořádnému zájmu! O chrámu praví:

„První jejich³¹⁹ nejnádhernější dílo bylo onen kostel-li čili palác? Ve jménu Těla Božího a sv. p. Barbory velmi příležitostě nad

³¹⁶ Nejnovější edice díla: Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, k autorovu životu pak více komentář – zejména s. 459–470.

³¹⁷ Nejnověji: Jiří KUTHAN: Královské dílo II. Města, Vedlejší země a církev. Praha 2013

³¹⁸ Kořínek nazývá jednotlivé oddíly své práce „handštány“ – jak byly v hornické terminologii označovány rudné kameny! Jeho práce je tak nesmírně zajímavé také z hlediska montánního. Tedy přesně se jmenovaná kapitola jmenuje „Starých pamětí kutnohorských handštan třináctý z dolu Páv vyšornovaný“ (tzn. v místech kde se rudy hledaly nalezený)! Srov: Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, s. 202.

*potokem Pachem založený, nesmírnými náklady stavený, ač (jak obyčejně s nádherným stavením se stává) k umíněné velikosti nedohnaný. O formě a zevnitřním jeho způsobu darmo by bylo psáti, poněvadž všem téměř známý jest: kdo ho však nikdy neviděl, ať se na tuto přiložený kupfrštych podívá, snad se nad nevidanou krásou, trefností, mírou a proporcí jeho podiví. Pročež má práce bude jediná o tom, čeho při tom stavení lidské oko nemůže viděti a uchu nedalo se až posavád slyšeti, ve vší krátkosti jednati.*³²⁰

Kořínek tak dokládá svůj popis stavební podoby chrámu nejen zmiňovanou mědirytinou, ale také půdorysem. Jedná se o jedno z vůbec prvních užití takového obrazového doprovodu k historickému dílu. Autor si byl dobře vědom toho, že oba tyto informační prameny jsou nesmírně důležité k tomu, aby bylo vůbec možné pochopit podobu a charakter popisované stavby. Tak se tomu děje od jeho dob v uměnovědné literatuře dodnes.

Přestože se Jan Krořínek věnuje zejména podrobnostem ohledně potřeb a samotného důvodu kostel stavět, výběru místa pro něj a především způsobům jeho financování, což bylo z hlediska kutnohorského společenství problémem nepochybně nejzávažnějším, nemálo prostoru ve svém textu věnuje také přímo popisu stavby a její podoby a vybavení!³²¹ Stejně jako u Bohuslava Balbína i zde už spatřujeme pokus nejen o podrobný popis podoby uměleckých děl, ale také o zhodnocení jejich kvality, tedy o uměleckou kritiku! Proto lze Kořínkův text, respektive některé jeho pasáže, směle zařadit k prvním umělekohistorickým pokusům, které z českého prostředí známe! Z hlediska představy o původní podobě zamýšlené stavby

³¹⁹ Myšleno horníků!

³²⁰ Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, s. 203–204.

³²¹ Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, s. 203–216.

chrámové lodi je zajímavá především jeho zpráva o tom, že Kutnohorští hledali vzor pro svůj chrám v Praze na stavbě Svatovítské katedrály:

„Chtějí tomu někteří: cokoli toho chrámu stojí, to že kůr jest toliko; celé pak lodí se čtyřma věžmi že se ještě nedostává. Nebo, prej, to stavení o sedmi věžích mělo býti, z nichžto prostřední, s přepěknou a světlou kupulou, měla se nad jiné vysoko vyskytati. Kteréžto své zdání příkladem Sv. Víta na Hradě pražském potvrzují.“³²²

V citování Kořínkova textu by se dalo pokračovat, neboť není snadné takové vyprávění přetrhnout. Protože jeho práce je pouze dílčí součástí našeho textu, je nutné na tomto místě přejít k jiné závažné pasáži. Tou je v moderním dějepisu umění často citovaná a rozebíraná podoba někdejší hlavní chrámové archy. Tato pozdně gotická archa byla bohužel v době barokizace chrámu zničena a zůstala z ní zachována pouze jedna deska z bočního oltářního křídla. Vzhledem k tomu, že výstavnost i zajímavé prostorové řešení tohoto retáblu neuniklo Kořínkově pozornosti, bylo možné jeho podobu rekonstruovat a po regotizaci kostela na původní místo instalovat oltář nový, který je pokusem o repliku zaniklého. Protože právě tato pasáž Kořínkových kutnohorských pamětí je z hlediska dějin českého výtvarného umění nejzávažnější, dovolujeme si ji na tomto místě ocitovat v plném znění:

„To druhé znamení bejvala ona archa nákladná, od jakéhosi Jakuba řezbáře prací nevypravitelnou a rukou velmi mistrovnou řezaná a léta 1502 právě v Bílou sobotu na oltáři velikém u Sv. p. Barbory postavená. O té arše má se toto věděti, že byla na způsob královského pokoje neb večeradla s třema

³²² Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, s. 209–210.

okny udělaná. Uprostřed jížto stál stůl a za ním Syn boží s desíti apoštoly, velikonočního beránka požívající a Miláčka Jana na klíně držící, seděl. Sv. Filip pak, při rohu toho stolu stoje, bochničky chleba ze shrnutého pláště podával, a sv. Bartoloměj z nádoby veliké, o levé koleno opřené, nápoj do číše naléval. Každý ten obraz tak naživo řezán byl, že se mu samé duše nedostávalo: každý jinou a jinou pozaturu těla na sobě ukazoval, až se bylo čemu diviti, nýbrž i některým, zvláště zrádci Jidášovi, nad jeho měšcem a bradou ryšavou smáti. Strop, na způsob klenutí zformovaný, neobyčejnými řezbami se stkvěl: z jehožto prostředka převeliká růže, velmi uměle a subtilně řezaná, na osmi velkých obloucích nad stolem visela. Pod tím večeradlem bylo viděti čtyry prohlubně, jako komůrky, nad míru a těch, jenž neviděli, víru tenoučkými a pro subtilnost téměř nepatrnými řezbami vnitř i zevnitř ozdobené; v nichžto čtyř církve sv. doktorů prsní obrazy, velmi mistrovsky naživo řezané, v způsobu sedícího člověka se spatřovaly. Jeden z nich sám s sebou cosi hluboce rozjímal, jiný v otevřené kníže četl, jiný opět myšlení svá na papíře popisoval, poslední pak jako u vytržení k nebi hleděl. Na postranních té archy křídlech aneb rozložitých dveřích, uprostřed těch nejkunštovnějších círak, po každé straně stály dva obrazy plochou řezbou dělaný: totiž po pravé boží Rodičky a pod ní sv. p. Kateřiny, po levé pak sv. p. Barbory a pod ní sv. p. Doroty; každý v mírné panenské postavě a s svým obyčejným znamením: k tomu každý tak krásný, tak spanilý, že kdyby jen byly sebou pohnuly, mohly se za živé pokládati. Co více na té arše zpředu bylo viděti, pro milovanou krátkost tajím: a, ať pravdu vyznám, dostatečně vypsati neumím. Pojdme drobet za oltář, a co po zadu té archy ta mistrovská ruka řezala, podívejme se a podivme. Tu vinný keř z země jako vyrostlý, po taflování se rozkládal. Tu bylo viděti ryvy vespolek spletené a na loubí

*vedené, onde listím, onde zase hrozny na špičkách visícími ozdobené: aby se pak ratolesti nepřehybaly, tenoučký víšek, okolo tyče obtočený, zdržoval. V tom pak vinným křovíčku jako v nějakým háječku ptáčkove v hnízdečkách seděli, někteří vinná zrnka zobali, někteří k libému zpívání svý pysečky otvírali, někteří, jako by pryč chtěli letěti, křidýlka svá roztrepejřovali. Mnohý sprosták na ně plnou tlamou zavšíkl, a že neprchají, nadiviti se nemohl. Krátce všecko o té arše vyslovme: tak uměle jedna každá věc na ní byla řezaná, že pero nemůže všecko vypsat, co lidské oko mohlo při tom spatřiti. Kam pak se ta archa púoděla? Tento rok v postě dvě letě minuly, že jiné, nové, na mustr nynějšiho věku arše dělané místa postoupila. Považ nyní, čtenáři, jak jest pěkná za nova býti musela, když po 172 let minutí tak již zstaralá babuše, mnohými vráskami a tolikerých ran pružinami od neopatrných kostelníků a zvoníků zohavená, ještě nicméně takovou spanilost zachovala.*³²³

Tolik tedy Jan Kořínek o pozdně gotické oltární arše z kostela svaté Barbory v Kutné Hoře. Při vědomí toho, že se zde opakujeme, je nutno uvést, že tento popis patří vedle Balbínova popisu kaple ve velké věži hradu Karlštejna k tomu nejkrásnějšímu, co bylo v barokní literatuře o bohatství a uměleckých skvostech české země napsáno! Jan Kořínek se s Bohuslavem Balbínem osobně znal, dokonce patřil do okruhu jeho žáků, a z literárního rozboru textu *Starých pamětí kutnohorských* jasně vyplývá, že jeho dílo dobře znal. Prokazatelně četl text jeho *Obrany jazyka slovanského zvláště pak českého*. Patřil také k Balbínovým nejdůraznějším zastáncům, a v jeho statečném postoji se tak snad odráželo ještě mnohé z bojovnosti mladíka, který udatně pomáhal při obraně

³²³ Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: *Staré paměti kutnohorské*. Praha 2000, s. 214–216.

města Brna proti Švédům! Jan Kořínek se však po celý svůj život uchovával nejen osobní statečnost, ale také mimořádný cit pro krásu a výtvarné umění, o němž dokázal poutavě psát. Jako poslední ukázkou z jeho mimořádného díla vybíráme popis interiéru někdejší kutnohorské radnice, tedy zejména radní síně, která byla jako reprezentační prostor městské rady a zároveň soudní světnice upravena zřejmě na způsob dodnes dochované radní světnice na Staroměstské radnici na Starém Městě pražském. Budova radnice v Kutné Hoře byla zničena požárem, a tak Kořínkův popis je jediným záznamem o její vnitřní podobě! Je pro nás o to cennější, že jedno z jím oslavovaných děl – socha bolestného Krista z radní světnice – byla při požáru budovy zachráněna a její kráse se můžeme obdivovat dodnes! Jemnost Kořínkova cítění drobných nuancí jejího nesmírně rafinovaného řešení a provedení nám dokládá jeho hluboký smysl pro výtvarné umění a krásu. Popis soudnice jako celku potom svědčí o tom, že jakožto duchovní nebyl ve svém vnímání uměleckých děl a prostoru zaměřen pouze na objekty sakrální a náboženským účelům sloužící, ale stejnou měrou se dokázal dojímat nad krásou prostoru profánního:

„Z chrámu sv. p. B., v němžto jsme se tak dlouho zdrželi, do radního domu podíme, a jaké nádhernosti znamení staří horníci v něm vyzdvíhli, zkrátka se podívejme. Sotva jsem vkročil do radní světnice, a hle, k oné svatobarborské arše dílo velmi podobné v očích se mně zablejsklo. Viděl jsem strop veliký, pěti silnými a prutovanými trámy v jisté od sebe míře přetažený, hladkými prkny taflovaný, čtyrmečítma čverhranými a hlubokými filunky vyhražený. Vprostřed pak takého každého filunku spatřil jsem jinou a jinou růži širokou a na půldruhého asi lokte obdýlnou, velmi mistrovně řezanou, ana na osmi obloucích, řezbářským dílem na způsob řetězů dlabaných, visí. Sklopě

drobet očí maličko a na dveře pohledě, cosi ze starých historií se mi ukázalo. Na tabuli totižto čtverhranné po jedné straně Kumanskou Sibylu s svou družinou, po druhé císaře Augusta s svými dvořany stojícího a v oblacích uprostřed slunečných paprsků na Pannu děťátko na ruku držící a na měsíc nohou šlapající patřícího jsem uzřel. Co by ta historie vyznamenávala, učení mužů vědí. Sibyla Syna božského z Panny narozeného, Augustovi císaři v té figurě zjevila. Viděl jsem též v té radní světnici všesky zdi od lavic až téměř doprostřed taflované, odprostřed pak až k stropu velmi outlými a jedněch do druhých spletenými řezbami přikryté; takže bylo se čemu podiviti. K tomu, jako by na jedněch řezbách dosti nebylo, za prvníma ještě druhé se ukazovaly a jako skrz mřížky ven vyhlížely: takže když jsem na přední pohlídl, zadnější, abych na ně se též podíval, mne zvaly. Jakého mistrovství při římsách bylo viděti, jakým na sv. Petra, Pavla a jiných apoštolů obrazích a nad nimi stojících kupul neb korun řezbám bylo se diviti, toho svým perem nemohu vypsati. Nad to všesko nejvíce mne pojal obraz Salvátora, na způsob Ecce homo, s roztaženými rukama v postavě vysokého muže velmi řemeslně vypodobněný. Zdálo se mi, jako bych na živého člověka se díval. Všechny oudy svou proporcí a příslušnou míru mají: i ty žítky nejmenší skrze maso a kůži se vyskytují. Hádal bych, že ten Syna božského obraz v tom způsobu tu jest postaven, aby soudcové, když člověka soudí, na figuru útrpného Boha-člověka patřice, tak spravedlnosti zadosti činili, aby při tom na milosrdenství nezapomínali. Blíž dveří slyším že bejvaly kamna veliká, v létu 1519 měsíce listopadu postavená, jichžto kachlíky dobrým zlatem bejvaly pozlacený: ale již dávno v nic přišly. U těch kamen (snad aby byl, kdo by se ohřívál) Adam a Eva nazí, však fíkovým listem slušně zastřeni, pod stromem vábícího hada poslouchají. Kdežto nevím, čemu se má člověk dříve podiviti. Zdali stromu, nadmíru

kunštovně dělanému? Zdali ovoci, jako by opravdové bylo, na stopkách visícímu? čili hadu, nejsličnějšího mládence tvářnost majícímu, ocasem však, vůkol stromu obtaženým, se prozrazujícímu? Ostatních podivání a podivení hodných věcí nepřipomínám, abych všeho z rady nevynášel. Radil bych každému, aby když jest celá obec pospolu, s jinýma do toho místa se vetřel a na Jakubova řezbáře dílo (kteréžto on po dodělání archy svatobarborské začal a léta 1511 na svém místě postavil) bedlivým okem popatřil. Jsem tím jist, že se se mnou snese, a má-li srdce upřímné, vyzná: že nablízce podobného díla žádný nenalezne.“³²⁴

Když jsme nechali zaznít Kořínkova slova oslavující umělecké památky a stavební monumenty Kutné Hory, nezbyvá nám na tomto místě než připomenout uznání, kterého se jeho dílu dostalo bezprostředně po jeho dokončení. Slovy chvály na adresu svého kolegy nešetřil samotný Bohuslav Balbín, který, když se dostal k popisu města v patnácté kapitole první knihy svých *Miscellanea historica regni Bohemiae* z roku 1679, píše:

„Přejdeme k Horám Kutným (...) V celém království je považují za obzvlášť proslulé. (...) ačkoliv, po pravdě řečeno, se mi zdá, že veškerou příležitost i úmysl něco o nich napsat pro budoucí mi bere důstojný otec Jan Kořínek z tovaryšstva Ježíšova, muž všestranně vzdělaný, který nedávno vydal v otcovském jazyce stříbrem posvěcenou – abych se tak vyjádřil – knížku o kutnohorských stříbrných dolech. K tomu nemůže ani mé pečlivé bádání nic připojit.“³²⁵

Většího uznání se tedy nemohlo Kořínkovu dílu dostat! Vedle Balbínových textů zůstává tak jeho práce o Kutné Hoře nejvýznamnějším počinem českého barokního dějepisce, které

³²⁴ Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, s. 216–219.

³²⁵ Alexandr STICH / Radek LUNGA (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2000, s. 470.

můžeme zařadit k vývojovým předstupňům našich dějin umění.³²⁶

4.3 Tomáš Jan Pešina z Čechorodu

„Že jsme opravdu žili a chceme žít jenom léta obrácená k jasnému nějakému prospěchu nebo povznešení obecnému.“³²⁷

Neméně důležité bylo dílo moravského rodáka Tomáše Jana Pešiny rytíře z Čechorodu.³²⁸ To, co vykonal jezuita Jan Kořínek pro kutnohorský chrám svaté Barbory, udělal Tomáš Pešina pro pražskou katedrálu svatého Víta!³²⁹ Tento kanovník a později děkan kapituly u svatého Víta postupoval na rozdíl od Balbína poměrně rychle v církevní hierarchii a prožil závratnou duchovní kariéru.³³⁰ Syn řeznického mistra z Počátek byl, na rozdíl od svých bratrů věnujících se řemeslům, poslán otcem na studia. Roku 1643 se dostal na jezuitské gymnázium do Jindřichova Hradce. Uvádí se, že již tehdy bylo ze zaměření jeho prací nanejvýš zřejmé horlivé zanícení pro katolicismus! V roce 1648

³²⁶ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 28.

³²⁷ Věta považovaná za životní heslo Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu. Srov. Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 58, Praha 1885, s. 90–108; a 60, Praha 1886, s. 349.

³²⁸ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 58, Praha 1884, s. 3–22, 250–269, 471–497; 59, Praha 1885, s. 90–108, 226–243; 60, Praha 1886, s. 102–121, 331–357, 554–582; Antonín PODLAHA: Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis. Praeae 1912. s. 183–189; Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 144–170; Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 27–28; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 107.

³²⁹ Tomáš Jan Pešina rytíř z Čechorodu * 19. 12. 1629 – † 3. 8. 1680.

³³⁰ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 27–28.

byl přijat k dalšímu studiu do pražského jezuitského konviktu. Tam se věnoval filosofii a teologii. V těchto letech se také seznámil s Bohuslavem Balbínem, jenž zřejmě inicioval Pešinův zájem o národní dějiny. I na Tomáše Jana Pešinu platí Balbínova slova, která napsal v dopise svému příteli J. Crugeriovi: „*Už mě netěší novoty, ale minulost.*“ Té také stejně jako jeho starší druh zasvětil celý svůj život. Pešina byl roku 1653 vysvěcen na kněze a nastoupil do svého prvního působiště v Kostelci nad Orlicí. Tedy do místa, kde před ním působil právě Bohuslav Balbín. Toto panství tehdy patřilo pražské jezuitské koleji v Klementinu. Pešina se ale nerozhodl pro členství v Tovaryšstvu Ježíšovu a vydal se cestou světského duchovního. Dvacetišestiletý Pešina dostal k ruce pomocného kaplana, a proto se mohl již záhy věnovat vedle duchovních otázek také dějepisické práci. Do období jeho kosteleckého působení spadá práce na pojednání o počátcích křesťanství v Čechách, kterou později využil pro svou knihu *Phosphorus septicornis*.³³¹

Následně byl roku 1657 přeložen do Litomyšle, kde nastoupil úřad děkana. Pro nesmírné osobní zanícení byl záhy ustanoven biskupským vikářem pro východní část tehdejšího Chrudimského kraje.³³² Do doby jeho působení v Litomyšli spadá také zahájení prací na moravském dějepisu nazvaném *Moravopis*.³³³ K jeho sepsání jej pravděpodobně podnítl samotný Bohuslav Balbín, který tak zřejmě chtěl mít ekvivalent ke svému spisu o dějinách Čech. Usilovně sbíral materiál k zamýšlené publikaci, který dílem zhodnotil už roku 1663 v práci *Prodromus*

³³¹ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 349.

³³² K životu a dílu Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu zatím nejpodrobněji: Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 58, Praha 1884, s. 3–22, 250–269, 471–497; 59, Praha 1885, s. 90–108, 226–243; 60, Praha 1886, s. 102–121, 331–357, 554–582. Z tohoto textu vycházejí také všechny následující biografické studie o něm.

³³³ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 148.

Moravographiae, to jest předchůdce Moravopisu, obsahující sumovní vejtah všeho toho, co v týmž Moravopisu, kterýž na světlo se hotoví, obštrně položeno bude. Nejdůležitější místo v něm zaujímají politické dějiny Moravy, z našeho pohledu nikoliv tak důležité. *Moravopis* nakonec obsahuje pět knih. Nejprve se mu podařilo dokončit tři knihy, z nichž první dvě pojednávají o moravských politických dějinách, třetí o náboženském životě v markrabství, s popisem klášterů a ostatních duchovních institucí v zemi. Čtvrtou knihu, která měla být věnována právě topografii markrabství, pro nedostatek materiálu odložil. Jeho přípravě však věnoval nemalé úsilí a ze svého litomyšlského působiště podnikal výzkumné cesty na Moravu. Již tímto svým přístupem se tak zařadil mezi důstojný zástup našich předchůdců. Přestože svým dílem sledoval poněkud jiné cíle než pozdější věda devatenáctého a dvacátého století. Hlavním kritériem u něho bylo vždy v první řadě katolické hledisko! Z textu je tedy patrné, že v autorovi vítězil vždy Pešina duchovní před Pešinou vlastencem! V literatuře bylo proto výstižně napsáno, že: „*Ničeho jiného ani nelze očekávati. Hlavní věci Pešinovi bylo vždy katolictví. Myšlenka ta vštípena mu jest v mládí silou té doby nevyhladitelnou a v důrazné povaze jeho věkem stále mohutněla.*“³³⁴ Přesto, anebo snad právě proto se mu podařilo nashromáždit úctyhodný kovolut informací, které jsou dodnes jedinečným a vyhledávaným zdrojem pro odbornou práci. Bývá-li jeho dílo označováno jako Vlastivěda, je to formulace nikoliv s příděchem pejorativním...

Pešina objížděl významná centra, navštěvoval kláštery, pilně pracoval v archivech. Byl ve styku s řadou duchovních, představených klášterů i šlechticů. Jeho práce tak obsahovala

³³⁴ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 355.

všechny aspekty moderní historiografie. Tato čtvrtá kniha obsahuje stručný nástin moravské topografie, a navazuje tak vlastně na popis duchovních institucí uváděný už ve třetí knize. Pátá kniha je pouhým nástinem plánovaného budoucího díla, který měl být zaměřený na popis politického systému a uspořádání správy a vlády v markrabství.

Na rozdíl od Bohuslava Balbína psal Pešina své dílo částečně česky, což bylo u vědecké práce v barokním období velmi neobvyklé. V úvodu k *Prodromu* píše, že svou práci vydává v jazyku českém „*ku poctivosti národu a jazyka svého českého jako i moravského, jenž se od našeho nemnoho dělí, abych ukázal, že jsem upřímný ctitel své vlasti a pravý Čech a za svou vlasteneckou řeč se nestydím*“. Na tomto místě tak nanejvýš výmluvně demonstroval svou lásku a úctu k mateřskému českému jazyku, a svou pevnou víru v jeho další životaschopnost! Češtinu prosazoval také z moci své církevní funkce a aktivně se zasazoval o výchovu českého duchovního dorostu. Co jej a jeho dílo s Balbínem naopak spojuje, to je Pešinův řekněme „světový názor“ na řád tehdejšího světa. Na problematiku českých dějin rovněž oba nahlízejí z hlediska svých pozic v řadách katolického duchovenstva. Svou současnost vnímají jako dobu úpadkovou, tak jak to sám Balbín napsal. S jistou dávkou nostalgie hledí do velké české minulosti, obracejí pozornost zejména k době vlády císaře a krále Karla IV. a tehdejšímu rozvoji duchovních záležitostí země. Nejhorší dobou zmaru je pro ně, v rozporu s jejich pozdějšími následovníky v devatenáctém století z řad liberálních historiků, doba husitství. Tedy doba, která zmarnila započatý vývoj v naší zemi v časech vlády příslušníků lucemburské dynastie, navazujících na rozkvět českého státu již v době posledních Přemyslovců. Ve stejné shodě jsou oba také v otázkách nazírání na vývoj v období po

porážce českých stavů v bitvě na Bílé hoře. V literatuře bylo ale opakovaně poukázáno na to, že vedle toho se u obou objevuje silné cítění české, a dokonce slovanské, zvláště živé na Moravě. Tomáš Jan Pešina tak napsal do svého *Prodromu*: „*My Čechové, Moravané, Poláci, Charváti, Rusové, Vindové, a jiní téhož jazyka příbuzní jednomyslně všichni k tomu se máme, že od slavného národu slovanského jesti počátek náš.*“

Patrně na základě *Prodromu* mu byla roku 1663 udělena hodnost Moravského zemského historiografa. Byl prvním nositelem tohoto titulu v markrabství. Titulu, který se stal v následujících stoletích nejprestižnější funkcí v oboru na Moravě.

Pro Pešinovu kariéru měl však daleko větší důležitost než jeho práce historická politickým vývojem motivovaný spis, který byl věnován tehdy aktuálnímu tureckému nebezpečí. Byl vydán roku 1663 pod názvem *Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae Hungaria flamma belli Turcici ardens*. Jedná se o jakousi politickou brožuru, která měla vyburcovat dosud netečné vlády velmocí západního křesťanského světa do boje proti Turkům, kteří představovali trvalé nebezpečí pro Evropu. Pešina v něm na základě stručného nástinu historického vývoje soužití těchto dvou světů poukazuje na nutnost budoucí společné války proti tomuto nepříteli. Pešina byl zřejmě veden snahou sehnat oporu pro Rakousko, v boji trvale osamocené, a varovat s námi spřízněné Poláky, aby se nenechali uchlácholit mírnými smlouvami s Turky a vytrvali ve svém boji. Na základě svého volání po všeslovanské vzájemnosti pak pléduje za usmíření s Rusy a následný společný boj proti Turkům. Tento latinsky tištěný manifest dosáhl velkého rozšíření a zajistil Pešinovi mimořádné uznání nejen v církevních kruzích, ale také u stavů a

nakonec přízeň samotného císařského dvora. V roce 1664 vyšlo dokonce druhé vydání a kniha se dočkala nakonec i vydání třetího. Přesto jeho text žádný vliv na chod evropských událostí neměl. Zajímavé je sledovat, jak následně závratně rostla Pešina kariéra. Již roku 1663 byl jmenován nejen moravským zemským historiografem, a také kanovníkem vyšehradským. Následně roku 1664 kanovníkem litoměřickým. Přitom si až do roku 1666 podržel svou dřívější hodnost děkana kostela v Litomyšli. Tohoto roku se odstěhoval z Litomyšle do Prahy a nastoupil místo kanovníka kapituly při katedrále svatého Víta.³³⁵ Jako by toho nebylo dost, záhy začal vykonávat funkci komisaře k revisitacím v krajích Kouřimském, Chrudimském, Královéhradeckém a Boleslavském. Z vizitačních cest po těchto lokalitách se vrátil do Prahy teprve roku 1668. V tomto roce byl také jmenován císařským radou a v lednu roku 1668 císařským falckrabětem.³³⁶

Ve společenství svatovítské kapituly požíval Pešina veliké vážnosti. Jeho vliv podstatně zesílil v okamžiku, kdy rovněž roku 1668 na pražský arcibiskupský stolec usednul jeho velký příznivec Sobek z Bílenberka. Ten nejprve roku 1670 jmenoval Pešinu oficiálem a generálním vikářem a v květnu téhož roku jej kapitula zvolila svým děkanem.³³⁷ Během následujícího období při výkonu těchto funkcí důsledně dbal na to, aby byla dodržována jazyková hranice a v českých farnostech se kázalo jen česky!³³⁸ Pešina byl dobrý hospodář a zastánce starých privilegií kapituly i samotné církve svaté. To jej nakonec

³³⁵ Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praeae 1912, s. 183.

³³⁶ Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praeae 1912, s. 183.

³³⁷ Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praeae 1912, s. 183.

³³⁸ Jan KUČERA / Jiří RAK: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983, s. 156.

přivedlo do prudkého sporu s arcibiskupem Bílenberkem, ukončeným až arcibiskupovou smrtí roku 1675. Avšak přízni císaře Leopolda se Tomáš Pešina těšil i nadále: Po Sobkově smrti usiloval Pešina o uprázdněný stolec titulárního biskupa Smederevského, který uděloval panovník jako uherský král.³³⁹ Pešina vynaložil nesmírné úsilí, aby jmenované hodnosti dosáhl, a kromě důrazné protekce u dvora upozorňoval také na své zásluhy v protiturecké propagandě na obranu Uher, pročež si titul obzvláště zaslouží oproti jiným. Udělení hodnosti tak nakonec skutečně dosáhl.³⁴⁰

Následně se stal císařovým průvodcem, a snad můžeme říci dokonce důvěrníkem, když vladař dvakrát, v letech 1679 a 1680, našel v Praze azyl před morovou epidemií, která tehdy sužovala sídelní Vídeň. Tehdy byl také Pešina pověřen velkou milostí psát císaři po jeho návratu do Vídně o věcech, které by se slušelo císaři vědět. Ten tak učinil a již ve svém prvním dopise neopomněl na císaři žádat potvrzení starých privilegií Českého království!

Během svého působení na Pražském hradě měl přístup k bohatství tamní kapitulní knihovny a archivu.³⁴¹ Tento nesmírně zajímavý fond, obsahující velké množství archiválií, listin a dokumentů, byl veřejnosti naprosto nepřístupný. Stejně jako ke skvostné knihovně, která se dočkala rozmožení zejména péčí a odkazem vědy milovného kapitulního probošta Jiřího Pontana z Breitenberga. Z těchto fondů také vytěžil materiál pro svou výjimečnou knihu *Prodromus Gloriam Bohemiae*. Svou lásku k

³³⁹ Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Pragae 1912, s. 185; Jan KUČERA / Jiří RAK: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983, s. 151.

³⁴⁰ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: *Časopis českého muzea* 60, Praha 1886, s. 554.

³⁴¹ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: *Časopis českého muzea* 60, Praha 1886, s. 107.

mateřskému chrámu pak vyjádřil nanejvýš výstižně v jeho první monografii, která vyšla roku 1673 pod názvem *Phosphorus septicornis*³⁴² a brzy se dočkala také svého českého vydání.³⁴³ Kniha je dokonalou glorifikací pražské katedrály. Dříve se uvažovalo o tom, že autor, tak jako v jiných případech, i zde zamýšlel vydání větší práce o pražském katedrálním chrámu, a Phosphorus je tedy pouze jakýmsi předznamenáním budoucího díla.³⁴⁴ To je však pravda jen částečně. Pešina blahosklonně přenechal tento čestný úkol Bohuslavu Balbínovi, který byl kapitulou snad i na jeho doporučení k tomuto úkolu vybrán. Ve společenství kanovníků tehdy převládal názor, že by pro takový úkol měl být vybrán člověk nepocházející z jejich středu, aby tím snad byla zajištěna objektivita jeho textu. Balbín s tímto úkolem souhlasil pod podmínkou, že bude vyřízeno jeho uvolnění z ostatních povinností a bude svým mateřským řádem uvolněn pouze k vykonání tohoto úkolu. Od této pozice se zřejmě sliboval volný přístup do kapitulního archivu a knihovny, o nějž již dávno marně usiloval, a také dostatek času pro vlastní badatelskou práci také na dalších studiích.

Pešina tedy pouze připravoval půdu pro budoucí Balbínovu monografii, přičemž si vybral jako její téma oblast sobě zřejmě nejmilejší, a tou byly relikvie chované ve svatovítském chrámu. Ve zbytku knihy pak využil vlastních znalostí kapitulních poměrů a historie, eventuálně své starší studie jako byla

³⁴² Celý název: *Phosphorus Septicornis, stella alias matutina, hoc est Sanctae Metropolitanæ Divi Viti Ecclesiae Pragensis Maiestas et Gloria, quibus illa per tot saecula Orbi nostro enituit semper Clarissima: Solis Ortui seu futuro Maior Operi praemissus interim et emissus ab Thoma Joanne Pessina de Czechorod, eiusdem S. Ecclesiae Decano, Officiali, Canonico Litomericensis et Wissehradensi, Sc. Caes. Regiaeque Maiestatis Consiliario, Comite Palatino etc. Pragae, Typis Joannis Arnoldi de Dobroslavina, Anno 1673.*

³⁴³ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 117.

³⁴⁴ Tento názor vyslovil už Pešinův první životopisec Gelasius Dobner. Spolehlivě jej však vyvrátil až Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 118.

například práce k počátkům křesťanství v Čechách, jejíž základ byl zřejmě položen již během jeho kosteleckého působení.

Phosporus septicornis

V samotném textu se postupně v sedmi oddílech odpovídajících sedmicípé hvězdě – jitřence, jak již z názvu vysvítá – věnoval historii a popisu katedrály v kontextu dějin křesťanství v Čechách.

V prvním oddíle se rozepisuje o založení chrámu svatým Václavem, o lásce a úctě, ve které tento kníže choval církev svatou a duchovenstvo. Podrobně líčí, jak Václav získal vzácnou relikvii – rámě svatého Víta.

Ve druhém oddíle popisuje lásku a péči, kterou chrámu následně věnovali čeští vládcové. Jak rozmožovali chrámové poklady a jmění, pečovali o jeho stavbu, a jak si mnozí z nich také přáli tam být pohřbeni. Již zde však Pešina přechází k podstatným přesahům svého díla, když v souvislosti s líčením dějin chrámu a osobností českých vládařů zabíhá k popisu událostí z historie státu. Zachází do politických událostí, jež měly vliv na život české společnosti, panovníka a církve. Vedle krále Přemysla Otakara I. je zde pochopitelně nejvíce místa věnováno osobnosti Karla IV., který je označován za velkého dobrodince chrámu i kapituly. Vedle toho je pozoruhodné místo, kde se věnuje popisu konce českého stavovského povstání! Pešina vlastenec zde zcela ustupuje Pešinovi duchovnímu! Tak chápe vítězství na Bílé hoře jako skutečné vítězství a hořekuje nad zpusťšením svatovítského chrámu protestanty, kteří, jak píše: „*se chrámu zmocnili dne 15. října roku 1619*“.

Následuje třetí oddíl, rozsahově nejobsáhlejší a vedle oddílu

druhého také obsahově nejzávažnější, obsahující popis svatovítské kapituly. Tedy Pešinovi mateřské instituce. Tyto dvě části knihy mají dohromady cca čtyři sta stran a tvoří v podstatě jádro celého díla.³⁴⁵ Věnuje se zde historii, vyjmenovává nejvýznamnější osobnosti v kapitule sloužící, a rozepisuje se o jejich loajalitě českým vladařům i Apoštolskému stolci a jeho prostřednictvím také samotnému Bohu! Vzpomíná někdejší slávy Svatovítského chrámu, zejména pak ve shodě s Bohuslavem Balbínem hořekuje po časech císaře a krále Karla IV. Ve čtvrté části vyjmenovává podrobně seznamy relikvií a svátostin v chrámu chovaných, o světcích tam pochovaných i o zázracích, které se nad jejich hroby udály! Pro poznání stavu objektu i situace celé zdejší kanovnické komunity je pro nás nesmírně důležitá. Avšak neméně významná je kniha také pro svůj přepis částí svatovítských inventářů, dokumentujících někdejší bohatství chrámu v období před husitskými válkami.³⁴⁶ Pešinova kniha je i v evropském kontextu významným spisem, který posouvá dějiny bádání o pražské katedrále hluboko do doby ležící před vznikem našeho oboru! Při studiu této práce nás vždy napadá myšlenka, že to bylo právě dílo tohoto někdejšího kapitulního děkana, které se později na konci devatenáctého a na počátku dvacátého století stalo velikým vzorem pro práci pražského světícího biskupa Dr. Antonína Podlahy!³⁴⁷

Pešina přistupoval k ideovému obsahu relikvií a ostatků svatých pochopitelně především, nebo snad bude lépe řečeno výlučně, z hlediska katolického duchovního, a jeho hledisko bylo tedy vskutku katolické! Autor ve svém textu plný hrdosti nazývá

³⁴⁵ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 120.

³⁴⁶ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 331.

³⁴⁷ Teprve práce: Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha 1903, Pešinovu edici těchto pramenů antikvovala.

ve shodě s Bohuslavem Balbínem Prahu městem, které má vedle Říma jako jediné v Evropě takové množství relikvií. Že Praha svými chrámy a duchovními poklady předčí města jako je „Kolín rýnský“ či Mohuč.³⁴⁸

V knize je podrobně popisována historie pražského pokladu, pohnutky, které vedly Karla IV. ke shromažďování svatých relikvií, a je zde pojednáno i o aureole posvátnosti, která toto město zdobila v době před husitskými válkami. Z historického hlediska je pak nepochybně zajímavá pasáž pojednávající o přenesení ostatků a korunovačních klenotů Svaté říše římské do Prahy roku 1350 po smrti Ludvíka Bavora, rozlišuje existenci svatovítského i karlštejnského pokladu a popisuje ukazování říšských svátostin a relikvií z lešení při kapli Božího Těla na Dobytčím trhu.³⁴⁹ Zvláště z této pasáže, kterou následuje obsáhlý seznam ostatků, na nás vysvítá z dnešního pohledu poněkud podivný duch katolické zbožnosti sedmnáctého věku. Pešina v pravost ostatků neochvějně věřil, pouze v jediném případě zapochyboval, jak vysvítá z jeho textu. Při popisu na Karlštejně chované lebky draka, kterého zabil svatý Jiří, dostalo se mu mezi slova drobné zapochybování ve formě termínu „údajně“.³⁵⁰ V ostatních případech však Pešina ani v nejmenším nepochybuje o autenticitě ostatků.

V pátém oddílu pak vyjmenovává církevní hodnostáře, kteří se zasloužili o rozvoj kapitulního života, či byli nějakým způsobem s kapitulou spojeni. K tomu připojuje posloupnost pražských biskupů a arcibiskupů, proboštů svatovítské kapituly a

³⁴⁸ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 332.

³⁴⁹ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 332.

³⁵⁰ *Caput draconis quem S. Georgius interfecisse dicitur*, srov: Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 332.

jejích děkanů.³⁵¹ Tuto řadu ukončil připojením vlastního obrazu.³⁵² Tento oddíl má tedy poněkud větší historickou hodnotu a rovněž v něm můžeme spatřovat jakési předznamenání pozdější práce Podlahovy.³⁵³ Přestože z Pešinova textu vycházející seznam do svého díla *Prodromus gloriae Pragenae* zařadil o málo později také pražský historik Jan Florián Hammerschmidt.³⁵⁴

Šestý oddíl se zaměřuje na líčení zázraků, které se v pražské katedrále udály, především těch, které se měly odehrávat před bitvou na Bílé hoře. Na tomto místě se ve sboru českých zemských patronů a ochránců českého národa začíná oficiálně objevovat Jan Nepomucký...

Závěrečný sedmý oddíl pojednává o někdejší okázalosti chrámu, výčtu jeho pokladů, majetků a někdejších bohatství svatovítské kapituly. Z hlediska autora, jakožto příslušníka duchovenstva se objevuje také pro tehdejší dobu nesmírně důležitý podrobný výčet fundací a nadání, které katedrála má, včetně vlastních nadání Pešinových. Zde vsunul i popis toho, jakým způsobem si přeje být v katedrále jednoho dne pohřben.

Následuje popis kaple svatého Václava a především světcova hrobu jako nejposvátnějšího místa Českého království.³⁵⁵ Kniha byla dedikována císaři Leopoldovi, jehož trvalé přízni se pak Pešina těšil a mnohé boje díky svému dobrému jménu u dvora překonal. S jediným hotovým exemplářem této knihy se rozjel za císařem do Plzně k audienci, při níž mu jménem svým i jménem

³⁵¹ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 168.

³⁵² Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 333.

³⁵³ Antonín PODLAHA: Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis. Praegae 1912.

³⁵⁴ Jan Florián HAMMERSCHMIDT: Prodromus Gloriae Pragenae. Praegae 1713.

³⁵⁵ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 335.

staroslavné svatovítské kapituly *Phosphorus septicornis* předal.

Na základě *Phosphoru*, zejména jeho částí věnovaných ostatkům, a dokonce jeho částečným prepisem vznikl samostatný spisek, který vyšel v roce 1675 pod názvem *Thesaurus in lucem protractus, s. Mercurius*.³⁵⁶ Zaměřuje se výhradně na ostatky, se zvláštním důrazem na dosud neznámou částičku kosti, kterou se podařilo Pešinovi určit jako ostatek svatého Merkuria. Již od svého nástupu do kapituly roku 1670 se Pešina intenzivně věnoval ostatkům svatých. Při své snaze o jejich reorganizaci dospěl také k ostatku kosti, u níž byl text, napsaný řeckým písmem, nečitelný. Nakonec se mu podařilo jej s pomocí identifikovat, což považoval za svůj velký přínos!³⁵⁷ Nepochybně ještě větší jeho zásluhou bylo iniciování převezení zbytku pokladu a sbírky relikvií z Karlštejna do Prahy a jejich umístění u svatého Víta, které se také z nařízení císaře Ferdinanda III. uskutečnilo 20. srpna roku 1645.³⁵⁸

Víme o tom, že Pešina byl jako milovník památek častým průvodcem po památkách Svatovítského chrámu. Jako opravdový znalec svěřeného klenotu, o jehož dostavbu usiloval, se pohyboval ve společnosti nejprominentnějších hostů, kteří do pražské katedrály zavítali. Víme o tom, že z titulu svého úřadu byl již roku 1673 za pobytu císaře Leopolda s vladařem v úzkém kontaktu. Celebroval před vzácnými hosty bohoslužbu v pontifikáliích, dělal jim společníka a v jeho přítomnosti si také císařský pár spolu s význačnými dvořany ve svatovítské sakristii a potom také v kapli svatého Zikmunda prohlížel vzácné relikvie

³⁵⁶ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 337.

³⁵⁷ S určením nápisu psaného formou starých, nepoužívaných zkratk mu pomohl prefekt škol malostranské jezuitské koleje Joannes Palladius. Srov. Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 337.

³⁵⁸ K tomu zatím nejpodrobněji: Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chránový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha 1903, s. 115–127, zejména s. 123.

z katedrálního pokladu. Byly tam sneseny ve zvláštních dřevěných skříních. Potom se přesunuli do kaple Svatováclavské. „*Pešina po řadě vše vysvětloval, jmenoval, vykládal, odkud co pochází a císař, prý, poslouchal s obzvláštním zalíbením.*“³⁵⁹

Také zde provázel roku 1677 knížete Michaila Radzwilla a jeho manželku Kateřinu, která byla sestrou polského krále Jana Sobieského, jenž měl devět let po Pešinově smrti v duchu jeho *Ucalegonu* rozdrtit Turky před Vídní! A naposled na samém sklonku života, když se na přelomu let 1679–1680 kvůli šířící se morové nákaze do Prahy uchýlil císař Leopold, Pešina byl nejen jeho průvodcem ale stal se dokonce jeho důvěrníkem, jehož panovník vybídl, aby mu psal dopisy a informoval jej nadále o dění v kapitule, Praze i v Čechách. Tohoto svého posledního privilegia nemohl už pražský děkan však plně využít.

Ovšem ještě jedna skutečnost stojí na tomto místě za stručnou zmínkou. Tomáš Jan Pešina byl od mládí zaměstnán myšlenkou na uvedení příslušníků řádu paulánů do Čech. Na rozdíl od Markrabství moravského, kde tento řád již měl jednu expozituru v Krumlově, v Čechách tomu tak zatím nebylo. Ani přes veškerou snahu se mu však nepodařilo pohnout žádnou z osobností k tomuto výjimečnému činu schopných, a proto se nakonec rozhodl fundaci vykonat sám – z titulu svatovítského děkana. Pešina byl člověk nejen velmi ambiciozní, ale také šetrný a skromný a po celý život se snažil shromažďovat majetek. Tak mimo jiné zakoupil již roku 1677 statek Obořiště ležící mezi Dobříší a Svatou horou. Dal za něj patnáct tisíc zlatých a touto akvizicí vstoupil do rytířského stavu. Protože začal intenzivně pracovat na zvelebování zanedbaného hospodářství, mohl jej o několik let později již ve svém testamentu odhadnout na rovných

³⁵⁹ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 565.

dvacet tisíc. Tento statek, svou knihovnu, umělecké předměty a nábytek pak odkázal řádu, jemuž tak mělo být poskytnuto první zaopatření k vybudování důstojného kláštera. K tomu byla ještě poskytnuta částka deseti tisíc zlatých, deponovaná u hraběte Slavaty. Stavba pak rychle pokračovala, do roku 1685 byly budovy již z velké části hotovy a roku 1688 by klášter hotov zcela. Tomáš Jan Pešina z Čechorodu si tak vybudoval důstojný památník a uskutečnil fundaci, nemající v jeho době již obdoby. Na někdejší Pešinově panství, za jeho peníze, pod císařskou záštitou tak vznikl jeden z klenotů české barokní architektury. Tento Pešinův šlechtný čin připomíná také obraz se jmenovanou fundací, kde stojí Pešina v oděvu kapitulního děkana a předává paulánským mnichům plány budoucího kláštera. Jeho původní záměr, že by zde měl být uchováván jeho odkaz, včetně knihovny a rukopisů jeho děl, se bohužel nenaplnil a tyto nakonec neopustily fond svatovítské kapitulní knihovny, tam také zůstala podstatná část z nich zachována do dnešních dnů.

S přihlédnutím k tomu, že Pešinovo dílo zůstalo v podstatě torzem původních záměrů, i při dnes potřebné strízlivé a vědecké kritičnosti jeho díla z hlediska odborného, zůstává pro nás nedocenitelným pramenem. Nejen pro období vymezené úzce daty Pešinoва života, ale v nemalé míře také pro období vrcholného středověku, neboť autor ještě nebyl od událostí tolik vzdálen a mnohé ze středověkých dějin bylo v době baroka ještě živé i v ústní tradici. Viz: To platí například pro obléhací stroje, jež se z pozic před Karlštejnem dostaly do ambitu (chodby) benediktinského kláštera v Emauzích. Tam je viděl Bohuslav Balbín a zmiňuje je ve své práci.³⁶⁰ Hlavním problémem Balbínových textů bylo to, že vzhledem ke svému jazyku nikdy

³⁶⁰ K Balbínovi a Emauzům srov. Jiří KROPÁČEK: Klášter Na Slovanech v Praze u Bohuslava Balbína. In: Jan Petr / Sáva Šabouk (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975, s. 223–230.

nezobecněly mezi českým lidem. Naopak české texty Pešinovy byly velmi populární. Kniha věnovaná pražské katedrále a jejím pokladům byla ale rovněž psána latinsky. Podobné nepřesnosti se dopustil také o mnoho set let později biskup Antonín Podlaha, když vydal své dějiny pražské svatovítské kapituly rovněž pouze v latině. Tím byl v obou případech okruh uživatelů knihy značně zúžen. Což platí bohuže dodnes. Zatímco Pešinova práce se poměrně rychle dočkala svého českého „překladu“, Podlahova kniha zůstává poněkud méně známou a pražská kapitula dosud nemá důstojného historického knižního zpracování.³⁶¹

4.4 Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé Vsi

Potřebu českého vydání soupisu relikvií chovaných ve svatovítské katedrále využil metropolitní kanovník Jan Ignác Dlouhoveský.³⁶² Dlouhoveský byl zajímavou osobností. Sám stál v bezprostřední blízkosti Pešinově a jeho také považoval za svého největšího příznivce a učitele! Pešina pomohl Dlouhoveskému ke členství ve svatovítské kapitule, přestože jeho zvolení nebylo v souladu s danými předpisy, na něž kapitulní děkan Pešina jinak velmi dbal! Také nadále Dlouhoveského práci všemožně podporoval. V souvislosti s napětím, které panovalo mezi Pešinou a pražským arcibiskupem Sobkem z Bielenberka, neodolal Jan Ignác Dlouhoveský pokušení a kandidoval proti svému dobrodinci na funkci probošta svatovítské kapituly. A do této funkce byl nakonec také oproti všemu očekávání namísto staříckého Pešiny

³⁶¹ Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praeae 1912.

³⁶² Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praeae 1912. s. 212–217; Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 169; Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. *Obraz a slovo v našich dějinách*. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisu umění I*. Praha 1986, s. 28.

zvolen.³⁶³ Nicméně v čele svatovítské kapituly si Dlouhoveský počínal velmi dobře a doba jeho správy byla pro celé společenství kanovníků požehnaným časem. Mezi jeho největší zásluhy pochopitelně patří především osobní podíl na procesu kanonizace svatého Jana Nepomuckého, který už byl v prostředí pražské kapituly považován za svatého v době Pešinově. Víme o tom, že to byl právě tento kapitulní děkan, který byl pověřen diplomatickým jednáním u Vídeňského dvora, kde prosazoval budoucí Johánkovu kanonizaci.³⁶⁴ Kromě literárních děl se nám po Janu Ignáci Dlouhoveském dochovalo několik památek uměleckých. Na zdi kostela v Přistoupimi u Českého Brodu se dochovala mramorová deska s konsekračním nápisem z roku 1695 o svěcení stavby, které prováděl k poctě svatého Václava právě on.³⁶⁵ V obrazárně kanovnické rezidence u svatého Víta pak jeho portrét.³⁶⁶

Z hlediska církevních dějin, křesťanského umění a uměleckého řemesla je zajímavý především jeho česky psaný inventář relikvií chovaných v pražském katedrálním kostele. České zpracování tohoto seznamu uveřejnil ve stejném roce, kdy byl vydán Pešinův *Phosphorus*, tedy 1673, pod barokně zdlouhavým názvem *Podivín s Přibislavau, kdo se dívá se podiví! Z toho hned přibude slávy. To je Všech Kostí, Těl Svatých a Reliquií vyznamenání atd.*³⁶⁷ Přestože je text z dnešního

³⁶³ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 59, Praha 1885, s. 242.

³⁶⁴ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 555.

³⁶⁵ Antonín PODLAHA: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese českobrodském. Praha 1907, s. XXX; Antonín PODLAHA: Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanæ Ecclesiae Pragensis. Pragae 1912, s. 214.

³⁶⁶ Antonín PODLAHA: Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanæ Ecclesiae Pragensis. Pragae 1912, s. 213.

³⁶⁷ Celý název díla zní: *PODIVÍN S PŘIBISLAVAU, Kdo se dívá se podiví! Z toho hned přibude slávy. To jest, Všech Kostí Těl, Svatých a Reliquií, vyznamenání a vypsání, nimiž Slávu svou a Podivení daleko všudy, i v cizích krajinách rozhlašuje a rozširuje Svato Hlavní Kostel Pražský, tuto krátce zatím vyložené řeči vlastenskou Svato-Václavskou skrze Jana*

badatelského hlediska v mnohém ne zcela vyhovující a přes jisté jazykové nedostatky, nutno ocenit především vlastenecky založenou vstupní pasáž, kde dlouhoveský poutavě promlouvá k poutníkům přicházejícím do Prahy „řečí svatého Václava“, jež začíná textem:

„Ke všem milým poutníkům Svato-Václavským přes celý ochab již na druhý rok, z okolních měst, městeček, vesnic, i také vzdálených, na Hrad Pražský k tělu S Václava nábožně a velmi vroucně putujícím.

Co tu chcete ó Čechové? Svatých předkův potomkové! shloučujete se, sbíráte se a shromažďujete, že něco nového, veselého, kratochvilného, snad a hodného viděti žádáte? Kdo miluješ Prahu, tebe já na prahu samém, a v veřejí ještě před dveřmi zastavím. Čeho zde tak mocně neukojitelně věděti žádáš? Po čem tak dychtíš, hoříš a plápoláš? Quid videbis in Sulamite, nisi Choros castrorum? Jest svatá církev Pražská ona velmi sličná, krásná a výtečná Sulamitská nevěsta Boží, kterou netoliko domácí, ale i všichni v celém království našem obyvatelé, především jiným, ano i přespolní cizokrajní a neznámí viděti žádostiví jsou, ne proto, že tak řemeslně, kunštovně a nákladně vyhlíží, aniž se s císařskými, královskými drahými hroby vynáší, měnějí se toliko někdy před časy nadáním, statky a zbožím, klenotmi a poklady chlubí a honosí, nebo ty již pominuly, a v cizích již rukou dávno touží. Má zboží právě Boží, které ani mol ani rez nezkažil, ani zloděj neukradl, když tolik rozličné mnohonásobné svátosti, religie a ostatky svatých předstírá. Jest tedy církev Pražská hlavní naše v Čechách Sulamitská nevěsta

Ignacia Dlouhoveskýho, kazatele a kanovníka staršího na Hradě Pražském, léta 1673.
Vytisťený v Praze, u Jana Arnolda z Dobroslavína.

*pěkná, sličná a velmi ozdobná!*³⁶⁸

Následuje pak samotný inventární seznam ostatků, řazený kalendářně podle jednotlivých dnů a měsíců v roce s tím, který svátek na konkrétní den připadá a jaký ostatek k danému světci je v Praze přítomen. Včetně místa, popřípadě stručné historie toho, odkud byl přivezen, popřípadě dalších informací, které se k jednotlivým relikviím podařilo Pešinovi, či následně Dlouhoveskému v autentikách či v kapitulním archivu dohledat.³⁶⁹ Tak se z textu například dozvídáme:

*„Januarius, leden: 7. Sv. Kryšpína biskupa kus veliký, přinešený skrz Karla IV. léta 1355 z Ticyny města Vlaského; 8. Sv. erharda biskupa Řezenského ostatky Karel IV. z kláštera dolejšího jest dostal v Řezně a je ramenu sv. Ottylie panny připojil, kostelu Pražskému daroval. Viz o tom nížeji ve dni 12. Prosince.“*³⁷⁰

³⁶⁸ Antonín PODLAHA (ed.): Wenceslaus Coelestinus a BLUMENBERG: Devota ac debita veneratio ad santos Patronos in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi. 1654. et Catalogi Ss. Reliquiarum, qui in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi asservantur. Annis 1673, 1691 et 1721 typis editi (= Editione Archivii et Bibliothecae s. f. Metropolitanani Capituli Pragensis, Opus XXIV.). Praeae 1931, s. 80.

³⁶⁹ Moderní edici textu připravil Antonín PODLAHA: SVATÝCH TĚL, OSTATKŮV, RELIQUIJÍ, SVÁTOSTÍ, které v kostele hlavním sv. Víta na Hradě Pražském uctivě se chovají, Registřík aneb Vyznamenání, podle měsícův spolu i dnův běhu, na které jejich svátky a výroční památky od církve svaté ustanovení jsou, jich pořádné, odkad, kdy, aneb skrz koho k nám se dostali, gruntovní a světlé vypsání: nikdá před tím tak vydané, jako nyní teď velikou a snažnou práci všech listův, bulí, majestátův, nadání o nich znících, papežských, císařských, královských a jinších bedlivě vyšetření a uvážení, v latinském jazyku nejprve složené a spořádané od Důstojného Pána TOMÁŠE PEŠINY Z ČECHORODU, děkana téhož kostela, arcibiskupství Pražského oficiálův etc. Nyní pak z lásky a příznivosti obzvláštní k svým milým Čechům, svatých věcí ctitelův a milovníkův, na česko přeložené skrze JANA IGNACYA DLAUHOWESKÉHO, kazatele a kanovníka staršího na Hradě Pražském. V Praze u Jana Arnolda z Dobroslavína, léta 1673. In: Antonín PODLAHA (ed.): Wenceslaus Coelestinus a BLUMENBERG: Devota ac debita veneratio ad santos Patronos in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi. 1654. et Catalogi Ss. Reliquiarum, qui in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi asservantur. Annis 1673, 1691 et 1721 typis editi (= Editione Archivii et Bibliothecae s. f. Metropolitanani Capituli Pragensis, Opus XXIV.). Praeae 1931, s. 89–128.

³⁷⁰ Antonín PODLAHA (ed.): Wenceslaus Coelestinus a BLUMENBERG: Devota ac debita veneratio ad santos Patronos in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi. 1654. et Catalogi Ss. Reliquiarum, qui in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi asservantur. Annis 1673, 1691 et 1721 typis editi (= Editione Archivii et Bibliothecae s. f. Metropolitanani Capituli Pragensis, Opus XXIV.). Praeae 1931, s. 92.

Nejedná se však o pouhý překlad Pešinových seznamů, text byl místy obohacen a upraven. I když byla obě díla do značné míry antikvována publikací věnovanou pokladu z roku 1903, obě mají zároveň dodnes hodnotu pramene. Moderní edici díla spolu s již zmiňovanými seznamy Pešinovými a starším seznamem Blumenbergovým pak vydal Antonín Podlaha.³⁷¹ Vrátil se tak k tématu, které jej spolu s Eduardem Šittlerem plně zaměstnávalo v době soupisové činnosti na samém počátku dvacátého století.³⁷²

Jan Ignác Dlouhoveský byl však osobností nejen s velkými společenskými, ale také literárními ambicemi. Proto v jeho bohatém repertoáru můžeme mezi tradičními kompendii věnovanými katolické zbožnosti nalézt ještě další díla s ohlasem výtvarného umění. Tak například roku 1670 ve spisku *Ager benedictionis* podal „*dokonalejší zprávu o zázračném obraze marie Panny Staroboleslavské*“ či roku 1690 pojednání o tamním pozdně gotickém krucifixu: „*Strom života uprostřed ráje českého ukřižovaný...*“ a jiné.³⁷³

³⁷¹ Antonín PODLAHA (ed.): Wenceslaus Coelestinus a BLUMENBERG: Devota ac debita veneratio ad santos Patronos in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi. 1654. et Catalogi Ss. Reliquiarum, qui in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi asservantur. Annis 1673, 1691 et 1721 typis editi (= Editione Archivii et Bibliothecae s. f. Metropolitanani Capituli Pragensis, Opus XXIV.). Praeae 1931, s. 89–128.

³⁷² Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Svatovítský poklad. Jeho dějiny a popis. Praha 1903.

³⁷³ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 28.

5 Histirografové Balbínova okruhu a jeho pokračovatelé

Do okruhu Balbínových následovníků patřily mimo jiné takové osobnosti jako historiografové Jan Jiří Středovský, František Beckovský či Florian Hammerschmidt.³⁷⁴ U každého jednoho z nich lze sledovat v jejich historiografickém díle také značný ohlas stavebních a uměleckých monumentů, v nichž shodně s Bohuslavem Balbínem spatřovali především památníky národní minulosti a někdejší slávy českého státu. K výtvarnému umění měli pochopitelně blízko také prostřednictvím svého kněžského či řádového působení. Doba baroka byla časem, kdy středověké chrámy, mnohdy věkem či válkami již do značné míry sešlé, dostávali novou podobu. Výjimečně se můžeme setkat také s projevem mínění některých jednotlivců u přestaveb středověkých kostelů a nakládání s jejich původním inventářem. Takovým příkladem nám může být na svou dobu výjimečně hodnocení gotického umění z pera vyšehradského kanovníka Jana Berghauera. Ale jeho doba, doba silně ovlivněná evropským vývojem osmnáctého století, měla teprve přijít.

5.1 Vývoj barokní historiografie na Moravě

V literatuře se objevila myšlenka, že politické ovzduší na Moravě bylo v době po skončení třicetileté války přeci jenom oproti atmosféře v Čechách poněkud volnější. Snad to mohlo být dáno do značné míry také tím, že Morava a Moravané za sebou neměla zkušenost s Husitstvím, s Jednotou bratrskou, a do značné míry ani s porážkou stavovského povstání roku 1620 a

³⁷⁴ Jaroslav KADLEC: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953, s 94–104; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství. Praha 1997, s. 106; Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 30–31.

následnou rekatolizací země. Z mnohého tehdejšího literárního a s ním souzřejmějšího historiografického díla to přinejmenším vysvítá.³⁷⁵

5.1.1 Matěj Benedikt Bolelucký

Matěj Benedikt Bolelucký (1630–1690) byl autorem spisu *Rosa Bohemica sive Vita Sti Woytiechi*, kterou vydal roku 1668. Patřil k okruhu katolických duchovních, kteří se nehodlali zabývat věroučnými spory, ani zpochybňovat, či naopak argumentačně podporovat jednotlivá tradicí nesená tvrzení. Tak ve svém díle popisuje památky svatojtěšské úcty na našem území. Možná s na Moravana až zarážejícím zájmem o topografii Čech. Jeho vyprávění jsou pro nás dnes o to zajímavější, že do svého díla zahrnul i řadu pohanských památek, s k nim se vážícími legendami, a památek spojovaných se svatovojtěšským kultem, které byly již dávno zničeny. Zejména jeho výčet pohanských kultovních míst a kamenů je z dnešního pohledu nesmírně zajímavý.

Boleluckého výpověď je o to cennější, že podstatná část míst, která popisuje, je doprovázena nádhernými rytinami, prováděnými často podle kreseb Karla Škréty. Dostáváme se tak do zaniklého prostředí barokních Čech. V literatuře bylo rovněž připomenuto, že Bolelucký ve své knize poprvé otiskl břevnovský traktát o „svatovojtěšské“ písni *Hospodine, pomiluj ny*, jehož vznik je kladen již na skloněk čtrnáctého století.³⁷⁶

³⁷⁵ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 28.

³⁷⁶ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 29.

5.1.2 Jan Jiří Středovský

Mezi nejvýznamnější pokračovatele Balbínovy historiografické tradice na Moravě patří v následující generaci nepochybně Jan Jiří Středovský (1679–1713).³⁷⁷ Středovský byl farářem v Pavlovicích na Bečvou, ale do dějin vstoupil především jako výjimečný ctitel cyrilometodějského kultu. Je autorem spisu *Sacra Moraviae Historia sive Vita SS. Cyrilli et Methodii*, který uveřejnil roku 1710. Dílo překvapuje svou otevřenou podporou národních a slovanských ideí. Středovského text je v mnohém nesmírně pozoruhodný! Vydává nám svědectví o poznání cyrilometodějské tradice na Moravě na přelomu sedmnáctého a osmnáctého století. Je to zároveň také obraz památek jejich kultu. Středovský znal například areál na Velehradě ještě před jeho barokní přestavbou a podává nám o jeho podobě svědectví! Hovoří dokonce o takových detailech, jakým bylo místo, kde byly zakopány „zdobené kameny“ z jeho starší stavby. Na závěr uvádí listinný materiál k dějinám moravských klášterů. Je až zarážející, že neváhá ve svém díle vyzdvihovat Jana Amose Komenského – biskupa Jednoty bratrské, tedy heretika – stejně jako osobnost Karla staršího ze Žerotína, jehož dopis dokonce přetiskuje.³⁷⁸

Kniha je významná pro posílení všeslovanského národního vědomí. Autor do ní zařadil vyobrazení cyrilice a hlaholice, které ještě doplnil souběžným textem Otčenáše ve všech slovanských jazycích!

³⁷⁷ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 29; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 106.

³⁷⁸ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 29.

O Středovského literárním nadání a schopnosti kritické historické práce dále výmluvně vypovídá studie *Rubinus Moraviae* pojednávající o životě blahoslaveného Jana Sarkandera, která pochází z roku 1712. Ačkoliv byla kniha koncipována jako pandán k soudobému systematickému budování kultu svatého Jana Nepomuckého v Čechách, její autor se zde dokázal úspěšně vyhnout strohosti či vyumělkovaným konstrukcím vybájených příběhů, provázejících někdy paralelní svatojánské texty. Oba duchovní, Matěje Benedikta Boleluckého i Jana Jiřího Středovského, a jejich literární a historiografický odkaz tak můžeme považovat za příklad zpracování historické látky na Moravě pro dané období. Oba se pochopitelně ve svém díle také nevyhnuli zmínce o památkách křesťanského umění, neboť to bylo nedílnou součástí jejich duchovní i literární praxe. Sarkanderův kult tak byl například po vzoru českého Staroboleslavského Paladia spojen s milostným obrazem Panny Marie Hostýnské, o popisu někdejší podoby Velehradu či památkách Svatovojtěšských již byla řeč výše.

5.2 České království

5.2.1 Jan Tanner

Vrátíme-li se zpět do řádového prostředí Českého království, je na tomto místě třeba zmínit také českého jezuitského historiografa Jana Tannera (1623–1694).³⁷⁹ Tanner byl v odborné literatuře srovnáván se svým výše již zmiňovaným řádovým spolubratrem Janem Kořínkem. Tannerovým rodištěm byla západočeská Plzeň, kde se roku 1623 narodil do zámožné

³⁷⁹ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 177; Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 28; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 110.

patricijské rodiny. Do Tovaryšstva Ježíšova vstoupil již roku 1641 a posléze se stal vychovatelem v rodině hraběte Šternberka. Rodu svého zaměstnavatele také věnoval zásadní historickou studii *Historia heroum de Stellis*, která byla napsána již roku 1674. Vzhledem k cenzuře však mohla spatřit světlo světa až roku 1732.³⁸⁰ S ohledem na veskrze katolický duch ostatní Tannerovy literární i historiografické tvorby je z dnešního pohledu velmi zarážející, že jeho dílo bylo řádovou cenzurou odsuzováno a samotný autor měl během svého života trvale problémy, ostatně podobně jako Bohuslav Balbín. Tannerova perzekuce řádovými představenými vypovídá tedy mnohé o poměrech české vědy a společnosti vůbec v sedmnáctém století. Jakýkoliv projev národního sebevědomí byl považován za nebezpečný precedens, ježž bylo třeba udusit již v samém zárodku.

Janu Tannerovi se přesto podařilo dosáhnout výjimečného postavení. Prosadil se jako profesionální historik, pedagog a univerzitní profesor. V letech 1664 až 1674 přednášel filosofii a teologii na univerzitě v Olomouci a od roku 1675 až do své smrti dne 4. ledna 1694 působil v Praze na Karlo-Ferdinandově univerzitě. K tomu se těšil funkci správce konviktu svatého Bartoloměje. Jeho bratr Matěj pak dosáhl nejvyššího řádového postu a stal se představeným české provincie Tovaryšstva Ježíšova.³⁸¹ Díky nepřízni osudu i řádových nadřízených zůstala bohužel v rukopise nedokončena Tannerova monografie jeho rodného města Plzně *Historia urbis Plsnae*.³⁸²

³⁸⁰ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 28.

³⁸¹ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 177.

³⁸² KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 110.

Z Tannerovy tvorby je patrná ještě jeho touha po oslavě míst spojených s mariánskou úctou, jako tomu bylo například v jeho dílku věnovaném oslavě zbožných poutí do Staré Boleslavi *Svatá pouť z Prahy do Boleslavi vedoucí skrze 44 stací*.³⁸³

5.2.2 Jan František Beckovský

Doposud stál poněkud stranou našeho zájmu nejstarší domácí mužský řád křížovníků s červenou hvězdou. Přitom v generaci českých historiků vytvářejících svá díla okolo roku 1700 patří nejvýznamnější místo nepochybně jeho příslušníkovi Jana Františku Beckovskému (1658–1725).³⁸⁴ Beckovský pocházel z nemajetné měšťanské rodiny usazené v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě. Patřil k mladší generaci Balbínových pokračovatelů a také jeho osobnost se již vyznačuje poněkud odlišnými charakteristickými znaky myšlení. Beckovskému se na rozdíl od jeho předchůdců nedostalo výraznějšího humanistického vzdělání. Nemá proto nejmenších pochyb o pravdivosti Hájkových vyprávění, a o jeho text proto opírá své závěry. Absence historiografických a humanistických standardů, které byly vlastní příslušníkům jezuitského řádu způsobila, že Beckovský své dílo stavěl na zcela jiných základech. Zastával v řádovém společenství křížovníků především správní a hospodářské funkce. Přesto ve volném čase nechával průchod svým osobním zájmům, jimiž byly vedle hospodářských otázek především příroda a výtvarné umění. Také díky tomu je pro nás

³⁸³ Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 28.

³⁸⁴ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 169; Ivo KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 29; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 111.

jeho dílo nesmírně zajímavé. I když ze jmenovaných důvodů nedosahuje kvalit díla Balbínova či Pešínova.³⁸⁵

V literatuře bylo uvedeno, že se Beckovský, evidentně pod vlivem vlasteneckého řádového převora, Balbínova přítele Jiřího I. Pospíchala, který si sám vedl letopisné deníkové záznamy, pokoušel navázat na starou českou kronikářskou tradici.

Z jeho usilovné práce tak vznikla dvoudílná *Poselkyně starých příběhů českých*, obsahující vedle historických údajů také množství obsáhlého materiálu uměleckohistorického. První díl *Poselkyně* byl vydán roku 1700, o vydání druhého se pak až na sklonku devatenáctého století zasloužil historik a archivář Antonín Rezek v letech 1879–1880. V Beckovského díle, dosud doslova „leží“ množství ne zcela vytěženého materiálu k dějinám výtvarného a především křesťanského umění. Bohužel je tento materiál nakupen poněkud chaoticky, a proto zůstává dosud dílem nezpracován. V literatuře již bylo upozorněno na to, že se zde nachází například popis někdejší kaple svatého Prokopa v Chotouni u Českého Brodu a řada dalších nesmírně zajímavých zpráv.

5.2.3 Jan Florián Hammerschmidt

Jan Florián Hammerschmidt³⁸⁶ je autorem nejstarší monografie věnované pražským kostelům a svatyním.³⁸⁷ Na Pešínovu knihu věnovanou pražské katedrále navázal vlastní monografií. Bez jeho práce by nevznikla další díla o pražských památkách v podobě, v jaké je dnes známe.³⁸⁸

³⁸⁵ KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 111.

³⁸⁶ Jan Florián Hammerschmidt *4. 5. 1652 – †4. 1. 1735

³⁸⁷ Antonín PODLAHA: Hammerschmidova Historia Pragensis. Praha 1891, s. 105–256.

³⁸⁸ Jaroslav KADLEC: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953, s. 94–104; Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 207; Ivo

Narodil se 4. května roku 1652 ve Stodu u Plzně, tedy na tehdejší panství kláštera premonstrátek v západočeském Chotěšově. Po studiích na gymnáziu při jezuitské koleji v Klatovech odešel do Prahy, kde pokračoval studiem filosofie na jezuitské akademii. Následně se stal posluchačem oboru teologie v rámci pražského arcibiskupského semináře. Po absolvování tohoto studia pak 12. června roku 1677 přijal v Praze kněžská svěcení.³⁸⁹ Jeho následujícím působištěm se staly jižní Čechy. Nejprve působil tři roky jako kaplan v Českých Budějovicích. Od roku 1680 pak už jako farář na panství knížat Egenbergů v Kamenném Újezdě. Po patnácti letech se vrátil do Klatov, kde mu byla svěřena funkce superiora při arciděkanském chrámu Panny Marie.³⁹⁰ Odtamtud byl po roce povolán do Prahy (1696), kde se stal rektorem arcibiskupského alumnátu (semináře).³⁹¹ Na tomto prestižním místě setrval čtrnáct let, až do začátku roku 1710.³⁹² Mezitím roku 1697 dosáhl hodnosti doktora bohosloví a byl jmenován apoštolským protonotářem a kanovníkem vyšehradským i staroboleslavským. Svou duchovní kariéru dovršil roku 1710, když nastoupil místo faráře v nejprestižnějším pražském farním kostele u Panny Marie Matky Boží před Týnem.³⁹³ Zde potom Hammerschmidt působil

KOŘÁN: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 30; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 110; Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodomus Gloriam Pragensem). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009

³⁸⁹ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodomus Gloriam Pragensem). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 16.

³⁹⁰ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodomus Gloriam Pragensem). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 16.

³⁹¹ Ottův slovník naučný X. Praha 1896, s. 830.

³⁹² Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodomus Gloriam Pragensem). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 17.

³⁹³ Místo nastoupil dne 30. dubna 1710 a 3. května toho roku získal i potřebnou konfirmaci od arcibiskupské konzistoře. Jaroslav KADLEC: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953, s. 95; Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce

plných dvacet pět let, až do své smrti 4. ledna roku 1735.³⁹⁴ „Svému“ chrámu následně věnoval velkou péči. Chrám zvelebil, několikrát opravil a nechal nově vyzdobit jeho interiér. Byl iniciátorem jeho velké přestavby po požáru roku 1679, kdy se propadla gotická klenba hlavní lodi kostela. Bohužel při tom zřejmě bylo zničeno mnohé z jeho původního středověkého vybavení... Jak se traduje v literatuře, zanikla například část náhrobních kamenů.³⁹⁵ Osvícený duchovní sice údajně dokumentoval odstraňovaná díla, ale jeho záznamy se nakonec rovněž ztratily.³⁹⁶ Tato informace vychází již z textu tiskem nevydané, ale v rukopisu zachované studie samotného Hammerschmidta, věnované Týnskému chrámu *De parochiali ecclesia Teynensi B. V. M. in assumptae*.³⁹⁷ Podle zde uvedené zprávy byly tyto náhrobky odstraněny v souvislosti s pokládáním nové dlažby kostela roku 1721.³⁹⁸ Tento údaj byl však v literatuře již zpochybněn.³⁹⁹ Pravdou zůstává, že Jan Florián Hammerschmidt byl dobrým správcem chrámu, který za jeho

s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriam Pragenam*) Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 17.

³⁹⁴ Jaroslav KADLEC: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953, s. 95; Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriam Pragenam*). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 17.

(ve starší literatuře se často mylně objevuje datum 4. 1. 1737, vycházející z údaje Pelzla a Voigta 1775 (sic!), ale jeho věrohodnost s odkazem na nápis z Hammerschmidtova náhrobního kamene u Panny Marie před Týnem i farní pamětní knihu chrámu spolehlivě vyvrátil ve své studii již Jaroslav Kadlec. Jaroslav KADLEC: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953, s. 95, od něhož ve své diplomové práci údaje přebírá též Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriam Pragenam*). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 17.

³⁹⁵ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriam Pragenam*). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 18.

³⁹⁶ Ottův slovník naučný X. Praha 1896, s. 830.

³⁹⁷ Jednalo se o spis *De parochiali ecclesia Teynensi B. V. M. in assumptae*. Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriam Pragenam*). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 17, pozn. č. 24.

³⁹⁸ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriam Pragenam*). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 18, pozn. č. 27.

³⁹⁹ Jaroslav KADLEC: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953, s. 95, pozn. č. 8.

působení na týnské faře získal zcela novou podobu.

Během svého života Hammerschmidt vytvořil řadu textů, z nichž nás budou zajímat pouze díla topografická, ve kterých se jejich autor dotýká duchovních a uměleckých památek Prahy. Přehledné zpracování Hammerschmidtovy ostatní literární produkce se nalézají v dosavadní odborné literatuře k tématu.⁴⁰⁰ České veřejnosti byla zřejmě nejznámější alegorická žertovná báseň *Protheus felicitatis et miseriae Czechicae*, vydaná pravděpodobně roku 1715 k jubileu upálení Mistra Jana Husa.⁴⁰¹ Jako duchovní se také věnoval sepisování životopisů svatých, zpravidla doplněných o příslušná kázání, které byly z části vydány tiskem. Tak byly vydány spisy o svatém Ondřeji (1689), o svatém Janu Křtiteli (1690), o svatém Janu Evangelistovi (1691), o svatém Matěji (1700). Dále jsou zachovány rukopisné studie o dalších Apoštolech: (svatí Petr a Pavel, Šimon a Juda, Tadeáš, Bartoloměj, Jakub Větší, Filip a Tomáš). Z českých zemských patronů se Hammerschmidt věnoval především svatému Zikmundovi, Anežce České, a na prvním místě pochopitelně životu a kanonizaci svatého Jana Nepomuckého, jehož svatořečení bylo tehdy nejen v Praze, ale v celých Čechách událostí prvořadého významu.⁴⁰²

Největšího významu však dosahují jeho práce historické,

⁴⁰⁰ Mojmír OTRUBA: heslo Jan Florián Hammerschmidt. In: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Sv. 2/I: H-J, PRAHA 1993, 51–53; Vojtěch Ruffer: Poznamenání spisů Jana Floriána Hammeršmida, rektora alumnátu Pražského, pak faráře v Tejně, a kanovníka na Vyšehradě a v Staré Boleslavi. In: Časopis Českého Museum, 8, 1834, s. 204–211.

⁴⁰¹ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrumus Gloriam Pragensem). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 19; Nejnovější kritická edice této básně: Martin SVATOŠ: Předhusitské a husitské Čechy očima barokního satirika i historika. In: Zuzana SIAGILOVÁ / Hana ŠEDINOVÁ / Petr KITZLER (eds.): Pulchritudo et sapientia. Ad honorem Pavel Spunar. Praha 2008, s. 316–337.

⁴⁰² Vít VLNAS: Svatý Jan Nepomucký. Praha 1993; Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrumus Gloriam Pragensem). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 19.

v mnohém překračující období barokních Čech. Hammerschmidt se věnoval především topografii mnoha historicky významných míst, zejména takových, ke kterým měl osobní vztah. Bohužel ve stínu jeho prací věnovaných královskému hlavnímu městu Praze a jeho památkám zůstávají nadále díla, v nichž se zabýval historií mnoha míst Českého království a zejména jejich památek. Zvláště klášterů, kostelů, kaplí, jednotlivých měst a městeček, stejně jako dějinami některých církevních řádů. Z dnešního pohledu nelze než obdivovat jeho zápal, vitalitu a píli, s nimiž přistupoval ke shromažďování materiálů pro svá historická díla. Tyto materiály pořizoval částečně také pro svého kolegu křížovníka Jana Bartoloměje Beckovského.⁴⁰³ Jak bylo v literatuře upozorněno, Hammerschmidt do svých textů často zahrnoval opisy nejruznějších dokumentů, listin a nápisů. A to z pravidla doslovně, tedy v jazyce, v němž byly vyhotoveny. Tak se například v textu jeho *Prodromu* objevují celé pasáže v českém jazyce, někdy i na celou stránku. Například v kapitole věnované pražským věžím u nápisů na zvonech atd.⁴⁰⁴

Velkou skupinou takových děl jsou práce věnované převážně místům jeho kněžského působení, ale i dalším pozoruhodným památkám českého venkova. Dominují tedy především České Budějovice a Klatovy. V případě, že se mu podařilo nashromáždit dostatek materiálů, k tématům se vracel a k jejich vydání přistupoval i opakovaně. Za nejvýznamnější z této skupiny můžeme považovat jeho dějiny města Klatov, které byly zpracovány nejprve česky a roku 1699 vydány pod názvem

⁴⁰³ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 111; Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Glorae Pragenae*). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009, s. 20.

⁴⁰⁴ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Glorae Pragenae*). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 20.

*Historie klatovská v sedm dílů rozdělená.*⁴⁰⁵ Následně však byla kniha ještě přepracována a v rukopise dovedena až k roku 1730 pod názvem *Clatovia civitas regia ab origine ... descripta.*⁴⁰⁶ Klatovům se ale Hammerschmidt věnoval také v dalších třech kratších pracech. V krátkém latinsky psaném rukopise s názvem *Chronicon ex Radmili primi abbatis Clatoviensis monumentis descriptum* (pro roky 745–1190) a dále ve dvou dnes bohužel nezvěstných rukopisech pojednávajících o klatovském dominikánském klášteře.⁴⁰⁷

V rukopise zůstala také Hammerschmidtova práce věnovaná dějinám jeho prvního kaplanského působiště – Českým Budějovicím *Gloria regiae liberaeque montanae urbis Boemo-Budvicensis*. Kniha měla vyjít tiskem, ale protože do ní autor zařadil opisy některých městských privilegií, postavila se rada města na odpor. Snad ze strachu, že by jejich uveřejnění mohlo ohrozit jejich dosud trvajících platnost.⁴⁰⁸

Dále se zabýval dějinami Plzně, Kutné Hory, Loun, Mladé Boleslavi a Litomyšle. Často ke své vlastní práci využíval již hotová díla jiných autorů, která podle potřeby dále upravoval a rozšiřoval. Tak bylo v literatuře poukázáno na to, že v případě Mladé Boleslavi Hammerschmidt využil díla Jiříka Kezelia Bydžovského, které doplnil o novější dobu. Stejně tak u Litomyšle využil díla svého předchůdce Tomáše Pešiny z Čechorodu. Ze zachovaných výpisků lze usuzovat, že dále

⁴⁰⁵ Jan Florián HAMMERSCHMIDT: *Hystorye Klattovská*. Praha – (tiskárna arcibiskupského semináře) 1699.

⁴⁰⁶ Rukopis této práce se dnes nachází v Národním Muzeu v Praze. Jana CÍGLEROVÁ: *Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrumus Gloriae Pragenae)*. Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 20.

⁴⁰⁷ Jaroslav KADLEC: *Jan Florián Hammerschmidt*. ČSPS 61, Praha 1953, s. 98; RUFFER 1831, č. 30 a 81.

⁴⁰⁸ Jaroslav KADLEC: *Jan Florián Hammerschmidt*. ČSPS 61, Praha 1953, s. 97; Jana CÍGLEROVÁ: *Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrumus Gloriae Pragenae)*. Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 21.

připravoval zpracování či se alespoň zabýval dějinami měst Čáslavi, Kouřimi, Vodňan, Tábora, Bydžova, Litoměřic, Německého Brodu, Žatce a dalších.⁴⁰⁹

Přestože ve středu Hammerschmidtova zájmu zůstávala především Praha a její památky, nevěnoval se z českého venkova jen dějinám měst a městeček. Nemálo svého úsilí věnoval také sepsání historie a popisu významných klášterů. Buď jako samostatných objektů, jak tomu bylo v případě treboňského kláštera augustiniánů kanovníků při kostele svatého Jiljí, které zpracoval pod názvem *Rosa Trebonika*. Nebo v souhrnných pracích pojednávajících o dějinách celých řádových společenství v Čechách, jako tomu bylo v případě řádu benediktinů či augustiniánů bosáků.

Bezpochyby nejvýznamnější část svého díla věnoval Florián Hammerschmidt královskému hlavnímu městu Praze a jeho památkám. Sem patří jak jeho studie o jednotlivých pražských lokalitách, tak i dvě velké syntézy věnované popisu, historii a památkám města *Prodromus gloriae Pragenae*⁴¹⁰ a *Historia Pragensis*.⁴¹¹ Největšího věhlasu se dostalo právě jmenovanému spisku *Prodromus gloriae Pragenae* z roku 1723, který navždy zůstane vedle Tomkova *Dějepis města Prahy*⁴¹² a *Základu Starého místopisu pražského*⁴¹³ nejdůležitější pomůckou každého, kdo se bude věnovat dějinám Prahy a jejím

⁴⁰⁹ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriae Pragenae*). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 21.

⁴¹⁰ Kromě řady tištěných exemplářů se dochoval také rukopis uložený v Národní knihovně v Praze. Jan Florián HAMMERSCHMIDT: *Prodromus gloriae Pragenae*. rkp. Národní knihovny v Praze, sig. VII A 19/a-b.

⁴¹¹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 110.

⁴¹² Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis města Prahy sv. I.–XII. Praha 1855–1897

⁴¹³ Václav Vladivoj TOMEK: Základy starého místopisu pražského. Díl 1–6 Praha 1866–1875.

památkám.⁴¹⁴ Tento text měl být pouze prvním úvodem k samotnému popisu pražských sakrálních památek, ale stejně jako tomu bylo u Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu, k dokončení samotného díla již nikdy nedošlo. Hammerschmidtem připravovaná hlavní historická práce *Gloria Pragensis – popis Pražských měst, kostelů, klášterů a jiných památností* byla dovedena k roku 1733 a zůstala bohužel pouze v rukopisné podobě.⁴¹⁵ *Prodromus*, který měl být tedy pouze jakýmsi uvedením připravovaného díla, je všeobecně považován za nejvýznamnější Hammerschmidtovu práci. Byla vydána roku 1723 v tiskárně arcibiskupského semináře v Praze u tiskaře Wolfganga Wickharta. Hammerschmidt se zde neomezuje pouze na dějiny Prahy, kterým věnuje jednotlivé samostatné celky, ale v tematických odbočkách se věnuje problematice dějin celé země. Zcela podle pravidla, které platí v Čechách obzvláště, že dějiny hlavního města jsou také jakýmsi zrcadlem, či osou osudů celé země.

Významnou část svého díla věnuje církevním dějinám Čech a pražským sakrálním památkám, což je pro historii oboru dějiny křesťanského umění především zajímavé. V rámci popisu dějin jednotlivých pražských měst pojednává o historii jejich kostelů a jejich výstavbě, výzdobě a vybavení. Stranou jeho zájmu nestojí ani významné duchovní osobnosti vykonávající v průběhu věků farní či duchovní správu, stejně jako významné historické události, v nichž hrály jednotlivé pražské kostely svou roli. Hammerschmidt však nezůstává jen u toho, duchovní dějiny země a města, historický vývoj a funkci jeho svatyní se pokouší zasadit do kontextu vývoje zemského, a věnuje se tak nejen

⁴¹⁴ Jan Florian HAMMERSCHMIDT: *Prodromus gloriae Pragenae*. Praha (tiskárna arcibiskupského semináře) 1723.

⁴¹⁵ Antonín PODLAHA (ed.): *Hammerschmidova Historia Pragensis (1691-1733) [in duas partes divisa]* /edice/, *Věstník Královské České společnosti nauk (Věstník KČSN)*, 1891, č. 6, str. 105-256.

církevním dějinám a duchovní správě, ale také správnímu uspořádání světskému a zemskému. Pozornost věnuje také Karlovu mostu, pražským věžím a jejich zvonům, přírodním úkazům a živelným katastrofám, které Prahu postihly. Jak bylo v literatuře velmi krásně uvedeno: „*Do široce rozevřeného obrazu Prahy ale naprosto samozřejmě vkládá i obrazy z dějin celých českých zemí.*“⁴¹⁶

Gloria Pragensis však není jediným dílem zabývajícím se pražskou topografií, respektive kapitolami z dějin křesťanského umění v Praze a v Čechách. K těm přispěl Hammerschmidt měrou vrchovatou také řadou drobnějších studií, které snad měly sloužit jako přípravné materiály pro sepsání konečného stěžejního díla. Jejich význam pro dnešní badatele je neocenitelný především v tom, že jako zcela ojedinělé literární prameny zachycují podobu a vybavení řady objektů ještě před jejich úpravami v průběhu osmnáctého a devatenáctého století, a jsou tak nezastupitelným zdrojem informací o historickém a mnohdy i stavebním vývoji jednotlivých objektů. Na čelném místě zde tak stojí již v úvodu zmiňovaná rukopisná studie o Hammerschmidtově „mateřském“ hlavním farním chrámu starého města pražského Panny Marie Matky Boží před Týnem, nazvaná *De parochiali ecclesia Teynensi B. V. M. in assumptae*. Z dalších by zde bylo možné jmenovat například text věnovaný kostelu a především kapitule na královském Vyšehradě, kde byl Hammerschmidt sídelním kanovníkem *Krátký výtah slávy svatého královského a výhradního kostela sv. apoštolů Petra a Pavla na Vyšehradě* z roku 1700. *Phosphorus septicornis* Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu se stal vzorem pro Hammerschmidtovo zpracování dějin metropolitního kostela pražského. Stranou jeho

⁴¹⁶ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriae Pragenae*). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 24.

pozornosti a zájmu nezůstal ani sousední klášterní areál benediktinek u svatého Jiří, jemuž věnoval práci vydanou společně s dějinami a popisem kostela svatého Ducha na Starém Městě pražském, nazvanou *Historia monasteriorum S. Georgii in castro Pragensi et s. Spiritus in Antiqua Urbe Pragensi* z roku 1715. Dále se monograficky věnoval kostelu a kapitule Všech svatých na Pražském hradě. Na Starém Městě pražském nezůstaly vedle Týnského kostela stranou jeho zájmu nejvýznamnější klášterní areály. Tak se postupně věnoval řádu paulánů, křížovníků s červenou hvězdou v předpolí Karlova (tehdy ještě Kamenného) mostu a areálu Anežského kláštera. Tomu byla věnována rukopisná studie s názvem *Monasterium S. Agnetis sacrarum virginum Clarissarum ordinis S. Francisci Vetero-Pragae*.⁴¹⁷ Jak již bylo v literatuře upozorněno, tento text začíná prepisem legendy o svaté Anežce České, která ovšem tehdy nedosáhla ještě ani beatifikace, což je přinejmenším zajímavé.⁴¹⁸ Následují seznamy představených kláštera, seznam ostatních klášterů řádu v Čechách, text je prokládán nejrůznějšími dokumenty.

Na novém Městě pražském neopomněl kostel s jezuitskou kolejí u svatého Ignáce, což bylo logické při jeho vztahu k tomuto řádovému společenství, ani tehdy významný, dnes již neexistující areál kanovníků Božího hrobu při kostele svatého Václava na Zderaze. V literatuře byla mezi Hammerschmidtovy pragensie zařazena také dvojice jeho rukopisných děl se světskou

⁴¹⁷ Jan Florián HAMMERSCHMIDT: *Monasterium S. Agnetis sacrarum virginum Clarissarum ordinis S. Francisci Vetero-Pragae*. rkp. Národní knihovny, sig. I D 40. (Citováno podle: Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrromus Gloriae Pragenae). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 22.)

⁴¹⁸ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrromus Gloriae Pragenae). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 22.

tématikou.⁴¹⁹ Monografie věnovaná sněmům Království českého nazvaná *De comitiis regni Bohemiae*⁴²⁰ a popis historie Univerzity Karlovy *Historia Universitatis Carolo Ferdinandae Pragensis*.⁴²¹

Hammerschmidt se v těchto svých dílech pokusil o snesení veškerých dostupných informací, které k jednotlivým objektům a dílům dokázal nashromáždit. Kromě chronologického sledu událostí se zde tak objevují nesmírně cenné seznamy představených jednotlivých řádových společenství – převorů, opatů a dalších. Dále přepisy textů nejrůznějších dokumentů, zakládacích či donačních listin, fundačních dokumentů i papežských bul. Nezřídka také důležité korespondence, opisy nápisů na sakrálních památkách, zvonech atd.⁴²² Osobnost Jana Floriána Hammerschmidta tak zůstává nepřehlédnutelnou postavou českého dějepisectví i dějepisu umění. Navždy zůstane jedním ze zakladatelů oboru dějiny křesťanského umění, který položil základy k poznání a budoucímu zpracování pražské topografie. Jako dlouholetý rektor arcibiskupského semináře v Praze zůstane také navždy nerozlučně spjat s dějinami této pražské vzdělávací instituce.

6 Osvícenství v Evropském kontextu a počátek vědeckého pojetí dějin výtvarného umění

⁴¹⁹ Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriae Pragenae*). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 22.

⁴²⁰ Jan Florián HAMMERSCHMIDT: *De comitiis regni Bohemiae*, rkp. Národní Muzeum v Praze, sig. č. VI D 34.

⁴²¹ Jan Florián HAMMERSCHMIDT: *Historia Universitatis Carolo Ferdinandae Pragensis*, rkp. Národní Muzeum v Praze, sig. č. VI D 13. (Citováno podle: Jaroslav KADLEC: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953, s. 103)

⁴²² Jana CÍGLEROVÁ: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla *Prodromus Gloriae Pragenae*). Diplomová práce obhájená na FFUK v Praze roku 2009, s. 22.

Osvícenství v dějinách evropského myšlení lze charakterizovat poměrně snadno pomocí definice, že se jednalo o pokus nahradit teologii, či snad lépe řečeno náboženství, a to pochopitelně především náboženství katolické, filosofií. Modernizace společnosti a s ní související odklon od v mnohém ze středověku vycházející barokní zbožnosti byly zároveň počátkem postupného zániku moci církve jako hlavního činitele na poli kulturním a hospodářském. V celoevropském kontextu se tak církve, a zejména její řádová společenství, musela transformovat, hledat si nové místo a plnit novou funkci ve společnosti. Církve tak měla napříště zastávat vedle své hlavní funkce pastorační také roli vzdělávací. V souvislosti s pokusy redukovat moc a vliv církve došlo k podstatnému omezení rozsahu některých řádů. Tak byla v rámci sekularizace zrušena a zabavena řada klášterů – na území Rakouska pak především v českých zemích.⁴²³ V evropském kontextu bylo však nejvýznamnější zrušení Tovaryšstva Ježíšova, řádového společenství jezuitů, které mimo jiné ve svých řadách shromažďovalo nej přednější učence své doby.⁴²⁴ Ve vývoji českých zemí to již bylo ukázáno na příkladu Balbínově a na okruhu jeho spolupracovníků a následovníků. Dosavadní touha po hledání a nalézání velkých systémů Světa – náboženských, filosofických, politických a racionalistických – byla náhle nahrazena snahou po systematizaci a utřídění stávajících poznatků.⁴²⁵ Nejzřejmějším poznatkem tohoto úsilí bylo hledání ideálního modelu, jakým se stala v evropském kontextu encyklopedie.⁴²⁶ Není naším cílem sledovat tuto změnu

⁴²³ Karel BERÁNEK / Věra BERÁNKOVÁ: Rušení klášterů v Čechách za Josefa II. In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 209–224.

⁴²⁴ K působení řádu v Čechách obecně: Ivana ČORNEJOVÁ: Tovaryšstvo Ježíšovo – Jezuité v Čechách. Praha 1995; Petronila ČEMUS (ed.): Bohemia Jesuitica I. II. Praha 2010.

⁴²⁵ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 251.

⁴²⁶ Pavel KROUPA: Školy dějin umění. Metodologie dějin umění I. Brno 1996, s. 80.

v evropském myšlení, ani vědecké a následně publikační výsledky generace francouzských osvícenců.

Jednou z hlavních oblastí zájmu doby osvětlení byla historiografie. Jak bylo v literatuře upozorněno, již samotný fakt, že historiografii osmnáctého století nazýváme historiografií osvíceneckou, tedy pomocí termínu vypůjčeného ze světa filosofie, svědčí o tom, jaký význam tato věda v popisované době hrála.⁴²⁷ Dějepisectví bylo považováno za jeden z nejúčinnějších prostředků propagace myšlenek osvícenství. Soudobé filosofické myšlenky byly v té době také hlavními východisky práce historiografů.⁴²⁸

Osvícenství v Evropě bývá spojováno s osmnáctým stoletím. Konec této velké epochy v dějinách evropského myšlení a filosofie nastal s příchodem romantismu na počátku století následujícího, i když v různých částech kontinentu měl tento proces svá specifika. Menší shoda mezi badateli panuje však v otázce počátku tohoto jevu, který bývá kladen až do období druhé poloviny osmnáctého století. Je to období, kdy racionalismus, kriticismus a celkový systém přírodovědeckého bádání byl postupně aplikován také na ostatní obory lidské činnosti. Model mechanicko-přírodovědeckého myšlení se stal synonymem pro vědecké myšlení obecně.⁴²⁹

Následující období počátku devatenáctého století se z tohoto myšlenkového pojetí vědy zcela vymanilo. Byla rozpoznána potřeba odlišného nazírání na otázky světa přírodovědeckého a duchovně-vědného. Kontrast těchto dvou

⁴²⁷ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 133.

⁴²⁸ Josef ŠUSTA: Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 101–109, 110–118.

⁴²⁹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 134.

pojetí vědeckých přístupů a specifika jejich odlišnosti se poté staly jedním z hlavních hnacích motorů dynamiky evropské vědy a kritického myšlení. Osvícenství se postavilo proti dosavadnímu pojetí významu tradice a autority a postavilo je do kontrastu s důkazy, logickými úvahami a jejich závěry. Snaha aplikovat na všechna odvětví lidské činnosti a také lidského myšlení principy platné pro přírodní vědy nakonec vedla ke zcela novému pojetí historické práce.⁴³⁰ S přibýváním nových vědeckých poznatků tak docházelo k přecenění hodnot přirozených na úkor nadpřirozených.⁴³¹ Nepřihlíželo k individuální podobě, která je pro dějiny kultury a umění tak podstatná. Proto se můžeme v literatuře také setkat s označením „osvícenský ahistorismus“.⁴³² Tento odsudek celé osvícenské epochy a jejího pojetí historiografie se objevil zejména na počátku devatenáctého století, kdy v duchu nového romantického pojetí minulosti bylo v osvícenské koncepci nepochopení podstaty minulosti.

Nelze nekriticky hovořit o tom, že by bylo celé osvícenství hnutím nové, mladé, právě se formující buržoazní, či snad lépe řečeno protokapitalistické společnosti, ale na druhou stranu je pravda, že to byla právě tato společnost, která dokázala nového filosofického a společenského proudu brilantně využít k propagaci vlastního, liberálního chápání světa. Tedy k moderní koncepci, která cítila potřebu prudce se vymezit proti představitelům starého zřízení. Jinými slovy takovým vrstvám, které právě na tradici stavěly své výsady. A byly to tedy právě osvícenské zásady, které umožňovaly vzestup měšťanstva a jeho stále se prohlubující společenské a politické angažmá. Základní význam této epochy však spočívá v tom, že se z vědeckých textů

⁴³⁰ Josef ŠUSTA: Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 110–118.

⁴³¹ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 251.

⁴³² František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 134.

vytratily prvky teologického a vůbec k transcendentnu odkazujícího myšlení.⁴³³ Jak bylo velmi výstižně uvedeno v literatuře: „*Náboženská dogmata ztratila definitivně svou roli při řešení vztahu člověka k světu a dějiny se staly jen lidským dílem, k jehož pochopení je třeba racionální analýzy reality z tohoto světa, ne spekulace o nadrozumných silách, skrývajících se za empirickou skutečností.*“⁴³⁴

To se jeví zajímavým především z toho důvodu, že na formování tehdejší kultury měli nemalý podíl také duchovní, zejména příslušníci řádových společenství. Zvláště výrazně se to projevilo především v Rakousku. Role osvíceného duchovenstva na evropském obrození bývá bohužel poměrně často opomíjena, což je poněkud zavádějící, uvědomíme-li si, kolik práce bylo na poli národního probuzení vykonáno například jen na českém území. V Čechách stály památky na předním místě, jako monumenty slavné národní minulosti.

Z hlediska zvýšení zájmu o památky výtvarného umění v Evropě a jeho transformaci ve skutečnou vědní disciplínu ovšem dominuje osobnost německého badatele Johanna Joachima Winckelmanna.⁴³⁵ Winckelmannovi vděčíme mimo jiné za dvě věci. Zaprvé byl prvním, kdo rozpoznal význam antického umění pro evropskou kulturu a jeho vliv na formování evropské civilizace. Zadruhé dokázal probudit zájem o vědecké nazírání na starověké památky. Byl to právě Winckelman, jehož můžeme označit za duchovního otce nadcházející epochy klasicismu ve výtvarném umění. Protože tato jeho snaha byla

⁴³³ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 134.

⁴³⁴ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 134.

⁴³⁵ Josef ŠUSTA: Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 117–118; Pavel KROUPA: Školy dějin umění. Metodologie dějin umění I. Brno 1996, s. 74.

vedena, a do značné míry také podpořena zahájením vykopávek v Itálii, především v Římě, v Pompejích a v Herkuláneu. Následně doslova probudil zájem evropské společnosti o svět antického Říma a podnítil hledání kořenů evropské civilizace v jeho kultuře. Winckelmannova práce a jeho texty byly v té době natolik zásadní, že jej například brněnský historik umění Václav Richter považoval za počátek vědeckého přístupu k dějinám umění. S takovým názorem se můžeme v odborné literatuře setkávat dnes poměrně často.⁴³⁶ Winckelmann se zasloužil o to, že do umělecké vědy bylo pevně vneseno historické hledisko, a tím pádem o vytvoření dějin umění!⁴³⁷ Zároveň usiloval o prosazení korekce klasického osvícenského pojetí dějin jako jakéhosi uniformismu, ale apeloval na roli člověka, umělce jako individua, jehož osobní přínos se tak zřetelně projevuje ve vývoji výtvarného umění.

Celé hnutí okolo Winckelmanna, z něhož se formovaly takové osobnosti, jako byl například Giovanni Battista Piranesi,⁴³⁸ jehož grafické dílo, především pak soubor vedut města Říma, kolovalo celou kulturní Evropou a bylo tak vlastně prostředníkem mezi památkami antického světa apeninského poloostrova a vzdálenými končinami kontinentu.⁴³⁹ Tak se šířilo povědomí o antickém ideálu krásy a ovlivňovalo, ne-li přímo formovalo evropské představy o estetice, kráse a umění. Zároveň byl osvícenství vlastní zvýšený zájem o minulost, o památky a národní dějiny.

⁴³⁶ Pavel KROUPA: Školy dějin umění. Metodologie dějin umění I. Brno 1996, s. 74.

⁴³⁷ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 141.

⁴³⁸ Giovanni Battista Piranesi (*1720 – †1778).

⁴³⁹ Pavel KROUPA: Školy dějin umění. Metodologie dějin umění I. Brno 1996, s. 78.

6.1 Osvícenství v Českých zemích a role příslušníků řádu benediktinů a piaristů na formování obrazu národní minulosti

U malých národů, jejichž dějinný vývoj nebyl ještě zcela dokončen a které teprve zažívaly proces národní emancipace, docházelo poměrně často k jisté transformaci osvícenských myšlenek a jejich následnému aplikování v poněkud upravené podobě. Na periferii tehdejšího kulturního světa, daleko od hlavních ohnisek moderního hnutí, se formovala historiografie mnohem spíše na principech národních dějin, a univerzalistická, do značné míry uniformní osvícenská koncepce světových dějin byla jejím reprezentantům cizí. Takový proces lze poměrně dobře sledovat například v Itálii, zejména jižní, kde v Neapolsku působil Giovanni Batista Vico, ve Švýcarsku, kde pracoval na dějinách spříseženstva Johann Müller či ve střední Evropě. Zde potom vynikala především historiografie polská, tradičně zápolící s potřebou vyzdvihnouti někdejší slavné národní minulosti, jak se o to ve svých dílech pokoušel například Adam Stanislaw Naruszewicz ve své *Historii narodu polskiego* z let 1780–1786.

Tento vývoj pochopitelně zasáhl také Rakousko, a to vedle Vídně především kulturně, společensky a hospodářsky nejvyspělejší oblast monarchie – české země. Hlavní vědeckou a vzdělávací institucí Českého království byla v této době nepochybně pražská Karlo-Ferdinandova universita. Oslabení moci klášterů coby ohnisek kultury, vzdělanosti a školství na sklonku osmnáctého věku a především zrušení jezuitského řádu tak k tomuto faktu ještě podstatně přispělo.⁴⁴⁰ Všechny tyto jevy se však staly impulsy k formování moderní struktury společnosti,

⁴⁴⁰ Karel BERÁNEK / Věra BERÁNKOVÁ: Rušení klášterů v Čechách za Josefa II. In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 209–224.

ve které si věda získávala stále podstatnější pozici.⁴⁴¹ S rozvojem ostatních vědeckých disciplin souzněl také postupně se zvyšující zájem o památky národní minulosti, historii a výtvarné umění.

Nastává tedy doba, která si vyžaduje také na území Čech institucionalizaci těchto oblastí lidské činnosti. Bylo zřejmé, že universita nemůže být jediným činitelem na poli české vědy a vzdělanosti. Proto bylo v poměrně rychlém sledu za sebou přistoupeno k založení několika specializovaných institucí. Nejvýznamnější z nich byla nepochybně Královská česká společnost nauk.⁴⁴²

Z hlediska dějin výtvarného umění byla nepochybně nejvýznamnější Společnost vlasteneckých přátel umění, jejíž obrazárna se stala zárodkem pozdější státní sbírky umění a dnešní Národní galerie.⁴⁴³ Tento krok by nebyl možný bez výrazného angažování předních představitelů domácích šlechtických rodů. V čele tohoto původně malého společenství tak stáli především Antonín Kolowrat Novohradský a František hrabě ze Šternberka a Manderscheidu. Uměleckým duchem organizace se stal Jan Quirin Jahn.⁴⁴⁴ Již ve stanovách zakládané společnosti bylo jasně zakotveno, že toto společenství si bere za

⁴⁴¹ K problematice: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010; zejména: Antonín Kostlán: *Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století)*. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 33–57.

⁴⁴² K založení společnosti a jejímu vývoji zejména: Antonín Kostlán: *Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století)*. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 33–57, (tam také starší autorova lit. k tématu); Magdalena POKORNÁ: *Královská česká společnost nauk*. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 58–144 (pro inkriminované období pak zejména s. 58–95.

⁴⁴³ Zdeněk HOJDA: *Vlastenecká společnost přátel umění a počátky památkové péče v Čechách*. In: *Historické vědomí v českém umění 19. století*. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisumění*. Praha 1986, s. 54–55.

⁴⁴⁴ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: *Osvícenci a romantikové*. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisumění I*. Praha 1986, s. 54.

úkol především ochranu uměleckých památek a usiluje o znovuvzkříšení a obrození umění v Čechách.⁴⁴⁵ Na půdě Společnosti měly být systematicky pěstovány dějiny umění, zejména z hlediska památkové péče.⁴⁴⁶

Stejně tomu bylo později v případě založení Vlasteneckého muzea, které bylo teprve později nazváno Muzeem Království českého.⁴⁴⁷ Jeho vznik je spojen především s působením hraběte Kašpara Šternberka.⁴⁴⁸ Přestože tento na svou dobu proslulý přírodovědec do značné míry určil také směřování muzea v prvotní fázi jeho existence, historická sekce zde postupně nabývala stále většího významu.⁴⁴⁹ Muzeum a jeho časopis se tak staly na dlouhou dobu nejvýznamnějším střediskem vlastivědné práce.⁴⁵⁰

Významný podíl na tomto procesu měli však také příslušníci duchovenstva.⁴⁵¹ Tak například nové české muzeum získalo po svém založení vydatnou pomoc většími peněžitými dary a odkazy. Z jeho podporovatelů zde můžeme jmenovat například

⁴⁴⁵ Anna MASARYKOVÁ: Praha a Josef Bergler, první ředitel umělecké akademie. In: Umění XXVII, 1979; Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 54.

⁴⁴⁶ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 54; Zdeněk HOJDA: Společnost vlasteneckých přátel umění a počátky památkové péče v Čechách. In: Uměnovědné studie III., 1981 [vyšlo 1982], s. 214-218; Zdeněk HOJDA: Die Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag Ihre Rolle im Kunstleben Böhmens 1796-1840. In: Seminaria Niedzickie/Niedzica Seminars V. Cultural Institutions in the 19th Century as an Example of National Revival in Poland, Bohemia, Slovakia and Hungary, Kraków 1991 [vyšlo 1992], s. 85-91 + obr. 29-39.

⁴⁴⁷ Josef HANUŠ: Národní muzeum a naše obrození. Ke stoletému jubileu založení muzea I. II. Praha 1921; Jan JANKO: O učencích v Česku a jejich institucích. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 23.

⁴⁴⁸ Jan ŠMÍD / Pavel ČANDA: Národní muzeum v Praze. Praha 1983, s. 5-16 (k tomu zejména s. 5-8).

⁴⁴⁹ Josef KOČÍ / Vlastimil VONDRUŠKA: Památky národní minulosti. Katalog historické expozice Národního muzea v Praze v Lobkovickém paláci. Praha 1989.

⁴⁵⁰ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 55.

⁴⁵¹ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 287-294.

tehdejšího pražského arcibiskupa Václava Leopolda Chlumčanského z Chlumčan a Přestavlk, k jehož zásluhám patřila nejen podpora muzea, ale především konsolidace hospodářské situace diecese po Napoleonských válkách, zahájení vydávání *Časopisu katolického duchovenstva* roku 1828 či podpora státním aparátem perzekuovaného Bernarda Bolzana.⁴⁵² Na chod muzea dále přispívali například biskupové Krejčí a Kolowrat či opat premonstrátského kláštera v Želivi Fähnrich. Katoličtí kněží obohatili muzejní knihovnu a depozitář významnými dary knih a rukopisů. A podle záznamů to byli právě oni, kdo představoval rozhodující sílu v počáteční fázi existence tohoto ústavu. V roce 1823 bylo ze 466 členů Muzea Království českého 283 katolických kněží, 107 úředníků, 68 šlechticů, 2 evangeličtí pastoři a 6 osob jiných stavů.⁴⁵³ Podobně Matice česká, zřízená roku 1831 pro podporování vydávání českých knih, měla až do roku 1850 mezi svými sedmi členy pět duchovních.⁴⁵⁴

Málo známým faktem rovněž zůstává, že za příchodem prvního ředitele pražské Akademie Josefa Berglera do Prahy, nestál nikdo jiný než pasovský kanovník českého původu hrabě Jan Vilém Šternberk-Manderscheid. Bergler byl předtím dvorním malířem pasovského biskupa Leopolda Thun-Hohensteina, mimo jiné majitele děčínského panství.⁴⁵⁵ Když jej sekularizace jeho domény přinutila k odchodu z Pasova, usadil se natrvalo na předměstí Prahy v Košířích, a následně přebudovával svou

⁴⁵² Václav MEDEK: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 292; Jan VYHNÁLEK: Václav Leopold Chlumčanský z Chlumčan a Přestavlk (1814–1830). In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC (ed.): *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Praha 1994, s. 330–331.

⁴⁵³ Václav MEDEK: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 292.

⁴⁵⁴ Václav MEDEK: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 292.

⁴⁵⁵ Anna MASARYKOVÁ: Praha a Josef Bergler, první ředitel umělecké akademie. In: *Umění XXVII*, 1979.

rezidenci Cibulku ve velkolepé exilové sídlo.⁴⁵⁶ O významu knížete biskupa Leopolda Pasovského svědčí mimo jiné také jeho nádherný náhrobek na malostranském hřbitově v pražských Košířích. Náhrobek, který je v podstatě pomníkem zesnulého, tak přinesl do českého umění devatenáctého století zcela novou formu funerální plastiky, která pak měla v pražském prostředí ještě jednou výrazně zaznít v realizaci náhrobku arcibiskupa Bedřicha Schwarzenberga od Josefa Václava Myslbeka. Zatímco oficiálním ředitelem Společnosti vlasteneckých přátel umění byl ustanoven hrabě Clam-Martinič, *spiritus agens* celého podniku byl nepochybně hrabě František Šternberk. Sám velký sběratel, ale i znalec umění, který své znalosti prohloubil zejména stykem s kolínským sběratelem kanovníkem F. F. Wallrafem. Ten jej vedl především ke sběratelství mědirytin a mincí. František hrabě ze Šternberka a Manderscheidu, pak svým darem v podstatě založil sbírku Společnosti, která se měla následně stát výukovým prostorem pro studenty pražské Akademie.⁴⁵⁷ Opět se tak ukazuje významná vazba do kolínského duchovního prostředí, která později v průběhu devatenáctého století sehraje ještě významnou roli v kontaktech českých badatelů a představitelů duchovenstva s tímto regionem. Sběratelství a znalectví významných duchovních tak stálo vedle vlastenecké aristokracie na čelném místě národního vývoje.

Vyvrácení moci, vlivu a v podstatě dosavadního školského monopolu Tovaryšstva Ježíšova bylo do značné míry nahrazeno vzestupem řádu piaristů, jimž se podařilo v poměrně rychlé době vybudovat rozsáhlou síť vynikajících škol – především tehdy

⁴⁵⁶ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 55.

⁴⁵⁷ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 54–55.

moderních gymnasií. Piaristé, kteří výrazně přispěli k prohloubení vzdělanosti a kultury v českých zemích, ovlivnili také vývoj oboru dějiny umění.

Novodobé české myšlení je v této době silně ovlivněno pronikáním osvícenských myšlenek, a jeho snahou o racionalistický výklad světa. S tím souvisela také snaha českých historiografů o podání pravdivého obrazu českých dějin. To mělo zásadní význam také pro počátek formování české národní společnosti. Byly to právě myšlenky osvícenství, které dávaly české vědě sílu pracovat na poznání národních dějin a korektivech některých tradicí udržovaných omylů předchozího bádání. Moderní bádání se tak dostávalo do protikladu s tradičním územ historie, což však neodradilo příslušníky nastupující generace v jejich snaze, a snad můžeme říci přímo touze, po poznání pravdivé skutečnosti. V literatuře byla citována slova předního představitele tohoto proudu, piaristy Mikuláše Adaukta Voigta, o němž ještě bude řeč, který se otevřeně vyznal ze své touhy po pravdě: „*Tak jako horlím pro čest své vlasti, tak přece jsem věren pravdě.*“⁴⁵⁸

Ve vznikajícím proudu národního probuzení, jak bylo toto celospolečenské hnutí velmi příhodně nazváno, nemohla historiografie zůstat stát stranou. V tomto okamžiku tedy ustupuje universální osvícenské stanovisko potřebám národního zájmu, který stál následně v Čechách vždy na přední pozici. Aspekt historismu se tedy hlásí o slovo ještě mnohem dříve, než se v myšlení evropské společnosti přihlásí ke slovu hnutí romantismu.⁴⁵⁹ V Čechách tedy nastává obrat, kdy vpravdě ještě středověký, dosud přežívající mysticko metafyzický obraz

⁴⁵⁸ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 142.

⁴⁵⁹ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 142.

národních dějin je nahrazen a pojetím racionálně vědeckým. Moderní česká historiografie jmenovaného období staví své poznatky na kritickém rozboru pramenů, a řadí se tak již spíše ke světu vědy, jaký je znám z průběhu devatenáctého století. Odklon od tradice středověkého kronikářství a jeho barokních epigonů je tedy ve všech oblastech společenského života zcela markantní. Zároveň je však nutno poznamenat, že se české dějepisectví dělí na několik úrovní. Jednotlivá díla dosahují různých, často diametrálně odlišných kvalit, odvislých od osobností jejich autorů a prostředí, v němž jim bylo umožněno působit.⁴⁶⁰

I přes všechna omezení a nedostatky tehdejší historiografické společnosti v Čechách jsme tak svědky ojedinělého procesu, kdy se rodí historiografie a za ní v závěsu také historiografie umění jako samostatná vědní disciplína. A to vědní disciplína v moderním slova smyslu. Začíná existovat moderní, dosud fungující model historické a badatelské práce. Dochází ke zpřístupnění pramenů, k zřizování knihoven a badatelen. I přesto, že tento proces probíhal poměrně pomalu a v jistém zpoždění za hlavními soudobými evropskými ohnisky vzdělanosti a kultury, přeci jen byla vypracována obecná metoda vědeckého výzkumu.⁴⁶¹ S tím souviselo také zajištění výuky dějin na universitě, vytváření specializovaných historických pracovišť a položení základů k zahájení vydávání specializovaných historických časopisů, jejichž prostřednictvím by mohla být veřejnost průběžně seznamována s aktuálními výsledky vědecké práce předních badatelů.

Tento aspekt byl nesmírně důležitý, a snad si ani dnes již

⁴⁶⁰ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 142.

⁴⁶¹ Antonín Kostlán: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16–18 století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANČ / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 33–57, (tam také starší autorova lit. k tématu).

nedovedeme představit, jakou roli a význam měla funkce časopisů na formující se českou společnost. Přestože první samostatný vědecký časopis, jímž byl *Časopis Muzea Království českého*, začal být v našem prostoru vydáván v podstatě až na počátku devatenáctého století, uměleckohistorická obec si musela na své nejstarší periodikum počkat až do poloviny století devatenáctého, kdy začaly být z podnětu Jana Erazima Wocela vydávány *Památky archeologické*.⁴⁶² Již první generace českých národních buditelů a obrozenců, k tomuto procesu položila solidní základy. Bylo tomu tak i přes to, že její příslušníci vycházeli v mnohém ještě ze svého pevného pouta s řádovým prostředím a byli vázáni především úkoly, které vyplývaly z jejich řádového působení. V tomto počátečním období českého národního probuzení to platilo zejména pro příslušníky řádu benediktinů a piaristů.⁴⁶³ Iniciativa některých řádových představených byla dána nejen samozřejmým přístupem k potřebným materiálům, tedy archivům, knihám, a pramenům, ale v součinnosti s představiteli zemské šlechty, bohatnoucího měšťanstva a začínající protoburžoazie, také jakýmsi pokusem o vytváření paralelního světa rostoucí české společnosti, která by byla schopna do budoucna lépe reagovat na sílící panovnický absolutismus a sním spojenou centralizaci vládní moci.

Prolomení zavedeného úzu v universitním prostředí a zahájení vyučování přírodních věd bylo příčinou také toho, že i historie začala být pěstována v nově zakládaných institucích, mezi nimiž v počátečním období markantně dominovala Královská česká společnost nauk, založená v Praze roku 1774.

Ve stejné době se roku 1781 dějiny staly také součástí

⁴⁶² Jejich vydávání bylo zahájeno roku 1854.

⁴⁶³ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 143.

filosofického a právního studia na Karlo-Ferdinandově universitě v Praze.⁴⁶⁴

Zvyšující se počet osobností, které se zabývaly historií, sebou nesl již poměrně záhy dělení oboru na jednotlivé specializace. V rychlém sledu za sebou se tak od „čisté“ historie počínají oddělovat literární a právní historie, znalectví – a s ním spojené starožitnosti a numismatika. Nebývalému zájmu se začíná těšit také regionální bádání a pro nás mimořádně zajímavá topografie.

6.1.1 Rajhradský klášter jako ohnisko vzdělanosti a historiografie na Moravě

Ještě než přistoupíme k výkladu historického díla učeného piaristy Gelasia Dobnera, je nutno se podívat do jedné z vedlejších zemí Království českého – na Moravu.⁴⁶⁵ Tradičním kulturním a vzdělanostním ohniskem Markrabství moravského byl odedávna benediktinský klášter v Rajhradě.⁴⁶⁶ Není na území našeho státu mnoho míst, kde by byla po několik staletí natolik živá myšlenka kontinuální historické práce. Byl to právě Rajhrad, z jehož kulturního a intelektuálního prostředí vyrostla čtveřice nejvýznamnějších osobností našeho oboru na Moravě. Po dobu více než jednoho sta let od poloviny sedmnáctého století zde tak vznikala díla formující národní tradici a společnost v markrabství. Rajhradský klášter je tak spojen s působením takových osobností, jakými byli Magnoald Ziegelbauer, Josef

⁴⁶⁴ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 144.

⁴⁶⁵ Christian d' ELVERT: Zur Geschichte der Kunst in Mähren und oesterr. Schlesien mit Rücksicht auf die Nachbarländer. In: Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1881, 2, s. 9–16; Hugo ROKYTA: Vicenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění 1 / 1964, s. 86–93; Bohumil SAMEK: Počátky dějin umění na Moravě. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 75–86.

⁴⁶⁶ Beda DUDÍK: Geschichte des Benediktinerstiftes Raigern I. 1848, II. 1868.

Bonaventura Piter, Gregor Wolny a nejmladší Beda Dudík.

6.1.2 Magnoald Ziegelbauer

P. Magnoald Ziegelbauer přišel do českých zemí z oblasti jižního Německa.⁴⁶⁷ Víme o tom, že byl řeholníkem v benediktinském klášteře ve Zwiefalten. Později přešel do kláštera Mittelzell ležícím na ostrově Reichenau na Bodamském jezeře, kde vyučoval bohoslovectví. Odtud směřoval do Vídně, kde se seznámil s tehdejšími nejpřednějšími učiteli. Již samotný fakt, že se mezi ně mohl integrovat, svědčí o jeho mimořádné erudici a badatelských kvalitách. Mezi osobnosti, se kterými se během svého vídeňského působení setkával, patřil rovněž Beno Löbel, jenž tehdy zastával funkci právního jednatele benediktinského kláštera v Polici nad Metují při vídeňské papežské nunciatuře.⁴⁶⁸ Toto setkání mělo být do budoucna pro Ziegelbauera osudové. Do kláštera v Mittelzell na Reichenau se už nevrátil a zůstal ve Vídni, kde přijal prominentní místo vychovatele. Löbel záhy rozpoznal Ziegelbauerovu mimořádnou vědeckou erudici a oddanost historické práci a zřejmě roku 1730 jej proto pověřil sepsáním historie břevnovského kláštera, jako základu historie české řádové provincie. Když se o osm let později stal břevnovským opatem, začal ihned uskutečňovat svoji starou myšlenku na vybudování benediktinské akademie pro všestrannou přípravu šlechtické mládeže k jejímu budoucímu společenskému uplatnění.⁴⁶⁹ Příslušníci této části elit se dosud vzdělávali buď u jezuitů, anebo na šlechtických akademiích

⁴⁶⁷ Magnoald Ziegelbauer (*1689 – †1750).

⁴⁶⁸ Vladimír PÍŠA: Epitome historica monasterii Brevnoviensis Magnoalda Ziegelbauera jako pramen ke starším dějinám břevnovského kláštera. In: Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (ed.): Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Praha 1993, s. 279.

⁴⁶⁹ Mílada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově. Praha 1989, s. 159.

v německy mluvících zemích.⁴⁷⁰ Hlavním aktérem tohoto společenství pedagogů se měl stát právě Ziegelbauer. Ten také vypracoval v průběhu roku 1743 koncepci výuky, s níž v květnu následujícího roku souhlasila řádová provinciální kapitula české kongregace.⁴⁷¹ Ziegelbauerův organizační plán schválila císařovna Marie Terezie, ale k plánovanému otevření ústavu dne 1. listopadu 1744 nakonec bohužel nedošlo. Po prohraných válkách o rakouské dědictví, které vážným způsobem rozvrátily hospodářství klášterů svěřených Beno Löbloví, na něj nebyly nalezeny potřebné prostředky.⁴⁷²

Naproti tomu se vydání dočkala Ziegelbauerova monografie břevnovského kláštera, která vyšla již v předstihu roku 1740 v Kolíně nad Rýnem pod názvem *Epitome Historica Monasterii Brevnoviensis vulgo S. Margarethae ordinis S. Benedicti prope Pragam*.⁴⁷³ Z vynikající myšlenky tak zůstala pouze základní práce jednoho z jejích hlavních iniciátorů. Kniha je dodnes neodmyslitelnou příručkou pro bádání o břevnovském klášteře a dějinách benediktinského řádu v Čechách a na Moravě vůbec. Systém a osnova práce svědčí o mimořádné přípravě autora, který o svých pohnutkách k sepsání díla hovoří také v jeho předmluvě.

Ziegelbauer se však postupem času v Čechách naturalizoval a vstoupil do služeb našich dějin. Ještě v první polovině osmnáctého století se tak začal prohlubovat zájem o národní

⁴⁷⁰Vladimír PÍŠA: *Epitome historica monasterii Brevnoviensis Magnoalda Ziegelbauera jako pramen ke starším dějinám břevnovského kláštera*. In: Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Praha 1993, s. 279.

⁴⁷¹Konala se ve dnech 18.–20. května 1744. srov. Milada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha 1989, s. 159.

⁴⁷²Milada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha 1989, s. 159.

⁴⁷³Vladimír PÍŠA: *Epitome historica monasterii Brevnoviensis Magnoalda Ziegelbauera jako pramen ke starším dějinám břevnovského kláštera*. In: Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (ed.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Praha 1993, s. 279–280.

minulost, stejně jako potřeba vydávání moderních edicí pramenů k nim. Zájem příslušníků řádu benediktinů o historii byl tradiční, vyvolávaný v minulosti mimo jiné také tím, že se jednalo o řádové společenství nejstarší, jež se pochopitelně cítilo vždy s nástupem nové konkurence ohroženo.⁴⁷⁴ Což bylo patrné především v jejich vymezení vůči jezuitům.⁴⁷⁵ Nyní se však jejich historický zájem v Rajhradě opřel o kritiku pramenů, podle vzoru francouzské benediktinské historické školy, k níž položil kořeny francouzský řádový badatel Jean Mabillon. Ten publikoval ještě před koncem sedmnáctého století své dílo *De re diplomatica*, čímž v podstatě položil základy diplomatiky, jako vědního oboru. Z něho se později vytvořila hlavní z „pomocných věd historických“.⁴⁷⁶ Myšlenky reformního katolicismu pěstované benediktinským řádem, z nichž Mabillon vycházel, pronikaly do českých zemí především prostřednictvím díla ředitele ambroziánské knihovny v Miláně Ludovika Muratoriho, který byl v dané době nejvýznamnějším editorem vydávaných pramenů k italským dějinám *Scriptores rerum Italicarum*.⁴⁷⁷ A byla to právě Muratoriho snaha o prosazování svobodného myšlení v náboženských otázkách, která narazila na prudký odpor příslušníků jezuitského řádu. Kritické dějepisectví se tedy muselo hned v počátcích své právě se rodící existence utkat

⁴⁷⁴ Josef ŠUSTA: Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 109; Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 251–252; Vladimír PÍŠA: Epitome historica monasterii Brevnoviensis Magnoalda Ziegelbauera jako pramen ke starším dějinám břevnovského kláštera. In: Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (ed.): Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Praha 1993, s. 279–291; Antonín KOSTLÁN: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANČ / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 45.

⁴⁷⁵ Antonín KOSTLÁN: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.18. století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANČ / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 45.

⁴⁷⁶ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 145.

⁴⁷⁷ Josef ŠUSTA: Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 108; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 146.

s odporem Tovaryšstva, jež si uzurpovalo vedoucí roli v kultuře a vzdělanosti.

Ziegelbauer Muratoriho myšlenky dobře znal, a byl s jejich autorem dokonce v pravidelném písemném styku. Byl seznámen také s edičním dílem rakouských benediktinů bratří Pezů *Scriptores rerum austriacarum*. Jeho dílo bylo tedy pevně zakotveno v myšlenkovém světě západní Evropy, s jehož nejprogresivnějšími proudy se tehdy snažili benediktini v Čechách a na Moravě držet krok. Tomu odpovídala i jeho snaha z roku 1743, kdy se spolu se svými řádovými spolubratry pokusil o vytvoření šlechtického vzdělávacího ústavu při pražském benediktinském klášteře u svaté Markéty v Břevnově.⁴⁷⁸

Byl členem nejstarší učené společnosti vzniklé na našem území, *Societas incognitorum*, která byla ustanovena 15. prosince roku 1746 v Olomouci.⁴⁷⁹ Přesný název společnosti zněl: *Societas eruditorum incognitorum in terris Austriacis*, tedy Společnost neznámých učenců v rakouských zemích.⁴⁸⁰ Až do ukončení své existence roku 1751 srdužovala nejvýznamnější intelektuály nejen z českých a rakouských zemí, ale z celé střední Evropy. Její usazení v Olomouci tak lze spojovat spíše s mimořádným akademickým okruhem při olomouckém arcibiskupském stolci, v čele s arcibiskupským sekretářem a

⁴⁷⁸ Antonín KOSTLÁN: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 45.

⁴⁷⁹ Oldřich KRÁLÍK: *Olomoucká Societas incognitorum*. Olomouc 1947; Antonín KOSTLÁN: *Societas incognitorum. První učená společnost v českých zemích*. Praha 1996; Antonín KOSTLÁN: *Raně novověké učené společnosti a Societas incognitorum*. In: *Historická Olomouc 11*, Olomouc 1998, s. 215–224; Antonín KOSTLÁN: *Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století)*. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 43–49.

⁴⁸⁰ Antonín KOSTLÁN: *Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století)*. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 43.

olomouckým kanovníkem Franzem Gregorem Gianninim. Ten byl v kontaktu s jejími nejvýznamnějšími členy, k nimž patřily takové osobnosti jako salcburský profesor Anselm Design či opat řezenského kláštera svatého Emmerama Johann Baptista Kraus. O kosmopolitním založení tohoto společenství mimo jiné svědčí, že byl do jeho čela postaven svobodný pán Josef von Petrasch, někdejší pobočník vojevůdce Evžena Savojského. Ten dal také společnosti k dispozici svůj olomoucký palác, který byl pak po celou dobu jejího trvání oficiálním sídlem.⁴⁸¹ Petrasch pocházel ze Slavonského Brodu v tehdy uherské Slavonii, k níž se také jako ke svému rodišti hrdě hlásil. Snad i to bylo jedním z důvodů, proč většina členů Společnosti pocházela mimo rakouských zemí z jižního Německa, Itálie a Uher, kde měli její kmenoví členové své společenské a ekonomické základny.

Ziegelbauer se v rámci tohoto společenství pokoušel prosazovat nejmodernější intelektuální představy a chápání minulosti a pěstovat historickou vědu na základě kritiky pramenů. Jeho konání však záhy narazilo na nepochopení, a odpor cenzury, ovládané tehdy jezuity, k jejichž monopolu se nejen příslušníci Společnosti, ale také italští kněží s Murattorim v čele pokoušeli vytvořit jakousi intelektuální protiváhu. Společnost připravovala k vydání odborný časopis *Monatliche Auszüge*, jehož vydávání roku 1748 muselo být pro odpor cenzury zahájeno v Lipsku. Ze stejného důvodu také nakonec nebylo vůbec vydáno Ziegelbaurovo nejvýznamnější dílo *Bibliotheca scriptorum bohemicorum*. Tato edice pramenů k českým dějinám zůstala zachována pouze v rukopise.⁴⁸²

⁴⁸¹ Antonín KOSTLÁN: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 44–45.

⁴⁸² František KUTNAR / Jaroslav MAREK: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997, s. 146.

6.1.3 Bonaventura Josef Piter

Podobného osudu se dočkalo také historiografické dílo dalšího řádového příslušníka P. Bonaventury Josefa Pitera.⁴⁸³ Tento původně břevnovsko-broumovský konventuál šel v Ziegelbauerových šlépějích. Byl knihovníkem a archivářem v benediktinském opatství v Broumově. Zde se věnoval intenzivnímu zpracování tamního archivního fondu a jeho kritické edici. Ohromné ediční dílo, shromažďované s nesmírnou vytrvalostí po celý život, zůstalo nakonec rovněž pouze rukopisem. Piter později od roku 1755 zastával post Rajhradského probošta. Tehdy jej opat Bedřich Grundtmann přímo pověřil studiem pramenů týkajících se exempce břevnovského kláštera.⁴⁸⁴ Jeho stěžejním úkolem bylo tedy obdobné dílo jako Ziegelbaurova snaha po naplnění zadání opata Beno Löbla. Neboť i jeho *Historie* měla být primárně obhajobou břevnovských argumentů po exempci.⁴⁸⁵

K Břevnovu byla zaměřena jeho pozornost také v souvislosti se zajímavým archeologickým nálezem, učiněným dne 18. července roku 1761. A právě tím se Bonaventura Piter dotýká ve svém díle památek křesťanského umění. V klášterní zahradě, nedaleko tak zvané „Vojtěšky“, byla tehdy nalezena a vykopána náhrobní deska s postavou mnicha v kutně s kruhovým nimbem okolo hlavy. Figura se opírala o nízkou poutnickou hůl antonínského typu ve tvaru písmene T, odkazující zřejmě na jeho mnišství, a na prsa si tiskla knihu. Nápisová páska, obíhající původně okolo celé desky, byla z podstatné části odtesána, takže

⁴⁸³ Josef ŠUSTA: Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1946, s. 109.

⁴⁸⁴ Mílada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově. Praha 1989, s. 160.

⁴⁸⁵ Mílada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově. Praha 1989, s. 159.

zůstala zachována pouze písmena „...LIS G“ a vlevo druhý fragment obsahující písmena „LNA“.⁴⁸⁶ Na základě čtení tohoto nápisu jako „(venerabi) lis G (uterus)“ byla deska určena jako náhrobník z místa posledního odpočinku blahoslaveného poustevníka Vintíře.⁴⁸⁷ Tuto svou interpretaci Piter následně zakotvil v knize *Thesaurus absconditus in agro* vydané k této události následujícího roku 1762.⁴⁸⁸ Na jeho závěry pak navázal Gelasius Dobner, který rozhodně soudil, že šlo o dílo „řecko-latinského“ sochaře. Tato deska byla následně zazděna do boční stěny kostela svaté Markéty v Břevnově. V osmdesátých letech pak byla přemístěna do interiéru chrámu a venku nahrazena kopií. Okolo její datace a možných interpretací se však množí spory.⁴⁸⁹

Hlavní pole Piterovy specializace však leželo v archivní práci. Pro svou ediční činnost byl velmi dobře vybaven. Stavěl na znalosti nejmodernějších editorských a paleografických zásad a zkušeností ze západní Evropy, které dobře znal, ale opíral se také o vynikající znalost českého jazyka. Díky ní mohl řadě materiálů porozumět podstatně lépe než cizí vydavatelé.

Piter připravil k vydání dvě edice. V první řadě to byla jeho *Scriptores rerum bohemicarum* neboli edice vyprávěcích pramenů k českým dějinám a dále pak *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum*. V této sbírce listin jejich

⁴⁸⁶ Pokud ovšem poslední písmeno nápisu není X! Srov. Milada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově. Praha 1989, s. 180.

⁴⁸⁷ Jan ROYT: Poustevník Vintíř. In: Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (ed.): Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 259–277.

⁴⁸⁸ Bonaventura PITER: *Thesaurus absconditus in agro*. Brunae 1762.

⁴⁸⁹ Vývoj umělecko-historických názorů na možné datace a interpretační varianty této nepochybně náhrobní desky shrnul před časem Jaromír Homolka: Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy 1982, s. 105–106. Zde se datace pohybují v rozmezí let 1300 až do 15. stol. Srov. Milada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově. Praha 1989, s. 284.

editor předkládal jako studijní a pracovní pomůcku diplomatů ke starším církevním dějinám na Moravě, zahrnující období od 11. do 14. století. V literatuře bylo upozorněno na to, že se v tomto díle již jasně promítá přicházející názorová změna společnosti na husitské hnutí. Přestože Piter setrvává na tradičních principech katolického chápání husitství jako vlny obrazoborectví a hereze, zahrnul již do svého díla listiny vztahující se k tomuto období.⁴⁹⁰ Jako by tím byla již naznačena cesta k budoucí rehabilitaci celé epochy. O autorově smyslu pro přesnost a nutnost filologického porozumění zkoumaných listin svědčí také sepsání jazykové pomůcky *Dictionarium Vetero-Bohemicum*, tedy staročeského slovníku, jenž vznikl v průběhu jeho práce s českými prameny. Bonaventura Piter však nedokázal své plány uskutečnit a podobně jako Ziegelbauer se stal v podstatě pouze jedním z pilířů, na nichž mohla začít stavět až následující generace badatelů, z níž nejvýznamnější místo zaujímá učený piarista Gelasius Dobner.

6.2 Piaristé a jejich role na vytváření nového historického obrazu Čech

6.2.1 Gelasius Dobner

Piaristický historiograf Gelasius Dobner je právem považován za zakladatele, či doslova otce moderního českého dějepisectví.⁴⁹¹ Pro názorová východiska jeho práce hrála důležitou roli Dobnerova příslušnost k řádovému společenství piaristů.⁴⁹² Ti postupně vytvářeli nejvýraznější protiváhu

⁴⁹⁰ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 147.

⁴⁹¹ Gelasius Dobner (*1719 - †1790)

⁴⁹² Josef HAUBELT: Dějepisectví Gelasia Dobnera. In: Acta universitatis Carolinae philos. et historica. Monographia. LXXX. 1979, Praha 1979; Antonín KOSTLÁN: Prosazování

k jezuitskému primátu nad oblastí vzdělanosti a především školství. Piaristé odsuzovali náboženský dogmatismus pěstovaný na školských ústavech Tovaryšstva a jejich koncepce výuky se vyznačovala podstatně větší snášenlivostí. Tak bylo upozorněno také na to, že z Dobnerovy korespondence jasně vyplývá jeho odpor k baroknímu náboženskému dogmatismu a zejména k jezuitům jako takovým. Dobnerovo dílo, v němž autor jasně deklaroval svou snahu o hledání historické pravdy, opřené o kritiku pramenů, tak muselo logicky být v těžkém střetu s tehdejšími proudy oficiální jezuitské historiografie.

Gelasius Dobner se narodil v pražské německé rodině a dosáhl pozice prefekta proslulého piaristického gymnázia. Příklon k české národní minulosti byl u něho snad podnícen znalostí historie. Původně měl v plánu pouze pokračovat v neuskutečněných snahách svých předchůdců, bediktinů Magnoalda Ziegelbauera a Bonaventury Pitera, a vydat kritickou edici pramenů k českým dějinám. Tak se mu podařilo připravit alespoň v rukopise zachovanou edici *Kristiánovy legendy*, kterou odmítl jako falzum.⁴⁹³ Následně v letech 1764 až 1785 vydal šest svazků *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita*. Do tohoto výběru zařadil především nejstarší české kroniky, ovšem bez kroniky Kosmovy. Práci dovedl až po kroniku Pulkavovu a zařadil do ní také některé významné listiny. Listiny Dobner po celý život intenzivně sbíral a doufal, že z nich bude sestaven řádný diplomatář. Přestože tato práce obsahovala řadu nedostatků a chyb, byla v následujícím období hojně využívána.

myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16–18 století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta*. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 53.

⁴⁹³ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997, s. 148.

Význam Gelasia Dobnera pro českou historiografii však nespočívá v jeho vydání starších českých kronik a listin, ale zejména v jeho edici a kritickém rozboru *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan.⁴⁹⁴ Především díky němu tak zůstává historiografické dílo Dobnerovo jednou ze základních kapitol českého osvícenství.⁴⁹⁵

K sepsání tohoto díla přistoupil Dobner pouze na naléhání českých stavů, a na základě přímluv svých řádových spolubratří. Přičemž na něm začal pracovat od roku 1778, kdy předal rektorát pražské novoměstské piaristické koleje – gymnázia Bernardu Fritschovi od svaté Kateřiny. Císařovna Marie Terezie mu následně udělila titul zemského historiografa s hmotným zajištěním státním důchodem ve výši tří set zlatých ročně. Následně byl v Římě jmenován exprovinciálem české piaristické provincie a mohl se tak do konce svého života nerušeně věnovat pouze své historiografické práci.⁴⁹⁶

To v Dobnerově životě znamenalo především pokračování na vydávání komentářů k Hájkově kronice a jeho popřením tak definitivní rozchod s dějepiscetvím barokního období, o němž byla řeč výše. Vydával dále svá monumenta a začal otiskovat také studie na stránkách *Pojednání soukromé společnosti v Čechách* vydávané Ignácem Bornem.⁴⁹⁷

V literatuře bylo uvedeno, co znamenalo Dobnerovo protihájkovské, a tím pádem také protibalbínovské vystoupení, jež do značné míry negovalo hlavní proud české barokní

⁴⁹⁴ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 149.

⁴⁹⁵ Josef HAUBELT: Dějepiscetství Gelasia Dobnera. In: Acta universitatis Carolinae philos. et historica. Monographia. LXXX. Praha 1979, s. 9.

⁴⁹⁶ Josef HAUBELT: Dějepiscetství Gelasia Dobnera. In: Acta universitatis Carolinae philos. et historica. Monographia. LXXX. Praha 1979, s. 24.

⁴⁹⁷ Antonín KOSTLÁN: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16–18 století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANCO / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 53.

historiografie a práci zmiňovaných osobností.⁴⁹⁸ To však neplatí zcela pro obor, jímž se v tomto textu zabýváme, protože všechny zmínky vztahující se k dějinám výtvarného umění, i přes často exploatovanou vlnu katolického zápalu duchovních, již byly jejich autory, platí v neztenčené míře dodnes. Nehledě na to, že Haubeltovo ostře protikatolické stanovisko, které zaujímá v Dobnerově monografii z konce sedmdesátých let dvacátého století, by mělo být v současné době v odborném tisku pokud možno do značné míry relativizováno.⁴⁹⁹

Jakoby se v Haubeltově textu zapomínalo na to, že i Gelasius Dobner byl katolický duchovní. Je vyzdvižována jeho alespoň v rukopise připravená edice *Kristiánovy legendy*, jejíž pravost popírá!⁵⁰⁰ Toto popření pravosti základního pramene k poznání starších českých dějin a kritika jeho vyzvednutí barokními historiografy se do budoucna stalo jedním z hlavních problémů české historiografie, jak o tom bylo pojednáno v příslušné kapitole na počátku našeho příběhu dějepisu křesťanského umění v českých zemích.

V každém případě Dobnerův odklon od klasického proudu dosavadní české historiografie, vycházející z nábožensko-feudálního pojetí českých dějin, směrem k modernímu proudu buržoazního liberalismu devatenáctého století zahajuje vývojovou, a snad bychom mohli říci dokonce programovou, změnu v otázce chápání starších českých dějin. Změna, kterou odstartovalo protihájkovské vystoupení Dobnerovo, pokračovala, a svůj vrchol nalezla v historiografickém díle P. Josefa

⁴⁹⁸ Josef HAUBELT: Dějepisectví Gelasia Dobnera. In: Acta universitatis Carolinae philos. et historica. Monographia. LXXX. Praha 1979, s. 29 ad.

⁴⁹⁹ Srov. Josef HAUBELT: Dějepisectví Gelasia Dobnera. In: Acta universitatis Carolinae philos. et historica. Monographia. LXXX. Praha 1979. (zejména doslov autora s. 129–130 a 134–135, ale i jinde v textu. Ostře protikatolické stanovisko prochází jako leitmotiv celým textem Dobnerovi monografie).

⁵⁰⁰ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 148.

Dobrovského. Tento nový proud české historiografie se pak stal základní osou díla Františka Palackého.⁵⁰¹

6.2.2 Mikuláš Adaukt Voigt

Poslední tři desetiletí osmnáctého století lze označit za vrcholnou éru české osvícenské historiografie. Je to také doba, kdy se ke slovu již výrazněji hlásí vedlejší historické vědy, za jaké můžeme považovat dějiny umění a literatury. Také na tomto poli byla role příslušníků piaristického řádového společenství nanejvýš významná.⁵⁰² Přední místo zde pochopitelně zaujímá odchovanec Gelasia Dobnera a rovněž piarista Mikuláš Adaukt Voigt.⁵⁰³ Voigt pocházel z německé soukenické rodiny usazené v Horním Litvínově. Vstoupil do piaristického řádového společenství a postupně se dopracoval až k postu universitního pedagoga ve Vídni. Jeho bytostným zájmem byla především všeobecná kulturní historie.⁵⁰⁴ V tomto odvětví vědy mu tedy pro první fázi národního obrození patří bezesporu prvenství. A to především z toho důvodu, že se pokoušel výrazně vymezit český buditelský program v duchu národní tradice.⁵⁰⁵ V sedmdesátých letech osmnáctého století tak výrazně zasáhl do formování moderní vědy v Čechách. Měl zájem především o dějiny literatury, výtvarného umění, školství, práva, mincovnictví, ale

⁵⁰¹ Josef HAUBELT: Dějepisectví Gelasia Dobnera. In: *Acta universitatis Carolinae philos. et historica. Monographia. LXXX.* 1979, Praha 1979, s. 134.

⁵⁰² Václav MEDEK: *Cesta české a moravské církve staletími.* Praha 1982s. 289.

⁵⁰³ Mikuláš Adaukt Voigt (*1733 - †1787)

⁵⁰⁴ Jan STRAKOŠ: *Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt.* Praha 1929; Josef ŠUSTA: *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové.* Praha 1946, s. 121; Jiří SEJBAL (ed.): *Mikuláš Adaukt Voigt: zakladatel české vědecké numismatiky: sborník prací ze symposia ke 250. výročí narození M. A. Voigta.* Brno 1988; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví.* Praha 1997, s. 150.

⁵⁰⁵ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: *Osvícenci a romantikové.* In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé.* Praha 1987, s. 38.

také přírody a přírodovědného myšlení.⁵⁰⁶ Přiklonil se zcela k českému národnímu obrození. Voigtovým hlavním motivačním zdrojem byla především obrana české kultury a snaha o obnovení její vážnosti před domácím i zahraničním světem.⁵⁰⁷ Tato jeho vlastenecká snaha našla personifikaci především v díle nazvaném *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae*, jež vycházelo v letech 1773 až 1777.⁵⁰⁸ Ve stejné době bylo vydáváno také v německém překladu pro druhou zemskou komunitu pod názvem *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler*.

Tato práce se stala na dlouhou dobu zcela zásadním materiálem k poznání historie české vědy a umění. A to dílem významným také v kontextu soudobé evropské tvorby. Jednalo se o společný autorský podnik Mikuláše Adaukta Voigta, Františka Martina Pelzla a Ignatze Borna. Tyto životopisy byly uvedeny studií o počátcích a vývoji jednotlivých vědních disciplín v Čechách a na Moravě. Význam tohoto díla spočívá mimo jiné také ve snaze autorů doprovodit text jednotlivých medailonů jejich podobiznami. Dílem skutečnými, z podstatné části však pochopitelně smyšlenými. Spolu se zmiňovanou knihou Gelasia Dobnera se tak jednalo o další příklad uvedení ilustrace do naší odborné literatury. Tedy to, o co se v náznaku pokoušela již barokní historiografie například v dílech Balbínových či kořínkových, dostává nyní v sedmdesátých letech osmnáctého století jasný obrys, jež si odborná literatura ve větší či menší míře udrží už napořád. Platí to zejména o literatuře topografické,

⁵⁰⁶ Jiří SEJBAL (ed.): Mikuláš Adaukt Voigt: zakladatel české vědecké numismatiky: sborník prací ze symposia ke 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988.

⁵⁰⁷ Jan STRAKOŠ: Počátky obrozeného historismu a Mik. Ad. Voigt. Praha 1929, s. 9–16, především 15.; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 152.

⁵⁰⁸ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 153.

umělecko-historické a uměnovědné. Dílem pochopitelně také o knihách historických. Vědecká ilustrace se tedy stává nedílnou součástí odborného textu. Tato proměna české knihy, jistě zajímavá také z hlediska typografického, je tedy hlavním přínosem Voigtovy práce. To se mělo napříště projevit například v zařazování bezpočtu vedut pořízených B. Wernerem, navazujícím v tomto na starší tradici Willenbergovu a některé další.

Jako ilustrátory si jmenovaní autoři vybrali trojici umělců: Jana Kleinhardta, Jana Qurina Jahna a J. Hickela. Z nich nejméně známá osobnost, a to nejen na poli uměleckém, byl bezpochyby Jan Quirin Jahn, jenž patřil do obrozenecké skupiny umělců, o nichž bylo velmi poeticky řečeno, že jim byla kniha bližší než paleta. Čímž bylo myšleno jejich výrazné angažmá na poli teorie umění a jeho historie. Jahn se tak stal nejen činným umělcem, ale také teoretikem malby a jedním z našich prvních historiků umění vůbec. Jeho texty dodnes patří k tomu nejpůsobivějšímu, co v Čechách daného období bylo napsáno.

Podle Jahnových a Hickelových předloh pro připravovanou knihu vytvořil rytiny jeden z nejvýznamnějších tehdejších pražských rytců Jan Jiří Balzer.⁵⁰⁹ Balzer byl členem vídeňské akademie výtvarných umění a vedle v té době působící mědirytecské dílny J. M. Rentze patřil k tehdejší středoevropské špičce.

Na přípravě knihy se tak sešla doslova kulturní, společenská, vědecká a umělecká elita té doby. Přestože tato kniha vycházela v mnohém ještě ze starších renesančních traktátů o životech významných malířů, sochařů a architektů, a byla tak

⁵⁰⁹ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 38.

jakýmsi velmi pozdním dozvukem díla Giorgia Vasariho, její autoři již v mnohém usilovali o vytvoření moderního díla, poučeného západoevropskými vzory, o jaké se již předtím pokusili v Anglii a v Nizozemí.⁵¹⁰

Ovšem nemohlo tomu být jinak, *Effigies* jsou sumarizací dosavadní míry poznání a vědomostí, které se o jednotlivých umělcích z tohoto okruhu podařilo nashromáždit. Obsahují jejich životní data – byla-li známa – zprávy o vykonaných pracích, jejich popisy a lokalizaci. Dílem se jedná o snesení závažných informací, jež jsou náhle následovány nepodstatnými poznámkami, pokusy o v podstatě diletantská hodnocení estetické hodnoty díla a tak podobně. Jde tedy o v podstatě přípravný materiál k budoucím dějinám vědy, literatury, umění a duchovní kultury obecně. O pokračování v balbínovské tradici „obraný“ a o reakci na germanizační tendence spojené s josefinismem.⁵¹¹ Impulsem k Voigtovu pojetí českých dějin daly nepochybně jednak odsudky německých vzdělanců, kteří s despektem hovořili o české kultuře, jinak to bylo velké rozčarování z josefínské sekularizace a celkového rozvrácení dosavadního systému hodnot, který sebou neslo rušení klášterů. Voigt pro obranu české vzdělanosti zaujal diametrálně odlišné stanovisko než jeho předchůdce Gelasius Dobner. Dokonce částečně v rozporu s osvícenským pojetím dějepisectví přejímá některé báje o české minulosti, například Hájkem uvedou zmínku o existenci slovanské školy na hradišti Budeč a mnohé další.⁵¹² Byl to tedy právě Voigt, kdo v duchu, či snad lépe řečeno

⁵¹⁰ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 38.

⁵¹¹ Jan STRAKOŠ: Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt. Praha 1929, s. 15, 140 ad.

⁵¹² Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 39.

v zájmu, národního obrození idealizuje český starověk a pokouší se tak uměle vytvořit iluzi národa, jenž by tak ve všem svém konání plně obstál ve srovnání se světem německé kultury.⁵¹³

Na tomto místě snad nepřekvapí, že zcela v duchu balbínovské tradice je také Voigtovi vrcholnou dobou českého národa doba Karlova. S despektem se naopak vyjadřuje o husitském hnutí, což však záhy kontrastuje s jeho veskrze kladným hodnocení osobnosti Mistra Jana Husa. Poukazoval na jeho i Jeronýmovu učenost a neohroženost, s níž hájili své myšlenky a nakonec za ně také položili své životy.⁵¹⁴ Vrcholným obdobím, které oslavuje a jehož osobnosti vyzdvihuje je potom doba humanismu.⁵¹⁵ Většinu textu *Effigies* však zaujímají medailony představitelů protireformační kultury, umění a vzdělanosti. Německému despektu k českým výsledkům na tomto poli potom staví jako argumentační protipól takové osobnosti jako Balbína, Crugeria, Pontana, ale také barokní umělce, malíře a architekty: Škrétu, Brandla, Hollara, Reintera a Dientzenhofera. *Effigies* jsou tak prvním dílem osvícensky patriotického kulturotvorného postoje. Všechny vynikající vlastnosti jmenovaných osobností jsou pak představovány jako přirozené a charakteristické dary rodné země – tedy Vlasti.⁵¹⁶

Jedním z hlavních impulsů, které byly ve vydání *Effigies* spatřovány, bylo podání zásadních argumentů, jež by poukazem na velké osobnosti české národní minulosti daly argumentační základnu, která by potom mohla sloužit iniciativě ke zřízení

⁵¹³ Jan STRAKOŠ: Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt. Praha 1929, s. 140 ad.

⁵¹⁴ Jan STRAKOŠ: Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt. Praha 1929, s. 152.

⁵¹⁵ Jan STRAKOŠ: Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt. Praha 1929, s. 173.

⁵¹⁶ Jan STRAKOŠ: Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt. Praha 1929, s. 177, 219 ad.; Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 39.

nejstarších učených společností na českém území. Tak byla následně založena Soukromá česká společnost nauk a Společnost vlasteneckých přátel umění. Obě tyto instituce se tedy staly nepostradatelnými zařízeními, která měla být následně dějištěm hlavních kulturních aktivit národa.

Na tomto místě je třeba připomenout, že doba tereziánských a josefínských reforem zasadila těžkou ránu dosavadní struktuře mecenášů umění a kultury vůbec. Největší objednatelé těchto děl a podporovatelé umění obecně – tedy římskokatolická církev a šlechta – byly ze svých pozic v Čechách v podstatě vytlačeny. Největší objednatelé umění v předcházejícím století, katolické kláštery, byly dílem sekularizovány. Některé zrušeny a jejich sbírky rozprodány v dražbách, jiné připraveny o podstatnou část svých ekonomických základů natolik, že již nemohly nadále hrát zásadní roli na poli mecenátu umění a kultury. Naproti tomu značně odnárodněná šlechta hledala svá nová útočiště v blízkosti císařského dvora, kde byla pochopitelně příležitost k zastávání význačných vládních a správních funkcí. Do Vídně také směřovala cesta podstatné části domácího uměleckého a řemeslného kádru, neboť umění, jak známo, se daří jenom tam, kde jsou objednatelé a kde je tedy poptávka. Se sklonkem osmnáctého století se teprve pozvolna a pomalu začíná o slovo hlásit nová společenská vrstva a tou je městský patriciát, tedy bohatnoucí měšťanstvo. A byly to právě omezené kapitálové možnosti této vrstvy, stejně jako jejich společenský požadavek o napodobení interiérů aristokratických sídel, co dalo základní impuls ke zcela mimořádnému rozvoji grafiky.

Grafika se tedy stávala velice často také médiem, jemuž bylo dáno doprovázet texty, knihy a vlastenecké spisy. Právě

grafika tak napříště měla být nositelem vizuálního povědomí o kulturní vyspělosti národa, popřípadě jeho památkovém a uměleckém fondu v pozdější době. Grafika tak bude médiem, které na příští více než jedno století zcela ovládne svět knižní kultury a bude teprve následně vytlačena mohutným nástupem fotografie po polovině devatenáctého století.

Báze zájmů Mikuláše Adaukta Voigta se následně přesunula od výtvarného umění a památek národní minulosti spíše k oblasti exaktních věd. Byl fascinován přírodními vědami, především pro české země tolik typickým hornictvím. Zabýval se otázkami hospodářského života a také numismatikou. Může být proto právem označován také za zakladatele této badatelské disciplíny v Čechách.⁵¹⁷ Znalost numismatiky mu umožnila věnovat se filologickému rozboru hlaholice. Byl vedle Pešiny a Dobnera druhým badatelem, který vyzýval k všeslovanské vzájemnosti na základě společných historických, národnostních a zejména jazykových kořenů, která by se tak mohla stát společnou hrází proti germanizačním snahám Vídně.⁵¹⁸

A byla to právě Vídeň, jež se následně stala Voigtovým působištěm. Získal profesorské místo na tamní universitě, kde mohl pěstovat historii a dějiny literatury.⁵¹⁹

6.2.3 Topografie

Jedním z hlavních přínosů osvícenského dějepisectví byl vznik topografií. Nový přístup ke kritickému bádání a historiografii ukázal záhy potřebu vytvoření jakýchsi akademických seznamů, jež se od sklonku devatenáctého století obecně nazývají

⁵¹⁷ Jiří SEJBAL (ed.): Mikuláš Adaukt Voigt: zakladatel české vědecké numismatiky: sborník prací ze symposia ke 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988

⁵¹⁸ Jiří SEJBAL (ed.): Mikuláš Adaukt Voigt: zakladatel české vědecké numismatiky: sborník prací ze symposia ke 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988

⁵¹⁹ Jan STRAKOŠ: Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt. Praha 1929.

soupisy.⁵²⁰ Do těchto seznamů byly zahrnovány jednotlivé výsledky lidské činnosti. Výsledky bádání etnografického, filologického, domografického a především kulturně-historického, do kterého spadaly mimo jiné také památky výtvarného umění. Topografie nebyla v Čechách věcí neznámou, naopak měla zde již svou pevnou tradici z doby Merianovy. Jeho *Topografie Čech, Moravy a Slezska* z roku 1649, na jejíž výzdobě se podílel Václav Hollar, byla jedinečnou dokumentací tehdejších českých měst. Umělecká topografie měla vlastně v Čechách svého důstojného zakladatele v Bohuslavu Balbínovi. Doba osvícenství tedy mohla v tomto oboru stavět na solidních základech, vyvěrajících z domácí uměleckohistorické a topografické tradice.⁵²¹ Topografie se tak stala novou vědeckou pomůckou, jakousi příručkou pro zájemce o památky a zajímavosti kraje. Každý, tedy i laik, si najednou mohl dohledat místo svého rodiště nebo působiště a dočíst se o něm vše co bylo v dané době dostupné. To bylo zvláště důležité v okamžiku, kdy po zrušení nevolnictví byl zahájen v podstatě volný pohyb obyvatelstva, připravující půdu pro nadcházející etapu industrializace českých zemí. Bylo výstižně napsáno, že takováto forma topografické evidence, přestože byla v počáteční fázi etnicky neutrální, výrazně přispívala k formování hlubšího vztahu k domovině, v podstatě k aktivnějšímu vztahu k národu ve smyslu vlastenecké ideologie.⁵²² Taková příručka se potom stávala základní pomůckou pro jakoukoliv další vlastivědnou a později také umělecko-historickou práci. Nebyly v ní shrnuty jen

⁵²⁰ Hugo ROKYTA: Vicenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII, Praha 1964, s. 90.

⁵²¹ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 49.

⁵²² Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 50.

nejdůležitější historické údaje o dané lokalitě, ale také soupisy památek a pamětihodností v okolí, a pokud to bylo k obsahu relevantní, rovněž legendy či lidové zkazky. Často se zapomíná na to, že podstatnou část topografické práce a topografických údajů v dílech uvedených tvořila také statistika. Tato moderní vědní disciplína, která v podstatě vděčila za svůj vznik především době osvícenství v západní Evropě, byla nedílnou součástí vznikajících děl. Topografické publikace se tak staly klasickým příkladem osvícenské dokumentární horlivosti.⁵²³

Významným činitelem v tomto úsilí byla především Soukromá společnost nauk, o níž byla již řeč výše.⁵²⁴ Tato vysoce prominentní instituce byla založena roku 1774. Jejím posláním v první fázi existence bylo především nahrazení zrušených jezuitských kolejí, protože věda se najednou ocitla v neinstitucionalizovaném vakuu. Po korunovaci císaře Leopolda II. na českého krále roku 1790, události, která měla ve společenském životě tehdejší Prahy a celých Čech mimořádný význam, byla Společnost přejmenována na českou královskou společnost nauk.⁵²⁵ U jejího zrodu stála velmi pravděpodobně trojice autorů *Effigies* – Voigt, Pelz, Born – ale ta ustoupila do pozadí v okamžiku, kdy se jim pro tento podnik podařilo získat příslušníky společenské elity z řad aristokracie. I přes veškeré modernizační snahy ve společnosti si lesk aristokratických protektorů udržoval stále svůj vliv. Společnost sdružovala

⁵²³ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 350.

⁵²⁴ Antonín Kostlán: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16–18 století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANČ / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 33–57, (tam také starší autorova lit. k tématu).

⁵²⁵ Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 50; Magdalena POKORNÁ: Královské česká společnost nauk. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANČ / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 58–95.

poměrně malou, velice elitní skupinku badatelů z Prahy i venkova. Předmětem jejich zájmu byly však nejen humanitní vědy, ale také přírodní vědy a fyzika.⁵²⁶

6.2.4 Jaroslav Schaller

Byl-li piarista Mikuláš Adaukt Voigt především historikem kultury a jeho spolupracovník Jan Qurin Jahn může být považován za prvního skutečného historika umění u nás, potom za zakladatele systematické soupisové práce v českém království musí být nepochybně uznán další piarista Jaroslav Schaller.⁵²⁷ Schaller byl nadaným samoukem, přítelem Františka Martina Pelzla a Gelasia Dobnera. V oborech heuristiky a paleografie také učitel Josefa Dobrovského. Z jeho pracovního stolu vyšla monumentální šestnáctisvazková řada *Topographie des Königreichs Böhmen*, jež byla vydávána v průběhu let 1782 až 1792.⁵²⁸

Jeho druhové jej natolik přehlíželi, že jimi nebyl ani přizván do nově vzniklé Společnosti nauk. Působil více než čtyři desetiletí jako knihovník a vychovatel u hraběte Nostice, v jehož pražském paláci také bydlel.⁵²⁹

Schaller usiloval o vykreslení věrného obrazu Českého království, kde by nebyl jen souhrn historických údajů, ale také

⁵²⁶ Antonín Kostlán: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16–18 století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 33–57, (tam také starší autorova lit. k tématu); Magdalena POKORNÁ: Královské česká společnost nauk. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 58–144 (pro inkriminované období pak zejména s. 58–95).

⁵²⁷ Jaroslav Schaller (*1737 – †1809).

⁵²⁸ J. ŠPĚT: Příspěvky k životopisu J. Schallera. In: *Časopis společnosti přátel starožitností*. LXIV/1956, č. 1; Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé*. Praha 1987, s. 51.

⁵²⁹ J. ŠPĚT: Příspěvky k životopisu J. Schallera. In: *Časopis společnosti přátel starožitností*. roč. LXIV/1956, č. 1.

data statistická, demografická a geografická. Za tímto účelem při jejich shromažďování spolupracoval s bezpočtem institucí a úřadů státní správy, od nichž získával materiály pro své dílo. Bohužel tyto údaje byly často přejímány nekriticky, což je při různosti jejich kvality a přesnosti někdy zavádějící. Každopádně k nejhodnotnějším částem jeho topografického díla bezesporu patří dosud hojně používaný popis královského hlavního města Prahy *Beschreibung der königl. Hauptstadt und Residenzstadt Prag*. V pěti svazcích zde v umělecké topografii Prahy navazuje na předcházející dílo Johanna Floriána Hammerschmidta *Prodromus gloriae Pragenae* z roku 1723. Popisy obrazů a vybavení v pražských svatyních a kaplích poskytl Schallerovi malíř Jan Kastner.

7 Rozmach oboru dějiny křesťanského umění v devatenáctém století

Bylo to však teprve devatenácté století, jež těžilo z myšlenkového světa století předcházejícího, tedy z hnutí evropského osvícenství, které umožnilo transformaci vzdělanosti a kultury moderní společnosti.⁵³⁰ Často se v obecném povědomí zapomíná na to, že hlavní hybnou silou evropského a tím pádem také rakouského, respektive českého osvícenského hnutí, byly především představitelé duchovenstva.⁵³¹ V souvislosti se sekularizací a rozvrácením řádového majetku v Čechách a na Moravě byla tradiční ohniska vzdělanosti umlčena, či byla z existenčních důvodů alepospoň výrazně omezena jejich veškerá činnost.

Evropská civilizace devatenáctého století procházela dynamickou a radikální proměnou! Objevily se nové výzvy, na které církevní hierarchie nebyla schopna či ochotna dostatečně zareagovat.⁵³² To vše přispívalo k transformování společnosti do nových myšlenkových a společenských souřadnic. Vlna osvícenství se sekularizací, následovaná výbuchem francouzské revoluce a z ní vycházejících napoleonských válek, tak zcela přeměnila obraz dosavadní Evropy.⁵³³ Obraz vycházející ještě z tradičních hodnot společenství založeného na nábožensko-feudalistickém základě. V nadcházejícím století měly být společenské elity rekrutovány z jiných tříd evropské společnosti. Primát začínala hrát zejména buržoazie, jejíž kapitál a s tím související společenská prestiž

⁵³⁰ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 287–324.

⁵³¹ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 287–294.

⁵³² Tomáš PETRÁČEK: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860.

In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2006, s. 27.

⁵³³ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 276–286.

nezadržitelně stoupaly.

V souvislosti s oslabením moci a majetku klášterů, tak z církevních institucí tvořily jádro badatelské činnosti především kanovnické kapituly. V Čechách pak zaujímaly dominantní postavení pochopitelně dvě nejvýznamnější z nich – pražská Metropolitní kapitula u svatého Víta na Pražském Hradě a staroslavná kapitula na Vyšehradě.⁵³⁴ Naproti tomu na Moravě si vedle již tradičního ohniska duchovního života při olomouckém biskupském stolci uchoval významnou roli zejména již zmiňovaný benediktinský klášter v Rajhradě.⁵³⁵ Tyto instituce se již ze samé podstaty své existence zaměřovaly především k církevní historii a památkám křesťanského umění, které měly ve správě. Vznikla tak řada pozoruhodných děl, která jsou dodnes přínosem pro bádání v daných oborech a specializacích. V důsledku antiklerikálního směřování převážné většiny české společnosti v uplynulých přibližně sto padesáti letech, zejména pak v době po vzniku Československé republiky v roce 1918, což bylo ještě umocněno proticírkevní kampaní v době vlády komunistického režimu, oborech do dnešního dne poměrně málo známými a probádanými.⁵³⁶

Za jeden ze základních problémů církve v tomto období lze bezesporu považovat to, že duchovní se v době pobřeznové stali

⁵³⁴ K pražské svatovítské kapitule dosud nejpodrobněji: Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Pragae 1912; ke kapitule na Vyšehradě v posledních letech zejména podnětné příspěvky ve sbornících Královský Vyšehrad. Např. Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 289–322; Josef HANZAL: Probošt Ferdinand Kindermann na Vyšehradě. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 323–327; Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 355–380.

⁵³⁵ Beda DUDÍK: *Geschichte des Benediktinerstiftes Raigern I. 1848, II. 1868*.

⁵³⁶ Otto URBAN: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982; Jiří RAK: *Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti 19. století*. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): *Zajatci hvězd a snů. Česká katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907)* s. 24–36.

součástí státní mašinerie rakouského státu. Namísto toho, aby byly prostředníky mezi lidmi a Bohem, stávali postupně mnohem spíše prostředníky mezi lidmi a státem!⁵³⁷

Katolicismus tak byl v české společnosti postupně čím dál tím více považován za jeden z hlavních ukazatelů zpátečnictví.⁵³⁸ Moderní pokroková svropská společnost se tak nejen v Čechách a v Rakousku, ale v podstatě na celém kontinentu profilovala na výrazně antiklerikálním stanovisku. V Čechách však byly tyto tendence ještě o to citelnější, že Katolická církev byla ve veřejném mínění ztotožňována s vládním aparátem, jehož jedním z výkoných orgánů se v podstatě stávala, a odpor proti ní byl tedy součástí silícího odporu vůči celému státnímu zřízení.⁵³⁹ Určujícím obdobím se v tomto směru staly události roku 1848 a zejména pak vývoj po porážce revoluce.⁵⁴⁰ Rakouská hierarchie nejprve zaujala vyčkávací postoj a očekávala události dalšího vývoje. Setrvala ve snaze brzdit jakékoliv vlastní reformní snahy duchovenstva, neusilovala o odluku církve od státu a vybudování silnější samostatné pozice uvnitř státního aparátu.⁵⁴¹ Následně se přední katolické kruhy postavily pevně na vládní stranu. To bylo nanejvýš výmluvně demonstrováno především společným usnesením biskupů, kteří, shromážděni ve Vídni, vydali dne 17. června roku 1849 pastýřský list, ve kterém důrazně odmítli „shoubné ideje nové doby“. Tím byly myšleny

⁵³⁷ Jiří RAK: Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti 19. století. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Zajatci hvězd a snů. Česká katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907) s. 25.

⁵³⁸ Martin C. PUTNA: Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918 Praha 1998; Jiří RAK: Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti 19. století. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Zajatci hvězd a snů. Česká katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907) s. 24.

⁵³⁹ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 215.

⁵⁴⁰ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 294–306.

⁵⁴¹ Tomáš PETRÁČEK: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2006, s. 36.

zejména: ateismus, demokracie a republikánství. Zároveň kritizovali také v tehdejší době tolik populární národní myšlenky!⁵⁴²

Čeští, a rakouští katolíci obecně,⁵⁴³ – se tak dostávají v následujících desetiletích do složité situace, což platí pochopitelně především o katolických intelektuálech! Ocitají se v jakési vnitřní izolaci a vystupování jejich hierarchie, demonstrující stálost a myšlenkovou jednotu s absolutistickým režimem, tuto propast i nadále trvale prohlubovalo.

Již v šedesátých letech, poté co byli roku 1861 zrovnoprávněni katolíci s protestanty, začínají se v českém tisku objevovat útoky proti obnovenému jezuitskému řádu, v Čechách tradičně považovanému za hlavního představitele zpátečnických myšlenek. Česká vlastenecká veřejnost sympatizovala s italským hnutím za nezávislost a hrdinou českého lidu se stával Giuseppe Garibaldi. Terčem kritiky se pochopitelně stalo vše, co v očích veřejnosti naplňovalo význam termínu „katolická zbožnost“. Tedy bohatství církve, uctívání ostatků, zázračných obrazů atd. S tím souvisel v Čechách sílící kult Mistra Jana Husa a odmítání katolicismu se tak v průběhu druhé poloviny devatenáctého století stalo jakousi programovou demonstrací vlastenectví a češství obecně!⁵⁴⁴ Církev sice nadále plnila svou roli nejen v duchovní správě, charitativní činnosti a školství, které také dosud plně ovládala, ale její společenský význam přesto pomalu

⁵⁴² Jiří RAK: Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti 19. století. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Zajatci hvězd a snů. Česká katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907) s. 31; Tomáš PETRÁČEK: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2006, s. 36.

⁵⁴³ Zde máme na mysli Rakousko ve smyslu Rakouské císařství a nikoliv rakouské dědičné země, tedy Horní a Dolní Rakousy, kde se katolicismus udržel jako základní duchovní pilíř společnosti v podstatě až dodnes.

⁵⁴⁴ Jiří RAK: Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti 19. století. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Zajatci hvězd a snů. Česká katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907) s. 32.

upadal. Na někdejší snahy osvícenských vlasteneckých kněží, kteří jako pěstitele národní minulosti, byli strážci jejích památek, a nositelé národní tradice spočívající na katolických principech, se nyní pokoušela navazovat skupina duchovních, usilujících o zvrácení negativního obrazu katolické církve v očích české společnosti. Jedním z prostředků k takové činnosti byly vedle výuky také jejich snahy o pěstování dějepisu, především o dějiny křesťanského umění. V nich bylo, ostatně tak jako v baroku, byt i na jiných modernějších principech, spatřováno něco, v čem – anebo možná ještě lépe řečeno na čem – by bylo možné stavět další a budoucí spolupráci majoritní společnosti s představiteli katolické církve. Protože národní monumenty – památky slavné české minulosti – se ve státě, jehož panovník se de facto v Praze a Čechách nenacházel, stály do značné míry právě pod správou katolické církve. Bylo tomu tak v případě Pražského hradu i Vyšehradu, tehdy ještě také téměř všech funkční pražských kostelů a také v případě většiny archiválií, historických dokumentů i památek výtvarného umění. Církev tak stála v roli strážců největších kulturních pokladů státu a národa. Navíc hovoříme o době, kdy ještě více než devadesát procent české společnosti uvádělo svou náležitost k římskokatolickému vyznání. A to i přes to, že ke konci století se majoritní část městského obyvatelstva od církve již postupně odvracela.⁵⁴⁵ Místa, kde byla tato tradice pěstována, byly obě hlavní pražské kapituly.

⁵⁴⁵ Tomáš PETRÁČEK: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006, s. 27, pozn. č. 1.

7.1 Pražští kanovníci jako stavebníci a objednatelé uměleckých děl

Zvláštní svébytnou pozici ve společenství římskokatolického církve a jejího duchovenstva zauímají od nepaměti kapitulní společenství. Kapituly tak mají v církevním životě úctyhodnou tradici.⁵⁴⁶ Z kapitul českých to pak vždy byly především obě nejvýznamnější kapituly pražské. Přední místo si držela svatovítská kapitula, ale významná pozice náležela také kapitulnímu společenství na Vyšehradě, založenému díky přízni prvního českého krále Vratislava I. Obě tyto instituce měly za úkol v duchovním slova myslu střežit odkaz a památky nejvýznamnějších dob dějin českého národa. Na Pražském hradě i na Vyšehradě byly chovány vzácné relikvie a ostatky svatých, byly zde hroby někdejších českých vládařů a obě místa plnila v minulosti funkci sídla hlavy českého státu. Obě kapituly se tedy již tradičně těšily zcela výjimečnému postavení v rámci naší vlasti. Tato jejich role byla o to citelnější v dobách, kdy byla pozice katolické církve v české a evropské společnosti citelně a systematicky oslabována.

7.1.1 Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě

Tak především Vyšehrad, jako symbol staré Přemyslovské a tedy do značné míry také slovanské tradice, měl plnit roli jednoho z hlavních symbolů české státnosti a duchovní kontinuity. Sami vyšehradští kanovníci si byli této své role nanejvýš dobře vědomi a na tradici své instituce si velmi zakládali. Tak bylo budováno to, co bychom mohli nazvat kultem Vyšehradu v povědomí českého národa. Vedle významných

⁵⁴⁶ Valentin URFUS: Vyšehradský kapitulní děkan Jan Václav z Ditrich Lilienthálu a jeho domácnost. In: Královský Vyšehrad II. Kostelní Vydří 2001, s. 242.

aristokratických sbírek se zdejší kapitulní děkanství stávalo v podstatě jediným místem v rámci Českého království, kde byla systematicky shromažďována umělecká díla a v mimo universitním prostředí také pěstována historiografická tradice. To však nebyl jev, jímž by se devatenácté století nějak výrazně odlišovalo od století předcházejícího. Vyšehradští kanovníci této doby, k nimž patřili Dewoty, Ruffer, Karlach či Štulc, zde měli významné předchůdce, kteří vynikali nad své okolí nejen jako vlastenci, ale také, a to především, jako zájemci o památky národní minulosti a sběratelé uměleckých děl. Možnosti zdejších kanovníků jistě nikdy nedosahovaly ani odlesku sběratelské činnosti a tradice, jakou se mohlo od dob baroku chlubit například biskupství olomoucké se svou v českých poměrech nedostižnou obrazárnou a sbírkou uměleckých předmětů. Ale v rámci svých možností zde vynikaly takové odsobnosti duchovního života, jakými byli například Jan Václav Ditrich z Lilienthálu či Jan Vojtěch Tomáš Berghauer.⁵⁴⁷

7.1.2 Jan Václav Ditrich z Lilienthálu

Na prvním místě je zde třeba jmenovat osobnost Jana Václava Ditricha z Lilienthálu, jehož život je vymezen lety 1719–1744. Ditrich, který nakonec zaujímal post vyšehradského kapitulního děkana, po sobě zanechal velmi výraznou stopu. Přestože jej nemůžeme řadit přímo ke kanovníkům, kteří by se podíleli na formování obrazu národní minulosti či historie křesťanského umění v Čechách a na Moravě, jeho přínos ke

⁵⁴⁷ Vojtěch RUFFER: *Historie Vyšehradská, neb vypsání o hradu, o kapitole a městu Hory Vyšehradu u Prahy v království Českém*. Praha 1861, s. 333–359, a zvláště 339; Valentin URFUS: *Jan Tomáš Vojtěch Berghauer (1684–1760), děkan královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*. Kostelní Vydří 19997; Valentin URFUS: *Vyšehradský kapitulní děkan Jan Václav z Ditrich Lilienthálu a jeho domácnost*. In: *Královský Vyšehrad II*. Kostelní Vydří 2001, s. 242–251; Denko ČUMLIVSKI: *K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha 2001, s. 289–322.

kulturnímu zaměření kapituly v budoucnosti byl značný.⁵⁴⁸ Patří do skupiny prelátů činných v období pozdního baroka, kteří měli možnost ovlivňovat umělecké dění ve svém okolí. Může být považován za nejvýznamnějšího ze všech vyšehradských kapitulních děkanů osmnáctého století. Ditrich byl evidentně tím, kdo dokázal povznést život kapituly. Díky svému vytrvalému organizačnímu úsilí a systematické péči za jeho děkanství zažívala kapitula čtvrt století trvající období hospodářského, duchovního i kulturního rozkvětu.⁵⁴⁹ Byla to léta, kdy byl zvýšen počet kanovníků při kostele svatého Petra a Pavla z jednoho na pět a kapitula zde byla opět pevně usazena. Samotný kostel se dočkal nákladné přestavby a na poměrně dlouhou dobu tak dostal podobu, která byla snešena až v souvislosti s jeho regotizací na sklonku devatenáctého století.⁵⁵⁰

Co je pro nás obzvláště cenné, je Ditrichův testament, z něhož nad jiné vysvítá, že tento kapitulní děkan byl vášnivým sběratelem výtvarného umění, především obrazů, kterých po sobě ve své kolekci zachoval nebývale velké množství.⁵⁵¹ Jak ukazují závěti jednotlivých římskokatolických kněží a duchovních pražské diecese uchovávané v arcibiskupské konzistoři, v podstatě každý z nich vlastnil nějaká umělecká díla a obrazy, jimiž si krášlil svůj příbytek. Děkan Ditrich však měl svou rezidenci vyzdobenou mimořádným souborem sedmdesáti tří obrazů malovaných na plátně a také na dřevě a třicet pět rámovaných kreseb (nebo snad grafických listů, provedených na

⁵⁴⁸ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 293.

⁵⁴⁹ Denko ČUMLIVSKI: Vyšehradská kapitula od založení do počátku 20. století. In: Vyšehrad. Historické proměny. Praha 2000.

⁵⁵⁰ Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad. Praha 1976, s. 146–151.

⁵⁵¹ Valentín URFUS: Vyšehradský kapitulní děkan Jan Václav z Ditrich Lilienthálu a jeho domácnost. In: Královský Vyšehrad II. Kostelní Vydří 2001, s. 249; Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 296.

papíře). Celkem se jednalo o sto osm položek. Soubor tedy vytvářel skutečnou sbírku, jakousi malou obrazárnu vytvořenou nejspíš sběratelskou činností majitele! Kdy a kde byl Ditrich inspirován, nelze zjistit. Mezi těmito díly však nebyly obsaženy jen náboženské motivy čítající třicet osm kusů. Celkem dvacet čtyři obrazy tvořily krajinomalby, u nichž se uvádí, že byly „malované na prkýnkách“, a další dvě protějšková plátna a dvě „zahrady“. Součástí této sbírky byly také tři portréty. Dva jeho vlastní a jeden vyšehradského probošta Jana Adama Vratislava z Mitrovic, jehož trvalé podpoře se děkan Ditrich těšil.⁵⁵² Jako fundátor, stavebník a evidentně také vášnivý sběratel uměleckých děl může tak být děkan Václav Ditrich z Lilientálu právem považován za významného předchůdce uměnilovných kapitulních děkanů a kanovníků na Vyšehradě devatenáctého věku.

7.1.3 Jan Vojtěch Tomáš Berghauer

Byl-li Jan Ditrich Václav z Lilientálu významným organizátorem a obnovitelem kapitulního života na Vyšehradě, za jehož největší přínos z hlediska našeho zájmu můžeme považovat systematické budování sbírky obrazů, pak Jan Vojtěch Tomáš Berghauer je pro barokní dobu nepochybně nejvýznamnějším myslitelem z vyšehradských kanovníků.⁵⁵³ Pro nás je dnes o to zajímavější, že k jeho zájmům patřilo výtvarné umění nejen

⁵⁵² Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 296.

⁵⁵³ Vojtěch RUFFER: Historie Vyšehradská, neb vypsání o hradu, o kapitole a městu Hory Vyšehradu u Prahy v království Českém. Praha 1861, s. 366–389; Valentin URFUS: Jan Tomáš Vojtěch Berghauer (1684–1760), děkan královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Kostelní Vydří 1997; Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 289–322; Pavel R. POKORNÝ: Erbovní listiny vyšehradských děkanů. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 270.

z hlediska uměleckého jako předmět jeho sběratelských zájmů, ale také historického, jenž byl předmětem jeho badatelských aktivit. To platí zejména o památkách středověkého umění – zvláště gotické architektury, která mu byla zřejmě obzvláště milá. Berghauera tak můžeme směle považovat za jednoho z průkopníků budoucí náplně badatelského a studijního oboru dějiny křesťanského umění v Praze a Čechách.

Traduje se, že Berghauer jako historik a patriot přebíral také hodnost kapitulního děkana s hlubokým vědomím staroslavné tradice královské kolegiální kapituly na Vyšehradě. Pro celou dobu jeho působení v úřadě bylo symptomatické, že na prvním místě u něho stálo vzdělání, hluboký zájem o národní minulost, badatelská píle a téměř soustavná literární činnost. Berghauerovy práce, především *Protomartyr* mu přinesly uznání jeho současníků.⁵⁵⁴ Na základě toho jej také František Martin Pelzel zařadil do svých *Abbildungen*, kde mu bylo věnováno osm stran textu, doplněných v leptu provedeným portrétem.⁵⁵⁵ Berghauer tak byl zařazen do společenství největších vzdělavců českého národa.

V Berghauerově životě hrál zvláště významnou roli jeho vztah k hraběti Emanuelovi Arnoštovi z Valdštejna (1716–1789). Snad právě jemu tak můžeme vděčit za to, že tento o generaci mladší, pozdější vášnivý sběratel umění, především středověké deskové malby, v Berghauerovi našel vzor, který v něm zažehl lásku ke středověkému umění.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 302.

⁵⁵⁵ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 302.

⁵⁵⁶ Vít VLNAS: Biskup Emanuel Arnošt Valdštejn–sběratel a jeho doba. In: Pozdní gotika. Z pokladů litoměřické diecéze I. Praha 1991, s. 17–20.

Zatímco v době, kdy děkanskou rezidenci na Vyšehradě obýval Ditrich, měla dominantní roli ve výzdobě vniřních prostor děkanova glerie obrazů, v době Berghauerově to potom byla jeho knihovna. Na svou dobu se mu podařilo nashromáždit úctyhodné množství knih. V literatuře bylo uvedeno, že podle dochovaného inventáře z roku 1760 knihovna čítala na 653 svazků. Jednalo se především o spisy historické, právní a teologické. I z dalšího jasně vysvítá, že tomuto prelátovi velmi záleželo na jeho sbírce knih a o jejich stav se velmi pozorně a pečlivě staral. Část knihovny je znázorněna na pozadí jeho portrétu chovaném v kanovnické rezidenci. Prozrazuje, že knihovna byla prostých, ale praktických tvarů, a jednotlivé regály byly kryty těžkými zelenými závěsy, aby ke knihám nemohlo slunce ani prach. Naproti tomu inventáře nezahrnují v podstatě žádné obrazy. Tento Berghauerův nezáměr o soudobé výtvarné umění tak ostře kontrastuje s jeho hlubokým zájmem hraničícím snad až s fascinací středověkým uměním a především pak českou gotikou!⁵⁵⁷

Této na svou dobu značné anomálie si povšiml již historik architektury Viktor Kotrba. Ten ve své práci o české baroní gotice poukázal na to, že právě Berghauer ve svém prvním dílu *Protomartyra* z roku 1736 kritizoval novodobou snahu o dostavbu katedrály svatého Víta v nesourodém barokním slohu. S postupem času se prelátův názor ještě radikalizoval, když ve druhém dílu z roku 1761 ostře kritizoval současnou snahu nevzdělaných lidí předělávat vše staré na nové, čemuž padne za oběť tolik památek minulosti. V literatuře tak již bylo poukázáno na to, že Kotrba v tomto Berghauerově postoji spatřoval výrazný posun v dobovém chápání uměleckého projevu jaksi nad rámec

⁵⁵⁷ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 311.

duchovních otázek a jasně na něm demonstroval Berghauerův odklon od barokní zbožnosti směrem k modernímu pojetí historie a památek, již v duchu nadcházejícího osvícenství.⁵⁵⁸ Což lze pochopitelně v tomto případě přičíst především vysokému stupni vzdělání jehož tento vyšehradský děkan dosáhl. Kulturně historickému významu tohoto zjištění pak věnoval velkou pozornost především archivář Denko Čumlivsky z jehož pozoruhodné studie zde v zásadě vycházíme.⁵⁵⁹ Ten dokázal, že Berghauerův hluboký zájem o gotické umění nebyl dán pouze jeho vztahem k architektuře, nebo obecným obdivem ke všemu starému, ale do značné míry byla jeho osou již skutečná znalost dané problematiky. Tak se tento děkan ve dvojici dochovaných inventářů kapitulního pokladu chovaného v kostele svatých Petra a Pavla zmiňuje o kalichu, evidentně pozdně gotickém, o němž však již nehovoří jako jiní, coby o starém či památečním kuse, ale dokáže jej poměrně přesně datovat, výstižně popsat a především zhodnotit jeho uměleckou kvalitu, když uvedl: „*Calix vetustus seculi XV inauratus I*“.⁵⁶⁰ Jednalo se o prostý, stříbrný, zlacený, nezdobený kalich, který vyšehradská kapitula vlastnila ještě ve třetí čtvrtině dvacátého století. Dále pod položkou 31 je uvedena měděná architektonicky členěná monstrance, k níž se váže popis: „*Monstrancia vetus cuprea pulchro labore gotico exornata I*“.⁵⁶¹ Tato monstrance, která byla vytvořena neznámo kdy ze dvou fragmentů starších, snad ještě předhusitských monstrancí, a v moderní době potom pozlacena, se dodnes nachází v kapitulním majetku. O Berghauerově osobním zanícení

⁵⁵⁸ Viktor KOTRBA: Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho – Aichla, Praha 1976, s. 94–95, + pozn. č. 218 na s. 121.

⁵⁵⁹ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. Století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 311.

⁵⁶⁰ SÚA, KVš, karton 110, scrinium LVI, fasc. 8.

⁵⁶¹ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 312.

pro umělecké řemeslo a zlatnictví svědčí ovšem ještě jiný záznam. Ve třetím inventárním seznamu kostelního vybavení, který byl pořízen 20. 7. roku 1750 se ve skupině předmětů vyrobených ze stříbra pod číslem 1 uvádí: „*Calix vetus quatuor seculorum opus inauratus pulcherimus dignus conservatione excelentissimum /?/ eum pro nostro et successorum usu elegi*“⁵⁶² Tento „překrásný“ kalich, jak jej Berghauer láskyplně nazývá, se rozhodl zachovat pro budoucnost. O jeho osobním prožitku a citu ke jmenovanému předmětu navíc svědčí do značné míry také to, že si jej vybral ze všeho vybavení jako nádobu, jíž užíval ke slavení eucharistie.⁵⁶³ Jeho popis je pro nás o to cennější, že jej můžeme spolehlivě identifikovat.⁵⁶⁴

Po srovnání záznamů v chrámovém inventáři z roku 1750 se jmenovanými předměty lze závěrem konstatovat, že jejich autor byl na svou dobu vynikajícím znalcem středověkého zlatnictví. Mimoto prokazoval také hluboký zájem o středověké rukopisy, z nichž se pokoušel kopírovat příslušné iniciály, a o gotickou architekturu – především o katedrálu svatého Víta. Berghauerův niterný zájem o gotické umění a architekturu byl zřejmě jedním ze zajímavých vnitřních rysů jeho poměrně složité a komplikované povahy. Představoval zřejmě specifickou polohu v jeho duševním světě. V literatuře bylo velmi krásně uvedeno, že tento zájem vyvěral nejen z jeho osobních zájmů, ale rámcově zapadal do celkového ducha českého barokního historismu a

⁵⁶² Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 312.

⁵⁶³ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 312.

⁵⁶⁴ Jedná se o kalich, který byl darován kapitule Jiřím z Přimdy (1519–1530) při příležitosti jeho volby děkanem roku 1519. Srov. Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 312 + pozn. č. 106 a 107; k děkaovi Jiřímu z Přimdy: Antonín PODLAHA: Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanæ Ecclesiae Pragensis. Pragae 1912, s. 165.

českého patriotismu, jenž se ke středověku, zejména pak k době vlády císaře Karla IV., obracel vždy s velkou nadějí. Tento rámec soudobého myšlení a chápání středověku však již velmi záhy překročil směrem k vědeckému úsilí o poznání a pochopení středověkého umění a systematické péči o jeho památky.

O vztahu Berghauera s nejstarším známým sběratelem českého středověkého umění, jímž byl litoměřický biskup hrabě Emanuel Arnošt z Valdštejna, již byla řeč výše. Touto pozoruhodnou tendencí přinejmenším části vzdělaného a kultivovaného českého kléru v době okolo poloviny osmnáctého století, která rozpoznala nejen krásu, ale také význam, kvalitu a hodnotu českého středověkého umění, a pokoušela se o jeho systematické poznávání a sbírání, se české země řadí na čelné místo v evropském měřítku v přístupu k uměleckým památkám minulosti.⁵⁶⁵ Snad není náhodou, že to byla zrovna země, z níž vyvěrala síla svébytného slohu barokní gotiky, která se stala také kolébkou zájmu o památky jako pomníky národní minulosti a někdejší ať už státní, národní či duchovní síly a slávy českého národa. Přímo symptomatické pro české země a jejich osídlení v minulosti pak zůstává, že na počátku této snahy stál český Němec Jan Tomáš Vojtěch Berghauer.

7.1.4 Josef František Dewoty

Oba výše jmenovaní preláti, byly výjimečnými představiteli barokního období. Dobu svého největšího rozmachu však Vyšehrad a jeho kapitula zažily až v devatenáctém století, zejména v jeho druhé polovině. Tehdy byl areál někdejší barokní pevnosti systematicky proměňován v národní památník a

⁵⁶⁵ Vít VLNAS: Biskup Emanuel Arnošt Valdštejn – sběratel a jeho doba. In: Pozdní gotika. Z pokladů litoměřické diecéze I. Praha 1991, s. 17–20.

posvátný okrsek, kterým zůstává do značné míry dodnes, byť už ve vnímání dnešní společnosti bohužel do značné míry zbaven svého sakrálního obsahu.

Ještě v první polovině tohoto století zde však zazářila jiná osobnost, a tou byl nesídelní kanovník vyšehradský a dlouholetý farář v Sedlci u Kutné Hory Josef František Dewoty (1780–1865).⁵⁶⁶ Osobnost, jejíž jméno již dnes s výjimkou kutnohorských lokálních patriotů, skupinky historiků umění či zájemců o historii sedleckého kláštera veřejnosti asi mnoho neřekne. Josef Dewoty byl výjimečnou postavou první poloviny devatenáctého století. Řadí se k první generaci českých národních obrozenců, zasloužil se o budování sbírek Muzea Království českého a svým dílem přispěl také k poznání historie a pamětihodností farností jemu svěřených – především pak někdejšího cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory.⁵⁶⁷

Základní příručkou k poznání starších dějin Sedlce tak zůstává především Dewotyho knížečka s názvem *Kratičkový obsah založení dávnověkých kaplí všech Svatých a věrných zemřelých, též prostranného hřbitova v ohradě veleslavného oudolí Sedleckého s připojením znamenité sochy sv. Jana Nepomuckého* z roku 1822, která se dočkala také svého německého vydání.⁵⁶⁸ Dva roky na to připravil kulturně historický spis *Popsání řehole cistercienské...*, která byla vydána roku 1824.⁵⁶⁹ Dewoty patřil k první generaci obrozenců, a tomu také odpovídá ladění jeho prací. Výrazný lokální patriotismus a vlastenectví se u něho tak mísí s romantizujícími představami a neskrývanou snahou o

⁵⁶⁶ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 357–359.

⁵⁶⁷

⁵⁶⁸ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 357.

⁵⁶⁹ Vojtěch VANĚK: Bibliografie prací Josefa Františka Devotyho. In: Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 377.

evangelizaci společnosti. Veškeré své práce tak jako duchovní logicky stavěl na silných základech principiálního katolicismu. Většinu jeho literárního díla – patnáct svazků – představovaly náboženské a mravoučné spisky. Z hlediska dějin křesťanského umění je pro nás však mimořádně důležitý jeho text věnovaný chrámu svaté Barbory *Beschreibung der uralten, künstlichen gebauten und sehr berühmten heiligen Barbara-Kirche in der königlichen freien Bergstadt Kuttenberg* z roku 1828.⁵⁷⁰ Tento spis, který je pro nás o to cennější, že jej autor také sám ilustroval, byl ve stejném roce vydán také česky pod názvem *Vyobrazení a popsání chrámu svatobarborského nad potokem Páchem, jinak Vrchlicí, v královském svobodném horním městě Hoře Kuttné, před časy od horníků nesmírným nákladem mistrně postaveného, k umíněné však velikosti nedohnaného*⁵⁷¹ Z řečeného tedy vyplývá, že jádro Dewotyho sběratelské i literární činnosti spadá do jeho období působení právě v Sedlci. Svě jistě ušlechtilé historiografické a sběratelské zájmy si ještě upevnil a prohloubil svou činností ve slavném kutnohorském archeologickém sboru Wocel, kde působil. Ve stejné době také sapsal ve spolupráci s českým dějepiscem Václavem Vladivojem Tomkem *Pamětní knihu* čtrnácti obcí své farnosti o 760 stranách. Mnohokrát se také uplatnil jako velmi zručný kreslír. Svě mimořádné sbírky starožitností, archeologických památek a knih věnoval Národnímu muzeu.⁵⁷² Kromě jeho vlastní podobizny a

⁵⁷⁰ Vojtěch VANĚK: Bibliografie prací Josefa Františka Devotyho. In: Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 377.

⁵⁷¹ Vojtěch VANĚK: Bibliografie prací Josefa Františka Devotyho. In: Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 377.

Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 358; Vojtěch VANĚK: Bibliografie prací Josefa Františka Devotyho. In: Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 377.

⁵⁷² Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 357–359.

podobizen jeho význačných příbuzných mezi nimi byl například také obraz slavného iniciátora přestavby sedleckého kláštera Jindřicha Snopka či v literatuře uvedená šipka z kuše nalezená zřejmě samotným Dewotym při bourání sedlecké kaple svatých Filipa a Jakuba, která musela ustoupit stavbě silnice.⁵⁷³ Dewoty k ní připevnil lístek s vlastnoručně perem připsaným popiskem: „*Ein Pfeil von Žischkas Kriegsheere, auf den grossen Sedlitzer Kirchhof 1821 gefunden.*“⁵⁷⁴

Dewoty pařil vřak k vășnivým a na svou dobu vŷjimečným bibliofilům. Přestože pařil zakládajícím členům Matice české roku 1831, svá vlastní díla vydával pouze svým nákladem. O jeho vztahu ke knihám, a vzdělání jako takovému, svědčí mimo jiné i jeho vlastní podbizna, odkázaná jím rovněž Národnímu Muzeu. Pozoruhodný konvolut knih, které odkazem daroval jeho knihovně, obsahoval mimo jiné také množství vzácných tisků z patnáctého až osmnáctého století.

Mezi knihami na pozadí jeho podobizny byly vedle svazku memorábilií sedleckého kláštera rozpoznány také *Staré paměti kutnohorské jezuity* Jana Kořínka, o nichž byla řeč výře. Tento poutavý text, všestranně prodchnutý kutnohorským lokálním patriotismem byl Dewotymu zřejmě sympatický také svým vyhraněným katolickým stanoviskem. Při přípravě jeho nového vydání vřak dewoty sám zmírnil některé Kořínkovi výpady proti husitskému hnutí, protože správně předpokládal, že v postupně se liberalizující občanské společnosti devatenáctého století by byly chápány jako protireformační a tím pádem také protičeská

⁵⁷³ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyřehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyřehrad IV. Praha 2012, s. 359.

⁵⁷⁴ Helmut NICKEL: Böhmische Prunkpfeilspitzen. In: Sborník Národního Muzea, řada A historie, sv. XXIII, Praha Praha 1969, č. 3, s. 102–163; Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyřehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyřehrad IV. Praha 2012, s. 359.

provokace.⁵⁷⁵ Jako velký problém katolického duchovenstva devatenáctého století se z dnešního pohledu zdá být základní nepochopení důvodů postupného odklonu většiny české společnosti od katolicismu, který byl motivován především sepjatostí církve s vládnoucím režimem. Stál tedy na politických, a nikoliv na konfesijních základech.⁵⁷⁶ Kořínkovo dílo vydal ve vlastní upravené redakci roku 1831 pod názvem *Staré paměti kuttnorské, v dvacíti drahých rudních kameních (jimž horníci handštány říkají) vyobrazené a vypodobněné*.⁵⁷⁷

Do čítárny Národního muzea pak daroval velké stojací hodiny.⁵⁷⁸ Další takové daroval do sakristie vyšehradského kapitulního kostela, o čemž nám zachoval zprávu Vojtěch Ruffer.⁵⁷⁹

7.1.5 Vojtěch Ruffer

Jen o málo mladší než Josef Dewoty byl Vojtěch Ruffer (1790–1870), který bývá i přesto již řazen ke druhé generaci uměnilovných národních buditelů.⁵⁸⁰ Ruffer pocházel ze skromných poměrů v České Skalici. Absolvoval slavné Staroměstské gymnázium a následně teologii na Arcibiskupském semináři pražské university. Již v době studií byl úzce propojen s vyšehradskou kapitulou. Těšil se podpoře jejího děkana Josefa Pavla Ditricha, který byl jeho profesorem církevních dějin.

⁵⁷⁵ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 215.

⁵⁷⁶ Jan KUČERA / Jiří RAK: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983, s. 215.

⁵⁷⁷ Vojtěch VANĚK: Bibliografie prací Josefa Františka Devotyho. In: Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 378.

⁵⁷⁸ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 359.

⁵⁷⁹ Vojtěch RUFFER: Historie Vyšehradská. Praha 1868, s. 467.

⁵⁸⁰ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Vojtěch Ruffer. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 359.

V jeho děkanské rezidenci na Vyšehradě také bydlel. Po svém vysvěcení na kněze roku 1817 se stal vikaristou při vyšehradském kapitulním chrámu, působil jako pedagog na několika církevních školách a ujal se uspořádání kapitulního archivu. Na základě toho byl roku 1843 ustanoven vyšehradským sídelním kanovníkem, následně roku 1850 děkanem kapituly a po smrti probošta Jüstla mu pak byla 1858 nabídnuta proboštská prebenda. Získal tak dostatečné hmotné zabezpečení a navíc k dispozici zámek Žitenice jako rezidenci.⁵⁸¹ To mu umožňovalo nadále se plně oddat badatelskému životu. Na rozdíl od Josefa Dewotyho upřednostňoval Ruffer literární zájmy před svými ambicemi sběratelskými a badatelskými. Na tomto místě jej zmiňujeme z toho důvodu, že svým historiografickým dílem významně přispěl k poznání dějin Vyšehradu a tamní kapituly a jeho publikace *Historie vyšehradská, aneb vypravování o hradu a kapitole a městu Vyšehradu u Prahy* z roku 1861 tak dodnes zůstává základní pomůckou pro studium dějin této lokality.⁵⁸² Kromě toho byl častým přispěvatelem do odborných periodik, především do *Časopisu českého muzea* a do *Časopisu katolického duchovenstva*, kde publikoval své studie převážně z oblasti církevních dějin. Mimo to byl stejně jako jeho kolega Dewoty literárně činný v oblasti duchovní literatury a v tehdejší době tolik oblíbených katolických, náboženských a moralizačních spisků. Těch bychom napočítali mezi jeho bibliografií patnáct.⁵⁸³ Na poli výtvarného, či ještě lépe řečeno křesťanského umění a tehdy začínající institucionálně působící péčí o stavební monumenty a umělecké památky se Vojtěch Ruffer zapsal jako první císařsko-královský zemský konzervátor

⁵⁸¹ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Vojtěch Ruffer. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 360.

⁵⁸² Vojtěch RUFFER: *Historie vyšehradská, aneb vypravování o hradu a kapitole a městu Vyšehradu u Prahy*. Praha 1861.

⁵⁸³ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Vojtěch Ruffer. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 360.

pro Vyšehrad. V literatuře bylo uvedeno, jak svědomitě tento svůj úřad potom vykonával.⁵⁸⁴ Zařazujeme jej tak právem po bok takových osobností, jako byl svatovítský kanovník Václav Michal Pešina z Čechorodu.

V literatuře bylo výstižně uvedeno, že výše jmenovaní kanovníci a jejich historiografické a literární dílo, zůstávají v povědomí veřejnosti bohužel poněkud zastíněni osobnostmi, které stály v čele národního hnutí na Vyšehradě, Václava Štulce a Mikuláše Karlacha.

7.1.6 Václav Svatopluk Štulc

Václav Štulc (1814–1878) se zapsal do povědomí české kulturní veřejnosti především systematickým přebudováním Vyšehradu v národní památník. Stejně jako jeho předchůdce Vojtěcha Ruffera jej do funkce probošta vyšehradské kapituly vynesla snaha o hledání tamních prelátů v kruzích vlastenecky orientovaného katolického duchovenstva. Václav Štulc byl literárně činný, básník a spisovatel, proslulý svou angažovaností v revolučních událostech roku 1848, kdy byl jako horlivý propagátor všeslovanské vzájemnosti zvolen do národního výboru. Usilovně připravoval Slovanský sjezd.⁵⁸⁵ Jako účastník národního hnutí byl i krátce vězněn.⁵⁸⁶

Z jeho iniciativy byla zahájena přestavba kapitulního kostela svatých Petra a Pavla v duchu obnovy někdejší slávy středověkého Vyšehradu. Projektu se chopil nejvýznamnější představitel neogotické architektury v českých zemích a autor návrhu na dostavbu Svatovítského chrámu Josef Mocker.⁵⁸⁷ Byl

⁵⁸⁴ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Vojtěch Ruffer. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 360.

⁵⁸⁵ Václav MEDEK: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 291.

⁵⁸⁶ Bořivoj NECHVÁTAL: Průvodce Vyšehradským hřbitovem. Praha 1981, s. 7.

⁵⁸⁷ Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad. Praha 1976, s. 178.

to také probošt Václav Štulc, kdo stál za zahájením budování národního pohřebiště – Slavína na Vyšehradě. Tento monumentální projekt byl však dokončen až za jeho pokračovatele Mikuláše Karlacha.⁵⁸⁸

Za Štulcovy správy byla na Vyšehrad mimo jiné také přenesena jezdecká socha svatého Václava z někdejšího Koňského trhu – dnešního Václavského náměstí. Štulc působil jako knihovník a správce sbírek kapituly. Z jeho iniciativy také vzešla mohutná stavební činnost na Vyšehradě.

7.1.7 Mikuláš Karlach

Na toto místo zařazujeme také Mikuláše Karlacha (1831–1911). Přestože ani on nepatřil mezi teoretiky či historiky výtvarného umění, zanechal nám výraznou stopu v jeho vývoji. O Karlachově vztahu k památkám chovaným na Vyšehradě a k historii obecně svědčí mimo jiné jeho činnost v kapitule. Mikuláš Karlach byl zakladatel vyšehradského kapitulního muzea, které vybudoval roku 1896 a navázal tak na soudobý trend zakládání muzejních oddělení při významných duchovních institucích. Toto muzeum bylo obnoveno ještě v padesátých letech dvacátého století. Po jeho zániku na počátku roku 1964 se část exponátů dostala do Muzea hlavního města Prahy, některé zůstaly na Vyšehradě, jiné byly bohužel rozptýleny či ztraceny.⁵⁸⁹

Mezi Karlachovy hlavní zásluhy na Vyšehradě však patřilo završení velkolepé stavební činnosti, namnoze odstartované již

⁵⁸⁸ Bořivoj NECHVÁTAL: Průvodce Vyšehradským hřbitovem. Praha 1981, s. 7; Václav LIŠKA: Vyšehradský hřbitov a jeho arkády. České Campo Santo. In: Zdeněk HOJDA / Marta OTTLOVÁ / Roman PRAHL (ed.): Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století. Praha 2012, s. 433–441.

⁵⁸⁹ Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 321, pozn. č. 103.

jeho předchůdci Vojtěchem Rufferem a Václavem Štulcem. Výjimečně se zasloužil především o dobudování vyšehradského hřbitova do současné podoby.⁵⁹⁰

Do dějin křesťanského umění však Mikuláš Karlach vstoupil především tím, že stál u zrodu Křesťanské akademie. „*Akademie křesťanská v Praze*“ vznikla v prosinci roku 1875 jako „podnik Svatováclavské záložny“ v jejímž čele stál právě Karlach.⁵⁹¹ Tedy instituce, která si vytkla za úkol všestranně podporovat, a mohli bychom říci také usměrňovat, nové návrhy sakrálního vybavení, náčiní, liturgických předmětů, parament i samotné nové sakrální architektury. Měla tak být v podstatě poradním orgánem, sdružujícím spřízněné duchovní, umělce, architektky a stavitele, z jejichž spolupráce by se formovala nová vizuální tvář křesťanského umění. Karlach a jeho souputníci z řad této instituce tak vtiskli skutečně novou podobu církevním zakázkám, a výrazně se tak podíleli na vytváření obrazu české církve devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Jak o tom bude ještě dále pojednáno, jedním z klíčových aktivistů tohoto společenství se stal jeden ze zakladatelů oboru dějiny křesťanského umění Ferdinand Josef Lehner, který propagaci nových návrhů sloužil také prostřednictvím svého časopisu *Method*.⁵⁹²

⁵⁹⁰ Bořivoj NECHVÁTAL: Průvodce Vyšehradským hřbitovem. Praha 1981, s. 7; Václav LIŠKA: Vyšehradský hřbitov a jeho arkády. České Campo Santo. In: Zdeněk HOJDA / Marta OTTLOVÁ / Roman PRAHL (ed.): Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století. Praha 2012, s. 433–441.

⁵⁹¹ Taťána PETRASOVÁ: Časopis Method (1875–1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2006, s. 259.

⁵⁹² Klement BENDA: Rozmach oboru v devadesátých letech. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1986, s. 209–211; Taťána PETRASOVÁ: Časopis Method (1875–1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2006, s. 257–273.

7.2 *Metropolitní kapitula u svatého Víta*

Tato jedinečná instituce, k jejímuž středověkému působení jsme se v předcházejícím textu několikrát dostali, postrádá do dnešního dne plnohodnotné moderní zpracování svých dějin. Jako v podstatě jediná pomůcka tak slouží výjimečná publikace dr. Antonína Podlahy *Series Praepositorum, Decanorum et Canonorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*, která byla vydána před více než sto lety v Praze roku 1912.⁵⁹³ Kapitule, jejím památkám, a jednotlivým děkanům schází dokonce moderní historické zpracování, jakého se dočkala sousední kapitula vyšehradská alespoň ve vynikající sborníkové řadě nazvané *Královský Vyšehrad*.⁵⁹⁴ S výjimkou svatovítského pokladu a svatovítské kapitulní knihovny tak v podstatě nemáme k dispozici moderní zpracování jejích památek, osobností, ani samotných dějin! Z hlediska dějin křesťanského umění je pro nás kromě již zmiňovaných středověkých textů využitelných k jejich poznání, zajímavá především osobnost zde již rovněž zmiňovaného svatovítského kanovníka a litoměřického biskupa hraběte Emanuela Arnošta z Valdštejna.⁵⁹⁵ Biskup Valdštejn zřejmě pod vlivem vyšehradského děkana Berghauera rozpoznal kouzlo středověkého umění, především pak gotické deskové malby, jejímž se pak stal vášnivým sběratelem. O jeho sbírce již bylo v literatuře řečeno, že na svou dobu předběhla evropský vývoj a že tento trend byl součástí tehdejšího českého barokního

⁵⁹³ Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praeae 1912.

⁵⁹⁴ *Královský Vyšehrad I, II, III, IV*.

⁵⁹⁵ Antonín PODLAHA: *Series Praepositorum, Decanorum et Canonorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praeae 1912, s. 270–274; Vít VLNAS: Biskup Emanuel Arnošt Valdštejn – sběratel a jeho doba. In: *Pozdní gotika. Z pokladů litoměřické diecéze I*. Praha 1991, s. 17–20; Denko ČUMLIVSKI: K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha 2001, s. 314.

historismu a národního probuzení.⁵⁹⁶ Čechy tak byly zřejmě první zemí v Evropě, kde byl programově pěstován „kult“ středověkého umění a v gotice byla spatřována nejpříhodnější připomínka někdejší zašlé slávy Českého království. Česká barokní gotika už pak byla pouze jakýmsi programovým historismem z tohoto hnutí vycházejícím. U zrodu této vlny historismu v Čechách, a následně na jejím čele, stály přední osobnosti tehdejšího duchovního života a nejvýznamnější preláti: vyšehradský děkan Berghauer, svatovítský kanovník a pozdější litoměřický biskup Valdštejn a význační opati klášterů, jako objednatelé uměleckých děl a fundátoři staveb české barokní gotiky.

Tato zcela ojedinělá vlna „českého barokního historismu“ se tak stala v osmnáctém století v podstatě předznamenáním, vpravdě bychom mohli říci „Prodromem“, romantizujícího zájmu o gotickou architekturu, který následně přichází na sklonku století v podobě Templu – tedy letohrádku v zahradě zámku Krásný Dvůr, či na počátku století následujícího ve stavbách vedených pro hraběte Chotka tehdejším profesorem pražské polytechniky Georgem Fischerem. V osobě hraběte Valdštejna tak přichází první sběratel orientující své zájmy téměř výhradně ke středověkému umění a do vytsoupení P. Václava Pešiny je tak pro nás nejvýraznější figurou v řadě pražských svatovítských kanovníků.

7.2.1 Václav Michal Pešina rytíř z Čechorodu

Zvláštní kapitolou ve výčtu osobností duchovního stavu se zájmem o výtvarné umění, umělecké a stavební památky spravované římskokatolickou církví v Čechách devatenáctého

⁵⁹⁶ Vít VLNAS: Biskup Emanuel Arnošt Valdštejn – sběratel a jeho doba. In: Pozdní gotika. Z pokladů litoměřické diecéze I. NG Praha 1991, s. 17–20.

století představuje Václav Michal Pešina (1782–1859), od roku 1858 ozdobený predikátem „rytíř z Čechorodu“. ⁵⁹⁷ Snad nejznámější pražský kanovník devatenáctého století, který se zapsal měrou vrchovatou nejen do historického povědomí, ale především do obrazu a proměn královského hlavního města Prahy.

K jeho životnímu poslání tak patřila správa a také přestavba či výrazná úprava památek jemu svěřených. Zajímal se živě o nejnovější duchovní proudy v umělecké i literární kultuře národa a státu. Jeho význam je pro církevní umění a podobu Prahy devatenáctého věku zcela zásadní a stopa, kterou se zapsal do obrazu města, zůstává výjimečná! Přestože se naše medailonky jednotlivých badatelů, milovníků či obdivovatelů památek výtvarného umění a především křesťanských památek a katolické zbožnosti v českých zemích zaměřují především na osobnosti, jež výrazně přispěly k vytváření umělecko-historického, popřípadě topografického obrazu země, dovolujeme si na tomto místě udělat malou odbočku.

Na tomto poli stojí na předním místě v Čechách devatenáctého století nepochybně P. Václav Pešina. Přestože je autorem pouze jediného spisu zaměřeného směrem k našemu badatelskému zájmu a jeho působení se jinak omezovalo pouze na duchovní a stavební stránku, je nutné připomenout, jeho dobrou znalost umělecko-historických reálií, později výrazně ovlivňující celé jeho směřování. Přestože lze očekávat zamítavé reakce přinejmenším části odborné veřejnosti k zařazení Pešiny

⁵⁹⁷ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 581; Antonín PODLAHA: Series Praepositorum, Decanorum et Canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis. Praeae 1912, s. 320–322; Marie BENEŠOVÁ: Význam snu při dostavbě katedrály sv. Víta. In: Marta OTTLOVÁ / Milan POSPÍŠIL (ed.): Proudny české umělecké tvorby 19. století sen a ideál. Praha 1990, s. 58–62.

do tohoto výčtu, stojí za to si připomenout jeho úctyhodné životní dílo, poháněné neutuchajícím elánem a ohromnou energií.

Životní cesta Václava Pešiny nebyla nijak jednoduchá. Narodil se dne 13. září roku 1782 v Novém Hradci Králové. Pocházel ze skromných poměrů, ale i přesto se dal na studia. Nejprve navštěvoval gymnázium v Hradci, následně se stal posluchačem bohosloví. Po absolvování kněžského semináře roku 1807 se ve svých v pětadvaceti letech stal nejprve kaplanem v Polné, kde setrval sedm let. Následovalo místo faráře v Krucemburku. Z Vysočiny byl po pěti letech poslán na Moravu do obce Blučina u Brna. Tam zůstal dalších třináct roků, a plnil funkci vizitátora církevních škol na farním okrese Hustopečském.⁵⁹⁸ Roku 1832 byl povolán na místo kanovníka metropolitní kapituly u svatého Víta v Praze. V této funkci potom zůstal až do své smrti v roce 1859. Ještě předtím byl ale roku 1858 poctěn predikátem svého někdejšího jmenovce slovutného Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu.⁵⁹⁹

Pešinovým životním posláním se stalo iniciování dostavby nedokončeného chrámu svatého Víta na Pražském hradě. Přesvědčení, že je to právě on, komu bude dáno tento krok učinit, jej doslova hnalo tak daleko, že nakonec dokázal nemožné a prolomil počáteční nepřízeň osudu, úřadů i nedostatek finančních prostředků.⁶⁰⁰ K propagaci svého záměru sepsal dokonce stručného průvodce pamětihodnostmi a dějinami chrámu, který vyšel pod názvem *Krátké popsání král. chrámu Páně Pražského*

⁵⁹⁸ Miloslav HÝSEK: K pobytu Václava Pešiny na Moravě. In: Časopis Matice Moravské. Brno 1908, s. 137–149.

⁵⁹⁹ Václav Vladimír ZELENÝ: Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie). In: Časopis českého muzea 60, Praha 1886, s. 581, Antonín PODLAHA: Series Praepositorum, Decanorum et Canonorum S. Metropolitanæ Ecclesiae Pragensis. Pragae 1912, s. 322.

⁶⁰⁰ Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 501 a 504.

*Sv. Víta v Praze roku 1839.*⁶⁰¹

Je nutné pamatovat na to, že tato akce byla hned vedle stavby Národního divadla na protilehlém vltavském břehu druhým největším uměleckým a stavebním podnikem české společnosti devatenáctého věku. A to podnikem tak rozsáhlým, že se jej nakonec ani během tohoto století nepodařilo dokončit. Zároveň je však třeba si uvědomit, že katolická církev se v důsledku své funkce hlavního pilíře – opory – vládní moci, stále více vzdalovala majoritní české společnosti. To se pochopitelně nejzřetelněji projevovalo po revolučních událostech roku 1848.⁶⁰² Přestože ještě okolo roku 1900 se v českých zemích ke katolické víře hlásilo v podstatě 90 % veškerého obyvatelstva, což po odečtení příslušníků židovské komunity a protestantů představovalo v podstatě celou českou populaci, představitelé kulturní elity národa byli čím dál tím více doslova alergičtí na klerikalismus. To se nejzřetelněji projevovalo ke konci století, kdy i přes veškerou snahu a uměleckou tvorbu ve službách katolicismu, zůstával katolický svět již v podstatě uzavřen sám pro sebe. Odběrateli literárních časopisů byli především duchovní a mnohdy byl problém i v tom, sehnat pro ně dostatek přispěvatelů z řad inteligence. Národní elity si hledaly jiná pole působnosti. S tímto problémem se musel potýkat ve svém časopisu *Method*, zaměřeném k umění křesťanskému, například P. Ferdinand Josef Lehner,⁶⁰³ který si většinu příspěvků psal

⁶⁰¹ Václav Michal PEŠINA: Krátké popsání král. Chrámu Páně Pražského Sv. Víta. Praha 1839.

⁶⁰² K danému období dosud nejpodrobněji: Tomáš PETRÁČEK: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: Aleš FILIP / Robert MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006., s. 27–59.

⁶⁰³ Klement BENDA: Rozmach oboru v devadesátých letech. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1986, s. 209–211; Taťána PETRASOVÁ: Časopis *Method* (1875–1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2006, s. 257–273; Jiří KUTHAN: Ústav dějin křesťanského

nakonec sám, sám časopis redigoval i financoval.⁶⁰⁴ Podobný problém měl o generaci později jeho nástupce Dr. Antonín Podlaha se svým nezdařeným pokusem katolického časopisu *Obrázková revue*,⁶⁰⁵ jehož vydávání bylo po dvou letech zastaveno, ale také představitelé katolické moderny Sigismund Bouška a Karel Dostál Lutínov.⁶⁰⁶ Bytostné spojení státu a církve se tak postupem času stávalo pro katolicismus v Čechách osudným...⁶⁰⁷

Katolický duchovní život v Čechách, méně již na Moravě, se tak z podstatné části odehrával v jakémisi pomyslném ghettu – tedy v uzavřeném společenství, vzdalujícím se progresívním proudům v kultuře a ve společnosti. Všechny pokusy o změnu, o jakési prolomení této neprostupné bariéry mezi dvěma světy, tedy světem národa a světem katolické církve, byly předem odsouzeny k nezdaru! A to i přes to, jak monumentálního vzepětí na poli stavebním a uměleckém byla církev v Čechách v této době ještě schopna. Což je přinejmenším zarážející...

Jakousi personifikací toho obrodného pokusu v církevních kruzích bylo stavební dílo! Na předním místě tady stojí dostavba pražské katedrály. A právě ta byla umožněna jen díky osobnímu nasazení P. Václava Pešiny. Pešina sám ve svém referátu

umění. In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013. Praha 2013, s.15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepisectví. In: Miroslav Šmied / František Záruba (ed.): Ve službách českých knížat a králů. Sborník k počtě prof. PhDr. Jiřího Kuthana, DrSc., Dr. h. c. Praha 2013, s. 13–27.

⁶⁰⁴ Taťána PETRASOVÁ: Časopis *Method* (1875–1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006, s. 257–273.

⁶⁰⁵ Eduard BURGET: Mezi Světozorem a Zlatou Prahou. Antonín Podlaha a obrázková revue. In: Aleš FILIP / Robert MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006., s. 277–287.

⁶⁰⁶ Aleš FILIP / Robert MUSIL (ed.): Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis *Nový život*. Brno 2000.

⁶⁰⁷ Aleš FILIP / Robert MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006.

předneseném na známém pražském sjezdu architektů a stavitelů, který se konal roku 1844, přiznával, že jej k této myšlence pohnul výjimečný sen, jenž se mu zdál ještě jako venkovskému faráři v moravské Blučině.⁶⁰⁸ Ten se mu vyjevil 21. listopadu roku 1828, tedy téměř pět set let po položení a vysvěcení základního kamene ke gotické novostavbě chrámu. Pešina uvádí, že se mu ve snu zjevovali lidé, kteří k jeho rukám přinášeli peníze potřebné k dostavění hlavního pražského kostela. Bylo tak nashromážděno na tři milióny zlatých, částka, o které ještě bude řeč níže. Tento sen oblíbený kněz následně vyprávěl k pobavení známých. Nemohl pochopit, proč by zrovna on, prostý venkovský farář z druhého konce království měl být tím, kdo bude pověřen dostavbou matky všech kostelů v zemi?! Protože se mu tento sen opakovaně vracel, pochopil záhy, že se má stát tím, kdo se tohoto úkolu ujme! Když se pak stal roku 1832 kanovníkem metropolitní kapituly u svatého Víta, napjal veškeré své síly, čas a energii k naplnění tohoto úkolu. Svou roli v Pešinově činnosti sehrála nepochybně také role jeho jména, shodujícího se s jeho předchůdcem na kanovnickém postu, námi již zmiňovaným Tomášem Janem Pešinou z Čechorodu, který se rovněž mimo jiných aktivit pokusil iniciovat dostavbu svého mateřského chrámu. Pražská katedrála té doby se nacházela v žalostném stavu, o němž snad nejlépe vypovídá hodnocení cášského kanovníka Franze Bocka, který jí nazval „*impozantní zříceninou uprostřed hlavního města Čech*“.

Rozhodujícím momentem v celém procesu boje o dostavbu hlavního zemského kostela, však bylo Pešinovo setkání s kancléřem Metternichem. Celá jeho aktivita nebyla nejvyššími místy v Rakousku zpočátku sledována s nadšením, protože

⁶⁰⁸ Marie BENEŠOVÁ: Význam snu při dostavbě katedrály sv. Víta. In: Marta OTTLOVÁ / Milan POSPÍŠIL (ed.): Proudny české umělecké tvorby 19. století sen a ideál. Praha 1990, s. 58–62.

projekt měl jasný vzor v probíhající úspěšné dostavbě chrámu svatého Petra v Kolíně nad Rýnem. Byl tedy konzervativními kruhy vnímán jako jistý projev sympatií k sjednocovacím snahám Pruska v německém jazykovém prostoru. To sebou pochopitelně neslo také postupné vytlačování Rakouska z jeho tradičních pozic na území německých států. Dostavba kolínského dómu byla bez nadsázky vnímána soudobou Evropou, a to obzvláště v německy mluvícím středu, jako monumentální památník vzkříšeného národa. Jako monument, jehož dokončením se probudí dosavadní snahy Němců o národní sjednocení. Také tyto pohnutky byly hybnou silou, jíž mohlo být děkováno za dokončení kolínského monumentu. Pešinaova pozice byla v Praze zcela jiná, kanovník dobře věděl, že jeho v podstatě jedinou příležitostí je přesvědčení ústředních kruhů říše k uvolnění potřebných finančních prostředků.

Tak se Pešina vydal s prvním návrhem na dostavbu od mladého architekta a pozdějšího stavebního rady Karla Řivnáče z roku 1832 za kancléřem Metternichem.⁶⁰⁹ K setkání došlo na jeho zámku Johannisberg v Porýní.⁶¹⁰ Následně se Pešina mohl setkat také s dvorním radou architektem Zwirnerem, jenž byl klíčovou osobností v procesu dostavby kolínské katedrály.⁶¹¹ Ten na Pešinův dotaz ohledně odhadu předpokládané částky potřebné k dokončení metropolitního pražského kostela odpověděl, že by bylo potřeba nashromáždit tři miliony zlatých. To byla částka totožná s Pešinovým viděním ve snu, což jej ještě utvrdilo v tom, že se musí stát osobou, která iniciuje dostavbu Svatovítského

⁶⁰⁹ Marie KOSTÍLKOVÁ: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. Polc (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 234–237.

⁶¹⁰ Viktor L. KOTRBA: Der Dom zu St. Veit in Prag. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973. Düsseldorf 1974, s. 544; Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 501 + pozn. č. 986.

⁶¹¹ Marie BENEŠOVÁ: Význam snu při dostavbě katedrály sv. Víta. In: Marta OTTLOVÁ / Milan POSPÍŠIL (ed.): Proudny české umělecké tvorby 19. století sen a ideál. Praha 1990, s. 61.

dómu. Hlavním důvodem, proč zařazujeme Václava Pešinu do našeho výčtu osobností formujících obraz uměleckých památek v Čechách, je následující způsob, kterým ke svému úkolu přistupoval. Kancléř Metternich pražskému kanovníkovi umožnil rozsáhlou badatelskou cestu po pětadvaceti německých katedrálách, aby je zkoumal a inspiroval se pro zamýšlené stavební dílo v české metropoli. Jeho cesta začínala právě v Kolíně nad Rýnem, kde se také končila. Právě příkladná rekonstrukce kolínského dómu byla pro Prahu následně hlavním vzorem. Zejména pak po nastoupení Josefa Mockera do funkce hlavního architekta.⁶¹²

Následně se Pešina intenzivně obracel na všechny dostupné osobnosti veřejného, společenského i kulturního života, se zoufalou snahou, blížící se z dnešního pohledu snad až posedlosti, s níž se snažil dospět k vytouženému cíli. Byl mezi nimi i jeho přítel stavitel Josef Ondřej Kranner, který mu v září roku 1842 vypracuje pány a připraví rozpočet na dostavbu. Následujícího roku pak iniciuje zaslání žádosti o uznání spolku, který by řídil a financoval zamýšlenou stavbu. Byli zde kromě něho a velkého příznivce dostavby hraběte Františka Thun-Honsteina podepsáni také představitelé vlastenecky smýšlející aristokracie a několik pražských měšťanů. Tento dopis byl adresován českému králi a rakouskému císaři Ferdinandovi V.⁶¹³ Císař dne 27. července roku 1844 s ustanovením spolku „na žádost mnoha pražanů“ souhlasil, ale guberniální příkaz podepsaný 9. srpna 1844 zemským správcem arcivévodou Štěpánem nařizoval připravení stanov spolku, předložení plánů na dostavbu a jejího rozpočtu. Pešina neváhal a již dne 12. srpna

⁶¹² Marie BENEŠOVÁ: Význam snu při dostavbě katedrály sv. Víta. In: Marta OTTLOVÁ / Milan POSPÍŠIL (ed.): Proudny české umělecké tvorby 19. století sen a ideál. Praha 1990, s. 58–62.

⁶¹³ Marie KOSTÍLKOVÁ: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. Polc (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 237.

se obrátil na arcivévodu Štěpána, který tehdy pobýval v Karlových Varech, se žádostí o povolení na ustavení Jednoty pro dostavbu dómu. Toto povolení také získal a „jeho“ spolek následně začal fungovat, což v daném případě znamená především shromažďovat potřebné prostředky pro zahájení stavby. Jeho ustavující schůze se konala symbolicky dne 21. listopadu roku 1844, tedy pět set let od položení základního kamene stavby. Tímto směrem také Pešina napřímil své úsilí na zmiňovaném sjezdu architektů, které vyzval k podpoře svého připravovaného záměru.⁶¹⁴ Přestože požadované stanovy, plánová dokumentace i rozpočet byly předloženy, zemské gubernium je svým rozhodnutím ze dne 15. května 1846 zamítlo! Další činnost spolku navíc odsunuly do pozadí revoluční události roku 1848.⁶¹⁵

Přestože Pešinovo počínání na poli umělecko-historickém nepřesahovalo možnosti tehdejšího sídelního kanovníka svatovítského, tedy v podstatě z našeho pohledu „poučeného laika“, nebýt jeho iniciativy, nebyla by pražská katedrála stála dnes v takové podobě, jakou ji známe, obdivujeme a milujeme. Ministerstvo vyučování a věcí církevních pak 29. ledna 1850 definitivně povolilo fungování spolku. Protože mezitím došlo k jistému ochabnutí počátečního nadšení pro tento projekt, Pešina znovu burcoval členy spolku i významné osobnosti veřejného života. Tehdejší nový pražský arcibiskup Bedřich Josef kníže Schwarzenberg však vyzval k pozastavení činnosti až do doby, kdy bude dostavěn kostel svatých Cyrila a Matoděje v Karlíně.

⁶¹⁴ Václav Michal PEŠINA Z ČECHORODU: Der Dom-Ausbau Prags. In: Allgemeine Bauzeitung IX, 1844, s. 288–291; Marie BENEŠOVÁ: Význam snu při dostavbě katedrály sv. Víta. In: Marta OTTLOVÁ / Milan POSPÍŠIL (ed.): Proudý české umělecké tvorby 19. století sen a ideál. Praha 1990, s. 58–62; Marie KOSTÍLKOVÁ: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. Polc (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 234–237.

⁶¹⁵ Marie KOSTÍLKOVÁ: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. Polc (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 237.

Dne 29. září i přes to arcibiskup vyzval veřejnost, aby tento podnik podpořila! Zatím tak bylo uloženo staviteli Kranerovi vypracování plánů, o jejichž podobě s ním měl jednat tehdejší ředitel pražské Akademie Christian Ruben.

Pešinovo úsilí ale nakonec přineslo své plody a 29. května roku 1859 byla ustanovena Jednota pro dostavbu chrámu.⁶¹⁶ Kanovník Václav Michal Pešina se však tohoto okamžiku zhodnocení svého více než dvacet let trvajícího úsilí nedožil. Zemřel na mrtvici v noci ze 6. na 7. května 1859 a jeho tělo bylo pochováno na Malostranském hřbitově v Košířích.⁶¹⁷

Ustanovení Jednoty pro dostavbu chrámu bylo však umožněno v dané podobě jen tím, že na stolec svatého Vojtěcha tehdy v Praze usednul osvícený arcibiskup Bedřich Schwarzenberg.⁶¹⁸ V těsné spolupráci tak následně vznikalo stavební dílo, nemající v tehdejších Čechách obdoby. A to jak svým rozsahem, tak pochopitelně především v rovině ideové! Dostavba pražské katedrály se tak stala hlavním stavebním podnikem římskokatolické církve v celém království a byla v regionech nesčetněkrát následována a napodobována. Roku 1861 se z popudu předsedy Jednoty Františka hraběte Thuna ujal odborného vedení stavby v té době již významný stavitel, architekt a sochař Josef Ondřej Kraner, jenž přišel z císařské Vídně.⁶¹⁹ Tam se několik let předtím uplatňoval jako dvorní stavitel na rostoucím votivním kostele.

⁶¹⁶ Marie KOSTÍLKOVÁ: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. Polc (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 237.

⁶¹⁷ Marie KOSTÍLKOVÁ: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. Polc (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 237.

⁶¹⁸ C. WOLFRUBER: Friedrich Kardinál Schwarzenberg, Fürst-Erzbischof von Prag. I.–III., Wien 1906–1916; Tomáš KOTRLÝ: Bedřich Josef Schwarzenberg (1848–1885). In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. Polc (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 335–336.

⁶¹⁹ Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 505.

Přes veškerou snahu a úsilí se však nakonec bohužel nepodařilo podnítit takový celonárodní zájem o dostavbu chrámu, jako tomu bylo v případě zmiňovaného Národního divadla. Anebo ještě lépe, jako u dostavby dómu v Kolíně nad Rýnem, který se stal doslova národním monumentem a symbolem probouzejícího se německého nacionalismu a s ním související snahy o sjednocení.⁶²⁰ Katedrála se tak nestala druhou „Zlatou kapličkou“ a její financování záviselo nadále kromě podpory šlechty především na bedrech samotné římskokatolické církve.

7.3 Komparace situace v českém prostředí s kanovnickým mecenátem a sběratelstvím v německých zemích: Ferdinand Franz Wallraf, Alexander Schnütgen a Franz Bock

Pro období devatenáctého století, kdy převážná část obyvatelstva českých zemí byla schopna komunikace v němčině, a jeho podstatná část ji ještě k tomu považovala za jazyk mateřský, je pro nás pochopitelně nejvhodnějším komparačním materiálem soudobý vývoj v německých zemích. Toto hledisko je o to zajímavější, že na počátku posuzovaného období, tvořily naše země se státy Říše personální unii. O tom, jaký velkolepý efekt měly na formování německé národní myšlenky války s revoluční, a posléze napoleonskou Francií, není na tomto místě třeba hovořit. Není pochyb, a existuje k tomu rozsáhlá literatura, že myšlenka moderního německého státu a národa, se zrodila právě v reakci na okupaci rozsáhlých území Říše francouzskými vojsky na počátku sledovaného období. Z geografického hlediska je pak pochopitelné, že tímto tlakem byly nejvíce postiženy

⁶²⁰ Jiří RAK: Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti 19. století. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Zajatci hvězd a snů. Česká katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907), s. 33.

západní oblasti, tedy okolí řek Rýna a Mosely, jakožto Vestfálsko. Kromě ztrát na životech si tyto boje vyžádali těžké oběti materiální a hospodářské, a destrukce se bohužel nevyhnula ani kulturní sféře. Byly tak přímo ohroženy, či zničeny významné stavební monumenty, rozchvácena umělecká díla, drahocenné poklady církevního zlatnictví proměněny v mnoha případech zpět na původní materii...⁶²¹

Destrukce dosavadního starého řádu Světa, a ničení řekněme „národních památek“, sebou pochopitelně mnohdy neslo také obecné uvědomění si jejich samotné existence, a významu pro budoucí budování národní myšlenky. To sebou pochopitelně neslo také zvýšení zájmu o jejich studium a ochranu. Zrodila se tak sbírková a muzejní činnost, a v podstatě instituce muzea jako takového.⁶²² Není bez zajímavosti, že také na tomto poli sehráli výjimečnou úlohu představitelé duchovního stavu – kanovníci významných porýnských kapitul.⁶²³

7.3.1 Ferdinand Franz Wallraf

Je nutno jmenovat především kolínského kanovníka Ferdinanda Franze Wallrafa, mladšího Alexandra Schnütgena a jeho cášského kolegu Franze Bocka. Jejich úsilí se pak v mnohém stalo vzorem, a bylo také napodobováno v domácím českém prostředí.

První ze jmenovaných Ferdinand Franz Wallraf, jehož život byl vymezen lety 1748 až 1824, se nesmazatelně zapsal do

⁶²¹ Byly postiženy především bohaté a staré diecése Kolín nad Rýnem a Trevír. srov. např.: Hans Wolfgang KUHN: Trierische Kirchenschätze im Säkularisationsjahrzent und danach. In: Franz J. RONIG (Hrsg.): Schatzkunst Trier, Treveris sacra 3. Bd., Trier 1984, s. 19–45 .

⁶²² Hugo BORGER: Die Kölner Museen. Köln 1990, s. 9–21; Hiltrud KIER / Frank Günter ZEHNDER (Hg.): Lust und Verlust. Kölner Samler zwischen Trikolore und Preußenadler. Köln 1995.

⁶²³ Joachim DEETERS (Hg.): Der Nachlass Ferdinand Franz Wallraf, Köln/Wien 1987; Hugo BORGER: Die Kölner Museen. Köln 1990; Hiltrud KIER / Frank Günter ZEHNDER (Hg.): Lust und Verlust. Kölner Samler zwischen Trikolore und Preußenadler. Köln 1995; Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006.

dějin evropského sběratelství a muzeologie.⁶²⁴ Přestože k jeho rozmanitým zájmům nepatřilo pouze shromažďování památek středověkého umění, především jeho někdejší kolekce středověkých deskových maleb jej nepochybně řadí na přední místo mezi prvními průkopníky medievalistiky na Evropském kontinentu. Právě Wallrafovi můžeme být vděční za to, že jeho velký příklad, a především jeho sběratelské aktivity byly následovány do té míry, že Kolín na Rýnem se stal v moderní době skutečným centrem medievalistického bádání.⁶²⁵

Wallrafovi, který spojil svůj život především s pedagogickou činností, a dobově populárním studiem přírodnin, bylo dáno žít v době, kdy Porýní prodělávalo převratné změny. A byla to snad právě destrukce památkových objektů a s nimi spojené ničení uměleckých děl, jenž bylo v řadě případů třeba chápat jako národní či státní památky, jenž stálo právě u zrodu Wallrafova sběratelského úsilí, kdy vedle dobově obvyklých přírodnin postoupili do středu jeho zájmů právě umělecká díla, především pak středověké deskové obrazy. Jejich dnešní kolekce ve Wallrafově muzeu je tak více než úctyhodná...

Zajímavým faktem zůstává skutečnost, že ve Wallrafově případě se spojilo dobové osvícenské myšlení s právě se probouzejícími nacionalistickými tendencemi v Porýní, jež stály u vzniku Muzea, jako moderní sbírkové instituce.⁶²⁶ Instituce budované se záměrem shromažďování sbírek, jenž mají být určeny široké veřejnosti. Z dlouhodobé perspektivy se tyto vize uplatnily i na území naší země, a to nikoliv bez přímé souvztažnosti

⁶²⁴ Hugo BORGER: Die Kölner Museen. Köln 1990, s. 19; Hiltrud KIER / Frank Günter ZEHNDER (Hg.): Lust und Verlust. Kölner Samler zwischen Trikolore und Preußenadler. Köln 1995.

⁶²⁵ Zde máme na mysli především badatelskou, editorskou, a výstavní činnost spojenou s osobami ředitelů Schnütgenova muzea ve 2. pol. 20. stol. Hermannem Schnitzlerem a Antonem Legnerem. Srov.: Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006. s. 23–48.

⁶²⁶ Hugo BORGER: Die Kölner Museen. Köln 1990, s. 9–21.

k osobnosti kanovníka Franze Wallrafa.⁶²⁷ Máme zde na mysli především vznik základních sbírkotvorných institucí v českém království: Společnosti vlasteneckých přátel umění a Vlasteneckého muzea, jež bylo následně přejmenováno na Muzeum Království českého. U jejich zrodu stál bezprostředně jako spiritus agens obou projektů významný činitel té doby, František Josef hrabě Šternberk-Manderscheid.⁶²⁸ Z jeho popudu v roce 1796 založená Společnost vlasteneckých přátel umění, záhy vybuodovala první veřejnou obrazárnu v Čechách, a právě za jejím zřízením v Praze lze tušit souvislosti s velkým příkladem, jakého se dostalo mladému hraběti Šternberkovi od jeho vychovatele Franze Wallrafa, v době jeho studií v Kolíně nad Rýnem.⁶²⁹ Bez Wallrafova příkladu, by tak velmi pravděpodobně nikdy nevznikly obě jmenované pražské instituce v podobě, v jaké je známe dnes.

7.3.2 Alexander Schnütgen

Druhý z osvěcených kolínských kanovníků, Alexander Schnütgen dokázal shromáždit rozsáhlé sbírky převážně středověkých plastik a předmětů z oblasti uměleckého řemesla. Tato sbírka se stala základem mimořádně pozoruhodného Schnütgenova muzea v Kolíně nad Rýnem.⁶³⁰ Muzeum je díky svému výstavnímu programu i řadě exponátů velmi důležité především pro oblast výzkumu parlérovského umění. Sběratelství obdobného charakteru nebylo v duchovním prostředí ničím výjimečným ani v tehdejších českých zemích. Nicméně, snad

⁶²⁷ Máme zde na mysli především vznik základních sbírkotvorných institucí v českém království: Vlastenecké společnosti přátel umění a Vlasteneckého muzea, jež bylo následně přejmenováno na Muzeum Království českého.

⁶²⁸ Jiří KOTALÍK: Úvod. In: Jiří KOTALÍK (ed.): Národní galerie v Praze I. Sběrka starého Evropského umění / Sběrka starého českého umění. Praha 1984, s. 7.

⁶²⁹ Zdeněk HOJDA: Společnost vlasteneckých přátel umění a počátky památkové péče v Čechách. In: Historické vědomí v českém umění 19. století. Praha 1981

⁶³⁰ Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006.

větší možnosti tehdejšího Kolína, oproti do značné míry ještě provinční Praze, a nově budovaného německého císařství, oproti skromným českým poměrům, neumožňovali převzetí srovnatelných sbírek státními institucemi a jejich dalšího rozvíjení. Tak slábnoucí Alexander Schnütgen daroval svoji mimořádnou sbírku městu Kolínu nad Rýnem, které pro ni následně vybuodovalo solidní prostory, kde mohla být podle starších francouzských vzorů prezentována. Tedy obdobně, jako o tom v českých zemích snil Ferdinand Josef Lehner v případě Anežského kláštera. Snütgenova sbírka tak nebyla stížena osudem uměleckých sbírek kanovníka a pražského světícího biskupa Antonína Podlahy, nedošlo k je jejímu rozptýlení, a naopak do budoucna se měla stát základem vybudování muzejní instituce, která patřila svým celkovým výkonem k předním pracovištím nejen ve Spolkové republice Německo, ale dokonce v celé Střední Evropě. V období po druhé světové válce se obě kolínská muzea dočkala vybudování zcela nových, nesmírně velkoryse pojatých a reprezentativních prostor, v nichž se následně konala celá řada na svou dobu, a i dnešního hlediska, zcela mimořádných výstavních projektů s velkou mezinárodní účastí, často dokonce se zapojením badatelů či exponátů z českých zemí. Bylo tomu tak především v období, kdy v čele muzea stály takové osobnosti, jakými byli Hermann Schnitzler⁶³¹ či později Anton Legner. Jim se podařilo na základech někdejší Schütgenovi sbírky vybudovat solidní bázi, pro základní výzkum, restaurování a prezentaci uměleckých děl, vyvolání odborné diskuze napříč obory i státy, a to bez ohledu na společenské zřízení, a na těchto principech zorganizovaný výrazný posun

⁶³¹ Hermann Schnitzler (*1905–†1976), ve Schnütgen-Muzeum der Stadt Köln činný od r. 1938, ředitelem v letech 1953 až 1970. V roce 1960 dokázal zrealizovat otevření expozice v nově zrekonstruovaných prostorách St. Cäcilien Kirche v Kolíně nad Rýnem. Srov.: Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006, s. 23, 30–40.

medievalistického bádání. Máme zde na mysli takové výstavní projekty, a na ně navázané velké výstavní katalogy a doprovodné publikace, jakými byly Schnitzlerova „Rheinische Schatzkammer“ v roce 1957 s dvoudílným katalogem,⁶³² či pod vedením rodáka z českých zemí Antona Legnera⁶³³ realizované projekty „Rhein und Maas“ v roce 1972,⁶³⁴ rovněž se dvěma svazky katalogu,⁶³⁵ či o šest let později následující velkolepá výstava nazvaná „Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern“ s dokonce pětisvazkovým kompendiem doprovodných publikací.⁶³⁶ Když byl následně rok 1985 vyhlášen rokem románských kostelů v Kolíně nad Rýnem, byla od 7. března do 9. června tohoto roku v kolínské Kunsthalle muzeem zorganizována velkolepá výstava věnovaná románskému umění, kolínskému sakrálnímu umění, a relikvíím, nazvaná „Ornamenta Ecclesiae“.⁶³⁷ I k této výstavě byla vydána monumentální třídílná publikace.⁶³⁸ Z hlediska českých zemí se tak kolínské bádání a organizační iniciativy té doby výrazně vepsaly do společenského dění v celé tehdejší

⁶³² Hermann SCHNITZLER: Rheinische Schatzkammer. Bd. I. a II., Düsseldorf 1957.

⁶³³ Anton Legner (*1928) rodák z Českých Velenic, ve Schnütgen-Muzeum der Stadt Köln ředitelem v letech 1970 až 1990. Srov.: Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006, s. 39–40, 40–48.

⁶³⁴ Společný projekt Schnütgen-Museum der Stadt Köln a belgického ministerstva francouzské a nizozemské kultury realizovaný od 14. května 1972 do 23. července 1972 v prostorách Kunsthalle v Kolíně nad Rýnem. Srov.: Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006, s. 41.

⁶³⁵ Anton LEGNER (Hrsg.): Rhein und Maas. Kunst und Kultur 800–1400. Bd. I. Köln 1972; Anton LEGNER (Hrsg.): Rhein und Maas. Kunst und Kultur 800–1400. Bd. II. Köln 1973.

⁶³⁶ Anton LEGNER (Hrsg.): Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern, Bd. I., II. III., Köln 1978; Anton LEGNER (Hrsg.): Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern, Bd. IV. (Konferenz Sammelbuch) Köln 1980; Anton LEGNER (Hrsg.): Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern, Bd. V. (Resultatband), Köln 1980.

⁶³⁷ Projekt Schnütgen-Museum der Stadt Köln realizovaný od 7. března 1985 do 9. června 1985 v prostorách Kunsthalle v Kolíně nad Rýnem. Srov.: Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006, s. 46.

⁶³⁸ Anton LEGNER (Hrsg.): Ornamenta Ecclesiae. I., II., III., Köln 1985.

kulturní Evropě. Závěry tehdejšího bádání, nezůstávají do dnešních dnů bez odpovídající reflexe v odborných kruzích.⁶³⁹

7.3.3 Franz Bock

Jako třetího z výrazných kanovníků, kteří se zapsali do poznání vývoje výtvarného umění v Evropě devatenáctého století, je na tomto místě třeba jmenovat sídelního kanovníka z Cách Franze Bocka.⁶⁴⁰ Přestože neznáme podrobnosti, představitelé Jednoty a svatovítské kapituly byli zřejmě propojeni s významnými osobnostmi a organizátory duchovního života v německých zemích. Snad po těchto cestách se do Prahy také dostal cášský kanovník Franz Bock, autor řady monografií věnovaných zejména uměleckému řemeslu středověku.⁶⁴¹ Víme, že pro Cáchy sbíral středověké textilie, navštívil hrad Karlštejn a díky jeho iniciativě máme zachovánu řadu textilií z doby vrcholného středověku.⁶⁴² Franz Bock byl průkopníkem, a v podstatě zakladatelem úsilí o sbírání a zkoumání středověkých textilií, jejichž rozsáhlý soubor v Cáchách vytvořil. Vedle toho se

⁶³⁹ Hiltrud WESTERMANN – ANGERHAUSEN / Manuela BEER (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006.

⁶⁴⁰ K osobnosti Franze Bocka: Birgitt BORKOPP: Der Aachener Kanonikus Franz Bock (1823–1899) und seine Textilsammlungen. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunstgewerbe im 19. Jahrhundert, (disertační práce), Bonn 1991; Wolfgang CORTJAENS: Kanonikus Franz Bock und die „Kleinodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation“ (1864). In: Mario KRAMP (Hrsg.): Krönungen Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. II. Bd. Aachen 2000, s. 768 –773. V české literatuře srov. Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 72.

⁶⁴¹ Již v padesátých letech byl Bockovým průvodcem v Praze svatovítský kanovník Václav Michal Pešina z Čechorodu, hlavní iniciátor dostavby chrámu. Srov. Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 72.

⁶⁴² K osobnosti Franze Bocka: Birgitt BORKOPP: Der Aachener Kanonikus Franz Bock (1823–1899) und seine Textilsammlungen. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunstgewerbe im 19. Jahrhundert, (disertační práce). Bonn 1991; Wolfgang CORTJAENS: Kanonikus Franz Bock und die „Kleinodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation“ (1864). In: Mario KRAMP (Hrsg.): Krönungen Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. II. Bd. Aachen 2000, s. 768 –773.

věnoval také památkám středověkého zlatnictví a uměleckého řemesla. Oba tyto jeho zájmy jej přivedly až do českých zemí a do Prahy, kde byl jeho průvodcem svatovítký kanovník Václav Michal Pešina z Čechorodu.⁶⁴³ Právě Bockova studie věnovaná pražskému svatovítkému pokladu je nejstarším odborným textem o tomto jedinečném souboru zlatnických památek.⁶⁴⁴ Bock byl fascinován korunovačními insigniemi, a tak vedle říšského pokladu ve Vídni, a tzv. cášských kusů, nezůstaly stranou jeho badatelského zájmu ani korunovační klenoty Uherského a Českého království. Vedle studie věnované svatováclavské koruně, také publikoval její vyobrazení ve formě rytiny.⁶⁴⁵ Podobně tomu pak bylo i v případě významných relikviářů chovaných ve Svatovítkém pokladu. Z ní byl v českém překladu postupně publikován výbor studií o nejzajímavějších exponátech na stránkách časopisu *Method*.⁶⁴⁶ Přestože Bockovo pojetí vytváření textilních sbírek bylo založeno v podstatě na ničení textilních památek středověku, a z moderního muzeologického a restaurátorského hlediska budí doslova zděšení, je dosti pravděpodobné, že se na druhou stranu pouze díky jeho úsilí podařilo mnohé textilní památky zachovat. Byť znehodnocené z dnešního hlediska nepochopitelným

⁶⁴³ Birgitt BORKOPP: Der Aachener Kanonikus Franz Bock (1823–1899) und seine Textilsammlungen. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunstgewerbe im 19. Jahrhundert, (disertační práce), Bonn 1991; Wolfgang CORTJAENS: Kanonikus Franz Bock und die „Kleinodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation“ (1864). In: Mario KRAMP (Hrsg.): Krönungen Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. II. Bd. Aachen 2000, s. 768–773. V české literatuře srov. Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 72.

⁶⁴⁴ Franz BOCK: Die Kroninsignien Böhmens. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale II, Wien 1857, s. 231–236; Franz BOCK: Der Schatz von St. Veit zu Prag. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen denkmale XIV, Wien 1869, s. 9–34.

⁶⁴⁵ Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, (frontispis).

⁶⁴⁶ *Method* roč. II. Praha 1876, s. 3–5, 21–26, 35–37, 44–47, 57–61, 69–70, 81–85, 113–117, 129–131; a *Method* roč. III. Praha 1877, s. 6–7.

dělením jednotlivých kusů. Zřejmě na Pešinovo doporučení se tak Bock vypravil také na hrad Karlštejn, kde byla ještě v padesátých letech devatenáctého století chována některá liturgická roucha středověkého původu. Z tehdy odvezených vzorků pocházejí úchvatné textilie chované dnes ve významných západoevropských institucích. Například ve sbírkách Abegg-Stiftung ve Švýcarsku, které byly v nedávné době publikovány v odborné literatuře Karlem Otavským.⁶⁴⁷

7.4 Dějiny křesťanského umění na Moravě

Přestože cílovou skupinou naší práce jsou osobnosti duchovního stavu, které se významnou měrou zapsaly do historie oboru dějiny umění, respektive dějiny křesťanského umění v Čechách, je na tomto místě třeba udělat krátký exkurz na Moravu.

Dějepisectví Markrabství moravského jsme se již částečně dotknuli při popisu díla Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu. Následně by bylo možné vysledovat jednotlivé zmínky o umění a uměleckých památkách především na stránkách klášterních kronik, kterých se nám dochovala do dnešní doby pod různými názvy celá řada. Umění se však jejich autoři v podstatě nevěnovali, jen pokud se vztahovalo k finančním výdajům, či náboženskému kultu. Jak bylo v literatuře již uvedeno, výjimku zde tvoří údaje Stefana Christa – řádového představeného z kostela svatých Janů v Brně, který v souvislosti s přestavbou tohoto chrámu hovoří k roku 1733 o jeho barokizaci a konstatuje, že *„šlo o gotickou stavbu, dosti pěkně zařízenou a důstojnou,*

⁶⁴⁷ Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 72.

*vynikající nad ostatní brněnské chrámy“.*⁶⁴⁸ Jedná se však v moravském prostoru spíše o výjimku.⁶⁴⁹

Zdejší prostor zůstával do značné míry uzavřen českému myšlení a daleko přirozenějším duchovním centrem mu byla až do roku 1918 Vídeň. To platilo pochopitelně zvláště o Moravě jižní. Nejnovější myšlenkové proudy z Vídně byly na Moravě tak nejen dobře známy, ale zpravidla záhy také napodobovány či přímo kopírovány. To platilo pochopitelně nejen o výtvarném umění ale do značné míry také o myšlení té doby. Zvláště silně se tyto konotace a vazby pochopitelně projevovaly v rámci jednotného německého jazykového prostoru. Teprve s rozvolňováním těchto vazeb v souvislosti s přílivem českého proletariátu z venkova do měst, a s tím souvisejícím nástupem české buržoazie, se tyto vazby začaly postupně měnit. Morava se také stávala do značné míry místem azylu, či prozatímního působení řady osobností, které dříve, nebo naopak teprve následně měly zasáhnout výrazným způsobem do formování myšlenek, umění či politiky v samotné Vídni. Nevíme, jak tomu bylo v ostatních částech monarchie, ale z českého pohledu, který je nám vlastní, hrála moravská města ovládaná ještě po celé devatenácté století německým patriciátem primární roli jako působiště těch osobností, jimž se ať už z jakéhokoliv důvodu nepodařilo prosadit se na význačných postech ve Vídni. A snad to byla blízkost Moravy a její geografické „otevření“ k Vídni, jež

⁶⁴⁸ Stefan CHRIST: *Manuale, in quo memorabilia almae prov. Moraviae adnotantur* A. 1733, s. 230. SVK Brno, Knihovna kláštera minoritů v brně, sig. Mn 60. cit. Podle: Bohumil SAMEK: *Počátky dějin umění na Moravě*. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé*. Praha 1986, s. 77.

⁶⁴⁹ Bohumil SAMEK: *Počátky dějin umění na Moravě*. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé*. Praha 1986, s. 77.

skýtaly jakousi naději, že by v případě příhodného vývoje v hlavním městě mohli dotyční rychle zasáhnout do vývoje událostí.

Jednou z takových osobností byl nepochybně také proslulý vídeňský intelektuál a universitní profesor Vincenc Weintridt.⁶⁵⁰

7.4.1 Vincenc Weintrit

Někdejší profesor náboženských věd na filosofické fakultě vídeňské university Vincenc Weintridt se narodil dne 23. prosince roku 1778 ve Vídni.⁶⁵¹ Jeho otcem byl c. k. státní úředník Michael Weintridt pocházející z Bruntálu ve Slezku. Po gymnaziálních studiích se věnoval studiu práva, působil jako klerik v augustiniánské koleji v Linci a následně se rozhodl pro dráhu sekulárního duchovního. Po ukončení studií roku 1806 byl ve Vídni vysvěcen na kněze. Již během studentských let působil jako vychovatel mládeže v rodině hraběte Stadiona. Úzké vazby na vysoké kruhy staré říšské aristokracie, k nimž se Stadionové řadili, mu následně určily také další směřování. Ostatně podobně jako v našem prostředí o dvě generace později Janu Erazimu Wocelovi. Po krátkém působení v duchovní správě byl Weintrit povolán na vídeňskou universitu, kde následně od roku 1808 zastával funkci profesora náboženských věd na Filosofické fakultě. Jeho přímým předchůdcem na tomto postu byl český rodák, páter Jakob Frint – důvěrný rádce císaře Františka I. podle

⁶⁵⁰ Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII/1964, s. 86–93; Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt (1778–1849). Der österreichische Bolzano. Leben und Werk eines Representanten des Vormärz in Österreich und Mähren. Wien 1998; Miroslav KOUDELA: Weindridtova knihovna. In: Stanislava VRBKOVÁ (ed.): RegioM – sborník regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 2009, s. 38–51.

⁶⁵¹ Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII / 1964, s. 86–93.

něhož bylo později pojmenováno proslulé teologické vídeňské učiliště Frintaneum. Frint jak známo sestavil příručku – učebnici k výuce filosofie, podle níž odmítl vyučovat pražský Bernard Bolzano. Teprve když Bolzanův konflikt s představenými pražské university dostal oficiální charakter a celý případ se dostal do Vídně, kde měl být posuzován, byl do něho jako jeden z oponentů zatažen také Weintridt. Na tomto místě je třeba poznamenat, že jmenovaný s posuzováním stanoviska a práce svého kolegy velmi váhal a nakonec se z celého případu pokusil vyjít kompromisem, který měl nepochybně za cíl Bolzanovi neuškodit. Tím však proti sobě popudil Frinta, jednoho z předních exponentů císařského režimu!

V době před vyhocením popisovaného konfliktu se Weintridt těšil ve Vídni společenskému životu. Scházela se u něho vybraná společnost nejvýznamnějších pokrokových představitelů a intelektuálních špiček tehdejší vídeňské společnosti. Do okruhu vzdělanců, mezi něž patřil, se zařazovaly takové osobnosti, jako byl oblíbený divadelní autor Eduard von Braunfeld, ředitel vídeňské Orientální akademie Joseph Othmar Rauscher, který se později stal vídeňským arcibiskupem, nebo Moriz Schwind, který později proslul jako jeden z hlavních reprezentantů mnichovské romantické školy. Weintridt byl všestranně kultivovanou osobností, měl vztah nejen k výtvarnému umění, ale také k hudbě a literatuře. Jeho proslulých literárně hudebních večerů se kromě jmenovaných příslušníků vědecké a společenské smetánky zúčastňoval také například vídeňský malíř Leopold Kuppelwieser, jeden z průkopníků romantismu na Moravě a objevitel krás tamních hradů, o kterém profesor Josef Jiří Meinert později napsal: *„Hrady Hukvaldy a Štramberk maloval nadějný vídeňský umělec, pak Kuppelwieser olejem a já nabízím tuto jeho podařenou práci*

*onomu příteli a vlastenci k použití, jenž by třeba chtěl vydat historicko-pitoreskní popis moravských hradů.*⁶⁵² Kuppelwieser se následně uplatnil jako významný malíř nejen ve Vídni a v Rakousích, ale jeho oltářní plátna máme zachována i v řadě českých a moravských kostelů.

Pro představu toho, v jakém okruhu intelektuálních elit někdejšího předbřeznového Rakouska se pohyboval, svědčí mimo jiné také to, že jeho ženou byla dcera senátního rady barona Theobalda Riziho, který byl švagrem slovatného Franze Grillpalzera.⁶⁵³ O atmosféře těchto setkání ve Weintritově hudebně-literárním kruhu vypovídá mimo jiné také to, že sem patřil mladý polský hrabě Kazimír Lacnckoronski-Brzezic, který po letech stanul jako jeden z velmi agilních členů v Centrální komisi a byl velkým zastáncem profesora Maxe Dvořáka. Tato uměnilovná společnost pořádala výlety – umělecko historické exkurze – ne zřídka na Moravu. Jejich cílem byly Olomouc, Vyškov, Adamov, Blansko, Kroměříž...

Tato idyla měla být ukončena vleklým jednáním okolo posouzení Bolzanových spisů, které se protahovalo – také Weintritovou „vinou“ – mezi lety 1818, kdy byl k jejich posouzení vyzván, až do roku 1820, kdy o svých závěrech referoval s nanejvýš patrnou snahou svého kolegu Bolzana nijak nepoškodit. V důsledku toho byl pak profesury na vídeňské universitě zbaven. Komise si navíc vymínila, že se Weintrit vzdá možnosti dalšího vyučování, čímž mělo být zabráněno tomu, aby se uchýlil pod ochranu některé vlivné vídeňské aristokratické

⁶⁵² Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII / 1964, s. 88.

⁶⁵³ Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII / 1964, s. 88.

rodiny. Josefinisté v českých zemích považovali Weintridtův pád za těžkou porážku.⁶⁵⁴

Po nepodařeném pokusu dosadit Weintridta na místo bibliotekáře vídeňské university se dostává díky svým příznivcům jako farář do městačka Retz v Doních Rakousích, nedaleko zemské hranice s Moravou. Zde se pak vytvořila umělecko-intelektuální kolonie, kde se „daleko“ od Vídně pěstovala hudba, umění a kultura. Své významné místo zde měla také historiografie, neboť do skupiny tamních letních hostů a Weintridtových obdivovatelů tehdy náležely takové osobnosti, jako byl průkopník romantismu Ludwig Tieck, který jej navštívil roku 1825, či zakladatel rakouské historiografie Josef Hormayer. Ten je pro české prostředí obzvláště zajímavý, protože na doporučení Josefa Dobrovského otiskl v *Almanachu* prvotiny našeho Františka Palackého. Mimochodem Palackého, s nímž byl později ve styku i samotný Weintridt.

Z hlediska vývoje oboru je pro nás důležité, že Vincenc Weintridt se během svého působení v klidném zázemí svého benefícia v Retzu stal jedním ze zakladatelů systematické památkové péče a inventarizace uměleckých a historických památek. Tedy úkolu, který se následně měl stát hlavním zadáním historiků umění po celou druhou polovinu devatenáctého století a první polovinu století dvacátého. Weintridtova snaha tedy nebyla dána pouze romantizujícím zájmem o historické monumenty, jako tomu bylo například u tehdy tolik obvyklých a populárních přestaveb aristokratických sídel, jež se odehrávaly tehdy i v bezprostředním okolí Retzu – u Liechtensteinů v Lednici, na zámku Luxemburgu u Vídně,

⁶⁵⁴ Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII / 1964, s. 88.

v Heligenkreutzu u Wilczeků a jinde, abychom jmenovali alespoň ty největší a nejnákladnější—ale byla motivována již v podstatě moderním zájmem o historické památky a monumenty výtvarného umění. Podobně jako jeho vrstevník Josef Helfert v Praze Weintridt již směřoval od kultu památek, od sentimentální melancholie prostředí středověké architektury směrem ke konkrétní systematické vědecké práci. Postavil se do čela inventarizátorů památek a stal se tak nevědomky jedním ze zakladatelů a otců našich soupisů památek a moderní památkové péče jako takové.⁶⁵⁵ Základem pro tuto jeho činnost bylo sepsání memorábilů pro tamní farní kroniku. Weintridt však s pečlivostí universitního badatele popisuje jednotlivé předměty způsobem moderní vědecké analýzy. V literatuře bylo uvedeno, že mu k tomuto dílu sloužila za vzor kniha brněnského rodáka a tehdy děkana v Kremži nad Dunajem Vincence E. Mildeho, známého pedagoga a filantropa, pozdějšího biskupa litoměřického a arcibiskupa vídeňského.⁶⁵⁶ Weintridtův kruh byl tak jedním z míst, kde se formovaly první myšlenky moderní památkové péče. Jeho mladí kolegové a žáci cestovali a na svých cestách si pořizovali kritické poznámky o navštívených místech, památkách, jejich stavu a moderních úpravách. O tom vypovídá například Bauernfeldova zpráva o cestě do Norimberku roku 1845, kde se autor netají svým kritickým postojem ke stavu a způsobu údržby středověkých domů, o nichž píše „*neue Häuser im alten Styl*“. Do vnímání hodnoty, historické a estetické ceny památek a stavebních monumentů se tak dostává zcela nový duch.

⁶⁵⁵ Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII/1964, s. 90.

⁶⁵⁶ Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII/1964, s. 90.

Z našeho pohledu je však zajímavé především to, že otec Weintridtova žáka Josefa Dietrichsteina, František, jej prezentoval na smrti P. Řehoře V. Korbera uprázdněný stolec probošta u svatého Václava v Mikulově. Na toto místo byl také někdejší vídeňský univerzitní profesor dne 7. prosince roku 1843 investován. Hugo Rokyta ve svém velmi podnětném článku o Weintridtově životě a díle upozornil rovněž na to, že při této slavnosti byli přítomni dva vysocí církevní hodnostáři markrabství: starobrněnský opat Cyril Napp a opat benediktinského kláštera v Rajhradě Viktor Schlossar.⁶⁵⁷ O Nappově založení svědčí, že byl hostitelem intelektuálních velikánů tehdejší české vedy. Pobýval u něho například Josef Dobrovský, Pavel Josef Šafařík či František Palacký. O roli Rajhradu jakožto druhého duchovního centra markrabství hned po Olomouci, přičemž v rovině historiografické hrála skupina několika generací rajhradských benediktinů primát, jsme již hovořili výše. Byla to tradice někdejších myslitelů Magnoalda Ziegelbauera či Bonaventury Pittera, na niž navazovalo duchovní ovzduší zastřešované opatem Viktorem Schlossarem. Prostředí, z něhož vzešly takové osobnosti duchovního světa, jakými byli Řehoř Wolný či Beda Franciscus Dudík, o nichž bude řeč dále.

Zapomenutý vídeňský badatel Vincenc Weintridt byl významným představitelem vysoce kultivovaného prostředí nejvýznamnějších intelektuálních, hudebních a uměleckých kruhů na pomezí Vídně, Dolních Rakous a Moravy. O hloubce myšlenek toho zapřísněného josefinisty mimo jiné svědčí také jeho postoj k revolučním událostem roku 1848, kdy opakovaně nabídl ke koupi svoji vědeckou knihovnu a výtěžek z tohoto

⁶⁵⁷ Hugo ROKYTA: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XIII/1964, s. 90.

prodeje hodlal věnovat na obecné blaho.⁶⁵⁸ Přestože se tento jeho čin nakonec nepodařilo realizovat, i částečně dochovaná sbírka jeho knih čítající více než 1500 exemplářů svědčí o velkorysosti takového pokusu. Weintridtova knihovna, nebo lépe řečeno to co z ní zbylo, se nakonec dostala do mikulovského zámku, kde její část unikla ničivému požáru na konci poslední války.⁶⁵⁹ Vincenc Weintridt se však zapsal také do základů památkové péče na Moravě jakožto nově institucionalizované disciplíny. Když byl péčí místodržícího Mitrovského dosazen na post Moravského zemského historiografa Antonín Boček, byla jedním z jeho úkolů také péče o památky. Protože jak známo Boček věnoval pozornost především výzkumu pramenů, a kýžený cíl – dějiny Moravy – zůstával v nedohlednu, byl nucen předkládat ke kontrole výroční zprávy o své historiografické činnosti. Jejich posuzovateli byli již zmiňovaní opaté Cyril Napp a Viktor Schlossar. K jejich obsahu a náplni práce moravského zemského historiografa se ale vyjadřoval také český zemský historiograf František Palacký a v neposlední řadě mikulovský probošt Vincenc Weintridt. Napp tedy pro svoji pozici cenzora využíval také stanovisko Weintridtovo. Všichni zmiňovaní byli v písemném styku a dle mínění Hugo Rokyty se Palacký s Weintridtem setkali v Mikulově také osobně. Již roku 1840 a následně pak v průběhu první poloviny čtyřicátých let tak byla systematicky budována osnova památkové péče a ochrany historických monumentů v Markrabství moravském. Tedy ještě dlouho předtím, než byla tomuto odvětví věnována náležitá pozornost vídeňskou vládou a roku 1853 sestavena později proslulá Centrální komise. Weintridt i oba moravští opaté tak

⁶⁵⁸ Miroslav KOUDELA: Weindridtova knihovna. In: Stanislava VRBKOVÁ (ed.): RegioM – sborník regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 2009, s. 38–51.

⁶⁵⁹ Miroslav KOUDELA: Weindridtova knihovna. In: Stanislava VRBKOVÁ (ed.): RegioM – sborník regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 2009, s. 38–51.

stáli přímo u zrodu tohoto nového odvětví odborné činnosti o památky, a zároveň byli jedni z iniciátorů transformace pohledu na památky pouze jako na historické monumenty v předměty systematické péče a ochrany. Památky tak měly být nadále předmětem vědeckého zájmu a jejich ochrana se postupně stala jedním z výkonných mechanismů správního aparátu. Není jistě náhodou, a bylo na to v literatuře upozorňováno, že jedním z hybatelů tohoto složitého institucionálního procesu nebyl nikdo jiný, než mladý František Palacký, který ve stejné době, kdy Weintridt formuloval myšlenky ke strukturalizaci systematické péče o památky, v Praze intenzivně pracoval na návrzích reorganizace jednotlivých odborů Společnosti nauk.

7.4.2 Benediktinský klášter v Rajhradě u Brna jako centrum moravské historiografie

Opakovaně jsme se v našem textu zmiňovali o tom, jak významné místo náleželo v moravské historiografii devatenáctého století benediktinskému klášteru v Rajhradě u Brna.⁶⁶⁰ Ve zdejším duchovním prostředí se vyprofilovala historická škola, která následně formovala doslova několik generací moravských historiků a její vliv zasahoval až hluboko do století následujících. Neznáme v tuto chvíli srovnatelný ekvivalent takového prostředí pro České království. V mimořádně plodné atmosféře toho ústavu, v jehož čele stály takové osobnosti, jako byl zde již zmiňovaný opat Viktor Schlossar, se vyškolila řada budoucích pedagogů, výrazně ovlivňujících historiografickou práci nejen na Moravě.⁶⁶¹ Jejich historické dílo si v písemné podobě uchovává svou významnou úlohu pro poznání dějin markrabství do značné míry dodnes.

⁶⁶⁰ Beda DUDÍK: Geschichte des Benediktinerstiftes Raigern I. 1848, II. 1868.

⁶⁶¹ Maurus KINTER OSB: Vitae Monachorum qui ab anno 1613 in monasterio OSB Raihredensi in Moravia professi in Domino obierunt. Brunae 1908.

Mezi jinými zde dominují jména Řehoře Wolného a jeho žáka Bedy Francisca Dudíka.

7.4.3 Gregor Tomáš Wolný

Gregor neboli Řehoř Wolný (1793–1871) je nesmírně pozoruhodnou osobností, o jehož zcela mimořádných kvalitách svědčí především jeho schopnosti pedagogické.⁶⁶² Řehoř Wolný pocházel ze severomoravského Příbora. Po absolvování gymnázia ve svém rodném městě se odebral do Olomouce, kde se věnoval studiu bohosloví. Odtud pokračoval do Brna, kde následně působil až do roku 1843 jako středoškolský učitel. Stal se řeholníkem benediktinského řádu v klášteře v Rajhradě u Brna a pokračoval v pedagogické praxi. Již roku 1830 vydal vlastní učebnici dějin.

Wolný byl svým žákům velkým vzorem, a to evidentně nejen jako pedagog a historiograf, ale také ve smyslu morálním a mravním. Bylo výstižně napsáno, že právě ve Wolném ožil někdejší interes historiografické tradice u benediktinů a duch Rajhradského kláštera.⁶⁶³ Této tematice se také věnovaly jeho první historiografické práce. Zaměřil se na dějiny kláštera, řádu benediktinů a křesťanství na Moravě. Stěžejním výsledkem jeho soustavné archivní a badatelské práce bylo vylíčení dějin jeho mateřského kláštera *Geschichte des benediktinerstiftes in Reigern* vydané roku 1829.

Jeho celoživotním dílem se však stala velká topografie Markrabství moravského, v níž si autor vytkl za cíl soustředit látku k celým někdejším i současným dějinám, památkám a

⁶⁶² František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 316.

⁶⁶³ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 316.

pamětihodnostem Moravy. Výsledkem jeho olbřímí práce a soustavného bádání v archivech bylo zcela mimořádné kompendium zahrnující světské i duchovní dějiny země. Z této práce vznikla dvě díla, světská a církevní topografie Markrabství moravského. První, členěná podle politického dělení, tedy krajů, se nazývala *Die Markgrafschaft Mähren topographisch und historisch dargestellt* I.–V. a vycházela v letech 1835 až 1842. Druhá, členěná s ohledem na duchovní správu podle diecesí, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften* I.– IX. a byla publikována mezi léty 1857 až 1861.⁶⁶⁴

Wolný poznal velkou část markrabství osobně během svých četných cest. Všude, kam dorazil, zajímal se nejen o archiválie a městské kroniky, ale také o stavební monumenty a památky výtvarného umění. Jeho přínos k vývoji moravské zemské historiografie, především pak k moravské topografii, následně vyvrcholil vydáváním velké *Vlastivědy moravské*, jež začala být vydávána až od roku 1897.⁶⁶⁵ Největší zásluhou Gregora Wolného však byla nepochybně jeho pedagogická činnost, během níž dokázal přivést k lásce a obdivu k někdejší českým dějinám takové osobnosti, jakými byli historikové Jan Czikan, Christian d'Elvert či Beda Dudík.

7.4.4 Beda Franciscus Dudík

Protože hranice mezi světem historiografie a historie umění je velice tenká a zejména pro starší období našich dějin je třeba hledat stopy odborného vnímání kvality a hodnoty uměleckých

⁶⁶⁴ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 316.

⁶⁶⁵ Bohumil SAMEK: Počátky dějin umění na Moravě. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1986, s. 78.

děl právě v textech významných historiků, není tomu jinak ani v případě rajhradského benediktina Bedy Dudíka.⁶⁶⁶ Beda Franciscus Dudík byl nepochybně nejvýznamnější osobností moravské historiografie devatenáctého století! Proto byl také poctěn prestižní funkcí moravského zemského historiografa, tedy titulem, který na Moravě jako první obdržel Tomáš Pešina.

Beda Dudík se narodil 29. ledna 1815 jako nejstarší z devíti dětí pernikáře a voskaře v Kojetíně na Hané.⁶⁶⁷ Studoval na gymnasiu v Kroměříži a následně na filosofické fakultě v Brně. Tam se seznámil s benediktinem Gregorem Wolným, významným moravským historiografem, který snad nadějného studenta inspiroval v lásce k historii a křesťanským památkám. Zlomovým okamžikem jeho života se stal následný vstup do benediktinského řádového společenství v Rajhradě roku 1836. S tímto klášterem byl následně spojen jeho celý život. I za tímto rozhodnutím je nejspíše možné hledat vliv Wolného.

Dudík se tam věnoval dalšímu studiu klasické filologie a všeobecného dějepisu. Roku 1840 byl vysvěcen na kněze a zaujal po Wolném stolicí klasické filologie. Následně roku 1843 získal místo v brněnském lyceu, kde mu byla svěřena nejprve katedra klasických dějin. Brzy však obrátil svou pozornost zpět k mateřskému klášteru, kam se odebral v době nepokojů během revolučního roku 1848. Tehdy musel čelit obviňování z toho, že je příslušníkem, či alespoň sympatizantem radikální české strany. V reakci na to vydal spis *Mährens gegenwärtige Zustände vom Standpunkte der Statistik*, jehož prostřednictvím se pokusil očistit své jméno od těchto nařčení.

⁶⁶⁶ Richard MAHEL: Beda Dudík. Praha 2015 (tam také detailně srnuta veškerá dosavadní lit. i starší autorovi studie)

⁶⁶⁷ Jeho původní jméno bylo František, které si roku 1836 při vstupu do kláštera změnil na Beda.

Ve stejné době však vstoupil Beda Dudík také do světa dějin křesťanského umění. Rajhradský klášter se chystal oslavit výročí osmi set let od založení, a při této příležitosti Dudík přistoupil k sepsání jeho historie. Tak vznikla dvousvazková monografie *Geschichte des Benediktinerstiftes Raigern*. Její první svazek byl vydán roku 1849 v Brně a druhý 1868 ve Vídni. Význam jmenované publikace spočívá především v tom, že Dudík, využívaje bohatství pramenů obsažených v Kroměřížském arcibiskupském archivu, následoval příkladu svého učitele Wolného a v kontextu klášterních dějin se zabývá historií celého markrabství! Po uklidnění domácích poměrů se vrátil zpátky do Brna, kde zaujal místo gymnasiálního učitele.

Ekvivalentem k jeho osobnosti v Čechách byl František Palacký, a proto se také někdy můžeme setkat s tím, že Dudík byl označován jako „moravský Palacký.“ Této pocty se mu dostalo především za jeho dílo *Dějiny Moravy*, které bylo na svou dobu výkonem opravdu mimořádným. Autor jej pojal tak podrobně, že ve svých sedmi svazcích bylo nakonec dovedeno stejně jen k roku 1350. V literatuře se objevuje konstatování, že k torzálnosti jeho hlavního díla nemalou měrou přispěla nedostatečná vnitřní kázeň a nedostatek hlubší kritiky.⁶⁶⁸ Co však nelze Dudíkovi upřít je dobrá znalost pramenné základny, o kterou svou práci opíral! Vedle monumentálního zadání, kterého se mu dostalo právě po jmenování zemským historiografem a kvůli němuž se vzdal svého místa na universitě, byl pověřován také úkony ve státních službách.

⁶⁶⁸ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 308; Richard MAHEL: Beda Dudík. Praha 2015.

8 Katolický dějepis umění v Čechách na přelomu devatenáctého a dvacátého století

8.1 Karel Navrátil

Ve stopách Hammerschmidtových šel již, v šedesátých a sedmdesátých letech devatenáctého století P. Karel Navrátil.⁶⁶⁹ Narodil se v malebné vsi Kundratec pod Bláníkem, dnešní obci Kondrac u Vlašimi, dne 29. října 1830. Roku 1842 jej rodiče poslali na německou školu do Prahy, odkud zanedlouho přestoupil na proslulé Staroměstské gymnázium, vedené tehdy Josefem Jungmanem. Po maturitě pokračoval ve studiu v pražském arcibiskupském semináři a roku 1855 byl vysvěcen na kněze. Nejprve působil jako kaplan a katecheta v Jílovém u Prahy, potom v letech 1856 až 1862 při pražském kostele svatého Haštala. Přestože se neprosadil na universitní půdě, podařilo se mu vytvořit pozoruhodné dílo. V samém závěru svého života, v letech 1862 až 1870, byl farářem ve farním kostele tzv. Dolního Nového Města pražského svatých Jindřicha a Kunhuty. Roku 1869 byl jmenován duchovním správcem v kostele Nanebevzetí Panny Marie a svatého Karla Velikého na Karlově.

Zajímal se aktivně o historii a památky svého chrámu i farnosti a vydal několik monografií o pražských kostelích. Nejprve kostela svatého Haštala na Starém Městě,⁶⁷⁰ potom kostela svatého Jindřicha a svaté Kunhuty, a nakonec monografii o kostele Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karla Velikého na Karlově, jež dokonce dočkala i druhého vydání.⁶⁷¹ Všechny

⁶⁶⁹ P. Karel Navrátil (* 29. 10. 1830 – † 14. 9. 1887).

⁶⁷⁰ Karel NAVRÁTIL: *Osudy kostela, fary a školy u sv. Haštala v Starém Městě Pražském*. Praha 1861.

⁶⁷¹ Karel NAVRÁTIL: *Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholníků Lateranských sv. Augustina, nyní městské chorobnice, na Hoře Karlově v Novém městě Pražském*. Praha 1877; Karel NAVRÁTIL: *Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholníků Lateranských sv. Augustina, nyní městské chorobnice, na Hoře Karlově v Novém městě Pražském*. Praha 1881 (druhé doplněné vydání).

jmenované publikace jsou dosud jedinými monografiemi o těchto pražských chrámech. Uznání si zaslouží především historický základ jeho prací, opřený o dobové prameny.

8.2 František Ekert

Zcela výjimečné místo mezi osobnostmi duchovního života druhé poloviny devatenáctého století patří nepochybně Františku Ekertovi (1842–1902). Ekert pocházel ze západočeských Kralovic, kde se narodil dne 30. září roku 1842. Po gymnáziu v Plzni a později také v Praze vystudoval bohosloví a stal se nejprve kaplanem ve staroměstském farním kostele Panny Marie Matky Boží před Týnem, následně u svatého Vojtěcha na Novém Městě. Od roku 1890 byl farářem na Karlově a o dva roky později přešel k Panně Marii Sněžné. Přestože jeho základním náboženským dílem jsou čtyřsvazkové životopisy svatých, které vydal pod názvem *Ecclesia Triumphans*, pro nás zůstává Ekert především autorem dvousvazkové syntézy *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, která vyšla v letech 1883–1884.⁶⁷²

Jedná se v podstatě o soupis pražských sakrálních památek. Jediný ze všech takových soupisů, jenž byl postaven na duchovním základě, který máme dosud k dispozici. To ze jmenovaného díla i přes jeho značnou antikvárnost vytváří dosud hodnotný klenot naší odborné literatury. Žádný z badatelů, zabývajících se v pozdějších letech pražskou topografií a tematikou vůbec, se bez této příručky nedokázal obejít.⁶⁷³ Ekert však vstoupil do vědomí odborné veřejnosti a zájemcům o

⁶⁷² František EKERT: *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*. I. Praha 1883, II. Praha 1884.

⁶⁷³ František KUTNAR / Jaroslav MAREK: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997, s. 317.

sakrální památky již dříve. Stejně jako řada jeho následovníků a pokračovatelů dobře věděl, že klíčem k pražským a v podstatě také českým církevním dějinám i topografií je katedrála svatého Víta na Pražském hradě. Jí byl proto věnován jeho první obsáhlý text. Z tohoto úsilí pak vznikla roku 1880 vydaná kniha: *Hlavní chrám svatého Víta v Praze*.⁶⁷⁴

Psal o stavebních památkách a výtvarném umění. Do něho však také sám aktivně zasahoval, když byl právě za jeho duchovní správy ve farnosti u Panny Marie Sněžné na Novém Městě osazen rozměrný mozaikový obraz Madony podle návrhu Viktora Foerstla na západním průčelí chrámu.

Vedle řady duchovních textů byl velmi aktivní na poli církevních dějin a sakrálního umění. Přispíval do řady periodik, byl jedním ze spolupracovníků nakladatele Jana Otty. Jako spoluautor se tak podílel na vzniku takových knižních monumentů, jakými jsou *Ottovy Čechy* či *Slovník naučný*. Zabýval se českými i pražskými dějinami, psal o Valdštejnovi a jako popularizátor vydal dokonce několik cestopisů. Podobně jako později jeho mladší kolega Eduard Šittler projevoval mimořádný zájem o jihoslovenské oblasti Předlitavska, především o katolické Slovinsko, kam se sám také vypravil. Zprávu o této své cestě pak podal roku 1888 v drobném příspěvku *Výlet čechů na Slovinsko: Vzpomínky a obrázky z utěšené cesty*. I tento text vypovídá mnohé o Ekertových všestranných zájmech a jeho buditelských snahách!

Jan Jakub Outrata ve svém pojednání o farářích kostela Panny Marie Sněžné Františka Ekerta velmi výstižně nazval „*životopisem pražských chrámů, kaplí, kapliček, votivních soch, obrazů, a posvátných míst a památek katolické víry, které*

⁶⁷⁴ František EKERT: *Hlavní chrám svatého Víta v Praze*. Praha 1880.

*s láskou procházel a popisoval“.*⁶⁷⁵ Stěží bychom našli výstižnější slova, jež by tohoto někdejšího nadšence, který v podstatě položil svým dílem základy k pozdější topografii Podlahově, mohla lépe charakterizovat.⁶⁷⁶

8.3 Jan Kapistrán Vyskočil

O mnoho let později, jako současník Josefa Cibulky působil v Praze generál provincie řádu františkánů, profesor církevních dějin a děkan Teologické fakulty Jan Kapistrán Vyskočil (1886–1956).⁶⁷⁷ Vyskočil, vlastním jménem Augustin Vyskočil, pocházel ze skromných poměrů. Narodil se roku 1886 ve vesnici Postoupky u Kroměříže. Po studiích v Kroměříži a Uherském Hradišti, pravděpodobně také z důvodů dostatečného materiálního zabezpečení pro studium a později také vlastní badatelskou práci, vstoupil roku 1903 do františkánského řádu. Noviciát strávil v Moravské Třebové, následujícího roku složil tzv. dočasný slib a poté studoval na různých místech, v Kamníku, slovinské Lublani a konečně teologii na české Teologické fakultě University Karlovy v Praze, kde absolvoval roku 1908.⁶⁷⁸ Následujícího roku byl vysvěcen na kněze. Začal působit jako řeholník v klášteře u Panny Marie Sněžné, s nímž byl pak propojen po celý život. Věnoval se civilnímu studiu, se zaměřením zejména na filosofii a české dějiny. Jeho učiteli zde byli především Václav Novotný a Kamil Krofta. Tato svá studia ukončil promocií na filozofické fakultě University Karlovy v roce

⁶⁷⁵ Jan Jakub OUTRATA: František Ekert.(www. Farnost Panny Marie Sněžné v Praze. Text datován rokem 2004.)

⁶⁷⁶ Antonín PODLAHA: Posvátná místa království českého. Řada I. Arcidieceze pražská. I.–V. Praha

⁶⁷⁷ Prof. PhDr. et ThDr. Jan Kapistrán Vyskočil (*27. 7. 1886 – †9. 2. 1956). Václav ČADA: Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁶⁷⁸ Václav ČADA: Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, s. 38–39.

1917 a nedlouho poté byl poprvé zvolen provinciálem české provincie řádu františkánů. V meziválečném období poznal Itálii, působil na universitě v Padově a ke studiu v zahraničí podněcoval také mnohé své řádové spolubratry. Od poloviny třicátých let usiloval opět z pozice řádového provinciála, jímž byl znovuzvolen roku 1935, o možnost trvalého působení na některé z československých universit. Po sondování v Olomouci a v Praze byl nakonec 13. srpna roku 1936 jmenován řádným profesorem církevních dějin na Universitě Jana Amose Komenského v Bratislavě. Podobně jako o řadu let dříve Josef Cibulka, začínal svou akademickou kariéru na Slovensku. Působil zde pak až do listopadu roku 1938, kdy byl dán k dispozici pro české země.⁶⁷⁹

Následně byl 22. února 1939 prezidentem republiky jmenován profesorem církevních dějin na Bohoslovecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zde setrval až do chvíle, kdy byla po uzavření českých vysokých škol a universit v listopadu 1939 okupační správou rozmetána také pražská Bohoslovecká fakulta. Podobně jako řada jeho kolegů byl tedy Jan Kapistrán Vyskočil počínaje 31. červencem dán na dovolenou. Tu pravděpodobně trávil ve zdech františkánského kláštera při kostele Panny Marie Sněžné a usilovnou prací na svých dvou stěžejních monografiích. Především pak na díle *Arnošt z Pardubic a jeho doba*. Po skončení druhé světové války, a odchodu okupačních sil patřil k těm kněžím, kteří se ještě v květnových dnech usilovně zasloužili o obnovení chodu pražské Bohoslovecké fakulty. V kritickém čase akademického roku 1949–1950 pak stanul v jejím čele jako děkan. V této své funkci setrval až do vyloučení fakulty ze svazku University Karlovy, k němuž došlo v květnu

⁶⁷⁹ Václav ČADA: Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, s. 58.

roku 1950.⁶⁸⁰

Po Únoru 1948 byl jako představitel katolické církve spolu s ostatními příslušníky řádových kongregací perzekuován, internován v klášteře v Želivi⁶⁸¹ a nedlouho po svém propuštění zemřel v roce 1956 jako zlomený člověk v ústraní jednoho pražského bytu.⁶⁸²

Jan Kapistrán Vyskočil vstoupil do povědomí odborné veřejnosti především prostřednictvím své obsáhlé monografie *Arnošt z Pardubic a jeho doba z roku 1947*.⁶⁸³ Kniha není jen shrnutím života prvního pražského arcibiskupa a předního dvořana a rádce císaře Karla IV., jak by se mohlo na první pohled zdát, ale jedná se o hlubokou studii shrnující v kostce vývoj církevních dějin a církevní správy Čech od christianizace země po dobu Arnoštovu, jeho aktivní zásahy do duchovního života i světské organizace státu. Za pozornost však stojí také Vyskočilova monografie věnovaná jeho domovskému chrámu Panny Marie Sněžné na Novém Městě, s názvem *Šest století kostela a kláštera u Panny Marie Sněžné*, která vyšla u příležitosti jubilea založení kláštera Karlem IV.⁶⁸⁴ Česká katolická obec jej pak vnímala především jako autora monografie o svaté Anežce,⁶⁸⁵ která byla vydána na počátku třicátých let.

⁶⁸⁰ Vojtěch NOVOTNÝ: *Katolická teologická fakulta 1939–1990 – Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha 2007; Václav ČADA: *Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, s. 67.

⁶⁸¹ *K internaci v Želivi*: Václav ČADA: *Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, s. 77.

⁶⁸² Václav ČADA: *Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, s. 8.

⁶⁸³ *Jan Kapistrán VYSKOČIL: Arnošt z Pardubic a jeho doba*. Praha 1947; ke vzniku publikace podrobně: Václav ČADA: *Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, s. 143, 150–153.

⁶⁸⁴ *Jan Kapistrán VYSKOČIL: Šest století kostela a kláštera u Panny Marie Sněžné*. Praha 1947.

⁶⁸⁵ *Jan Kapistrán VYSKOČIL: Blahoslavená Anežka česká. Kulturní obraz svěťce XIII. století*. Praha 1934.

Popularizace a monografické zpracování života Anežky Přemyslovny tak patřilo k tehdejšímu proudu usilujícímu o brzkou kanonizaci této české světice.⁶⁸⁶ Kromě období vrcholného středověku a jeho dějin se věnoval také církevní historii, především dějinám papežů a dějinám filosofie.⁶⁸⁷ Řada jeho děl však zůstala bohužel pouze v rukopisech.

Zvláštní místo ve Vyskočilově díle zauímají české dějiny, jejichž kompletní syntéza se v rukopisu rovněž zachovala ve františkánském archivu u Panny Marie Sněžné.⁶⁸⁸ Své dílo konstruoval stejně jako ostatní texty především na náboženském, katolickém základě. Zabýval se počátkem českého státu a národa, jenž klade do doby vlády knížete Mojmíra, protože to byl právě Mojmír, kdo se podle Vyskočila jako první v našich dějinách přiklonil ke křesťanství.

⁶⁸⁶ Václav ČADA: Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, s. 146.

⁶⁸⁷ Václav ČADA: Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, s. 158–161.

⁶⁸⁸ Václav ČADA: Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo. Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, s. 154–157.

9 Zakladatelské osobnosti oboru

„Ti lidé obětovali všechnen svůj volný čas, síly, majetek, zdraví a dokonce i život vědě, kterou milovali. A dnes nanejvýš některý z odborníků si vzpomene, že na podobné jméno narazil někde ve starých knihách a časopisech, do nichž se nahlíží už jen zřídka. Kdopak má dnes čas a chuť studovat sto let staré spisy! A přece autorům těch spisů vděčíme za víc, než si uvědomujeme. Nebýt jejich práce, jejich hledání a omylů, kde bychom dnes byli s vědeckým poznáním?“⁶⁸⁹

PhDr. Karel Sklenář, DrSc.

⁶⁸⁹ Slova z úvodu knihy PhDr. Karla Sklenáře, DrSc. *Archeologie a pohanský věk* věnovaná průkopníkům této vědní disciplíny na našem území dobře vystihují také dnešní pozici zakladatelů oboru křesťanská archeologie a oboru dějiny křesťanského umění. Srov. Karel SKLENÁŘ: *Archeologie a pohanský věk*. Praha 2000, s. 7.

9.1 Ferdinand Josef Lehner

* 6. června 1837 v Rokycanech

† 1. března 1914 v Praze na Vinohradech

Zakladatelskou osobností oboru dějiny křesťanského umění jako samostatné vědní disciplíny byl v Českém království P. Ferdinand Josef Lehner.⁶⁹⁰

Životní osudy Ferdinanda Lehnera jsou neodmyslitelně spojeny nejen s dějinami výtvarného umění, rozsáhlou soupisovou a redakční prací, ale především s duchovním životem dvojice významných pražských farností – nejprve karlínské a později vinohradské. Lehner patřil k nejvýraznějším pokračovatelům zakladatele výuky dějin umění na tehdejší Karlo-Ferdinandově universitě Jana Erazima Wocela.⁶⁹¹ Wocelovo vědecké usilování pak také ovlivnilo Lehnerovo životní směřování a především badatelské zaměření na památky

⁶⁹⁰ K osobnosti F. J. Lehnera: Karel CHYTIL: Ferdinand Lehner. Jeho působení a jeho historicko – umělecký ústav. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1924. Praha 1924; Karel CHYTIL: Ferdinand Josef Lehner. Jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav (samostatný otisk textu přednášky proslovené k desátému výročí smrti F. J. Lehnera), Praha 1925; Klement BENDA: Rozmach oboru v devadesátých letech. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1987, s. 209–211. Jiří KUTHAN: Profesor Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Praha 2007, s. 10; Jiří KUTHAN: Ústav dějin křesťanského umění. In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013. Praha 2013, s.15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepisectví. In: Miroslav Šmied / František Záruba (ed.): Ve službách českých knížat a králů. Sborník k počtě prof. PhDr. Jiřího Kuthana, DrSc., Dr. h. c. Praha 2013, s. 13–27; Kamil Boldan: Max Dvořák a „česká škola malířská XI. Věku“ In: Jan Chlábek / Zoë Opačic (eds.): Setkávání. Studie o středověkém umění věnované Kláře Benešovské. Praha 2015, s. 43–52.

⁶⁹¹ Karel SKLENÁŘ: Jan Erazim Vocel a počátky archeologické vědy v Čechách. In: Památky archeologické LXII, s. 315–321; Karel SKLENÁŘ: Jan Erazim Vocel. Praha 1981.

středověkého umění.⁶⁹²

F. J. Lehner se narodil 6. června roku 1837 v Rokycanech do skromných poměrů rodiny koželužského mistra. Poté co jeho matka zemřela při epidemii cholery, odešel do Prahy na gymnasium a následně pokračoval ve studiu na kněžském semináři na Starém Městě. Po vysvěcení na kněze roku 186, se stal nejprve kaplanem při kostele Narození Panny Marie v Michli a následně mu bylo svěřeno kaplanství v novém chrámu svatých Cyrila a Metoděje v Karlíně. Dokončování interiérů tohoto kostela se událo již za Lehnerovy aktivní služby. V počáteční fázi jeho činnosti mu ale byla hlavním oborem liturgická hudba a zpěv. Založil při karlínském kostele zpěváckou školu, a jejím prostřednictvím usiloval o reformu chrámového zpěvu. Za tím účelem také hodně cestoval, navštívil Řezno, Kolín nad Rýnem, Cáchy a tehdejší duchovní centrum moderního katolicismu v Beuronu.⁶⁹³ Zajímal se především o formy gregoriánského chorálu a se svými žáky pak také aktivně vystupoval při významných svátcích, k jakým patřilo například jubileum devíti set let od založení pražského biskupství v roce 1873.

Jedním z důsledků těchto oslav bylo vlastenecké probuzení českého duchovenstva, které si uvědomilo svou sílu i kulturní odpovědnost za poklady národního dědictví spravované církví. V důsledku toho vznikla následně Křesťanská akademie kladoucí si za úkol dohled nad objednávkami uměleckých děl k duchovním a liturgickým účelům. Postupem času se tato instituce stala hlavním poradním orgánem při posuzování zakázek katolické církve v Čechách. Programovou stavbou tohoto období se stává

⁶⁹² Přestože je dnes Jan Erazim Wocel vnímán v první řadě jako archeolog, v popředí jeho zájmu stálo středověké umění! Především sakrální architektura.

⁶⁹³ Emotivní záznam své cesty do švábského Beuronu vykonané roku 1875 podal Lehner o pět let později na stránkách *Methodu*. Srov. Ferdinand Josef LEHNER: Benediktinská kolonie umělců na Slovanech., In: *Method V*, Praha 1879, s. , (a dokončení) *Method VI*, Praha 1880, s. 3–6.

projekt dokončení pražské katedrály, ale vzniká také řada kostelů na nově budovaných pražských předměstích i na českém venkově. Pro tyto stavby byla hledána vhodná patrocina, formy architektury, mobiliáře a liturgického vybavení. Praha tak byla obohacena o skupinu výjimečných farních chrámů, zasvěcených českým zemským patronům, aby tak byla zdůrazněna národnostní příslušnost obyvatel nových předměstí. Katolická církev hledala nový způsob svého působení. Křesťanská akademie byla rozdělena na čtveřici odborů: 1) *odbor vědecký*; 2) *odbor hudební*; 3) *odbor výtvarných umění*; a 4) *odbor archeologický*. Celá idea instituce tedy byla postavena na snaze o uchování památek křesťanského umění, jejich sepisování, shromažďování, sbírání a prezentování veřejnosti. Měla tak být v jednom zahrnuta myšlenka muzea církevních památek, o jehož vzniku v Praze se již delší dobu uvažovalo, i jejich ochrana. Hlavní osobností tohoto podniku se stal vyšehradský kanovník Dr. Mikuláš Karlach.⁶⁹⁴ K jeho spolupracovníkům patřili kromě F. J. Lehnera také nejvýznamnější umělci tehdejší doby: Josef Mocker, Antonín Barvitijs, Josef Helich či Josef Šimek. O Lehnerově významu v organizaci svědčí to, že stanul v čele odboru hudebního, výtvarného a následně i archeologického.

V souladu s dobovým cítěním potřeby časopiseckého publikování nových poznatků a jejich šíření mezi další vrstvy obyvatelstva, byla v duchu katolické zbožnosti a osvěty zahájena vydavatelská činnost Akademie. Lehner začal roku 1874 vydávat časopis zaměřený na církevní hudbu s názvem *Caecilia*, jenž byl později změněn na *Cytil*. Počátkem roku následujícího se pak k němu přidružil také časopis zaměřený na památky křesťanského umění v Čechách s názvem *Method*. Lehner o něm říká: „*Method*

⁶⁹⁴ *Pohřeb zesnulého probošta dra Mik. Karlacha. Národní politika. 1911-11-10, roč. 29, čís. 311, s. 5.*

vychází dvanáctkrát do roka 20. dne každého měsíce a obsahuje články poučné z veškerých oborů umění výtvarného a křesťanské archeologie znázorněné četnými vyobrazeními.“⁶⁹⁵

Pod duchovní záštitou patronů karlínského chrámu, tak získala Křesťanská akademie dvojici časopisů vynikající úrovně, jejichž prostřednictvím mohla prezentovat výsledky svého úsilí. V obou názvech se pak vedle dvojitého patrocina karlínského kostela odrážela také dobová víra v to, že svatý Cyril byl horlivým pěstitelům chrámového zpěvu a svatý Metoděj se naopak věnoval malbě.⁶⁹⁶ Tíha redakce a vydávání obou těchto periodik padla plně na Lehnerova bedra. Ten byl v dalších desetiletích také jejich hlavním přispěvatelem. V prvním roce existence *Methodu* (1875) byl vedle výročních zpráv o činnosti Akademie autorem všech odborných příspěvků. Vedle *Památek archeologických*, vydávaných od roku 1854 jako jeden z nejstarších odborných časopisů našeho oboru na evropském kontinentě, se tak stal Lehnerův *Method* v Čechách druhým co do pořadí.⁶⁹⁷ Po Zapově a Wocelově smrti začala na stránkách *Památek archeologických* postupně převažovat prehistorie.⁶⁹⁸ Z hlediska umění křesťanského, a to především středověkého, se tak stal časopis *Method* do značné míry jejich nástupcem. Záhy byl nejvýznamnějším periodikem s danou tematikou v celém království. Jeho prostřednictvím vstoupil F. J. Lehner na pole českého dějepisu výtvarného umění. Ukázal nesmírnou šíři svých znalostí a zájmů. Rozptyl zaměření jeho článků se pohyboval od

⁶⁹⁵ Antonín BAUM / Ferdinand LEHNER: Otázky archeologické. Praha 1878, s. 3.

⁶⁹⁶ Karel CHYTIL: Ferdinand Lehner – jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav. Praha 1925, s. 5.

⁶⁹⁷ Jirí KUTHAN: Profesor Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX). Praha 2009, s. 10.

⁶⁹⁸ † Karel Vítěslav Zap 1. ledna 1871; † Jan Erazim Wocel 16. září 1871.

památek raně křesťanského umění, přes památky středověkého uměleckého řemesla a architektury až k italské renesanci.

Snad již během cesty do Porýní, či za jeho pobytu v Praze, mohl poznat svého kolegu, cášského kanovníka Franze Bocka.⁶⁹⁹ Bock byl výraznou postavou dějin křesťanského umění v Německu. Publikoval řadu prací věnovaných chrámovým pokladům a korunovačním klenotům.⁷⁰⁰ Usiloval o systematické zkoumání a zveřejňování středověkých památek. Tento jeho zájem, zaměřený především na textilie a umělecké řemeslo jej přivedl také do Čech – do Svatovítské katedrály a na hrad Karlštejn.⁷⁰¹ Odtud odvezl do Cách vzorky středověkých tkanin, jejichž v Čechách zůstávající části se nedochovaly. Fragменты Bockovy sbírky jsou tak pro nás v několika případech jedinými existujícími příklady.⁷⁰² Franz Bock byl autorem prvních publikací o pokladu dómu Panny Marie v Cáchach a jako první také publikoval články, kde popsal české korunovační klenoty a vybrané předměty ze svatovítského pokladu.⁷⁰³ Českou verzi pak Lehner otiskl na stránkách *Methodu*. Českým předplatitelům se tak dostaly do ruky nejnovější badatelské výstupy věnované

⁶⁹⁹ K osobnosti Franze Bocka: Wolfgang CORTJAENS: Kanonikus Franz Bock und die „Klenodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation“ (1864). In: Mario KRAMP (Hrsg.): Krönungen Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. II. Bd. Aachen 2000, s. 768–773.

⁷⁰⁰ Franz BOCK: Klenodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation. Wien 1864.

⁷⁰¹ Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 61–76, zvláště s. 72 + pozn. č. 28.

⁷⁰² Birgitt BORKOPP: Der Aachener Kanonikus Franz Bock (1823–1899) und seine Textilsammlungen. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunstgewerbe im 19. Jahrhundert, (disertační práce). Bonn 1991.

⁷⁰³ Franz BOCK: Die Kroninsignien Böhmens. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale II, Wien 1857, s. 231–236; Franz BOCK: Der Schatz von St. Veit zu Prag. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen denkmale XIV, Wien 1869, s. 9–34.

církevnímu uměleckému řemeslu středověku.⁷⁰⁴ Dosud není zcela jasná úloha, jakou sehrál Franz Bock v jednáních o dostavbě chrámu svatého Víta, ale na tomto místě je snad oprávněná domněnka, že to mohl být právě on, kdo se stal jakýmsi spojovacím článkem mezi Jednotou pro dostavbu chrámu, a později Křesťanskou akademií, a současně probíhající dostavbou chrámu svatého Petra v Kolíně nad Rýnem. Při svých cestách mezi Cáchami, Kolínem, Prahou a Vídní tak mohl zprostředkovávat nejnovější zprávy o postupu prací a pořizování vybavení. Otázka, jakou úlohu v těchto jednáních sehrály vedle osobnosti kanovníka Václava Michala Pešiny z Čechorodu také P. Ferdinand Lehner a P. Mikuláš Karlach zůstává nadále otevřená...⁷⁰⁵

Protože Lehner neměl historické ani historicko – umělecké vzdělání, rozhodl se dohnat svůj deficit samostudiem. Pro tyto účely začal budovat mimořádně hodnotnou a v Čechách zcela výjimečnou knihovnu.⁷⁰⁶ Tato knihovna se stala Lehnerovou největší láskou, jeho družkou v mnohdy nelehkém životě vyplněném usilovnou vlasteneckou prací. Jejím vybudování věnoval nemalé prostředky a zůstala také hlavním odkazem jeho umělecko-historického usilování.⁷⁰⁷ Na její počátky později vzpomínal slovy:

⁷⁰⁴ Ferdinand Josef LEHNER: Method roč. II. Praha 1876, s. 3–5, 21–26, 35–37, 44–47, 57–61, 69–70, 81–85, 113–117, 129–131; a Method roč III. Praha 1877, s. 6–7.

⁷⁰⁵ Již v padesátých letech byl Bockovým průvodcem v Praze svatovítský kanovník Václav Michal Pešina z Čechorodu, hlavní iniciátor dostavby chrámu. Srov. Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 72.

⁷⁰⁶ Tato knihovna je dnes uložena jako samostatná součást odborné knihovny Ústavu pro dějiny umění na FFUK v Praze a je prezenčně přístupná studentům a badatelům. Za pomoc při přípravě článku jsem zavázán knihovnici ústavu paní Mgr. Ivaně Gräffingerové, které tímto vyslovuji svůj velký dík.

⁷⁰⁷ K Lehnerově knihovně nejpodrobněji: Ferdinand Josef LEHNER: Má kaplanka. In: Method. Praha 1892, s. 93, 104, 116.

„Již v mládí za let studentských přilnul jsem ke knihám. Každý krejcar hodinami krušně vydělaný ukládal jsem na knihy. Ideálem mladistvých snů byla mi knihovna. Prvním kusem nábytku, který jsem si co novosvěcenec zhotoviti dal, byla skříň na knihy, která v brzku se naplnila. Když jsem dosazen byl na kaplanku karlínskou, skříň již nestačila. Bylo třeba pomýšleti na rozšíření. Jsa tenkrát postavy gotické, byl jsem ctitelem gotiky. Dal jsem si tudíž dělati skříň gotickou dle vlastního nákresu. Část řezbářskou zhotovil jsem si sám, zakoupiv si za tou příčinou řezbářské náčiní.“⁷⁰⁸

Byl předplatitelem řady soudobých odborných periodik, především německých a francouzských. Ty pak nechával vázat a vytvářel postupně ediční řady, jejichž badatelský význam je dnes nevýslovný. Ke krásným a nákladným vazbám jej inspirovala zřejmě knihovna architekta Antonína Barvitia. Stejně jako on si nechával knihy vázat v nádherných kožených a zlacených vazbách.⁷⁰⁹ Lehnerova knihovna je tak nesmírně vzácná i z hlediska bibliofilského.

„Knihy mé nejsou zasmušilé, nýbrž veselé, vázané vesměs v barvách světlých s červenými ořízkami. Hřbety většinou z bílých pergamenů a koží, různobarevnými štítky vyznačené, září zlatem, které jsem miláčkům svým neodepřel, nezůstaviv způsob vazby vkusu knihaře, nýbrž sám dopodrobna jsem vždy určil, jak kniha vázati se má. A tak knihy odevšad se vesele na mne usmívají, vábíce a zvouce mne k sobě. Kniha skvostně vázaná dobře ví, že si jí majitel váží a odměňuje se mu za lásku láskou.“⁷¹⁰

K okruhu jeho přátel v Praze patřily přední osobnosti

⁷⁰⁸ Ferdinand Josef LEHNER: Má kaplanka. In. Method. Praha 1892, s. 94.

⁷⁰⁹ Tato knihovna se po Barvitiově smrti stala součástí fondu Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.

⁷¹⁰ Ferdinand Josef LEHNER: Má kaplanka. In. Method. Praha 1892, s. 118.

kulturního a uměleckého života. Vedle Josefa Mockera to byl především malíř Josef Hellich. Snad jeho prostřednictvím se Lehner dostal k nazarénismu, který pak považoval za jediný umělecký směr vyhovující současným požadavkům křesťanského umění. Za vrchol snah o vytvoření moderního křesťanského umění vycházející z tradičních hodnot pak považoval beuronskou uměleckou školu.⁷¹¹ S odstupem let o své návštěvě napsal: „V Beuronu bylo vše z jedné litiny. Nerad a těžce jsem se loučil s tím klidným údolím. Kdyby práce tehdy již započatá k návratu nebyla nutná, s těžší bych byl odolal hlasu vnitřnímu.“⁷¹² V souvislosti s tímto chápáním uměleckého vývoje, považoval za ideál křesťanského umění památky raně křesťanské, byzantské a v Čechách pak románské a gotické. Renesanci a baroko považoval za pokračovatele ideových proudů předkřesťanských, a tím pádem pro duchovní zakázky za slohy zcela nevhodné. Výjimku spatřoval pouze u vrcholných představitelů renesančního umění Leonarda, Rafaela a Michalangela, jemuž dokonce věnoval v prvním ročníku svého časopisu rozsáhlý životopis.⁷¹³ Hlavním přínosem časopisu *Method* však bylo, že si zde Lehner mohl připravovat a postupně po částech publikovat soubor studií věnovaných památkám románského a gotického umění v Čechách. To pak vyeskalovalo v samém závěru jeho života ve vydání monumentálního, byť pouze v torzu

⁷¹¹ K činnosti beuronské umělecké školy v Čechách: Helena ČIŽINSKÁ: Opatství svatého Gabriela na Smíchově. In: *Staletá Praha XXIII*, Praha 1997, s. 59–122; Helena ČIŽINSKÁ: Beuronská umělecká škola v opatsví svatého Gabriela v Praze. *Die Beurerer Kunstschule in der Abtei Sankt Gabriel in Prag*. Praha 1999; Helena ČIŽINSKÁ: Beuronská výzdoba v Emauzích. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): *Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. Praha 2007, s. 152–190; Dušan FOLTÝN: Počátky Beuronské umělecké kolonie v Praze. *Emauzy a Sacre Coeur 1880–1884*. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): *Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. Praha 2007, s. 191–196.

⁷¹² Ferdinand Josef LEHNER: Benediktinská kolonie umělců na Slovanech. In: *Method VI*, Praha 1880, s. 6.

⁷¹³ Ferdinand Josef LEHNER: Michal Angelo. Životopisný nástin. In: *Method* roč. I. č. 9, Praha 1875.

uveřejněného díla *Dějiny umění národa českého*. Jak je z názvu patrné, reagoval tak na Palackého dílo o českých dějinách. Lehnerův pocit absence analogického zpracování českého dějepisu výtvarného umění, který by byl pandánem ke knize českého historika, dobře vystihují jeho slova uveřejněná roku 1878 v předmluvě publikace vydané ve spolupráci s architektem Antonínem Baumem *Otázky archeologické*.

„Od té chvíle, co národ se probudil, četné ruce pomáhají vzdělávati půdu dlouhým spánkem zanedbanou. Obětavou pílí věrných vlasti synů mnohý úhor v plodnou zemi proměnil se. Jedna pouze větev ladem leží skoro celá. Národ český má sice památek uměleckých, nemá však až dosud dějin uměleckých. Ba nemá ani stručný seznam památek umění křesťanského. Co jinde jest záležitostí veřejnou, u nás odkázáno bývá horlivosti soukromé. Bud' si.“⁷¹⁴

Za tímto účelem začal Lehner usilovně pracovat na přípravě a vydání svého monumentálního díla. Z důvodu absence soupisu památek použil jako prostředek k získání dostatku studijního materiálu jakýsi dotazník, který byl rozeslán všem členům Křesťanské akademie a venkovským farním úřadům.⁷¹⁵ Jednoduchým způsobem tak byla oslovena v podstatě celá zainteresovaná veřejnost. Odpovědi měly být odesílány na adresu Křesťanské akademie v Řetězové ulici v Praze, kde byly pak vyhodnocovány a zapisovány. Výsledky této činnosti byly následně postupně zveřejňovány na stránkách *Methodu*. Vznikal tak první soustavný pokus o soupis uměleckých a historických památek v království. Když s podobnou iniciativou později přišlo vedení vídeňské centrální komise, konstatoval Lehner na

714 Antonín BAUM / Ferdinand Josef LEHNER: *Otázky archeologické*. Praha 1878 (z předmluvy F. J. Lehnera).

715 Antonín BAUM / Ferdinand Josef LEHNER: *Otázky archeologické*. Praha 1878.

stránkách svého časopisu s jistým zadostiučiněním: „*Archeologický odbor křesťanské Akademie byl prvním nejen v zemích koruny Svatováclavské, nýbrž v říši vůbec, který iniciativy se uchopil.*“

Vzhledem k tomu, že přispěvateli tohoto projektu byli často lidé historicky neškolení, a i přes opakované apely zvláště na učitelstvo a venkovskou inteligenci ležela tíha celého podniku především na duchovenstvu, nejednalo se ještě o skutečný soupis. Takový, jaký vznikl později v době okolo přelomu století pod redakcí české akademie věd a umění císaře Františka Josefa I. Dotazník však Lehnerovi umožnil dobrou orientaci v památkovém fondu země. Řada odpovědí se nám dochovala v Lehnerově archivu. Jedná se o doslovné opisy nápisů na náhrobcích či zvonech atd. Pro snadnější práci byl dotazník doprovázen řadou vyobrazení, jejichž autorem byl malíř Josef Hellich. Počátky soupisové práce ve Vídni se však také na první pokus nevydařily. Projekt se u soupisu Korutan zastavil.⁷¹⁶ Není bez zajímavosti, že významnými přispěvateli a spolupracovníky Lehnerova soupisového projektu byli například August Sedláček s příspěvky topografickými a genealogickými či Zikmund Winter s popisy kostelů, měst a pamětihodností. Na výzvu reagovala i část středoškolských pedagogů. Hlavním problémem se brzy stala absence obrazového materiálu, který by doprovázel jinak často dobré popisy. Lehner proto opět apeloval na stránkách svého časopisu na učitelstvo. Vyzýval profesory kreslení na reálkách ke spolupráci a nakonec pochopil, že musí začít dokumentovat památky sám. Tak po deseti letech příprav, roku 1888, kdy měl již sestaven dobrý přehled všeho, co se mu podařilo pomocí excerpované literatury a odpovědí na jeho

716 Karel CHYTIL: Ferdinand Lehner – jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav. Praha 1925, s. 11.

dotazníkový projekt nashromáždit, konečně vyráží do terénu:

„Zmařenou nadějí v pomoc řádně organisovaných spolupracovníků k soupisu uměleckého inventáře připadl zase celý úkol mně samému. Jako za let vědecké přípravy bylo mi vzdělávati se odborně bez učitele, započal jsem nyní bádání na rozsáhlém poli českého výtvarnictví bez kresliče, bez inženýra a bez pomocníka. Vyzbrojen kružidlem, mírou, tužkou a náčrtní knížkou, odjíždíval jsem v prázdný den prvním vlakem na bližší nebo vzdálenější stanici, odkud rychlým krokem jsem putoval ku kostelíku, který byl cílem pouti toho dne. Co v létě jsem nashromáďil, v zimě jsem zpracoval.“⁷¹⁷

Když byla desetiletími usilovné práce připravena půda, mohl F. J. Lehner přistoupit k vydávání svých poznatků. Podle svých kreseb nechal zhotovit štočky, které pak byly použity k tisku jednotlivých článků publikovaných v *Methodu* a později v *Dějínách umění národa českého*. Jejich vydávání začalo roku 1903 prvním svazkem prvního dílu *Doba románská – Architektura I.*, pokračovalo roku 1905 druhým svazkem prvního dílu: *Doba románská – Architektura II.*, a bylo uzavřeno roku 1907 třetím svazkem prvního dílu: *Doba románská – Architektura, sochařství, malířství, umělecký průmysl*.

Vydání takového monumentálního díla však již nebylo v autorově moci, a ačkoliv k němu napjal veškeré své síly, zůstalo nakonec jen torzem omezujícím se na umění románského slohu v Čechách. Připravovaný druhý díl, který měl být věnován památkám umění gotického slohu, *Doba gotická* zůstal bohužel v přípravné fázi a s autorovou postupující nemocí se jej již

⁷¹⁷ Ferdinand Josef LEHNER: Dějiny umění národa českého. Doba románská. Architektura I., Praha 1903, z předmluvy.

nepodařilo předat do výroby. Dílo se ale částečně zachovalo v autorově pozůstalosti, kde byly nalezeny některé archy a dva přípravné výtisky, které zůstaly v korekturách. Zbytek nákladu byl po jeho smrti bohužel zničen jako makulatura. Zachované fragmenty dokládají, že Lehner se zaměřil na památky tak zvaného přechodného slohu do sklonku třináctého století, který byl rozdělen na dvě části. Dokončena byla doba vlády Přemysla Otakara I. a Václava I. a také doba Přemysla Otakara II. a Václava II. Do tisku se tak dostaly více než dvě třetiny textu, neboť autor počítal s jeho dovedením jen do závěru středověku.

Na počátku devadesátých let devatenáctého století byla iniciativa k pořizování soupisu památek historických a uměleckých v Království českém převzata Akademií věd, krátce předtím založenou z podnětu Josefa Hlávky. Při ní byla již roku 1893 zřízena Archeologická komise, jejímž členem byl od samého začátku také F. J. Lehner. Ten byl následně zvolen místopředsedou jejího druhého odboru a později dokonce místopředsedou celé komise, jež začala již roku 1897 vydávat první soupisové svazky. Ve stejném roce 1893 byl Lehner povolán na nanejvýš prestižní pozici v duchovní hierarchii Prahy, když nastoupil místo faráře v nově vzniknuvší farnosti při kostele svaté Ludmily na Královských Vinohradech. Přestože zde nebyl farářem prvním, na budování zdejšího kostela se podílel již v době činnosti ve výboru Křesťanské akademie. Jeho autorem byl Lehnerův přítel architekt Josef Mocker.

Dynamicky se rozvíjející Vinohrady byly na čas, ještě před spojením s Prahou, jedním z největších měst v království. V Lehnerově nekrologu však bylo dobře poznamenáno, že této funkce se mu dostalo nejen za zásluhy o věci církve svaté, ale byl v tom také kus vypočítavosti městské rady, která si byla nanejvýš

dobře vědoma, že ještě zcela nedokončený kostel je třeba vybavit a zařídit vnitřním inventářem a mobiliářem, pro což se v uměleckých a organizačních záležitostech zběhlý Lehner velmi dobře hodil. Stejný proces navíc už jednou prožil jako kaplan při kostele svatých Cyrila a Metoděje v Karlíně.

Roku 1893 vznikla také iniciativa na záchranu někdejšího Anežského kláštera. Smutný stav areálu, který od dob josefínských reforem ležel z části v rozvalinách, byl impulzem k ustanovení Jednoty pro obnovu kláštera blahoslavené Anežky. Lehner byl zakládajícím členem Jednoty a záhy byl zvolen také jejím tajemníkem. Úsilí o vykoupení a obnovu objektů pak věnoval nemálo své energie. Oživil starší romantickou myšlenku na využití areálu pro výstavní a muzejní účely, kterou navíc rozvinul ve snahu, aby zde našel místo také historicko-umělecký ústav, kterému by mohl odkázat svou rozsáhlou knihovnu a umělecké sbírky. Dobrým argumentem pro umístění sbírek mu byly některé analogie z evropských zemí, jako například Musée Cluny v Paříži či Germanisches Nationalmuseum v Norimberku, již v té době existující. Ve spolupráci s architektem Antonínem Cechnerem byly vypracovány plány a studie na záchranu a obnovu areálu. Ty byly následně vydány tiskem jako samostatná publikace Jednoty s krátkým Lehnerovým úvodem pojednávajícím o významu a stručné historii budovy.⁷¹⁸ Tato malá, ale půvabná knížečka svědčí o jejich citu pro pražské památky a snaze o jejich záchranu.

Ještě než přistoupil F. J. Lehner k vydávání svého monumentálního díla *Dějiny umění národa českého*, podařilo se mu připravit do tisku první svazek zamýšleného souboru třídílné

718 Ferdinand Josef LEHNER: Klášter bl. Anežky Přemyslovny a obnova jeho. Jednota pro obnovu kláštera bl. Anežky. Praha 1896.

publikace *Česká škola malířská XI. věku (Korunovační evangelistář krále Vratislava, řečený codex Vyšehradský)*, pojednávající o skupině rukopisů, kterou rekonstruoval na základě svých bádání. Bylo výstižně řečeno historikem umění Karlem Chytil, že i kdyby Lehner neudělal ve svém životě nic jiného, než vydání prvního svazku tohoto monumentu, již to by mu zaručilo čestné místo v české kunsthistorické obci.⁷¹⁹ Tento první svazek pojednávající o tzv. Kodexu Vyšehradském byl vydán roku 1902. Lehner se nechal okouzlit krásou rukopisu a přistoupil k tomuto mimořádně technicky i finančně náročnému podniku vlastním nákladem. Na svou dobu výjimečná publikace s řadou barevných vyobrazení se neobešla bez finanční pomoci, kterou díky svému postavení a společenským kontaktům Lehner získal z několika zdrojů. Přispěla Akademie, město Praha, obec Karlínská i Vinohradská. Lehner opravil starší Wocelovo mínění, že se jedná o kodex z doby knížete knížete Oldřicha, a na základě jeho textu rukopis určil až jako práci pozdější, kterou kladl do doby vlády prvního českého krále Vratislava I.⁷²⁰ Toto Lehnerovo stanovisko je dodnes přijímáno, stejně jako jím do souvislosti s tímto rukopisem zmiňované dva další z polských sbírek, které měly být zveřejněny v následujících dílech publikace.⁷²¹ Materiály k nim nashromážděné, které Lehner pořídil během své cesty do Polska, kdy navštívil Krakov a oba rukopisy prozkoumal, později využil při přípravě třetího svazku prvního dílu svého díla o románském umění z roku 1907.⁷²²

719 Karel CHYTIL: Ferdinand Lehner – jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav. Praha 1925.

720 Ferdinand Josef LEHNER: *Česká škola malířská XI. Věku. Díl I. (Korunovační evangelistář krále Vratislava, řečený codex Vyšehradský)*, Praha 1902; Kamil Boldan: Max Dvořák a „česká škola malířská XI. Věku“ In: Jan Chlábek / Zoë Opačić (eds.): *Setkávání. Studie o středověkém umění věnované Kláře Benešové*. Praha 2015, s. 43–52..

721 Anežka MERHAUTOVÁ / Pavel SPUNAR: *Kodex Vyšehradský: korunovační evangelistář prvního českého krále*. Praha 2006.

722 Ferdinand Josef LEHNER: *Dějiny umění národa českého. Díl I. Doba románská. Sv. III. Architektura, sochařství, malířství, umělecký průmysl*. Praha 1907, s. 318–423, (Codex

Přestože jsou dnes všechny tři rukopisy považovány za bavorskou práci, nemění to mnoho na Lehnerově zralém úsudku, který v mnohém popírá rozšířené mínění o jeho diletantství.

Ano, Ferdinand Josef Lehner byl autodidaktem, mužem, který se řídil jen svými ideály a svým vlasteneckým citem. I přes mnoho omylů a nepřesností, které jeho dílo provázejí, podařilo se mu položit základy nové vědní disciplíny, položit základy pro budoucí soupisovou práci, ediční a publikační činnost. Nebylo jeho vinou, že toto monumentální dílo se dostalo do tisku až na samém sklonku jeho života, kdy již umělecko-historické směřování v okolních zemích, a dílem i v Rakousku a Českém království, bylo mnohem dále a na nepoměrně vyšší úrovni. Ani to, že zůstalo pouhým torzem, neboť Lehnerův zdravotní stav se zhoršoval a síly mu rychle ubývaly. Podařilo se mu ale vlastní pílí, úsilím, a prací vytvořit základy budoucí samostatné studijní a badatelské instituce, jakou ústav nesoucí jeho jméno v období mezi světovými válkami bezesporu byl. Nedílnou součástí této instituce byla zcela mimořádná knihovna.

Lehnerova knihovna, jejíž součástí byla také nesmírně rozsáhlá sbírka reprodukcí a fotografií, patří dodnes k nejvýznamnějším odborným knihovním souborům na území naší země. Protože si její zakladatel byl dobře vědom, že jeho dílo nemá pokračovatele, pokusil se v závěru svého života darem předat celý soubor hlavnímu městu Praze, která pro ni měla vybudovat odpovídající zázemí. Tak by mohla jako institut pokračovat dál. Praha se ale úkolu neujala, protože byl považován za příliš nákladný a organizačně složitý. Lehner tedy využil svých vazeb na vinohradskou obecní radu a nabídl roku

Vyšehradský s. 318–372, Evangeliář Krakovský s. 372–393, Evangeliář Hnězdenský s. 394–423).

1912 v závěti knihovnu i sbírky Královským Vinohradům, které se zavázaly vybudovat odpovídající umělecko-historický ústav. Ani tak jim však osud nepřál, z původního záměru na jeho umístění v budově Národního domu nakonec sešlo, a protože krátce po Lehnerově smrti vypukla první světová válka a místnosti fary se musely vyklidit, putovalo vše do skladiště. Nakonec byla po složitých jednáních na žádost Ministerstva školství a národní osvěty a s podporou Dr. Zdeňka Wirtha celá sbírka, fototéka i knihovna zapůjčena umělecko-historickému semináři pod vedením Karla Chytila. Počínaje 1. červencem roku 1920 byla Lehnerova knihovna zapůjčena vinohradskou obcí české Karlově universitě, kde byla pod názvem *Český historicko-umělecký ústav Msgr. Ferdinanda Lehnera z Královských Vinohrad* přivtělena ke stávajícímu Ústavu dějin umění na Filosofické fakultě. Po hledání vhodného místa k jejímu uložení se knihovna nakonec dostala přes Klementinum do nově postavené budovy této fakulty v Břehové ulici na Starém Městě. Tam byla v prvním patře znovu sestavena a rekonstruována prostora někdejší Lehnerovy kaplanky v podobě, jak existovala kdysi v Karlíně. Po stěhování Ústavu pro dějiny umění v roce 1982 byla knihovna umístěna jako samostatná součást odborné knihovny ústavu v Celetné ulici čp. 20 ve čtvrtém patře, kde však již nebylo možno instalovat Lehnerův interiér jako celek. Přesto se ale podařilo zachránit některé kusy novogotického dubového nábytku, osobně Lehnerem vyřezávaného, který dodnes tvoří součást mobiliáře pracovny ředitele ústavu. Studenti i pedagogové si tak mohou každý den připomenout odkaz jednoho ze zakladatelů a průkopníků našeho oboru v Čechách, který obětoval celý svůj život, veškeré síly a prostředky k usilovné vlastenecké práci, a nemalou měrou tak přispěl i k našemu dnešnímu stavu poznání.

Na obhajobu Lehnerova životního úsilí a vykonaného díla lze snad uvést výstižná slova, jimiž se k nastupujícím generacím obracel jeho podstatně starší kolega rytíř Kalina z Jäthensteinu, jenž stál v Čechách u zrodu oboru archeologie. Ostatně byla to právě archeologie, která stála po určitou dobu, spolu s historií a estetikou, po boku historie umění:

„Možná, že moji následovníci v tomto bádání odmítnou leckterou moji domněnku jako mylnou. Neměli by však přitom zapomínat, že jsem mohl budovat své závěry pouze na tom materiálu, který jsem měl k dispozici, nikoliv na jejich dokonalejších poznatcích, a že právě bloudění pomáhá často k tomu, abychom v neznámé krajině našli správnou cestu.“⁷²³

Rytíř Kalina z
Jäthensteinu

⁷²³ Citováno podle: Karel SKLENÁŘ: Archeologie a pohanský věk. Praha 2000, s. 9.

Výběrová bibliografie F. J. Lehnera se zaměřením na Dějiny křesťanského umění:

- Od roku 1873 vydavatelem a hlavním redaktorem časopisu *Cyril* zaměřeného na chrámovou hudbu
- Od roku 1875 vydavatelem a hlavním redaktorem časopisu *Method* zaměřeného na dějiny křesťanského umění
- A. Baum / F. J. Lehner: *Otázky archeologické*, Křesťanská akademie, Praha 1878
- F. J. Lehner: *Klášter bl. Anežky Přemyslovny a obnova jeho*, Jednota pro obnovu kláštera Bl. Anežky, Praha 1896
- F. J. Lehner: *Česká škola malířská XI. věku – díl I. (Korunovační evangelistář krále Vratislava, řečený codex Vyšehradský)*, vlastním nákladem, Praha 1902
- F. J. Lehner, F. Muška: *Opatský chrám Panny Marie v Třebíči a jeho dějiny*, J. F. Kubeš, Třebíč 1903
- F. J. Lehner: *Dějiny umění národa českého – díl I. (Doba románská)*, svazek I (Architektura I), Česká grafická společnost Unie, Praha 1903
- F. J. Lehner: *Dějiny umění národa českého – díl I. (Doba románská)*, svazek II (Architektura II), Česká grafická společnost Unie, Praha 1905
- F. J. Lehner: *Dějiny umění národa českého – díl I. (Doba románská)*, svazek III (Architektura, sochařství, malířství, umělecký průmysl), Česká grafická akciová společnost Unie, Praha 1907
- F. J. Lehner: *Dějiny umění národa českého – díl II. (doba gotická)*, svazek I. (Architektura) – rukopis připravený k tisku po korekturách – Archiv UK v Praze

9.2 Antonín Podlaha

* 22. ledna 1865 Praha

† 14. února 1932 Praha

Pražský světící biskup Dr. Antonín Podlaha patří bezesporu k nejvýznamnějším osobnostem duchovní a kulturní obce českého národa. Svou usilovnou vlasteneckou prací přispěl olbřímí měrou k poznání historie a památek naší země.⁷²⁴ Pražský arcibiskup Lev kardinál Skrbenský z Hříště charakterizoval Podlahův život a dílo slovy:

⁷²⁴ Základním pramenem k osobnosti A. Podlahy je jeho pozůstalost chovaná v archivu Národního muzea: Marie RYANTOVÁ: Inventář ANM č. 149, Praha 1993, 31 kart., 1610 inv. č., s. 15 + 65s.; dále: Josef Vítězslav ŠIMÁK: Za biskupem Ant. Podlahou. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX, Praha 1932, s. 1–8; Antonín ŠORM: Za biskupem Antonínem Podlahou (zvláštní otisk smutečních řečí pronesených na smuteční schůzi ve velké aule FFUK v Praze). Praha 1932; Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1933, s. 80–82; Josef CIBULKA: Za biskupem Ant. Podlahou. In: Umění V, Praha 1932, s. 375–376; Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1932. Praha 1933, s. 80–82; Jan LEBEDA: Z řečí biskupa dra Antonína Podlahy. Praha 1932; Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANT. PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935; Jan LEBEDA: Sváteční člověk. Život biskupa Antonína Podlahy. Praha 1965; Klement BENDA: Rozmach oboru v devadesátých letech. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 211; Jan LEBEDA: Antonín Podlaha. In: Jaroslav KADLEC (ed.): Bohemia sancta. Praha 1989, s. 286–293; Martin VAŇÁČ: Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. In: Sborník Katolické teologické fakulty sv. III. Praha 2000, s. 138; Jiří KUTHAN: Prof. Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově univerzitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX). Praha 2009, s. 20; Zdeněk KUCHYŇKA: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš. In: Časopis společnosti přátel starožitností 4/2010, Praha 2010, s. 193–206; Jiří KUTHAN: Ústav dějin křesťanského umění. In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013. Praha 2013, s.15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepisectví. In: Miroslav Šmied / František Záruba (ed.): Ve službách českých knížat a králů. Sborník k počtě prof. PhDr. Jiřího Kuthana, DrSc., Dr. h. c. Praha 2013, s. 13–27.

„Zvěčnělý šlechetný biskup Antonín Podlaha spojil hlubokou učenost se živou vírou a něžnou zbožností i lásku k národu s věrností k Církvi Kristově. Kéž zůstane nám všem, hlavně české inteligenci – vzorem!“⁷²⁵

Antonín Podlaha se narodil roku 1865 v zámožné pražské rodině a s Prahou byla spojena jeho celá životní dráha. Zde také v metropolitním chrámu svatého Víta, o jehož dostavbu se tolik zasloužil, našel o 67 let později místo svého posledního odpočinku. Jeho život byl vyplněn usilovnou prací na poli teologie, historie, církevních dějin a dějin křesťanského umění. Právě tento obor se stal vedle činnosti duchovní jeho hlavním posláním! Podařilo se mu tak vykonat nesmírně mnoho a jeho bibliografie čítá stovky položek.⁷²⁶

Antonín Podlaha dělil své síly mezi dva vědní obory – teologii a dějiny umění. Oběma centřům svého zájmu byl v podstatě předurčen už svým studiem. Po složení maturitní zkoušky roku 1883 začal studovat práva. Za rok je opustil, a odešel na Teologickou fakultu. Po svém vysvěcení na kněze roku 1888 byl jmenován nejprve kaplanem v Rokycanech, odkud se pak po dvou letech dostal přes Kojetice do Prahy. Nastoupil na Staré Město do kostela svatého Haštala. Záhy byl roku 1891 povolán zpět na pražskou Teologickou fakultu, kde nejprve vykonával funkci adjunkta a poté jako suplent zastupoval nemocného profesora biblistiky. Tím bylo zahájeno jeho třináctileté pedagogické působení, jež ukončil až roku 1904 po svém jmenování kanovníkem svatovítské kapituly. Od akademického roku 1893/1894 se stal členem universitního

⁷²⁵ Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANT. PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935, předmluva (nepag).

⁷²⁶ Kompletní bibliografii biskupa Antonína Podlahy sestavil Jindřich Šámal u příležitosti jeho úmrtí v roce 1932. Jindřich ŠÁMAL: Bibliografie Dr. A. Podlahy. In: Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. Praha 1933, s. 39–84.

pedagogického sboru.⁷²⁷ V listopadu tohoto roku dosáhl doktorské promoce a následně zahájil dráhu středoškolského učitele. Postupně působil na novoměstském českém gymnasiu, na Strakově akademii a na malostranské reálce.

V tomto období Podlahova plodného života stojí za zmínku především jeho pedagogické působení na nově otevřené Strakově akademii.⁷²⁸ Její budova byla postavena v letech 1893–1896 podle projektu architekta Václava Roštlapila, na pozemku někdejší Jezuitské zahrady náležející k areálu Klementina.⁷²⁹ Byla určena pro výchovu mladých chlapců ze zchudlých šlechtických rodin a patřila k nejprestižnějším a zároveň nejmodernějším vzdělávacím ústavům v království.⁷³⁰ Byla vybavena výjimečnou knihovnou se sedmdesáti tisíci svazky, kaplí, zimní a letní tělocvičnou, menzou, plaveckým bazénem, tanečním a šermířským sálem a jako první objekt v Praze také ústředním topením.⁷³¹ Bohatá nadace Jana Jiřího hraběte Straky z Nedabalic poskytovala svým svěřencům poměrně vysoké stipendium. Podlahovo zařazení mezi členy zdejšího sboru bylo pro mladého katechetu velkým vyznamenáním. V té době byl výborným sportovcem, plavcem, jezdil na koni a tři léta na půdě této instituce plně věnoval svým svěřencům.⁷³² O jeho téměř otcovské lásce ke studentům máme dochovánu řadu soudobých svědectví. Mladý kněz jim byl nejen učitelem, ale také dobrým rádcem a často dokonce osobním přítelem!⁷³³ Při přípravě sedlčanského soupisového svazku navštívil Podlaha mimo jiné

⁷²⁷ Karel CHYTL: Antonín Podlaha. Praha 1933, s. 4.

⁷²⁸ Nová budova nadace pod Letnou byla otevřena dne 18. listopadu 1896.

⁷²⁹ Josef HRUBEŠ / Eva HRUBEŠOVÁ: Pražské domy vyprávějí I., Praha 1995, s. 12–14.

⁷³⁰ Antonín PODLAHA: Kaple svatého Václava ve Strakovské akademii v Praze. In: Method XXIII., s. 34, 80, 104.

⁷³¹ Alena WAGNEROVÁ: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy. Praha 2010, s. 40.

⁷³² Jan LEBEDA: Antonín Podlaha. In: Jaroslav KADLEC (ed.) Bohemia sancta. Praha 1989, s. 290.

⁷³³ Jan LEBEDA: Sváteční člověk. Život biskupa Antonína Podlahy. Praha 1965.

zámek rodiny Nádherných ve Vrchotových Janovicích. S baronkou vdovou Amálií Nádhernou z Borutína zde pravděpodobně dojednal odchod jejích synů na pražskou Strakovu akademii. Tam se také oba záhy odebrali ke gymnaziálním studiím.⁷³⁴ Mladým baronům Janovi a Charliemu, bratrům Sidonie Nádherné, potom věnoval příkladnou péči. V Podlahově pozůstalosti se zachovala obálka s uschovanou Janovou korespondencí.⁷³⁵ Svým pedagogickým působením na universitě i akademii se Podlaha zařadil do skupiny vlastenecky smýšlejících mladých duchovních intelektuálů a z jeho učitelské praxe také brzy vzešla potřeba literární činnosti.

Uvedl se již roku 1891 vydáním základní práce někdejšího faráře od kostela Panny Marie Matky Boží před Týnem na Starém Městě pražském Floriana Hammerschmidta *Historia Pragensis*.⁷³⁶ Drobné příspěvky ale publikoval Podlaha již předtím v revue *Vlast'* vycházející od roku 1890. Když bylo zahájeno vydávání *Časopisu katolického duchovenstva* roku 1895, stal se jeho pravidelným příspěvatelem. Začal se zde již profilovat jako znalec oboru křesťanská archeologie. Věnoval se především archeologii středověké. Přestože se v pozdější době od tohoto časového období dokázal několikrát vzdálit, zůstal mu již středověk po zbytek života středem zájmu. Bezprostředně tak navázal na Ferdinanda Josefa Lehnera, jenž byl pokračovatelem Wocelovým a na tomto poli neúnavně pracoval a publikoval na stránkách svého časopisu *Method*.⁷³⁷ Jeho příspěvatelem se také

734 Alena WAGNEROVÁ: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy. Praha 2010, s. 40.

735 Alena WAGNEROVÁ: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy. Praha 2010, s. 40.

736 Antonín PODLAHA: Hammerschmidova Historia Pragensis. In: Věstník královské české společnosti nauk. Praha 1891, s. 105–256.

737 Ten vycházel jeho vlastním nákladem od roku 1875. Srov: Taťána PETRASOVÁ: Časopis Method (1875–1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In: Aleš FILIP / Roman MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, s. 257–273; Jiří KUTHAN: Ústav dějin křesťanského umění. In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty

Antonín Podlaha spolu se svým přítelem Vyšehradským kanovníkem Eduardem Šittlerem stal. Již Lehner poznal nutnost výuky základů křesťanské archeologie, jak byl tehdy obor dějiny křesťanského umění obecně nazýván, a posléze dostal pověření ji vyučovat v arcibiskupském semináři. Po téměř dvacetiletém působení jej vystřídal Antonín Podlaha. Ve stejné době se ukázala také nutnost soupisové práce a ochrany památkového bohatství země, z velké části spravovaného římskokatolickou církví. Právě soupisová činnost se měla stát hlavní náplní života Antonína Podlahy, jehož generace byla postavena před úkol tuto myšlenku v Českém království dovést do konce.

Ještě předtím, než mohlo dojít k položení základů soupisového díla, upozornil na sebe Antonín Podlaha poprvé českou veřejnost při pořádání Národopisné výstavy v Praze roku 1895.⁷³⁸ Tehdy byl hlavním iniciátorem sestavení oddělení církevních památek, které bylo navzdory všeobecnému očekávání mimořádně rozsáhlé.⁷³⁹ Vystavené exponáty doplnil také doprovodným popisem v katalogu.⁷⁴⁰ Výjimečný ohlas, jaký měla Národopisná výstava nejen v Praze, ale i v celém království, tak Podlahovi zajistil pozici uznávaného odborníka na památky sakrálního umění a soupis vystavených děl v katalogu pak byl v podstatě prvním jeho soupisem, jenž se stal předzvěstí všech ostatních soupisových prací, které následně sám, či se svými

Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013. Praha 2013, s.15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepisectví. In: Miroslav Šmied / František Záruba (ed.): Ve službách českých knížat a králů. Sborník k počtům prof. PhDr. Jiřího Kuthana, DrSc., Dr. h. c. Praha 2013, s. 13–27.

⁷³⁸ Stanislav BROUČEK / Jan PARGAČ / Ludmila SOCHOROVÁ / Irena ŠTĚPÁNKOVÁ: Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895. Praha 1996.

⁷³⁹ KAREL Chytil: Antonín Podlaha. Praha 1932, s. 7; Jan PARGAČ: Výstavka církevně náboženská. In: Stanislav BROUČEK / Jan PARGAČ / Ludmila SOCHOROVÁ / Irena ŠTĚPÁNKOVÁ: Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895. Praha 1996, s. 123–126.

⁷⁴⁰ Národopisná výstava československá v Praze 1895. Praha 1895.

spolupracovníky vykonal.⁷⁴¹

V době pořádání Národopisné výstavy byly již přípravy k pořízení soupisu historických a uměleckých památek v Království českém v plném proudu. Po pokusu Křesťanské akademie s Lehnerovým a Baumovým dotazníkovým projektem rozesílaným pod názvem *Otázky archeologické* převzala iniciativu Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, krátce předtím založená z podnětu Josefa Hlávky. Při ní byla roku 1893 zřízena Archeologická komise, jejímž členem byl od samého začátku také F. J. Lehner. Ten byl následně zvolen místopředsedou jejího druhého odboru, a později dokonce místopředsedou celé komise, v níž zasedali také Antonín Podlaha s Eduardem Šittlerem. Podlaha byl v následujících osmnácti letech také jejím hlavním referentem.⁷⁴²

Roku 1897 začala komise vydávat soupisové svazky. První díl věnovaný Sedlčanskému okresu vyšel v následujícím roce, a sestavili jej společně právě oba jmenovaní. V proslovu k zahájení jeho vydávání zazněla mimo jiné tato slova: *„Království Českému pro polohu a přirozené bohatství jeho připadla v dějinách střední Evropy od pravěku vynikající úloha po stránce nejen politické ale i kulturní. Již od časů prvního osídlení nalézáme v Čechách stopy zámožnosti a vkusu, stopy cizích vlivů, které přes přirozené ohraničení země přece tam vnikaly a pak přechasto samostatně se vytvářely. Nebylo motivu v politickém, duševním a uměleckém životě střední Evropy, který by nenalezl v Čechách ozvěny neb i samostatného rozvoje...“*

Později text pokračuje vyzdvížením významu archeologické komise České akademie a úkolu, který je před ní nyní postaven:

⁷⁴¹ Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. Praha 1933, s. 7–8.

⁷⁴² Jan LEBEDA: Antonín Podlaha. In: Jaroslav KADLEC (ed.) *Bohemia sancta*. Praha 1989, s. 292.

„Tím založena organizace aktivní s určitým účelem, probádati království České v příčině památek umění výtvarného, stanoviti, které památky stavitelské, sochařské, malířské, zlatnické, konvářské aj. dotud se zachovaly, určití – pokud možno – jich vznik a původ, odhadnouti uměleckou a historickou jich cenu a konečně označiti ony památky, na jejichž zachování obzvláště záleží.“⁷⁴³

Oba autoři se již předtím uvedli textem o církevním oddělení, v katalogu národopisné výstavy v roce 1895 a vydáním Svatojánského alba v roce 1896.⁷⁴⁴ Sedlčanský byl v témže roce následován dalším svazkem věnovaným okresu Milevskému.⁷⁴⁵ Oba se v letech 1899 a 1901 dočkaly také vydání ve druhém zemském jazyce. Následovány byly řadou dalších, na nichž Podlaha pracoval buďto sám, nebo v kooperaci s některým ze svých spolupracovníků. V neuvěřitelném pracovním tempu tak byla vytvářena soupisová řada doplněná na svou dobu výjimečnou a velice výpravnou fotografickou, plánovou a nákresovou dokumentací. Roku 1899, se dočkal vydání okres Mělnický, a to v české i německé verzi. V následujícím roce 1900 okres Rokycanský s německou verzí z roku 1901. Dále Příbramský roku 1901 s německým překladem z roku 1902. Na dalším soupisovém svazku, jenž vyšel rovněž v roce 1901, věnovaném okresu Karlínskému se podílel také Podlahův dlouholetý spolupracovník Eduard Šittler.⁷⁴⁶ Následně Podlaha sestavil ještě tři svazky *Soupisu* věnované českému venkovu. Roku 1907 okres Český Brod, který následoval o dva roky

⁷⁴³ Karel CHYTL / Antonín PODLAHA / Karel VRBA: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany. III. Korunovační klenoty království českého. Praha 1912, zadní strana obálky (nepag.).

⁷⁴⁴ Zdeněk KUCHYŇKA: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš. In: Časopis společnosti přátel starožitností 4/2010, Praha 2010, s. 194.

⁷⁴⁵ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Soupis památek historických a uměleckých království českého. Politický okres Sedlčanský. Praha 1898.

⁷⁴⁶ Německá verze následovala v roce 1903.

později německý překlad, dále okres Vinohradský z roku 1908 a nakonec v roce 1911 okres Benešovský.

Podlaha se za památkami nechával spolu s fotografem nejprve vozit, po čase však pochopil, že je třeba pro zrychlení a zjednodušení práce tak říkajíc „jít s dobou“, a koupil si vlastní automobil. Byl tak druhým, či třetím knězem v království, který si udělal řidičské oprávnění. Jeho vůz je dodnes dochován ve sbírkách Národního technického muzea v Praze.

Soupis památek se stal na dlouhá desetiletí základním materiálem pro veškerou další umělecko-historickou práci a v mnohém je badatelům, studentům a místním nadšencům nepostradatelnou pomůckou dodnes. Nakonec se podařilo dokončit celkem 51 svazků. Z toho byl Antonín Podlaha autorem či spoluautorem čtrnácti knih!⁷⁴⁷

Z mimořádně objemné práce na pořizování *Soupisu památek historických a uměleckých v Království českém* vytěžil Antonín Podlaha i podklady pro publikování vlastní soupisové řady, jejímž cílem bylo představení památek církevního umění v Čechách. Podařilo se mu tak představit veřejnosti z části i materiál, který se z mnoha důvodů do klasické soupisové řady již nevešel. Podlahova iniciativa samostatného edičního projektu pak umožnila podstatně prohloubit historické ukotvení jednotlivých staveb a jejich vybavení. Tento soupis sakrálních staveb a památek vyšel pod názvem: *Posvátná místa Království českého s upřesňujícím podtitulem Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v Království českém*. Vydávání první řady, věnované Arcidiecesi pražské započalo roku 1907 jejím prvním

747 Jindřich ŠÁMAL: Bibliografie Dr. A. Podlahy. In: Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. Praha 1933, s. 39–84.

svazkem, který byl věnován popisu vikariátů: Českobrodského, Černokosteleckého, Mnichovického a Proseckého.⁷⁴⁸ Tedy území ležícího východně od Prahy, z velké části zpracovaného v příslušném dílu *Soupisu památek politického okresu Českobrodského*.⁷⁴⁹ Vydávání dalších svazků pak následovalo v rychlém sledu za sebou, takže se do roku 1913 podařilo vydat sedm svazků. V nich byla shrnuta oblast pražské arcidiecéze. Již starší literatura vyzvedla přínos této řady i po stránce obrazové, neboť Podlaha usiloval o to, aby byla publikována také nová dokumentace, a nejednalo se tak pouze o jakýsi výtah ze *Soupisu památek*.⁷⁵⁰ Řada tak splnila starý sen Jindřicha Ekerta, který po vydání svých Posvátných míst královského hlavního města Prahy „volal“ po pokračování tohoto soupisu svatyněmi na českém venkově.⁷⁵¹

Samostatnou kapitolou jsou soupisové svazky, které byly věnovány památkám Královského hlavního města Prahy. Vedle politických okresů Karlínského a Vinohradského, zasahujících daleko za okraje někdejšího města, byla z tak řečené vnitřní Prahy nakonec realizována pouze část týkající se Hradčan. Lépe řečeno katedrály svatého Víta a pokladů svatovítské kapituly.⁷⁵²

⁷⁴⁸ Antonín PODLAHA: Posvátná místa království českého. Řada první. Arcidieceze Pražská. Díl I. Praha 1907.

⁷⁴⁹ Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Českobrodském. Praha 1907.

⁷⁵⁰ Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. Praha 1933, s. 10.

⁷⁵¹ František EKERT: Posvátná místa královského hlavního města Prahy. I. II. Praha 1883, 1884.

⁷⁵² Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany – II. Poklad svatovítský a knihovna kapitulní, část první, Poklad svatovítský. Praha 1903; Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany – II. Poklad svatovítský a knihovna kapitulní, část druhá, Knihovna kapitulní. Praha 1903; Antonín PODLAHA / Kamil HILBERT: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany – I. Metropolitní chrám sv. Víta. Praha 1906; Karel CHYTIL / Antonín PODLAHA / Karel VRBA: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany – III. Korunovační klenoty království českého. Praha 1912.

Snad i práce na jejich vytvoření přispěla k tomu, že byl Podlaha roku 1904 povolán do sboru kanovníků svatovítské kapituly. Od tohoto okamžiku se stal strážcem kapitulních pokladů a pražské katedrály! Tímto prestižním úkolem tak byl pověřen člověk nad jiné povolaný.

O Podlahově vztahu k Hradčanům napsal významný historik umění meziválečného Československa prof. Vojtěch Birnbaum: „*Nic necharakterizuje lidi jako jejich životní lásky. Takovou velkou životní láskou zesnulého biskupa Podlahy byl chrám sv. Víta, toto největší dílo našeho středověkého umění. V tom smíme spatřovati měřítko pro výši estetické kultivovanosti, zároveň je to však výmluvným dokladem pro poznání, v jaké půdě tkvěly citové a etické kořeny jeho vzácné bytosti.*“⁷⁵³ Podlaha ctil a miloval Pražský hrad s jeho metropolitním kostelem a práce pro ně se mu stala po celý zbytek života jeho naplněním! Z této činnosti tak mohla vzniknout trojice svazků věnovaných pražskému biskupskému kostelu a jeho vybavení, která zůstala třísvazkovým torzem souboru: *Soupis památek Královského hlavního města Prahy*.

Podlaha připravil ve spolupráci s posledním ředitelem stavby chrámu svatého Víta, architektem Kamilem Hilbertem, monografii tohoto kostela, která vznikala jako první svazek Hradčan v letech 1902–1906.⁷⁵⁴ Lze předpokládat, že zatímco Hilbert se ujal technické a stavební složky věci, z části čerpající ještě z materiálů a kreseb architekta Josefa Mockera, zbytek knihy je dílem Podlahovým. A to včetně podrobného soupisu vnitřního vybavení, tedy nejen uměleckých děl, ale také

⁷⁵³ Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANT. PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935, s. 28.

⁷⁵⁴ Antonín PODLAHA / Kamil HILBERT: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany I., Metropolitní chrám sv. Víta. Praha 1906.

kompletního mobiliáře a inventáře. Jejich kniha je dodnes základní monografií pražského kostela, a přestože nebyla v řadě první, její obrazový a plánový doprovod jsou dodnes nenahraditelné! To se mimochodem ukázalo při přípravě několika posledních publikací o svatovítském chrámu.⁷⁵⁵ Chronologicky však její vydání o tři roky předcházelo vydání dvou soupisových svazků popisujících poklady z majetku svatovítské kapituly. První svazek druhého dílu, byl věnován Svatovítskému pokladu. Ten byl připraven opět ve spolupráci s Eduardem Šittlerem, se kterým již roku 1901 vydali krásnou a výpravnou monografii pokladu pražské Lorety.⁷⁵⁶ Při studiu církevních památek byli oba konfrontováni s potřebou zdokumentovat a popsat také poklady zlatnictví a uměleckého řemesla, které, zvláště středověké, zůstávalo trvale předmětem zájmu všech generací představitelů katolického dějepisu umění v Čechách. Tak byly na tomto poli postupně publikovány články v *Památkách archeologických*, jejichž redaktorem ostatně Podlaha osmnáct let byl, a je málo známou skutečností, že v letech první světové války bylo vydávání tohoto našeho nejstaršího uměnovědného časopisu umožněno pouze díky jeho štědré finanční podpoře. Tím byla připravována půda k vydání soupisu nejvýznamnějšího souboru zlatnických děl v zemi! Svatovítský poklad, v němž byly uchovávány nejvzácnější klenoty království, se dočkal zpracování dosud pouze u vybraných kusů z pera cášského kanovníka Dr. Franze Bocka, který se o tento soubor během svého pobytu v Praze živě zajímal a sepsal text vydaný roku 1869 v časopise *Mitteilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen*

⁷⁵⁵ Dobroslav LÍBAL / Jan ZAHRADNÍK: Katedrála svatého Víta v Praze. Praha 1999; Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a vladařů. Praha 2011.

⁷⁵⁶ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Poklad Loretánský v Praze. Praha 1901.

denkmale XIV. Ten byl následně přetištěn také v české verzi na stránkách *Památek archeologických*. Na počátku dvacátého století byly už Bockovy názory zastaralé, a navíc v mnohém nepřesné, proto bylo třeba celý soubor nově zpracovat! Přestože byla tomuto svazku věnována dostatečná pozornost a péče, přeci se v něm z prostorových důvodů nepodařilo představit poklad v jeho plné kráse. Proto ještě v témže roce došlo k novému vydání Podlahovy a Šittlerovy monografie celého pokladu s kompletní fotodokumentací a hlavně s vydáním edice pramenných materiálů, listin a autentik k jednotlivým ostatkům.⁷⁵⁷ Jedná se o zcela unikátní publikaci, která nebyla ani po více jak 110 letech od svého dokončení nejen překonána, ale ve vědeckém světě kupodivu dosud ani dostatečně vyčerpána! Řadí se tak k mnoha z Podlahových mnoha knih, které zůstávají základními pilíři současného bádání a poznání oborů dějiny umění a dějiny křesťanského umění. Kniha byla vydána nákladem dědictví svatého Prokopa a i ve srovnání se soudobými monografiemi jiných evropských katedrálních pokladů zaujímá velmi čestné místo. Pomineme-li řadu příležitostných článků a velkou obrazovou monografii Dr. Emanuela Poche *Svatovítský poklad* z roku 1971,⁷⁵⁸ dočkal se tento jedinečný soubor dalšího zpracování až roku 2012.⁷⁵⁹ Ani nová publikace však zdaleka nedosahuje kvalit Podlahova díla. Situace, kdy si odborná veřejnost plně vystačila s vědeckou publikací více než sto let, je pro knihu i jejího autora tím nejlepším vyznamenáním!

Druhý díl soupisu Hradčan byl ještě v roce 1903 dokončen svazkem, věnovaným klenotům neméně vzácným, i když nikoliv tak zářivým, a sice pokladům knihovny metropolitní kapituly u

⁷⁵⁷ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze, jeho dějiny a popis*. Praha 1903.

⁷⁵⁸ Emanuel POCHE: *Svatovítský poklad*. Praha 1971.

⁷⁵⁹ Ivana KYZOUROVÁ (ed.): *Svatovítský poklad*. Praha 2012.

svatého Víta.⁷⁶⁰ Tato v českých zemích zcela ojedinělá sbírka, čítající unikátní poklady knižního umění středověku, byla následně v letech 1904–1930 Antonínem Podlahou přímo spravována. Krátce po svém zvolení do kapituly roku 1904 se stal jejím knihovníkem a archivářem. O tom, s jakým zápalem se k novému úkolu postavil, nejlépe svědčí vydání zmíněného svazku. Podlaha si byl dobře vědom hodnoty a významu jednotlivých rukopisů, z nichž nejstarší je ještě památkou karolinského umění z devátého století.⁷⁶¹ Snad jeho zaujetí výtvarným uměním, či omezenost prostoru, který nabízel rozsah soupisového svazečku, stály za tím, že jsou zde podrobně zdokumentovány pouze exempláře iluminované či s bohatou výzdobou vazby. Ostatní díla zůstala prozatím stranou jeho zájmu. Vzhledem k tomu, že také tato Podlahova publikace je dosud jedinou monografií, která byla iluminovaným rukopisům z kapitulní knihovny svatovítské věnována, zůstává moderní zpracování daného tématu jedním z dalších úkolů současného bádání. I zde však platí, že Podlahovo dílo na dobu dnes již delší než sto let, dokázalo plně uspokojit potřeby studentů, badatelů i odborné veřejnosti! Nejzajímavější iluminace byly stejně jako v případě ostatních děl kvalitně fotograficky zdokumentovány.⁷⁶² Tyto tři soupisové svazky spolu s dodatky a rozšířeným vydáním monografie o svatovítském pokladu tak tvoří dodnes základní osu historického a uměleckohistorického bádání o Hradčanech a

⁷⁶⁰ Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Královské hlavní město Praha: Hradčany – II., Poklad Svatovítský a knihovna kapitulní, část druhá, Knihovna kapitulní., Praha 1903.

⁷⁶¹ Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Královské hlavní město Praha: Hradčany – II., Poklad Svatovítský a knihovna kapitulní. Část druhá. Knihovna kapitulní. Praha 1903.

⁷⁶² Následovalo jej později několik svazků soupisu ostatních rukopisů knihovního fondu vyšlých v rámci řady: Editiones archivi et bibliothecae s. f. metropolitani capituli pragensis. Drobné nepřesnosti byly pak opraveny a spolu s dodatky práce vydány jako samostatný sešit: Antonín PODLAHA: Doplnky a opravy k soupisu rukopisů metropolitní kapitoly pražské. Praha 1928.

jejich pokladech.

Samostatný třetí díl hradčanského soupisu byl věnován korunovačním klenotům Království českého, k jejichž zkoumání byl Podlaha několikrát přizván.⁷⁶³ Stalo se pak jistým precedentem uměleckohistorické praxe v naší zemi, že klenotům se věnovali zejména badatelé působící na poli dějin křesťanského umění. Bylo tomu tak již u Ferdinanda Josefa Lehnera, který neúnavně propagoval práce svého cášského kolegy Franze Bocka, u Antonína Podlahy, jehož jméno je spojeno s první odbornou publikací o těchto klenotech, i u Josefa Cibulky, který nemalou část svého času a vědeckého potenciálu věnoval právě zkoumání uměleckého řemesla středověku, korunovačnímu řádu Karla IV. a korunovačním klenotům samotným.⁷⁶⁴ Jistou ironií osudu bylo, že jeho kniha věnovaná tomuto tématu byla vydána v nakladatelství Odeon ve skromné podobě až po Cibulkově smrti.⁷⁶⁵

Antonín Podlaha byl jako svatovítský kanovník a strážce katedrály svatého Víta přítomen zkoumání korunovačních klenotů poprvé již v roce 1911. Členem komise, která byla tímto aktem pověřena, byl také historik umění a shodou okolností pozdější Podlahův životopisec Dr. Karel Chytil.⁷⁶⁶ Právě ve spolupráci s tímto předním českým znalcem uměleckého řemesla a jedním z iniciátorů založení samostatného Uměleckoprůmyslového muzea v Praze napsal monografii

⁷⁶³ Karel CHYTIL / Antonín PODLAHA / Karel VRBA: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany – III. Korunovační klenoty království českého. Praha 1912.

⁷⁶⁴ Josef CIBULKA: Korunovační řád českých králů. Praha 1934; reprintováno In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 273–413.

⁷⁶⁵ Josef CIBULKA: Korunovační klenoty království českého. Praha 1969.

⁷⁶⁶ Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. Praha 1933.

korunovačních klenotů vydanou v rámci soupisové řady.⁷⁶⁷ Ta byla v souladu s Podlahovým dobrým zvykem i podle normativu *Soupisu* vybavena rozsáhlým obrazovým doprovodem, a to nejen fotografickým materiálem nově pořizovaným při průzkumu klenotů, ale také souborem ojedinělých rytin zachycujících důležité události v chrámu svatého Víta – korunovace Marie Terezie a Leopolda II. Reflektovali zde veškerou dosavadní literaturu a prameny. Včetně přetisku rytiny české Svatováclavské koruny z práce Franze Bocka a další. Přestože je dnes literatura věnovaná tomuto jedinečnému souboru klenotů mimořádně rozsáhlá, patří práce Antonína Podlahy a jeho kolegů k průkopnickým, ale dosud velmi ceněným klenotům českého dějepisu umění.

Počátek dvacátého století byl však také dobou, kdy postoupila stavba chrámu do fáze, v níž bylo přikročeno k zahájení rekonstrukce některých prostor její staré části. Tehdy byly otevírány hroby pražských biskupů v katedrálním závěru, a byl to právě Antonín Podlaha, jemuž vedle čestného titulu strážce katedrály náležela také hodnost strážce jejích hrobů, kdo přenášel kosterní pozůstatky v nich uložené do nově upravovaných hrobových komor. Tehdy byla učiněna řada nálezů, zachráněny vzorky středověkých textilií a fragmenty pontifikálií. Doslova senzací byl jen o málo pozdější nález slonovinové truhličky, v níž byly od doby Karla IV. uloženy ostatky svatého Zikmunda.⁷⁶⁸ Tyto poklady se namnoze již nevrátily do temnot

⁷⁶⁷ Karel CHYTL / Antonín PODLAHA / Karel VRBA: *Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany – III. Korunovační klenoty království českého.* Praha 1912.

⁷⁶⁸ Ostatky sv. Zikmunda byly nalezeny a vyzvednuty ve světcově kapli r. 1918: Antonín PODLAHA: Nalezení ostatků sv. Zikmunda v chrámě sv. Víta v Praze. In: *Časopis katolického duchovenstva* 80, Praha 1919, s. 358; Kamil HILBERT: Nový nález v dómu Svatovítském. In: *Památky archeologické XXXI.* Praha 1919, s. 139–146; Milada STUDNIČKOVÁ: Kult svatého Zikmunda v Čechách. In: Petr Kubín (ed.): *Světki a jejich kult ve středověku. Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy Dějiny umění – historie IV.* Praha 2006, s. 283–323.

pod podlahou svatovítského chrámu, nýbrž staly se unikátními součástmi hradních a chrámových sbírek.⁷⁶⁹

Roku 1911 se dočkala své obnovy také Svatováclavská kaple – nejposvátnější prostor Českého království. Když byl odstraněn barokní mobiliář a odkryta podlaha, naskytl se přítomným pohled na výkopem obnažené základové zdivo jižní apsidy rotundy svatého Víta. Apsidy, která byla připojena ke stavbě Václavova kostela proto, aby pojala jeho hrob. V tomto posvátném okamžiku byl vedle Kamila Hilberta přítomen také Antonín Podlaha. Když bylo následně dne 4. dubna 1911 přikročeno k otevření samotného Václavova hrobu, byl Podlaha mezi skupinou vyvolených, jimž připadl čestný úkol vyzvednout světcovo tělo. Podlaha byl tím, kdo společně s pražským arcibiskupem Leonem kardinálem Skrbenským z Hříště světcovy ostatky pečlivě vyjmul z hrobu a převzal nad nimi ochranu. Inicioval přizvání prof. Matiegky k jejich zkoumání, a navzdory církevním dogmatům prosazoval nutnost jejich podrobného odborného průzkumu za účelem vyjevení pravdy o osudech a původu uctívaných relikvií.⁷⁷⁰ Když následně nechal patronovo tělo přenést z jeho kaple v katedrále do svého domu ve Vikářské uličce, přijal pod svou střechu hosta ze všech nejvzácnějšího. *„Nezapomenutelnou zůstane zúčastněným chvíle, kdy jednou po poledni přišel slavnostně rozzářený a za ním dělníci vnášeli do bytu rakev s ostatky sv. Václava. Zástupy lidí se tlačili za nimi. Hlína se sypala na koberce a pan biskup sháněl svíce a květiny. Co pro něho, nesrovnatelného ctitele svatováclavského, znamenala tato návštěva, lze jenom tušit. Mnohou chvíli pobyl pan biskup sám v blízkosti památných ostatků, pokud prodlévaly pod jeho střechou. Co tu procítil nad lebkou sv. Václava? Jak se*

⁷⁶⁹ Částečně byly zpřístupněny veřejnosti v rámci výstavy „Příběh Pražského hradu“

⁷⁷⁰ Antonín PODLAHA: Sv. Václava hrob a ostatky. Praha 1911, s. 28–29,

*tu modlil a plakal? Pan biskup, mužně mlčenlivý a hrdinně statečný, často slzel z přemíry mocných dojmů, z plnosti srdce, jež citem přetévalo.*⁷⁷¹

O tom, co translace ostatků svatého Václava pro Podlahu osobně znamenala, snad nejvýmluvněji hovoří jeho označení jménem Podivenovým!⁷⁷² Otevření Václavova hrobu a zkoumání jeho ostatků poskytlo odpovědi na celou řadu nejrůznějších otázek, které po dlouhá léta nedávaly spát české odborné veřejnosti. Podlaha na nejdůležitější z nich následně odpověděl prostřednictvím publikace *Sv. Václava hrob a ostatky*, která vyšla ještě v roce 1911.⁷⁷³ Následně se k tématu Václavova hrobu a jeho otevření vrátil ještě jednou, v článku jehož vydání bylo realizováno bohužel až po Podlahově smrti v rámci Svatováclavského sborníku v roce 1934.⁷⁷⁴

Velmi sugestivní je také záznam z otevření královské hrobky ve středu pražské katedrály, k němuž došlo dne 27. dubna 1928. Historik Cyril Merhout jej později popsal slovy: *„Ve velké národní svatyni na pražském hradě byl celé řadě generací hrob českých králů samostatnou svatyní. Ač bylo vidět nad ním jen krásné Collinovo mausoleum, přec mu jeho reliéfy hlásaly, že v těch místech je pohřben Karel IV., Václav IV., Ladislav Pohrobek, Jiří Poděbradský aj., zde v pravdě českému člověku splývala se rtů známá Kollárova slova: ‚Stoj noho, posvátná místa jsou...‘ A když stavební úpravy kol hrobky obnažovaly její stěny a arch. Kamil Hilbert upozornil na její chatrný stav, dokonce skulinou zahlédl i špatný stav rakví, nebylo u arcibiskupa Kordače pochybností o nutnosti otevření hrobky a*

⁷⁷¹ Jan LEBEDA: Sváteční člověk. Praha 1965, s. 108.

⁷⁷² Jan LEBEDA: Sváteční člověk. Praha 1965, s. 100.

⁷⁷³ Antonín PODLAHA: Sv. Václava hrob a ostatky. Praha 1911.

⁷⁷⁴ Antonín PODLAHA: Hrob Svatého Václava. In: Karel GUTH (ed.): Svatováclavský sborník I. Praha 1934.

potřebě oprav.“⁷⁷⁵

I tehdy byl Antonín Podlaha tím, komu v čele komise připadl čestný úkol manipulace s ostatky někdejších vladařů českých zemí. Merhout pokračoval: „*Podlaha byl rozechvěn, když byla sňata pokrývka rakve. Zplesnivělá látka z r. 1851 – od posledního uložení v tehdy nové rakve – byla odhrnuta a zjevila se lebka a ostatní kosti Karla IV., zaobalené kusy brokátových látek. V té chvíli splyvalo již ze rtů Podlahových: ‚Náš Otec vlasti! Náš Karel.‘ Okolo stojící rozuměli slzám, jež zalévaly oči biskupovy. A opět slyšeli jeho vzdechy: ‚Otče, otče!‘*“⁷⁷⁶

Antonín Podlaha byl ale i přes svou lásku k historii a dějinám křesťanského umění v první řadě duchovním! Musíme proto na tomto místě zaznamenat jeho postup v církevní hierarchii. Krátce po skončení světové války roku 1919 se stal generálním vikářem pražské arcidiecéze a v následujícím roce pražským světícím biskupem! K této jeho hodnosti se pojil rovněž titul starého biskupství na Pafu.⁷⁷⁷ V této době také pozvolna dozrávala představa o tom, že to bude právě Antonín Podlaha, kdo ze své funkce „strážce Svatovítského chrámu“, po dokončení otevře brány katedrály veřejnosti. Tato událost byla programově směřována ke slavnostem spojeným s výročím svatováclavského jubilea v roce 1929. Antonín Podlaha byl jedním z hlavních iniciátorů dokončení chrámu a organizování těchto oslav. Často se dnes bohužel zapomíná na to, že stál po několik desetiletí po boku chrámového architekta Kamila Hilberta. Při podrobnějším pohledu do interiéru stavby jsou zde však památky na biskupa

⁷⁷⁵ Cyril MERHOUT: Biskup Podlaha u rakví čes. králů a jich korunovačních klenotů. In: Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANT. PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935, s. 45–46 .

⁷⁷⁶ Cyril MERHOUT: Biskup Podlaha u rakví čes. králů a jich korunovačních klenotů. In: Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANT. PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935, s. 46.

⁷⁷⁷ Zdeněk KUCHYŇKA: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš. In: Časopis společnosti přátel starožitností 4/2010, Praha 2010, s. 195.

Podlahu a jeho umělecko-historickou činnost dodnes patrné a živé!

Právě při dokončování a vybavování pražské katedrály se snad lépe než jindy ukázala Podlahova láska k Vlasti, Národu a rodnému městu! O svém zapálení pro věc dokončení svatyně českých národních světců sám ve slavnostní řeči, proslovené před branami „Velechrámu“ u příležitosti jeho otevření dne 28. září 1929, řekl:

„Ze staropražských dojmů mého dětství nic neutkvělo mi tak hluboko v mysli jako tak často prožívaný pohled ke Hradčanům a ke chrámu svatovítskému. Mohutná věž jako samostatný chmurný tůň – opodál chrám se zelenavou střechou, oživenou třemi lucernovými vížkami – a mezi oběma veliké, prázdné hrotité okno jakoby zbytek obrovské zříceniny. A když na sklonku večerů podzimních rudý zásvit dohasínajícího dne zjevil se v otvoru zjevícího okna, jehož oblouk tím černěji rýsoval se na obzoru – nevýslovný smutek jímá srdce mé. Zdálo se mi, jako by tajemná ta budova byla obrazem dějin drahého našeho národa, jehož význam rázem byl podřát, když nedaleko za tím polozbořeným oknem na pláni bělohorské na dlouhou dobu osud jeho byl zpečetěn... A přece vznosná ta budova, oživující tak malebně jednotvárnou linii tehdejší osiřelého a opuštěného Hradu, zdála se mi býti nevýslovně velebnou ve svém majestátním smutku. A v oněch blahých dobách prvního mladistvého zápalu vlasteneckého vroucně jsem si přával, by smutná ta silueta změnila se v útvar neobyčejné krásy.“⁷⁷⁸

O Podlahově povaze a smyslu jeho uvažování vypovídá mnohé fakt, že svou zahajovací řeč k otevření bronzových vrat chrámu pronesl bez pontifikálií, pouze v civilním kněžském

⁷⁷⁸ Jan LEBEDA: Z řečí biskupa Dra Antonína Podlahy I. Praha 1932, s. 13.

oděvu. K překvapení mnohých tak zcela osobitě reagoval na rozpravu, jež vznikla ve výboru Jednoty pro dostavbu chrámu, když byla vyslovena pochybnost nad tím, aby se tento slavnostní akt děl v liturgickém odění katolického duchovenstva, jež by mohlo popudit tu část československého obyvatelstva podléhající jiným konfesím. Podlaha tak prokázal nejen velkou prozíravost, ale také nesmírný cit pro smýšlení obyčejných lidí. Oslavu svatováclavského milénia a otevření metropolitního chrámu, tedy akce veskrze duchovního charakteru, dokázal tak svým jednáním ideově posunout do sféry občanskosti, a tak je vlastně povýšit na slavnosti skutečně národní!

Jako neúnavný popularizátor historie a památek církevního umění věnoval také nemalou péči přípravě a opakovanému vydávání malých, lidových průvodců v podstatě kapesního formátu, věnovaných pražské katedrále, hlavním kusům uschovaným v její pokladnici či bazilice svatého Jiří. Posledně jmenovaná byla Podlahovým přičiněním na sklonku světové války otevřena veřejnosti. Jeho průvodce z roku 1918 je tak první monografií tohoto kostela. Pro velká témata našeho oboru je typické, že se ke stejnému námětu v roce 1936 vrátil také jeho pokračovatel Josef Cibulka. Podlahovy průvodce po hradních sakrálních památkách sloužily veřejnosti ještě dlouho po jeho předčasném úmrtí v roce 1934. Knížečka věnovaná svatovítskému pokladu se dočkala svého posledního vydání ještě v roce 1948!⁷⁷⁹

Důležitou složkou Podlahovy uměleckohistorické a vědecké činnosti bylo také sběratelství a pořádání velkých výstavních projektů. Jeho sbírka, a nejen ta, byla mu opět nástrojem didaktickým, jehož prostřednictvím se snažil působit na veřejnost

⁷⁷⁹ Antonín PODLAHA: Ilustrovaný katalog pokladu chrámu sv. Víta v Praze. Praha 1948

a přispět k její vzdělanosti a kultivovanosti. Každý takový podnik pak nezapomněl doplnit výstavním katalogem nebo doprovodnou publikací, které jsou nám dodnes důležitou připomínkou těchto jeho projektů. Vedle výstavy již zmiňované expozice církevních památek a umění na pražské Národopisné výstavě československé v roce 1895 to byly především výstavy dvě. První, věnovaná mariánské úctě v českých zemích, která se konala v Klementinu roku 1904 a byla doprovázena dvojicí Podlahových publikací,⁷⁸⁰ a velká svatováclavská výstava pořádaná na Pražském hradě u příležitosti svatováclavského milenia v roce 1929.⁷⁸¹ Na ní se také uplatnila velká část Podlahovy privátní sbírky svatováclavských památek, kterou choval ve své rezidenci.⁷⁸² Uspořádání této výstavy bylo vedle otevření katedrály a vystavení korunovačních klenotů vlastně vyvrcholením oslav svatováclavského milenia. Klenoty nakonec nebyly vystaveny jako součást výstavy, jak to bylo svatováclavským výborem původně zamýšleno, ale z Podlahovy iniciativy k jejich vystavení nakonec přece jen došlo, a sice v boční kapli nové části Svatovítského chrámu. Svatováclavská koruna byla biskupem vynesena z korunní komory a uložena spolu s ostatními klenoty ve speciálně zhotovené vitrině vyrobené podle návrhu architekta Josefa Gočára. Podlahova fotografie zachycující jej v okamžiku, kdy přináší Svatováclavskou korunu do kaple, patří k jeho nejpůsobivějším snímkům vůbec.

Samotná výstava se konala v nově k tomu rekonstruovaném a

⁷⁸⁰ Antonín PODLAHA: Skulptury a sochy Mariánské v Čechách. Od dob nejstarších až do století XVI., Praha 1904.

⁷⁸¹ Antonín PODLAHA / Antonín ŠORM: Průvodce výstavou svatováclavskou na Hradě pražském, uspořádanou v jubilejním roce 1929. Praha 1929.

⁷⁸² Antonín PODLAHA / Antonín ŠORM: Průvodce výstavou svatováclavskou na Hradě pražském, uspořádanou v jubilejním roce 1929. Praha 1929; Antonín ŠORM: Sbírkou uměleckých předmětů biskupa Dra Antonína Podlahy. Praha 1932.

upraveném Vladislavském sále starého královského paláce na Pražském hradě. V úvodním textu katalogu Podlaha říká: „*Vstupujeme do nádherných prostor, pod jejichž smělými klenbami odehrávalo se během dlouhých věků tolik památných událostí. Již první pohled uchvátí nás mohutným dojmem, a to tím mocnějším, jelikož oko naše zároveň s obdivem a se zálibou spočine na nepřehledném množství uměleckých předmětů ladně tu uspořádaných.*“⁷⁸³ Z osobních památek na knížete Václava zde byl jeho domnělý plášť a meč. Celá výstava byla oslavou českého národního patrona a dokladem tisícileté historie českého národa! I když z části využívala materiál shromážděný v Podlahově osobní sbírce, a z části vycházela také z exponátů vystavených již v církevním oddělení na Národopisné výstavě československé v roce 1895, nepostrádala vědeckou bázi. Její součástí bylo například numismatické oddělení, jehož uspořádáním byl pověřen Podlahův přítel, proslulý numismatik, sochař a medailér Josef Šejnost. Partie pojednávající o hradní architektuře psal do výstavního katalogu architekt pražského hradu, stavební rada Karel Fiala. Ten také řídil přípravné a rekonstrukční práce, dokončované doslova na poslední chvíli před zahájením výstavy.

Antonín Podlaha byl velkým ctitelem svatého Václava i ostatních českých zemských patronů a světců. Svědčí o tom jeho ediční počiny, svěřené pod svatoprokopský a svatojánský patronát. Vyvrcholením mu byla příležitost účasti na otevření hrobu svatého Václava v jeho kapli svatovítské katedrály. Na přípravných pracech a uspořádání výstavy se podílela také malířka a výtvarnice Zdenka Braunerová či pozdější životopisci a velcí ctitelé a příznivci Podlahova díla Antonín Šorm a Jindřich

⁷⁸³ Antonín PODLAHA / Antonín ŠORM: Průvodce výstavou svatováclavskou na Hradě pražském, uspořádanou v jubilejním roce 1929. Praha 1929, s. 9.

Šámal. Oslavy svatováclavského milenia, spojené s dokončením a otevřením katedrály svatého Víta, vystavením korunovačních klenotů, uspořádáním svatováclavské výstavy, vydáním řady mincí, medailí, známek a publikací, byly později označeny za jednu z největších festivit meziválečné Evropy. Podíl biskupa Dr. Antonína Podlahy nejen na přípravě, ale i režii samotných slavností byl zcela zásadní! V závěru svého proslovu v nově otevřeném dómu pronesl mimo jiné následující slova: *„Až se budete vraceti ke svým domovům a pohledem zabloudíte k Hradčanům, vzpomeňte, že těžká přilba věže, to je Václavova přilba, jehož hrob pod ní leží, a když zhlédnete dvě bílé věže sv. Jiří, jako ruce vztažené k nebesům, že jste tu sv. Václavu slibovali, že budete v bouřích upírat zraky k nebesům, k ideálům dobra, pravdy a krásna. To naplní srdce vaše trvalým pokojem a vy stanete se platnými členy naší národní společnosti...“*

Mimo jiné i toto pracovní a zejména psychické vypětí přispělo zřejmě značnou měrou k tomu, že po odeznění těchto událostí se mu již nevrátil dostatek sil a životní energie. O svatováclavském mileniu Podlaha často hovořil jako o vyvrcholení svého životního díla a usilování. Bohužel netušil, že to bude také jeho dílo v podstatě poslední. Vyčerpané tělo biskupa Podlahy podlehl na počátku roku 1932 dlouho avizované nemoci.

*„Také tentokráte rozletí se zvonů hlas z Hradčan po vší zemi české, roznese zvěst, avšak bolestnou zvěst: biskup Podlaha je mrtev...“*⁷⁸⁴

Rána, kterou jeho odchod z tohoto světa zasadil českému

⁷⁸⁴ Ze smutečního proslovu prof. Karla Rebane proneseného na smuteční slavnosti v Českých Budějovicích dne 25. 2. 1932. Srov: Jan LEBEDA: Sváteční člověk – vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANTONÍNA PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935, s. 16.

katolickému dějepisu umění, a katolickému společenství vůbec, zůstala živá. Pražská katedrála se ocitla bez svého strážce! Přestože vykonal během svého života tolik, přeci zůstalo mnohé nedokončeno.⁷⁸⁵

Byl pochován v nové arcibiskupské hrobce, která je jinak vyhrazena pouze pohřbům pražských arcibiskupů. Této zcela výjimečné pocty se mu dostalo za zásluhy o dostavbu pražské katedrály a přínos k poznání dějin duchovního života naší země. Jak ustanovil ve své závěti, jeho hrobka byla ozdobena bronzovou plaketou Josefa Šejnosta, prominentního sochaře a medailéra meziválečného Československa, který byl Podlahovým dlouholetým přítelem a spolupracovníkem.⁷⁸⁶ Tato plaketa je zvětšenou předlohou pro medaili, kterou Šejnost udělal pro Antonína Podlahu k příležitosti jeho šedesátých narozenin v roce 1924, a znovu tohoto motivu použil jako aversní strany zvláštní ražby Podlahovy medaile k otevření katedrály v roce 1929.⁷⁸⁷

Na samý závěr nám snad přísluší uvést slova, jimiž na zemřelého pražského světicího biskupa vzpomínal jeho

⁷⁸⁵ Až v samém závěru práce na tomto textu se mi dostal do rukou článek: Zdeněk KUCHYŇKA: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš, otištěný v Časopise společnosti přátel starožitností 118/2010. Protože oba příspěvky vycházejí se shodné literatury k Podlahovu životu a dílu a protože nás oba také pojí podobný prožitek setkání s Podlahovým životním dílem, jsou si v některých pasážích částečně podobné...

⁷⁸⁶ K osobnosti sochaře a medailéra Josefa Šejnosta: František ŽÁKAVEC: Josef Šejnost – výběr medailí a plaket. Praha 1921; Eduard POLÍVKA: Soupis Šejnostovi medailérské tvorby. Praha 1977; Jiří BOHÁČ: Josef Šejnost – jubileum medailéra. In: Numismatické listy Praha 2003, s. 167–173; a zatím nejpodrobněji: Jiří BOHÁČ: Medaile a plastiky Josef a Zdeněk Šejnostové. Pelhřimov 2005, (k životu J. Šejnosta zvláště s. 9–160).

⁷⁸⁷ Až v samém závěru práce na tomto textu se mi dostal do rukou krásný článek Zdeňka Kuchyňky: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš., otištěný v Časopise společnosti přátel starožitností 118/2010. Protože oba příspěvky vycházejí se shodné literatury k Podlahovu životu a dílu, a protože nás oba také pojí podobný prožitek setkání s Podlahovým životním dílem, jsou si v některých pasážích částečně podobné. Za upozornění na tento text jsem zavázán kolegovi Mgr. Františku Zárubovi. Srov: Zdeněk KUCHYŇKA: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš. In: Časopis společnosti přátel starožitností 118, Praha 2010, s. 193–206.

budějovický kolega Dr. Šimon Bárta:

„Biskup Dr. Antonín Podlaha byl vzácný člověk, svatý, učený kněz a biskup. Podivuhodná, přímo heroická byla jeho píle a pracovitost, neochvějná věrnost v plnění povinností, které mu ukládal jeho úřad.

Hřiven od Boha svěřených využítkoval co nejsvědomitěji ku cti a chvále Boží a k dobru své vlasti.

Sloužil Bohu, sloužil lidstvu, sloužil svému národu.“⁷⁸⁸

*Dr. Šimon Bárta – biskup
budějovický*

⁷⁸⁸ Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANT. PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935, s. 13.

Výběrová bibliografie Antonína Podlahy se zaměřením

na Dějiny křesťanského umění:

- Antonín Podlaha: Hammerschmidova Historia Pragensis. In: KČSN, Praha 1891, s. 105 – 256
- Antonín Podlaha: Dějiny výtvarného umění v Čechách (o pracích Gruberových, Wohltmannových, Lehnerových, Branišových) in: Vlast' X., Praha 1893 / 1894
- Antonín Podlaha / Eduard Šittler: Ilustrovaný katalog památek výtvarných a oddělení církevního. Národopisná výstava československá 1895. Praha 1895
- Antonín Podlaha / Eduard Šittler: Album Svatojánské. (Památky úcty vzdávané sv. Patronům národa československého. Sv. I.) Praha 1896
- Antonín Podlaha / Eduard Šittler: Album Svatovojtěšské. K 900 leté památce smrti sv. Vojtěcha. (Památky úcty vzdávané sv. Patronům národa československého. Sv. I.) Praha 1897
- Antonín Podlaha / Eduard Šittler: Loretánský poklad v Praze. Praha 1901
- Antonín Podlaha / Kamil Hilbert: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany. I. Metropolitní chrám sv. Víta. Praha 1906.
- Antonín Podlaha / Eduard Šittler: Chránový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha 1903
- Antonín Podlaha / Eduard Šittler: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany. II. Poklad svatovítský a Knihovna kapitulní. (sv. I a II), Praha 1903.
- Antonín Podlaha: Sv. Víta hrob a ostatky. Praha 1911.
- Antonín Podlaha: Průvodce Metropolitním chrámem svatého Víta v Praze. Praha 1905.
- Antonín Podlaha: Ilustrovaný katalog pokladu chrámu sv. Víta v Praze. Praha 1905.
- Antonín Podlaha: Idea Cyrilo-Methodějská. Velehrad 1905.
- Antonín Podlaha / Antonín Šorm: Průvodce výstavou Svatováclavskou na Hradě pražském uspořádanou v jubilejním roce 1929. Praha 1929.
- Antonín Podlaha: Hrob svatého Václava. In: Karel Guth (ed.): Svatováclavský sborník I. Praha 1934, s.

9.3 Eduard Šittler

*17. ledna 1864 v Jistebnici u Tábora

†8. června 1932 v Praze

Bohužel často opomíjenou osobností našeho oboru je vyšehradský kanovník a pozdější farář u svatého Prokopa na Žižkově P. Eduard Šittler.⁷⁸⁹ Pracoval na sklonku devatenáctého a v prvních decenníích dvacátého století. Je jistou ironií osudu, že Šittler zůstává i přes své monumentální historické, uměleckohistorické a archeologické dílo poněkud zahalen stínem svého vynikajícího současníka a obdivovaného vzoru, pozdějšího pražského světícího biskupa Dr. Antonína Podlahy.⁷⁹⁰ Bylo už Šittlerovým osudem, že stál vždy ve stínu svého přítele Podlahy a byl mu při všech monumentálních projektech dobrým a věrným spolupracovníkem. Však ani tato role není v čemkoliv méněcenná, neboť jen ten, kdo se někdy podílel na zrodu jakékoliv velké věci, velkého projektu či velké myšlenky, je nanejvýš dobře srozuměn s tím, že se téměř výhradně nejedná o práci jednotlivce, nýbrž o výsledky týmové spolupráce a úsilí kolektivu spolupracovníků. Právě takovým věrným spolupracovníkem Podlahovým byl po dlouhá léta také Eduard Šittler. Byl Antonínem Podlahou zván ke společnému dílu, kdykoliv se k tomu naskytla vhodná příležitost. Ovšem i těch několik málo příkladů, kdy přistoupil k vlastnímu historickému bádání, nám dokládá nanejvýš výmluvně, že byl takové práce nejen schopen, ale že se na konečném výsledku také podílel měrou vrchovatou. Byla to především jeho systematická a doslova mravenčí práce, se kterou přistupoval k plnění úkolů z přípravy děl vyplývajících, která byla jeho hlavním přínosem.

⁷⁸⁹ Eduard Šittler (*17. 5. 1864 Jistebnice u Tábora – †8. 6. 1932 Praha).

⁷⁹⁰ K osobnosti Eduarda Šittlera nejpodrobněji: Karel GUT: Nejnověji pak zejména vynikající souhrný článek PhDr. Dany Stehlíkové z Národního muzea: Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 361–366.

Eduard Šittler se narodil dne 17. ledna roku 1864 v Jistebnici u Tábora. Pocházel ze skromných poměrů tkalcovské rodiny. Jeho matka Josefa Háchová přišla do Jistebnice z bohatší selské rodiny usazené v Hrazánkách u Písku. Jak již její rodné jméno napovídá, pocházela ze stejného rodu, jako významný právník a soudce, později prezident nejvyššího soudu československé republiky, následně třetí prezident Československé republiky a ještě později takzvaný státní prezident protektorátu Čechy a Morava. Dr. Emil Hácha byl synem jejího bratra Jana.⁷⁹¹ S Háchou Šittlera však nespojovalo pouze pouto příbuzenství, ale do značné míry také společné zájmy, což se projevilo například v jejich pozdější lásce k vysokohorské turistice a alpinismu. Eduard Šittler navštěvoval střední školu v Táboře a následně odešel studovat bohosloví do Prahy. Zde pobyl v letech 1882 až 1886 na arcibiskupském semináři a dne 19. září roku 1886 byl vysvěcen na kněze. Jeho prvním působištěm se stala ves Sangerberg (dnes obec Prameny u Mariánských Lázní), kde zastával místo kaplana. Potom následovalo přeložení do městečka Petrovice u Sedlčan. Tam se podílel na opravě barokního kostela, což byl zřejmě jeho první fyzický kontakt s památkami a výtvarným uměním. Na této práci se podílel také vlastníma rukama – při řezbářských pracích a pozlacování hlavního oltáře.⁷⁹² Jak bylo v literatuře uvedeno, protože mu tamní pobyt neprospěl na zdraví, byl následně přeložen do Prahy.⁷⁹³ Ve skutečnosti za tímto služebním postupem ale nejspíš stálo jeho přátelství s proslulým královéhradeckým biskupem Josefem Doubravou. Uměnímilovný Doubrava stál mimochodem i u vzrůstu profesora

⁷⁹¹ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 361; k Emilu Háchovi: Jihočech Emil Hácha; Tomáš Pasák Emil Hácha (1938–1945), Praha 1997, 2007.

⁷⁹² Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 361.

⁷⁹³ Nekrolog Eduarda Šittlera uveřejněný v ČKD 1932/ VI.

Josefa Cibulky, který byl na čas jeho sekretářem.⁷⁹⁴ Doubrava, který kdysi v Petrovicích sám začínal, umožnil roku 1893 svým doporučením Šittlerův přestup do Prahy.⁷⁹⁵ Hlavní město Českého království se tak stalo místem jeho působení až do smrti roku 1932.

Nejprve zastával funkci provisorů Arcibiskupského semináře. Z tohoto titulu vykonával také místo učitele náboženství a kaplana na arcibiskupském gymnasiu na Malé Straně a na Akademickém gymnasiu. V pedagogické činnosti velmi vynikal a mezi žáky se těšil nesmírné popularitě a oblibě. Sám se pilně vzdělával v humanitních oborech a především v historii a dějinách umění, jež se staly vedle teologie a bohosloví jeho hlavními životními zálibami. Navštěvoval přednášky na Filosofické fakultě Karlovy university, kde byl v kontaktu především s Dr. Karlem Chytilem, jehož semináře se účastnil. Chytil vynikl v historii oboru dějiny umění v Praze a Čechách především jako zakladatel Uměleckoprůmyslového muzea Obchodní a živnostenské komory v Praze a od roku 1885 také jako jeho první ředitel. Po vzniku Československé republiky se stal také prvním vedoucím Ústavu pro dějiny umění na Filosofické fakultě.⁷⁹⁶ Tyto zájmy Šittlera později přivedly

⁷⁹⁴ Josef HOBZEK: Josef Cibulka nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Praha 1956, s. 9–10.

⁷⁹⁵ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 361.

⁷⁹⁶ Ke Karlu Chytilovi a jeho roli ve vývoji českého dějepisu umění nejpodrobněji: Josef KRÁSA: Karel Chytil. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 172–180; František KUTNAR / Jaroslav MAREK: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s. 437–438; Jiří KUTHAN: Deset let Ústavu dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (2003–2013). In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (= *Opera Facultatis Theologiae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013, s. 15–33; Miroslav ŠMIED: Katolické dějepisectví a historie oboru Dějiny křesťanského umění v Čechách. In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): Ve službách českých knížat a králů. Kniha k poctě profesora Jiřího Kuthana (= *Opera Facultatis Theologiae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.*). Praha 2013, s. 13–27.

k aktivní činnosti v Komisi pro soupis památek uměleckých a historických Království českého a v Památkovém sboru Královského hlavního města Prahy, kde zastával po dlouhá léta funkci místopředsedy a státního konzervátora.⁷⁹⁷

Později působil na Arcibiskupském semináři jako profesor. Následně mu byla svěřena správa nově vznikající farnosti na pražském předměstí Žižkov. Zde se zasloužil především o vybudování neogotického farního kostela svatého Prokopa, který vznikl na stejnojmenném náměstí v letech 1898 až 1903 podle projektu architekta Josefa Mockera.⁷⁹⁸ Jedná se o poněkud redukovanou variantu Mockerova vinohradského farního kostela svaté Ludmily – staveb spíše vědecky promyšlených, než umělecky cítěných, v mnohém však ještě vycházejících ze vzorů Mockerova vídeňského učitele profesora Friedricha Schmidta. I přes své drobnější měřítko kostel svatého Prokopa dobře zapadá do urbanistické koncepce nově vznikajícího města a akcentovanou polohou ve svahu jej v této části podstatným způsobem také dotváří.⁷⁹⁹ Na konečné podobě kostela a zejména na jeho vybavení se výraznou měrou podílel právě Eduard Šittler. Jeho hlavní zásluhou bylo například přenesení slavného obrazu od Karla Škréty *Svatý Václav chrání Prahu před Švédy* z roku 1659, jenž visel původně v poutní kapli Panny Marie na Žižkově, na hlavní oltář kostela, kde je k vidění dodnes.⁸⁰⁰

Podíl na stavbě žižkovského farního chrámu však nebyl jeho jediným stavebním a objednavatelským počinem. Je zvláštní

⁷⁹⁷ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 360.

⁷⁹⁸ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 362

⁷⁹⁹ Dobroslav Líbal / Emanuel Poche: Architektura. In: Emanuel Poche (ed.) Čtvero knih o Praze. III. Praha národního probuzení. Praha 1980, s. 194.

⁸⁰⁰ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 362

okolností našeho tématu, že se na formování dějin křesťanského umění v Čechách podílely osobnosti všestranně aktivní. A to osobnosti, s jejichž působením máme spojeno také významné stavební dílo, ať už v roli objednavatelů, fundátorů či poradců. Jestliže s postavou Ferdinanda Josefa Lehnera souvisí dostavba farního chrámu svatých Cyrila a Metoděje v Karlíně a stavba farního kostela svaté Ludmily na Vinohradech a s osobností biskupa Antonína Podlahy máme spojenou dostavbu katedrály svatého Víta, pak je to právě Eduard Šittler, kdo se rovněž výrazně zapsal do formování panoramatu tehdejší Prahy. Vedle zmiňované stavby kostela svatého Prokopa na Žižkově je především spojen s rekonstrukcí, a zejména re-romanizací někdejšího nejstaršího benediktinského klášterního kostela svatého Jiří na Pražském hradě.⁸⁰¹ Ta probíhala pod vedením ing. Františka Macha v letech 1897 až 1908 a některé práce byly postupně dokončovány až do roku 1915. O tom, že se tato stavební realizace stala v pravdě Šittlerovým životním dílem na poli památkové péče, snad nejlépe vypovídá jeho rozsáhlá publikační činnost. K obnově kostela svatého Jiří se Šittler opakovaně vracel. Nejprve roku 1906⁸⁰² ve spolupráci s architektem Ferdinandem Machem uveřejnil v *Památkách archeologických a místopisných* svou studii *Oprava chrámu Svatojiřského na hradě Pražském*.⁸⁰³ K tématu Svatojiřského kláštera se znovu vrátil společně s Františkem Machem v témže

⁸⁰¹ Ke kostelu ze starší literatury především: Antonín PODLAHA: *Ilustrovaný průvodce kostelem sv. Jiří na hradě Pražském*. Praha 1911; Josef CIBULKA: *Kostel svatého Jiří na hradě Pražském*. Praha 1936; Václav MENCL: *Kostel sv. Jiří na hradě Pražském*. In: *Památky archeologické a místopisné XXXII*. Praha 1946, s. 1; Ivan BORKOVSKÝ: *K otázkám nejstarších kostelů na Pražském hradě*. In: *Památky archeologické a místopisné LI*, Praha 1960, s. 340, 342, 348, 349, 350, 356 a 371; Ivan BORKOVSKÝ: *Výzkum kostela sv. Jiří na Pražském hradě*, In: *Umění IX*, 1961, s. 418; Anežka MERHAUTOVÁ: *Basilika sv. Jiří na Pražském hradě*. Praha 1966.

⁸⁰² V Šittlerově nekrologu uveřejněném v ČKD 1932/ VI. Uvádí Dr. Čihák mylně rok vydání této studie 1904!

⁸⁰³ Ferdinand MACH / Eduard ŠITTLER: *Oprava chrámu svatojiřského na hradě Pražském*. In: *Památky archeologické a místopisné XXI*, Praha 1906, s. 369.

periodiku.⁸⁰⁴ Roku 1913 znovu na stránkách časopisu *Čech* s názvem *Chrám svatého Jiří na Hradčanech*.⁸⁰⁵ Své postupy z pozice církevního konzervátora a obnovitele řady památek vždy pečlivě konzultoval s kolegy z řad civilních badatelů. Byl ve styku s předními odborníky, například s Josefem Ladislavem Píčem či Karlem Guthem. Vezmeme-li v úvahu jeho školení u Karla Chytila a přátelství s Antonínem Podlahou, jasně z toho vyplývá, že Eduard Šittler se pohyboval mezi předními specialisty v oborech příbuzných jeho zájmům. Může tak být vzhledem ke svojí stavební, a především obnovovací činnosti považován za jednoho z průkopníků myšlenek moderní památkové péče, a to nejen v rovině teoretické, jak bývalo zvykem, ale také na poli aktivní péče o stavební a umělecké památky. Ani Šittlerovi s nevyhnul dobový střet a polemika odborné veřejnosti ve věci sjednocení názoru na řešení problémů památkové péče. Starší purismus byl postupně vytlačován z Vídně přicházejícími progresivními myšlenkami profesora Aloise Riegla, k nimž se následně také Eduard Šittler přiklonil.⁸⁰⁶ Snad právě závěrečné řešení interiéru žižkovského kostela může být dobrým příkladem toho, jak byla v jeho pojetí konzervační památková metoda chápána a přijímána.

K jeho badatelským příležitostem významnou měrou přispěla také jeho činnost v roli sídelního kanovníka vyšehradského. Roku 1910 převzal funkci kapitulního archiváře a následujícího roku pak po Mikuláši Karlachovi také funkci správce kapitulního muzea, čímž symbolicky převzal ochranu

⁸⁰⁴ Ferdinand MACH / Eduard ŠITTLER: Oprava chrámu svatojiřského na hradě Pražském. In. Památky archeologické a místopisné XXIV., Praha 1912, s. 63 a 401; a Ferdinand MACH / Eduard ŠITTLER: Oprava chrámu svatojiřského na hradě Pražském. In. Památky archeologické a místopisné XXV., Praha 1913, s. 49 a 133; Anežka MERHAUTOVÁ: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966, s. 88.

⁸⁰⁵ Citováno podle nekrologu Eduarda Šittlera uveřejněném v Časopisu katolického duchovenstva VI., Praha 1932.

⁸⁰⁶ Karel GUTH: Msgre Eduard Šittler. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX., Praha 1932, s. 51.

nad uměleckými a duchovními poklady staroslavného Vyšehradu.⁸⁰⁷ Pro svou kapitolu pořizoval v duchu svého předchůdce Karlacha umělecky hodnotná paramenta a liturgické předměty, jejichž autory byli často nejvýznačnější architekti a umělci té doby. Nepatří mezi ně nikdo menší než autor nové budovy pražského nádraží Františka Josefa I. Josef Fanta či slovinický architekt Jože Plečnik. Toho Šittler požádal o spolupráci ještě jako známého vídeňského architekta v roce 1917, tedy dlouho předtím, než se stal hradním architektem presidenta Masaryka.⁸⁰⁸ Díky jeho činnosti v Křesťanské akademii byla usměrněna myšlenka jejích zakladatelů na v té době finančně nereálnou možnost vybudování muzea křesťanského umění, a namísto toho získané klenoty a paramenta Šittler předával do sbírek příslušných muzeí.⁸⁰⁹ Není tak pochyb, že se tímto osvětovým způsobem podařilo zachránit celou řadu především parament a textilií, které by jinak z podstatné části byly ohroženy, či přímo podlehly zkáze. Ať už vzhledem k nevhodnému uložení, nebo dokončenepochopení jejich uměleckohistorické ceny a významu pro kulturní identitu našeho národa a společnosti. Tyto ušlechtilé pohnutky, a především vědomí hodnoty předmětů církví spravovaných, patřily k předním Šittlerovým zásluhám. Jeho patřičné ocenění bude proto teprve úkolem dalšího bádání.

Šittlerova literární a umělecko-historická práce se však neomezovala pouze na bádání o dějinách vyšehradského kostela. Do vědecké, či – chceme-li – odborné literatury vstoupili spolu se svým přítelem Antonínem Podlahou již poměrně záhy, když

⁸⁰⁷ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 362.

⁸⁰⁸ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 362.

⁸⁰⁹ Karel GUTH: Mgr. Eduard Šittler. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX., Praha 1932, s. 51.

roku 1871 na stránkách *Památek archeologických a místopisných* vydali článek věnovaný nástěnným malbám v kostele sv. Vavřince v Brandýse nad Labem.⁸¹⁰ Následně už publikoval články a drobné studie sám.⁸¹¹ Do povědomí odborné veřejnosti se uvedl již v roce 1901 publikováním článku v *Památkách archeologických a místopisných* s názvem *Kostelík svatého Klimenta ve Staré Boleslavi*.⁸¹² Aktivně působil v církevním odboru Křesťanské akademie, kde byl jednatelem a později ředitelem daného oddělení. Pro formování Šittlerovy osobnosti bylo především důležité jeho přátelství s vyšehradským kanovníkem a jedním ze zakladatelů křesťanské akademie Mikulášem Karlachem, který si jej vybral do kanonie na Vyšehrad. Šittlerův přínos pro kulturní, historické a duchovní dějiny naší vlasti v období na přelomu devatenáctého a dvacátého století byl zcela mimořádný! V jeho osobnosti se snoubily zájmy vlastenecké, historické, umělecké i duchovní. Sám pocházejí z řemeslnického prostředí, měl mimořádný zájem, a snad by se dalo říci také cit pro umělecké řemeslo, jemuž se později opakovaně věnoval také ve svém historiografickém díle.⁸¹³

Nemalý díl jeho práce byl tak věnován památkám uměleckého řemesla, především zlatnictví. Zde se ve spolupráci s Antonínem Podlahou zaměřil na nejcennější soubory duchovních i uměleckých klenotů v českých zemích, mezi nimiž je dodnes poklad Metropolitní kapituly u svatého Víta v Praze a poklad pražské Lorety. Výsledky svého bádání, vynikajícím způsobem podloženého znalostí archiválií chovaných

⁸¹⁰ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Fresky v kostelíku sv. Vavřince v Brandýse Labském. In: *Památky archeologické a místopisné 1871–1873*, s. 532.

⁸¹¹ Kompletní bibliografie chronologicky seřazena a vydána: Josef PELIKÁN: Literární činnost Šittlerova. In: *Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX.*, Praha 1932, s. 51.

⁸¹² Eduard ŠITTLER: *Kostelík svatého Klimenta ve Staré Boleslavi*. In: *Památky archeologické a místopisné*

⁸¹³ Dana STEHLÍKOVÁ: *Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze*. Eduard Šittler. In: *Královský Vyšehrad IV*. Praha 2012, s. 362.

v kapitulním archivu, za níž je však třeba vidět především práci doktora Podlahy, zhodnotili v rámci postupujících prací na vytváření *Soupisu památek historických a uměleckých Království českého*, jemuž se oba v rámci gigantického projektu Akademie věd slovesnosti a umění císaře Františka Josefa I. věnovali již od devadesátých let devatenáctého století. Eduard Šittler byl činný v komisi pro pořizování tohoto soupisu a byl autorem, či se autorsky podílel na vzniku čtyř svazků tohoto dodnes nepřekonaného díla.⁸¹⁴ Jako první s Podlahou zpracovali a roku 1898 vydali svazek věnovaný politickému okresu Sedlčanskému.⁸¹⁵ Tedy místu Šittlerova petrovického kaplanství. Následně roku 1899 opět společně s Antonínem Podlahou vydali další svazek věnovaný politickému okresu Milevskému.⁸¹⁶ Podrobněji o tom bylo pojednáno na jiném místě této práce v souvislosti s popisem díla Dr. Antonína Podlahy.⁸¹⁷ Na počátku dvacátého století postoupilo vydávání tohoto monumentu do té míry, že bylo přistoupeno k zahájení sepisování památek královského hlavního města Prahy. Zde byl na prvním místě Pražský hrad a Hradčany se svými stavebními a uměleckými monumenty – symboly české národní identity a státnosti. Hradčanům byly také věnovány první tři svazky věnované katedrále svatého Víta, kapitulní knihovně a kapitulnímu pokladu.

Eduard Šittler měl však díky své mnohostranné aktivitě, při které spojoval své teoretické znalosti s praktickým užitím, také možnost podílet se na několika velkých archeologických a

⁸¹⁴ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 361.

⁸¹⁵ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Soupis historických a uměleckých památek v politickém okresu Sedlčanském. Praha 1898.

⁸¹⁶ Josef PELIKÁN: Literární činnost Šittlerova. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX., Praha 1932, s. 53.

⁸¹⁷ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Soupis historických a uměleckých památek v politickém okresu Milevském. Praha 1899.

stavebně-historických průzkumech, které byly v jeho době realizovány. Tak byly vedle stavební obnovy chrámu svatého Jiří na Pražském hradě odbornou veřejností vysoko oceňovány především jeho výzkumy zaniklého areálu benediktinského kláštera v Podlažicích u Chrudimi a kostela svatého Linharta na starém Městě pražském.⁸¹⁸ Zatímco na průzkumu zaniklého klášteřiště v Podlažicích spolupracoval s regionálním badatelem prof. Plačkem, svou práci sepsanou jako zprávu z výzkumu někdejšího svatolinhartského areálu v Praze potom Šittler sám označoval za vrchol vlastního historického a uměleckohistorického díla.⁸¹⁹ Svoje výzkumy a poznatky zhodnotil v práci: *Kostel svatého Linharta a dům „U černého orla“ na Starém Městě pražském*, která byla vydána dokonce ve dvojí podobě. Poprvé v rámci odborného periodika *Zprávy komise pro soupis stavebních uměleckých a historických památek kr. hl. m. Prahy* roku 1911⁸²⁰ a následně pak ve vzorné monografii stejného jména vydané jako samostatný otisk z předchozího materiálu nedlouho před Šittlerovou smrtí v roce 1932.⁸²¹ V tomto díle předložil nejen rekonstrukci podoby kostela, ale také jeho historii, včetně podrobné a přesné edice, a kritické analýzy existujících pramenů, které Šittler získal převážně z Archivu hlavního města Prahy. Shromáždil také dostupné ikonografické materiály k podobě zaniklého kostela.⁸²²

⁸¹⁸ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 363.

⁸¹⁹ Eduard ŠITTLER: Kostel svatého Linharta a dům „U černého orla“ na Starém Městě pražském. In: Zprávy komise pro soupis stavebních uměleckých a historických památek kr. hl. m. Prahy III., Praha 1911, s. 75; jako samostatný otisk vydáno: Eduard ŠITTLER: Kostel sv. Linharta a dům „U černého orla“ na Starém městě pražském. Praha 1932.

⁸²⁰ Eduard ŠITTLER: Kostel svatého Linharta a dům „U černého orla“ na Starém Městě pražském. In: Zprávy komise pro soupis stavebních uměleckých a historických památek kr. hl. m. Prahy III., Praha 1911, s. 75.

⁸²¹ Eduard ŠITTLER: Kostel sv. Linharta a dům „U černého orla“ na Starém městě pražském. Praha 1932.

⁸²² Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 363.

K objevení a odkrytí této významné památky pražské topografie došlo v podstatě náhodou, když bylo v letech 1908 až 1909 v rámci postupu asanačních prací na Starém Městě přistoupeno k vybourání domovních bloků mezi Platnéřskou ulicí, Linhartskou ulicí, někdejším Linhartským pláckem a Mariánským náměstím.⁸²³ Ty měly uvolnit prostor pro novou budovu magistrátního úředního aparátu. Na jaře roku 1909 byl Eduard Šittler pověřen Komisí pro soupis památek královského hlavního města Prahy, které byl členem, průzkumem a dokumentací likvidovaného špalíčku domů. Pracovní skupinou sestávající z architekta Roberta Wanderlina, který prováděl výkresy a geodetické práce, Rudolfa Kříženeckého, který nálezy fotografoval, a Eduarda Šittlera byl tak v krátkém čase pořízen na svou dobu vzorový stavebně historický a archeologický průzkum.⁸²⁴ Roku 1911 byly pod dlažbou stejnojmenné ulice objeveny pozůstatky někdejšího kostela svatého Linharta.⁸²⁵ Jeho románská stavební podoba byla interpretována jako prosté jednolodí, s dvakrát odstupňovanou půlkruhovou apsidou na východě a tribunou na západě. O něco širší loď kostela byla zřejmě zaklenuta na dvojici čtvercových křížových polí. Na dvě pole byla podklenuta také zmiňovaná empora, čemuž mimo jiné nasvědčoval středový sloupek podpírající její arkádu, jehož pískovcová patka s typickými nárožními lupeny byla nalezena. Kostel tak byl časově zařazen do druhé poloviny dvanáctého století.⁸²⁶ Podařilo se podchytit i pravděpodobné stavební fáze gotické přestavby kostela, spadající do doby mimořádného

⁸²³ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 363.

⁸²⁴ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 363.

⁸²⁵ Eduard ŠITTLER: Kostel svatého Linharta a dům „U černého orla“ na Starém Městě pražském. In: Zprávy komise pro soupis stavebních uměleckých a historických památek kr. hl. m. Prahy III., Praha 1911, s. 75; jako samostatný otisk vydáno: Eduard ŠITTLER: Kostel sv. Linharta a dům „U černého orla“ na Starém městě pražském. Praha 1932.

⁸²⁶ Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Staré Město pražské. Praha 1996, s. 42–43.

rozkvětu Prahy v době vlády Václava II. Tehdy dostal kostel podobu obdélného, téměř centralizujícího trojlodí, snad halového typu, s presbytářem o jednom obdélném poli uzavřeném na půdorysu pěti stran osmiúhelníka, zevně členěném opěráky.⁸²⁷ Lokalizován byl i ke kostelu přilehlý „Jarošův dvorec“!⁸²⁸ Jednalo se bezpochyby o jednu z největších senzací asanace a spolu s objevením nedalekého kostela Panny Marie „Na louži“ a dokumentací dalšího likvidovaného kostela svatého Jana Křtitele „Na zábradlí“ také o výjimečnou šanci poslední dokumentace zanikajících sakrálních památek spjatých se samotným vznikem a konstituováním pražské staroměstské aglomerace ve středověku.

K Šittlerovým hlavním zásluhám tak patřilo nejen důkladné zdokumentování a vyhodnocení nálezových situací v dané lokalitě, ale mimo jiné také nalezení více než dvou desítek kamenných fragmentů. Ty byly především jeho zásluhou vyzvednuty a následně odevzdány prostřednictvím architekta Jana Kouly do Lapidária Národního Muzea,⁸²⁹ a tím zachráněny pro budoucnost. Mezi nejhodnotnější kusy patřila nepochybně náhrobní deska kramáře a soukeníka Pelhřima ze zmiňovaného kostela, pocházející z roku 1328, nebo pískovcová patka románského sloupu. Obě památky jsou dnes součástí stále expozice Lapidária Národního muzea.⁸³⁰ Je zajímavé, jak jiné, nové a moderní metody památkové péče a ochrany historického a kulturního dědictví byly najednou uplatňovány. Jedině tím se

⁸²⁷ Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: *Staré Město pražské*. Praha 1996, s. 88–90.

⁸²⁸ Eduard ŠITTLER: *Kostel sv. Linharta a dům „U černého orla“ na Starém městě pražském*. Praha 1932.

⁸²⁹ Role architekta Jana Kouly pro dějiny výtvarného umění v Praze a v Čechách bohužel zůstává dosud nedocena. K Lapidáriu podrobně: Vladimír DENKSTEIN / Zora DROBNÁ / Jana KYBALOVÁ: *Lapidárium Národního muzea. Sbíрка české architektonické plastiky XI. až XIX. století*. Praha 1958.

⁸³⁰ Dana STEHLÍKOVÁ: *Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze*. Eduard Šittler. In: *Královský Vyšehrad IV*. Praha 2012, s. 363.

snad podařilo zmírnit katastrofální dopady asanačních zásahů do městské památkové zóny.⁸³¹

Ještě v průběhu života se Eduardu Šittlerovi dostalo význačných poct. Vedle pozice faráře u svatého Prokopa na Žižkově a funkce sídelního kanovníka Vyšehradského, členství v řadě výborů, institucí a komisí to byla především ocenění papežská. Byl dekorován zlatým řádovým křížem papeže Lva III. *Pro ecclesia et pontifice*, jenž se uděloval od roku 1888 (k desátému jubileu papežova pontifikátu) ve třech kategoriích (zlatý, stříbrný a bronzový), a stříbrnou medailí papeže Lva XIII. O roku 1896 zastával také vysokou diplomatickou funkci papežského preláta. A byl jmenován také papežským tajným komořím.⁸³² Součástí Šittlerovy pozůstalosti chované z velké části v Archivu Národního muzea je také složka uchováající jeho osobní ocenění, řády a vyznamenání.⁸³³

Když po vzniku Československé republiky došlo k výrazné sekularizaci naší společnosti, připojil se Eduard Šittler k té části domácího kléru, která vnímala toto dění s velkým zármutkem a rozladěním. V dosud nejhodnotnějším monografickém článku shrnujícím jeho život uvádí autorka PhDr. Dana Stehlíková z Národního Muzea v Praze, že z osobní korespondence, kterou studovala, dokonce vyplývá, že poněkud zahořkl, a postupně se stahoval z veřejného života.⁸³⁴ Jeho neúčastí byla tak poznamenána například jubilejní svatováclavská výstava v roce 1929 a další akce. To je zarážející především při vědomí toho,

⁸³¹ K asanačnímu zásahu v tomto prostoru nejpodrobněji: Eduard ŠITTLER: Kostel svatého Linharta a dům „U černého orla“ na Starém Městě pražském. Praha 1932, k zásahu obecně zvláště s. 3; z novější literatury pak zejména: Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Staré Město pražské. Praha 1996, s. 42–43, a 88–90.

⁸³² Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 365.

⁸³³ Archiv Národního muzea Praha, pozůstalost Eduarda Šittlera, kartóny 1–30.

⁸³⁴ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 365.

jak se Šittler angažoval spolu s Podlahou ve velkých výstavních projektech předcházejícího období. Za připomenutí nepochybně stojí především jejich společné projekty z devadesátých let devatenáctého století, jejichž prostřednictvím se tehdy oba mladí badatelé uvedli do povědomí české odborné veřejnosti. Devadesátá léta v Praze byla v podstatě decenniem výstav. Projekt odstartovala veleúspěšná Zemská jubilejní výstava roku 1891. Na ni pak navazovala řada výstavních projektů, které jakousi setrvačností doznívaly ještě v době před první světovou válkou, a to nejen v Praze, ale v podobě konkurenčních projektů například také v severočeském Liberci. V těchto podnicích za jinými subjekty nezůstávala pochopitelně pozadu ani římskokatolická církev. Podlaha se Šittlerem společně připravili již v roce 1893 svatojánskou výstavu, k níž bylo připraveno monumentální Album svatojánské jako doprovodná publikace obsahující na svou dobu i typograficky výjimečný obrazový doprovod. Stejně tak se podařilo roku 1897 uspořádat další výstavu konanou k příležitosti jubilea svatého Vojtěcha. Také k tomuto projektu bylo vydáno Album svatovojtěšské, jako doprovodná kniha.

Vedle velké Jubilejní výstavy roku 1891 byla dalším hlavním projektem devadesátých let Národopisná výstava československá, jež se konala rovněž na Výstavišti v Holešovicích-Bubnech. Podlaha spolu se Šittlerem na ni byli pověřeni přípravou oddělení církevního umění. Ke stejné příležitosti vydali také album parament Josefa Fanty. S ním Šittler spolupracoval, a jak vyplývá z jejich vzájemného písemného styku dochovaného v pozůstalosti, dokonce se i přátelil. V organizačním a přípravném výboru této výstavy se seznámil také s architektem Janem Kolou, pozdějším kustodem sbírek národopisu a historické archeologie Národního muzea.

Snad z jejich přátelství vzešla pozdější Šittlerova snaha o přesměrování darů z Uměleckoprůmyslového muzea Obchodní a živnostenské komory směrem k Muzeu národnímu.⁸³⁵ Součástí jeho příklonu k našemu nejpřednějšímu muzeu bylo také to, že vstoupil do Archeologického sboru tohoto muzea i byl v pracovním kontaktu s jeho hlavními představiteli.

Eduard Šittler patřil k mnohostranně aktivním osobnostem českého veřejného života přelomu devatenáctého a dvacátého století. Nevěnoval se jen otázkám duchovním a povinnostem vyplývajícím z jeho kněžského poslání, byl aktivní také jako historik a historik umění, zabývající se především památkami umění křesťanského, archeologií, uměleckým řemeslem a památkovou péčí. Působil po řadu let jako pedagog v gymnasiálním i universitním prostředí a dosáhl velké obliby a popularity mezi studenty, stejně jako uznání mezi kolegy. V pražských společenských kruzích proslul také jako veselý člověk a jeden ze zakladatelů nekonformního Klubu alpinistů česko-slovinských, který se v opozici proti německo-rakouskému spolku alpinistů zaměřoval především na turistiku ve slovanských zemích, především ve Slovinsku a Chorvatsku.⁸³⁶ Inicioval výstavbu české chaty na Grintovci v Julských Alpách, na jejímž vzniku se kromě něj brigádně osobně podílel také jeho bratranec a další nadšený alpinista, zmiňovaný Dr. Emil Hácha. Šittler potom každý rok vykonal cestu do Julských Alp, nebo i jinam, aby dostál svému sportovnímu závazku. Neučinil tak pouze v roce své smrti.⁸³⁷

⁸³⁵ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 365.

⁸³⁶ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 362.

⁸³⁷ Karel GUTH: Msgre Eduard Šittler. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX., Praha 1932, s. 52.

V literatuře bylo upozorněno na to, že Eduard Šittler nepatřil k bytostným sběratelům jako Antonín Podlaha. Naopak, svou roli spatřoval mimo jiné ve funkci jakéhosi prostředníka mezi římskokatolickou církví a muzejními expozicemi. Především pak Národním muzeem, o jehož podporu a rozšiřování sbírkových fondů se výrazně zasloužil.⁸³⁸ Část předmětů daroval muzeu sám, předání jiných alespoň zprostředkoval z Vyšehradu i mimopražských farností. Z dnešního pohledu se tak nabízí zamyšlení nad tím, jaká je škoda, že se nenašlo v Praze a Čechách končícího devatenáctého století dostatek sil k tomu, aby mohla být naplněna stará Karlachova myšlenka na vytvoření církevní muzejní instituce, arcidiecésního muzea, o jakém snil pozdější biskup Antonín Podlaha, a které se ani do dnešních dnů nepodařilo v Praze, na rozdíl od Olomouce realizovat.⁸³⁹ Jaké množství předmětů, které se tehdy z tohoto důvodu dostaly do sbírek Národního muzea a Muzea Hlavního města Prahy, stejně jako později do Národní galerie, mohlo být v takové instituci soustředěno, a kolik z těch předmětů a památek dodnes spočívajících v mnohdy nedůstojných úložištích v kostelích a na farách mohlo být zpřístupněno veřejnosti a zachováno pro příští generace. Vytvoření důstojného muzea tohoto zaměření tak zůstává trvalým úkolem do budoucna, ano, vpravdě otevřenou ranou, na jejíž zacelení toužebně čekáme...⁸⁴⁰

⁸³⁸ Dana STEHLÍKOVÁ: Dary vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Eduard Šittler. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 364.

⁸³⁹ V Šittlerově nekrologu ovšem byla myšlenka vzniku podobného muzea Karlem Gutem zatracována! A jako jednu z kanovníkových velkých předností proto označuje jeho iniciativu, se kterou se mu ve spolupráci s královéhradeckým biskupem Doubravou podařilo tomu zabránit. Srov. Karel GUTH: Msgr. Eduard Šittler. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX., Praha 1932, s. 51.

⁸⁴⁰ Vybudování arcidiecésního muzea v Praze bylo stanoveno jako jeden z cílů současného vedení diecese, které ustanovilo ve spolupráci s vedením Ústavu dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy přípravný výbor pověřený přípravou jeho zřízení.

9.4 Josef Cibulka

* 1. července 1886 v Ústí nad Orlicí

† 2. dubna 1968 v Praze

Profesor Josef Cibulka byl jednou z nejvýraznějších osobností oboru Dějiny umění ve dvacátém století. Jak bylo velmi výstižně a poeticky řečeno, „každé ze tří pokolení českých historiků umění mělo svého abbé...“⁸⁴¹ Po Ferdinandovi Josefu Lehnerovi a Antonínu Podlahovi byl třetím z nich právě Josef Cibulka.

Pouť svého života započal dne 1. července roku 1886 v Ústí nad Orlicí, kde jeho rodina sídlila prokazatelně už od šestnáctého století.⁸⁴² Křest přijal ještě téhož dne z rukou svého prastrýce, ústeckého děkana Jana Cibulky. Pro svoji budoucí životní dráhu byl systematicky připravován již od útlého dětství. Cibulkova středostavovská rodina kladla veliký důraz na chlapcovo vzdělání. První roky navštěvoval českou školu ve svém rodišti, ale do páté třídy jej otec již poslal do nedalekého Lanškrouna, aby se chlapec naučil dobře německy. Po jejím absolvování pokračoval v letech 1897–1901 na rovněž německém nižším gymnáziu tamtéž. Od deseti let svého věku musel tedy Josef Cibulka žít v cizím prostředí, a to nejen jazykově cizím! Díky letům stráveným v Lanškrouně se naučil nejen dokonale německy, ale také později dobře zvládal složité životní situace, před které byl stavěn. Právě v těchto letech byly také položeny základy jeho pozdější vytrvalosti, samostatnosti a sebekázně, která je pro vědeckou práci jakéhokoli oboru dodnes nezbytností. Na vyšší gymnasium přešel Cibulka do Litomyšle. Tam se mu

841 Antonín MATĚJČEK: *Sexaginta pouhá finta. Hors-d'oeuvres variés*. K šedesátce prof. Josefa Cibulky. Praha 1946, s. 9

842 Josef HOBZEK: *Josef Cibulka. Nástin životopisný*. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): *Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky*. Praha 1956, s. 7.

dostalo vynikajícího vzdělání v českém jazyce a literatuře a byly položeny základy pro jeho zájem o knihy a četbu jako takovou. Mezi soukromou četbou převažovala v těchto letech u Cibulky především literatura historická, a proto byly české dějiny jeho okolím považovány za obor, jemuž se bude věnovat také při svých dalších universitních studiích.⁸⁴³ Cibulkův životopisec historik Josef Hobzek vyzdvihнул v životě mladého studenta cestu, kterou po složení maturitní zkoušky, vykonal v létě roku 1905 společně se svým vídeňským bratrancem Vojtěchem Rybkou.⁸⁴⁴ Tehdy se oba mládenci dostali přes alpské země až do Benátek a bylo to právě město na lagunách, které v Josefu Cibulkovi probudilo jeho celoživotní zájem o výtvarné umění. Cibulka sám později o této cestě napsal: „*Byla to cesta, která mi netoliko zjevila krásu Alp, ale v Benátkách vzbudila živelný zájem o umění.*“⁸⁴⁵

Po návratu se Cibulka k překvapení mnohých rozhodl pro studium bohosloví. Snad také pod vlivem vykonané cesty požádal o přijetí ke studiu v Římě. Toto jeho rozhodnutí jej automaticky posunulo do popředí duchovního společenství v českých zemích, neboť absolventi Bohosloví v Římě, byli už díky svým vynikajícím mezinárodním kontaktům později automaticky předurčeni k vyšší církevní dráze. Cibulka se tak ve svém životě poprvé dostává do vysoce prominentní společnosti

⁸⁴³ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 8.

⁸⁴⁴ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 8.

⁸⁴⁵ AUDU, fond Josef Cibulka (1886–1968), kart. 30, inv. Č. 1400, f. 12, citováno podle: Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 18.

sotva tři desítek kněží z Čech, jimž bylo toto studium na české koleji v Římě umožněno. Jako by tak byla zahájena celá řada výjimečných příležitostí, k nimž se Josef Cibulka během svého života postupně dostával. Nutno však říci, že tehdy, stejně jako pokaždé potom, byl v daných okamžicích vždy zcela výjimečně připraven k plnění předkládaných úkolů. Cibulka studoval na Urbanově koleji nejprve rok filosofii a poté čtyři roky teologii. Vzhledem k tomu, že vyučovací řečí v tomto kněžském semináři byla latina, osvojil si tento jazyk Cibulka natolik, že mohl později s lehkostí sobě vlastní přistupovat k edicím základních pramenů českých dějin, jakým byl například v roce 1934 vydaný korunovační řád českých králů Karla IV.⁸⁴⁶ Stejně jako Antonín Podlaha, i Cibulka tak měl položen úžasný základ pro pozdější bázi svého historického a umělecko-historického bádání. Právě jejich erudice mimo jiné i v této oblasti oba již posouvala na přední místa české badatelské obce.

Cibulka se v těchto letech však také intenzivně věnoval samostudiu. V popředí jeho zájmu byly již tehdy dějiny křesťanského umění a liturgický zpěv. V České koleji navázal celoživotní přátelství s jejím tehdejší vicerektorem Františkem Stejskalem, pozdějším profesorem církevních dějin na Teologické fakultě pražské university, jehož nástupcem se Cibulka potom stal. Během svého studia na sebe upozornil vynikajícími hudebními schopnostmi a těšil se dokonce přízni samotného papeže Pia X.

Po dosažení nižších svěcení byl dne 18. prosince 1909 vysvěcen v Lateránské bazilice na kněze!⁸⁴⁷ Svoji první

⁸⁴⁶ Josef CIBULKA: Český řád korunovační a jeho původ. Praha 1934.

⁸⁴⁷ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 9.

bohoslužbu poté sloužil na hrobě svatého Petra pod světcovou bazilikou ve Vatikánu. Římský pobyt ukončil Cibulka v následujícím roce složením doktorátu. Po návratu do rodné diecese nastoupil místo vikaristy při katedrále svatého Ducha v Hradci Králové. Tím získal hmotné zabezpečení, díky němuž se mohl dál věnovat studiu. Nejprve si vypracováním rozsáhlého spisu o chrámové hudbě a sborovém zpěvu zajistil nostrifikaci svého římského titulu také pro České království. Ta mu byla roku 1912 potvrzena na Universitě v Olomouci. Zaštitěn tímto dvojitým doktorátem, zahájil pedagogickou činnost přednáškami o sborovém zpěvu na bohosloveckém učilišti v Hradci Králové. Ještě předtím, v říjnu 1911 nastoupil místo vicerektora hradeckého Boromea, biskupského semináře pro studenty tamního gymnasia. V Cibulkově šťastném působení v okruhu jeho asi stopadesát svěřenců můžeme spatřovat paralelu o necelých dvacet let dřívějšího působení Antonína Podlahy na pražské Akademii nadace Jana Jiřího Straky z Nedablic. Stejně jako předtím Podlaha v Praze, i Josef Cibulka se v této době věnoval svým svěřencům s mimořádnou láskou. Snad dojmů, jaký udělal se svými žáky secvičenými jím ke sborovému vystoupení u příležitosti oslavy šedesátých narozenin královéhradeckého biskupa Josefa Doubravy, mohl vděčit za to, že si jej jmenovaný vybral za svého osobního sekretáře. Tuto mimořádně prestižní funkci nastoupil od 1. dubna 1913 a vykonával ji po dobu následujících pěti let, až do června 1918.⁸⁴⁸ I během svého působení na biskupském dvoře se nadále intenzivně věnoval pedagogické činnosti, a pro historii našeho oboru je důležité, že na Bohosloveckém učilišti v Hradci začal od školního roku 1914–1915 přednášet také dějiny křesťanského

⁸⁴⁸ Josef HOBZEK: Josef Cibulka - Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 10.

umění a křesťanskou archeologii.

Pro Cibulkovu kariéru byl důležitý jeho studijní pobyt ve Vídni. Pro akademický rok 1916–1917 byl dočasně uvolněn z funkce biskupského sekretáře a tuto dovolenou využil ke studijnímu pobytu na mimořádně prestižním bohosloveckém ústavu Frintaneum ve Vídni. Frintaneum bylo institucí připravující již od počátku devatenáctého století mladé, nadějně bohoslovce a duchovní k vyšší církevní dráze. O přijímání studentů rozhodoval panovník na základě biskupských doporučení. Příchod do Vídně znamenal pro Cibulku mimo jiné také seznámení s řadou vynikajících osobností, které tam tehdy působily. Vídeň byla v posledních letech existence habsburské monarchie i přes rostoucí válečné útrapy tamního obyvatelstva dosud nesmírně silným kulturním ohniskem! Mnohé z umělecké a kulturní síly tohoto města, která v podstatě kulminovala ve výtvarné kultuře a literatuře v posledních letech před vypuknutím světové války, zůstávalo stále živé! Naopak, dá se snad říci, že to byla právě zlomová léta válečného konfliktu, kdy v jistém slova smyslu docházelo k vyvrcholení zdejšího duchovního života. Do této zjitřené atmosféry tedy přišel Josef Cibulka.

Na proslulé vídeňské universitě, v jejímž čele tehdy stál ve funkci rektora slavný orientalista českého původu Alois Musil,⁸⁴⁹ určovali chod Institutu pro dějiny umění takové osobnosti, jakými byli Josef Strzygowski a Max Dvořák.⁸⁵⁰ Na přednášky všech tří jmenovaných tedy začal Cibulka docházet, a byl to

⁸⁴⁹ Zdeněk HOJDA: Čeští poutníci v Palestině v 19. století. In: Aleš FILIP / Roman MUSIL (ed.): *Neklidem k Bohu*. Olomouc / Plzeň 2006, s. 295.

⁸⁵⁰ Jiří KUTHAN: Prof. Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem*. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 9.

právě jeho kontakt s vídeňským universitním prostředím, který jej následně od bohosloví a teologie zcela přivedl ke studiu dějin umění. Přednášky Aloise Musila přivedly Cibulku k okouzlení orientem a vídeňský rektor v něm naopak rozpoznal výjimečného posluchače se zájmem o výtvarné umění a křesťanskou archeologii. Nabádal jej proto k tomu, aby se věnoval studiu křesťanských památek a Blízkémvýchodě, zejména v Palestině, poseté stavbami vzniklými v období křížových tažení.

V této době se Cibulkovi jakožto členu „Frintanea“ dostalo zcela mimořádné pocty. Když v listopadu 1916 zemřel rakousko-uherský císař František Josef I., byl Cibulka mezi těmi několika málo vyvolenými, kteří se účastnili liturgického pořadu smutečních akcí. Držel tak stráž u císařova posmrtného lože, sloužil bohoslužbu před členy habsburské rodiny v Schönbrunnu a při pohřbu v hlavním vídeňském chrámu svatého Štěpána mu připadla čestná funkce diakona.

Po svém návratu do Hradce Králové složil funkci biskupského sekretáře a věnoval se nadále pedagogické činnosti. Vedle výuky chrámového zpěvu, křesťanské archeologie a dějin křesťanského umění nyní připojil ještě ochranu církevních památek. I k tomu jej snad pohnulo poznání metod a názorů vídeňského Maxe Dvořáka, který právem patří mezi zakladatele novodobé památkové péče v našich zemích. Dá se snad říci, že od návratu z Vídně byl již Cibulka zcela pohlcen oborem dějiny umění, byť v jeho pojetí s pochopitelným akcentem k umění křesťanskému. V této době usilovně pracoval na přípravě habilitační práce *Dějiny církevního zlatnictví*, která byla následně podána na pražské Katolické teologické fakultě a v červnu 1919 také schválena.⁸⁵¹

⁸⁵¹ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada

V dnešní době je snad až s podivem, jakým způsobem postupoval Josef Cibulka během svého života společenskými funkcemi, příležitostmi, úkoly a poslánými. Patřil k výjimečné a nepočetné skupině lidí, kteří díky svému zcela mimořádnému nadání, pracovitosti, píli, a snad můžeme říci také jistému osobnímu kouzlu, nepodléhají změnám společenských poměrů a střídání dob v takové míře jako ostatní. Ze všeho, co bylo dosud řečeno, jasně vyplývá, že Josef Cibulka mohl být po vzniku samostatné Československé republiky jasně považován za exponenta starého režimu. Je přinejmenším podivné, že jako katolický kněz získavší své vzdělání v papežském Římě a císařské Vídni, pohybující se dokonce v bezprostřední blízkosti papeže Pia X. a habsburského dvora, dostává v nově se formující společnosti republikánského Československa tak vynikající pracovní příležitost, jakou byl podíl na zřízení Teologické fakulty nově vznikající University Jana Amose Komenského v Bratislavě.⁸⁵² Přestože to byl prezident Masaryk, kdo vyhlásil devízu nového státu, jehož ideovým programem se měl stát „Tábor a ne Řím!“, jmenoval tentýž Masaryk Josefa Cibulku, tehdy docenta bohosloveckého biskupského učiliště v Hradci Králové, mimořádným profesorem dějin církevního umění a křesťanské archeologie. Protože de facto nebylo v Bratislavě ještě nic připraveno, byl Cibulka jmenován zástupcem ministerstva školství a národní osvěty, a v této funkci se vydal na Slovensko, kde se ještě nedávno bojovalo, aby zařídil vše potřebné pro zřízení tamní bohoslovecké fakulty. Velkorysá

VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 11.

⁸⁵² Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na sympoziu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 19.

podpora mladé republiky mu umožnila, aby v krátké době vybudoval zcela mimořádné pracoviště. K modernímu vybavení ústavu patřila rozsáhlá odborná knihovna a sbírka fotografií, ale především byly v této době položeny základy později mimořádně rozsáhlé a dodnes z podstatné části dochované sbírky diapozitivů, které po vídeňském vzoru využíval k výuce dějin umění již Antonín Podlaha. V těchto letech tedy Cibulka věnoval své síly budování nového ústavu. Protože ještě nedošlo k faktickému otevření pro studenty, věnoval podstatnou část času badatelským pobytům a cestám. V akademickém roce 1919–1920 se nejprve na delší čas vrátil do Vídně a zbytek roku strávil poznáváním Slovenska. V následujícím roce měl dovolenou, kterou věnoval služební cestě do Francie. Jestliže Podlahův katolicismus a vlastenectví jej držely při badatelské práci na domácí půdě a během svého života nikdy neopustil hranice Českého království, o generaci mladší Josef Cibulka strávil na cestách po Evropě mnoho času. Během akademického roku 1920–1921 projel téměř celou Francii. Dlouhodobě se zdržoval především ve Štrasburku a v Paříži.

Po svém návratu do vlasti byl Cibulka povolán na pražskou Bohosloveckou fakultu, aby tady přednášel dějiny církevního umění a křesťanskou archeologii. Velkým cibulkovým úspěchem potom bylo, když se mu podařilo získat souhlas ministerstva školství a národní osvěty k tomu, aby byla jako nutná učební pomůcka do Prahy převezena rozsáhlá knihovna a fototéka vybudovaná jím v předchozích letech při Bohoslovecké fakultě University Jana Amose Komenského v Bratislavě. Nově vzniklý ústav byl připojen k pražské fakultě a Josef Cibulka byl dne 31. května 1922 jmenován prezidentem Masarykem mimořádným

profesorem *ad personam* pro jmenované obory.⁸⁵³

Počátek dvacátých let je tak dobou, kdy se Josef Cibulka naplno zařadil do akademické obce českého národa. Do tohoto období života také spadá počátek jeho mimořádné publikační činnosti. Cibulkova bibliografie čítala v závěru života, podobně jako v případě díla biskupa Antonína Podlahy, více jak stovku položek. Do povědomí odborné veřejnosti vstoupil jako člen československé delegace na mezinárodním kongresu historiků umění v Paříži, kde si spolu s Antonínem Matějčkem získali mezinárodní pozornost.⁸⁵⁴ Následně, pouhé dva roky po svém nástupu na pražskou Teologickou fakultu, uveřejnil na svou dobu zcela výjimečnou studii věnovanou raně křesťanskému umění *Starokřesťanská ikonografie a zobrazování ukřižovaného*, která vyšla v Praze roku 1924.⁸⁵⁵ Na dlouhou řadu desetiletí se tak tato útlá knížečka stala základním pramenem ke studiu raně křesťanského umění. S výjimkou několika pouze informativních studií Ferdinanda Josefa Lehnera publikovaných na stránkách jeho časopisu *Method* se tak jednalo o první práci zaměřenou na dané téma v českém jazyce. Raně křesťanské umění a křesťanská archeologie pak už natrvalo zůstaly středem Cibulkova vědeckého i osobního zájmu.⁸⁵⁶ Svoji průlomovou prací, věnovanou starokřesťanské ikonografii nazírané v jeho pojetí již z hlediska čistě vědeckého, bez zastření dogmaty katolicismu, ale přitom s využitím veškeré erudice teologicky vzdělaného

⁸⁵³ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 11.

⁸⁵⁴ Antonín MATĚJČEK: Abbé Cibulka. In: Sexaginta pouhá finta. Hors-d'oeuvres variés. K šedesátce prof. Josefa Cibulky. Praha 1946, s. 10.

⁸⁵⁵ Klement BENDA: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění II. Praha 1986, s. 161.

⁸⁵⁶ Jan ROYT: Josef Cibulka a křesťanská archeologie. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 39–44.

člověka, si Cibulka zajistil uznání napříč českou vědeckou obcí. Tímto dílem se následně v roce 1927 habilitoval pro obor Křesťanská archeologie na Filosofické fakultě pražské Karlovy university.⁸⁵⁷ Počínaje zimním semestrem akademického roku 1927–1928 zde začal přednášet. Na základě přání Vojtěcha Birnbauma zde také od tohoto roku začal s výukou prosemináře dějin umění, který převzal po Karlu Chytilovi.⁸⁵⁸ O výjimečnosti jeho osobnosti svědčí nejen to, že si jako teprve třetí z českých historiků umění vybral jako téma pro svoji první větší práci téma evropské, ale také je pro něho příznačné, s jakou samozřejmostí se začlenil do tak odlišného prostředí, jakým pro katolického kněze muselo být společenství semináře dějin umění na půdě filosofické fakulty. Na tomto pracovišti se sešla různorodá badatelská společnost, v níž nad ostatními jasně vyčnívaly osobnosti Josefa Cibulky a Antonína Matějčka, vedené vedoucím ústavu Vojtěchem Birnbaumem. Byla to doba, kdy jednotlivé odlišnosti v jejich osobním zbarvení a zcela specifickém přístupu i badatelské metodě evidentně netvořily rozpory ve společné práci, ale naopak pomáhaly prohlubovat úroveň poznání uměleckých památek a uměleckého vývoje na území Československa v kontextu evropského vývoje. K takovým osobnostem tedy Josef Cibulka patřil a svým vynikajícím jazykovým vybavením také po celou dobu svého působení na universitní půdě výraznou měrou přispíval k provázání českého dějepisu umění s okolním světem.

Ještě před svým oficiálním zařazením do sboru pedagogů na

⁸⁵⁷ Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“* dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 21.

⁸⁵⁸ Klement BENDA: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisu umění II*. Praha 1986, s. 161.

Filosofické fakultě byl roku 1926 jmenován do funkce řádného profesora oborů Křesťanská archeologie, Církevní dějiny a Církevní umění na Teologické fakultě. Již od počátků svého působení v Praze se však Josef Cibulka neoficiálně podílel na výuce studentů Filosofické fakulty, když hojně navštěvovali jeho přednášky určené oficiálně pro studenty bohosloví. V odborné literatuře byla naznačena souvislost mezi chystaným stěhováním Teologické fakulty do nové budovy arcibiskupského semináře v Dejvicích, proti němuž vedl Josef Cibulka jako děkan fakulty intenzivní odpor, protože by znemožnilo navštěvování jeho přednášek studenty Filosofické fakulty, a jeho vstupem na tuto fakultu v roce 1927.⁸⁵⁹ Pod názvem studijního předmětu „Křesťanská archeologie“ si však nelze představovat, že se jednalo pouze o výuku zaměřenou na raně křesťanské památky a umění. Naopak! Přestože první Cibulkova kniha byla dedikována N. P. Kondakovovi, který mimochodem krátce po jejím vydání roku 1925 v Praze zemřel, hlavní oblastí jeho zájmu byla křesťanská ikonografie středověkého umění. Pod historizujícím označením „Křesťanská archeologie“ se tady skrýval zájem o studium středověkého umění.⁸⁶⁰ Především tomuto zaměření také odpovídalo vybavení ústavu, jeho fototéka i zaměření rozsáhlé knihovny původně určené pro bratislavský institut. Ke Komenského universitě se v této době Cibulka ještě jednou vrátil, když zde v roce 1927 získal doktorát z filosofie a svůj starší titul ThDr. doplnil o PhDr.⁸⁶¹ Nadále užíval titulů obou.⁸⁶²

⁸⁵⁹ Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX)*. Praha 2009, s. 21.

⁸⁶⁰ Klement BENDA: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): *Kapitoly z českého dějepisu umění II*. Praha 1986, s. 162.

⁸⁶¹ Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (=*

Zmiňované události předcházely nástupu třicátých let, vrcholného období československé kultury a vzdělanosti. Byla to doba přípravy velkého svatováclavského milenia, spojeného s otevřením dostavěné katedrály svatého Víta, a také doba, kterou můžeme považovat za nejdůležitější léta Cibulkova badatelského úsilí. Bylo tomu tak z mnoha důvodů. Později již nikdy neměl tolik příležitostí k uplatnění své vědecké erudice.

Cibulkův postup v akademických hodnostech pražské university byl následován také ziskem řady čestných funkcí. Přestože svatováclavské milénium bylo zcela v rukou Cibulkova generačně staršího kolegy na poli oboru dějiny křesťanského umění, biskupa Dr. Antonína Podlahy, dostalo se mu záhy pocty stanout na čelné pozici v řadě rozhodujících orgánů. Od roku 1934 byl členem Křesťanské akademie a Komise pro obnovu Karolina.⁸⁶³ Významné pozice dosáhl také v Jednotě pro dostavbu pražské katedrály. Práce v Jednotě a objednávky uměleckých děl určených pro dokončovaný Svatovítský chrám, jej přivedly do styku s předními umělci a výtvarníky meziválečného Československa.⁸⁶⁴

Seznámil se tak s Alfonsem Muchou, Františkem Kyselou, Karlem Svobinským a zejména Maxem Švabinským. Cibulka byl rozhodným zastáncem moderního, umění. Vytrvale bojoval s rezidui pozdního historismu a energicky se zasazoval o uplatňování současných návrhů. Tyto své veskrze moderní myšlenky se snažil prosazovat také v teoretické rovině, jak

Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX. Praha 2009, s. 17–34.

⁸⁶² Viktor KOTRBA: Josef Cibulka zemřel. In: *Umění XIV*, Praha 1968, s. 625.

⁸⁶³ Viktor KOTRBA: Josef Cibulka zemřel. In: *Umění XIV*, Praha 1968, s. 626.

⁸⁶⁴ K Cibulkově úloze při ikonografických návrzích výzdoby katedrály sv. Víta podrobně: Lenka BYDŽOVSKÁ: Výzdoba ve 20. století. In: Anežka MERHAUTOVÁ (ed.): *Katedrála sv. Víta v Praze*. Praha 1994, s. 237–258.

nejlépe ukázal ve své studii *Kostelní prostor* z roku 1928.⁸⁶⁵ Z této spolupráce tak vznikla nejen řada uměleckých děl určených pro výzdobu dokončovaného chrámu, zejména jeho vitrajových oken, ale především osobní přátelství mezi Josefem Cibulkou a některými z nich. To se snad nejmarkantněji projevilo v rovině jeho vztahu s Maxem Švabinským. Švabinského dílu později věnoval také několik studií. Ten později k jubileu Cibulkových šedesátých narozenin v roce 1946 oslavence také portrétoval! Grafický list vzniklý na základě Švabinského kresby ozdobil jako volně ložená příloha jubilentův sborníček *Sexaginta pouhá finta – Hors-d'oeuvres variés* k šedesátce prof. Josefa Cibulky!⁸⁶⁶ Cibulka byl také autorem ikonografického programu západních bronzových vrat Svatovítské katedrály, které potom podle jeho návrhu vytvořili O. Španiel a V. H. Brunner.⁸⁶⁷

A byla to právě práce na dokončování pražského metropolitního chrámu, která přivedla Cibulku na Pražský hrad. Na místo, které je neodmyslitelně spojeno s počátky christianizace této země, a s ní spojenými počátky kamenné architektury na našem území. Právě nejstarší architektura se stala Cibulkovým hlavním tématem pro dobu několika následujících desetiletí. Stavby pražského hradu následně poutaly po celá třicátá léta jeho pozornost a v několika svých studiích zcela zásadním způsobem přispěl k jejich poznání. V souvislosti s oslavami svatováclavského milenia, této největší slavnosti v období mezi dvěma světovými válkami, přistoupil Cibulka k pokusu zodpovědět zásadní otázku, jakou měla podobu původní Václavova rotunda svatého Víta. Na základě

⁸⁶⁵ Josef CIBULKA: *Kostelní prostor*. In: *Časopis katolického duchovenstva*, roč. 94. Praha 1928.

⁸⁶⁶ *Sexaginta pouhá finta. Hors-d'oeuvres variés. K šedesátce prof. Josefa Cibulky*. Praha 1946 (nepag.).

⁸⁶⁷ Josef CIBULKA: *Bronzová vrata Svatovítské katedrály v Praze*. In: *Umění IX*, Praha 1936, s. 435–450.

dochovaných zpráv, dokumentace archeologických nálezů Kamila Hilberta z počátku dvacátého století a komparace se známými evropskými současnými stavbami, se pokusil o rekonstrukci podoby této pro českou architekturu natolik zásadní svatyně. Jasně se zde přiklonil k pojetí vlivů západních, kde hledal pro pražskou Václavovu stavbu vzory v soudobé říšské architektuře. Považoval ji za redukovanou formu cášského vzoru. Tato Cibulkova zcela mimořádná studie, byla uveřejněna pod názvem *Václavova rotunda svatého Víta na pražském hradě* ve Svatováclavském sborníku z roku 1934.⁸⁶⁸ Již svým rozsahem zcela mimořádná práce se ještě téhož roku dočkala rovněž samostatného knižního vydání. Tato v mnohém podnětná studie slouží dodnes nejen jako nejobsáhlejší práce o jmenovaném kostele, ale je také příkladnou ukázkou Cibulkovy umělecko-historické metody. Přestože její hlavní vědecké závěry o pravděpodobné podobě Václavova svatovítského kostela byly v poslední době poněkud revidovány, nelze autorovi upřít výjimečné znalosti srovnávacího materiálu a systematickosti práce s ním.⁸⁶⁹ Josef Cibulka zde československé odborné veřejnosti nepředložil jen svou představu rekonstrukce svatovítské rotundy, ale hlubokou sondu do vývoje monumentální centrální architektury evropského staršího středověku. Přestože se dnes ukazuje, že více se pravdě zřejmě přiblížili ve své rekonstrukční představě Antonín Podlaha s Kamilem Hilbertem, tento fakt nic neubírá na celkové hodnotě Cibulkova textu pro český dějepis umění.⁸⁷⁰

Svojí další studií *Český korunovační řád a jeho původ*,

⁸⁶⁸ Josef CIBULKA: *Václavova rotunda svatého Víta na pražském hradě*. In: Karel GUTH: *Svatováclavský sborník I*, Praha 1934.

⁸⁶⁹ Jan FROLÍK: *Rotunda sv. Víta na Pražském hradě ve světle nových poznatků*. In: Petr KUBÍN (ed.): *Svatý Václav (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX)*. Praha 2010, s. 131–148.

⁸⁷⁰ Antonín PODLAHA: *Svatého Václava hrob a ostatky*. Praha 1911, s. 77.

monograficky uveřejněnou ve stejném roce (1934), vstoupil Josef Cibulka do zcela jiného světa.⁸⁷¹ V brilantním rozboru podrobil kritice dosavadní názory svých předchůdců na vznik, původ, předobrazy a ideové zdroje, z nichž čerpal a následně byl sestaven korunovační řád českých králů. Vedle přesného rozboru přistoupil také k moderní edici jeho plného znění a na příkladu vývoje královské hodnosti a korunovačního aktu v evropských dějinných souvislostech názorně rozebral vznik tohoto textu. Bylo to první úplné vydání toho klíčového státoprávního textu k českým dějinám. Protože na rozdíl od řady dalších pramenů nebyla dvě předchozí vydání řádu kompletní! Emmler vydal pouze jeho staročeský překlad ze sklonku čtrnáctého století a Losert sice vydal latinský text, ovšem bez liturgické části, kterou zřejmě nepovažoval za tolik důležitou.

Na jednotlivých pasážích se Cibulka pokoušel určit jejich předlohy v korunovačních řádech jiných monarchií. Především identifikoval prvky ze starého korunovačního řádu říšského, jenž byl vzorem řádů užívaných na dvoře přemyslovských knížat, a nově sem inkorporované prvky přenesené z korunovačního řádu francouzských králů. K tomu byly připojeny některé specifické prvky poukazující ke staré přemyslovské tradici, jakou byla cesta nastupujícího panovníka na Vyšehrad atd.⁸⁷² Josef Cibulka zde jaksí vystoupil z role historika umění, a na poli historického bádání, či ještě přesněji řečeno pomocných věd historických, plně prokázal svou erudici ve jmenovaných vědních disciplínách. Pomohla mu zde jistě jeho dobrá znalost latiny, teologické vzdělání, na jehož základě mohl pochopit liturgickou část textu, ale především se zde ukázala jeho mimořádná znalost

⁸⁷¹ Josef CIBULKA: *Český korunovační řád a jeho původ*. Praha 1934.

⁸⁷² Jaromír HOMOLKA: *Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV.* In: Martin NODL / Petr SOMMER / Eva DOLEŽALOVÁ (ed.): *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*. Praha 2004, s. 169–188.

historického materiálu, tedy pramenů a veškeré dosavadní existující literatury.⁸⁷³

Třicátá léta byla však také dobou, kdy se Josef Cibulka opakovaně vracel ke svému starému tématu uměleckého řemesla. Tato specializace stála v podstatě už u samých počátků jeho umělecko-historických studií, když se na pražské universitě habilitoval, na základě již zmiňované práce *Dějiny církevního zlatnictví*.⁸⁷⁴ Následně bylo přikročeno k vypracování *Dějepis výtvarného umění v Čechách*, a mezi předními osobnostmi oboru byl osloven také Josef Cibulka. Nakonec se podařilo připravit a péčí S.V.U. Mánes ve spolupráci s nakladatelem Janem Štencem vydat pouze první svazek, zaměřený na památky středověkého umění.⁸⁷⁵ K nim byly zařazeny také památky umění pravěkého. Cibulka se ujal sepsání pasáží o středověkém zlatnictví a uměleckém řemesle.⁸⁷⁶ Ke stejnému tématu se už v poněkud podrobnější podobě následně vrátil o dva roky později, ve studii *Zlatnická rytina jako předchůdce grafické rytiny*, jež byla otištěna roku 1933 ve Štencově *Umění*.⁸⁷⁷ Autor se zde dopodrobna zabývá jedním ze dvojice velkých ceremoniálních ostatkových křížů Království českého – tak zvaným křížem papeže Urbana V. od něhož jej obdržel císař Karel IV. buď darem, či jej následně nechal zhotovit jako schránu pro relikvii Kristovy bederní roušky, kterou mu papež při návštěvě Říma roku 1368 daroval. Podrobným rozbořem ikonografie této

⁸⁷³ Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009.

⁸⁷⁴ Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 19.

⁸⁷⁵ Zdeněk WIRTH (ed.): Dějepis výtvarného umění v Čechách I. Středověk. Praha 1931.

⁸⁷⁶ Josef CIBULKA: Umělecké řemeslo. In: Dějepis výtvarného umění v Čechách. Praha 1931, 84–92 a 380–417.

⁸⁷⁷ Josef CIBULKA: Zlatnická rytina jako předchůdce grafické rytiny. In: Umění V, Praha 1932, s. 107–121.

mimořádné památky středověkého zlatnictví, a přiřazením k němu původně patřící dvojice relikviářů ze sbírek Vídeňské Schatzkammer, Cibulka významně přispěl k poznání jedné z otázek zlatnictví na dvoře císaře Karla IV. Jeho závěry jsou dodnes obecně respektovány a s drobnou materiálovou korekcí jeho závěrů ve věci výplně rytin tak zvaného nelového kříže k nim není dosud co dodat. Cibulka přisuzoval této trojici „*veliký význam vývojový*“ a pokusil se jejich rytiny interpretovat jako přímý předstupeň pozdější grafické rytiny patnáctého století.⁸⁷⁸ Pro svou originalitu a přínosnost byl článek před několika lety reprintován.⁸⁷⁹ Vedle edice korunovačního řádu českých králů a studie o Václavově rotundě svatého Víta patří tento text ke stěžejním Cibulkovým dílům třicátých let.

K nejstarší pražské architektuře se v této době vrátil ještě dvakrát. Nejprve roku 1933 ve studii *O poloze kostela P. Marie na Hradě pražském*,⁸⁸⁰ a následně v obrazové monografii *Kostel svatého Jiří na hradě Pražském*, vydané s nádhernými snímky Josefa Ehma o tři roky později.⁸⁸¹

V této době se Josef Cibulka zařadil mezi autory soupisových svazků. Ve spolupráci se svým kolegou a přítelem architektem Janem Sokolem připravili *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Lanškrounském*. Popis památek jeho rodného kraje vyšel v roce 1935.⁸⁸²

⁸⁷⁸ Klement BENDA: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění II. Praha 1986, s. 166.

⁸⁷⁹ Josef CIBULKA: Zlatnická rytina jako předchůdce grafické rytiny. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 169–176.

⁸⁸⁰ Josef CIBULKA: O poloze kostela P. Marie na Hradě pražském. In: Časopis společnosti přátel starožitností XLI, Praha 1933 (následně vydáno též jako samostatný otisk o 48s.).

⁸⁸¹ Josef CIBULKA: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Praha 1936.

⁸⁸² Josef CIBULKA / Jan SOKOL: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Lanškrounském. Praha 1935.

Závěr třicátých let a s ním přicházející dramatizace politických poměrů nejen v Československu, ale i v Evropě, postavil i Josefa Cibulku před nové úkoly. Po Mnichovském diktátu a odstoupení pohraničních území republiky ve prospěch Německa, a po následné Vídeňské arbitráži rovněž Maďarska a Polska, nebylo v Praze pochybností o tom, že konečná likvidace okleštěné republiky a s ní spojená okupace prostoru Čech a Moravy německou brannou mocí na sebe nenechají dlouho čekat. Josef Cibulka byl proto vybrán a ke svému překvapení jmenován ředitelem Státní sbírky starého umění.⁸⁸³ Na radu svých přátel a kolegů Zdeňka Wirtha a Antonína Matějčka tuto funkci také přijal, aby tak v politicky vypjaté atmosféře před očekávaným příchodem Němců nebyla do čela klíčové české kulturní instituce postavena jiná, nevhodná osoba.⁸⁸⁴ V Cibulkově osobnosti byla tehdy spatřována záštita proti okupačním úřadům, jimž mohl čelit snad lépe než kdo jiný, nejen díky své kněžské hodnosti a mezinárodnímu věhlasu, ale také diplomatickým schopnostem a osobnímu charismatu.⁸⁸⁵ Přijetí takového úkolu v těžkých dobách naší země a uchránění podstatné části pokladů národního dědictví v galerii uložených vypovídá také mnohé o osobních kvalitách, povaze a charakteru profesora Josefa Cibulky.⁸⁸⁶

Přestože nad celou institucí převzal oficiální dohled historik umění prof. Karl Maria Swoboda působící od roku 1934 na pražské německé Universitě Karlově, oficiálním ředitelem zůstal Josef Cibulka. Pražský rodák K. M. Swoboda byl již v dobách

⁸⁸³ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 12.

⁸⁸⁴ Klement BENDA: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění II. Praha 1986, s. 168.

⁸⁸⁵ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 113–15.

⁸⁸⁶ Pavel PREISS: Josef Cibulka. In: Na co si ještě vzpomenu. Praha 2012, s. 48.

před okupací postaven do čela pražského německého umělecko-historického institutu.⁸⁸⁷ Na rozdíl od řady svých kolegů setrval v přátelských vztazích se svými českými kolegy. S Cibulkou se znal nejen z doby před válkou, ale ještě ze starých časů, kdy oba navštěvovali seminář Maxe Dvořáka na universitě ve Vídni. Cibulkovy záměry se Státní sbírkou starého umění, od září roku 1939 přejmenované na Národní galerii, do značné míry podporoval. O jejich vztahu svědčí také to, že když byl v roce 1959 na vídeňském ústavu vydán sborník k počtě prof. Swobody u příležitosti jeho sedmdesátých narozenin, přispěl do něho Cibulka svým článkem věnovaným nejnovějším nálezům velkomoravské architektury.⁸⁸⁸

Tím se dostáváme k tématu, které Josefa Cibulku zaměstnávalo v poválečném období, kdy mohl složit svou funkci ředitele galerie a vrátil se zpátky na univerzitní půdu. Tím byla nejstarší architektura na území naší země. Cibulka se tak v podstatě vrátil ke svému někdejšímu tématu ze sklonku dvacátých let, kdy se intenzivně zabýval Václavovou rotundou svatého Víta na Pražském hradě.⁸⁸⁹ Impulsů k tomu bylo hned několik. V nelehkém poválečném období, kdy zastával nejprve v letech 1947–1948 potřeť funkci děkana Katolické teologické fakulty a následně 1948–1949 jejího proděkana, se již pomalu schylovalo k tvrdému postihu této integrální součásti staroslavného pražského učení Karlova.⁸⁹⁰ Následně byla tato

⁸⁸⁷ Jiří KUTHAN: Prof. Josef cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově univerzitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX)*. Praha 2009, s. 12.

⁸⁸⁸ Josef CIBULKA: Zur Frühgeschichte der Architektur in Mähren (800–900). In: Otto BENESCH / Otto DEMUS / Anton MACKU / Fritz NOVOTNY / Gerhard SCHMIDT / Renate WAGNER-RIEGER (ed.): *Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. Januar 1959*. Wien / Wiesbaden 1959, s. 55–74.

⁸⁸⁹ Josef CIBULKA: Václavova rotunda svatého Víta na pražském hradě. In: Karel GUTH: *Svatováclavský sborník I*, Praha 1934, s.

⁸⁹⁰ Josef HOBZEK: Josef Cibulka. Nástin životopisný. In: Dobroslav LÍBAL / Milada

fakulta v květnu 1950 usnesením vládního zákona vyňata ze svazku University Karlovy. Tehdy byl Josef Cibulka tím, kdo upozornil na nutnost najít pro fakultu nové jméno. Navrhoval označení Svatovojtěšská či Cyrilometodějská fakulta. Bylo vybráno druhé označení s ohledem na sesterský ústav v Olomouci. Obě fakulty měly mít shodné označení, ale nakonec se podařilo prosadit existenci pouze jedné z nich.⁸⁹¹ Poté jako Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze (od roku 1953 sídlící v Litoměřicích) přežívala dál. Když se pro prof. Cibulku uzavřela možnost působení na Filosofické fakultě, kde byly jeho seminář a přednáškový cyklus pod názvem Křesťanská archeologie, „shledány nadbytečnými“, mohl na KTF dále působit s hodností profesora.⁸⁹²

Padesátá léta dvacátého století byla dobou, kdy se kladl politický akcent na dvě období našich dějin: Dobu, kdy České království zachvátila husitská revoluce, a Velkou Moravu. V nich byly spatřovány vrcholy české národní svébytnosti. Svou roli v tomto pojetí výkladu našich dějin hrálo nepochybně také to, že oba časové úseky byly relativně krátkým obdobím, kdy se ve vymezeném prostoru výrazněji neprosazovaly západní vlivy. V rámci oficiální podpory výzkumu jmenovaných etap se dočkala řada velkomoravských lokalit nové badatelské pozornosti. Vedle již dříve známého nálezů kostela v Modré u Velehradu, jenž byl nyní znovu odkryt, se podařilo postupně

VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 8.

⁸⁹¹ Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 27.

⁸⁹² Vojtěch NOVOTNÝ: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s. 28.

objevit fragmenty základového zdiva celé řady kostelů na někdejších hradištích. Naprostou senzací bylo objevení velkomoravského centra v Mikulčicích.⁸⁹³ Protože Josefa Cibulku vždy zajímalo období počátků christianizace naší společnosti, byl novými nálezy na Moravě doslova fascinován. Rozhodl se proto závěrečné období svého badatelského úsilí obrátit směrem k velkomoravským objevům. Postupně tak během posledního decennia života dokončil tři studie, jež přispěly zcela zásadním způsobem k poznání vývoje nejstarší architektury v Československu. První z nich byla Cibulkova monografie věnovaná lokalitě Modrá u Velehradu.⁸⁹⁴ Zde bylo objeveno základové zdivo budovy kostela evidentně inzulárního charakteru. Na jeho základě autor připravil dokonalý rozbor postupu šíření takového stavebního typu sakrálních objektů v Evropě! Rozbor opřený o dokonalou znalost nálezové situace, shromážděného materiálu i evropských analogií a především souvislostí daného tématu! Cibulka vyložil počátky christianizace našeho území v přímé závislosti nikoliv na křesťanství řeckého ritu přicházející z Byzantské říše, ale jako pokračování proudu iroskotského misijního úsilí, které stálo u christianizace sousedních Bavor a Podunají. Jedním z jeho nejzazších výhonků pak bylo působení takového misijního společenství v okolí dnešního Velehradu. Křesťanství západního ritu muselo teprve potom ustoupit nově příchozím věrozvěstům z Východu. Morava tak podle Cibulky stála na střetu těchto dvou rozdílných civilizačních okruhů tehdejšího křesťanského světa. V knize je v rovnováze rozložena část historická a umělecko-

⁸⁹³ Josef POULÍK: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. In: Památky archeologické XLIII, Praha 1957, s. 241–388; podrobněji pak: Josef POULÍK: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha 1963; Josef POULÍK: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha 1975 (tam také další lit.).

⁸⁹⁴ Josef CIBULKA: Velkomoravský kostel v Modré a začátky křesťanství na Moravě. Monumenta archaeologica VII. (ČSAV), Praha 1958.

historická.⁸⁹⁵ Vedle Cibulkova textu věnovaného na počátku třicátých let Václavově rotundě svatého Víta patří monografie kostela v Modré nepochybně ke dvojici autorových nejdůležitějších studií.

K tématu velkomoravské architektury se Josef Cibulka vrátil pak ve svém díle ještě dvakrát. Rozsahově menší studie *První tři velkomoravské kostely objevené na hradišti u Mikulčic, jejich význam a otázka Metodějova hrobu* byla otištěna ve sborníku *Soluňští bratři*.⁸⁹⁶ Jeho vydání inicioval Josef Cibulka v roce 1963 u příležitosti jubilea 1100 let od příchodu slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje, patronů Teologické fakulty. A následně v již bohužel nepublikované stati o kostele Na Valách (a snad i Na Špitálkách), která zůstala zachována v rukopise v Cibulkově archivu uloženém na Ústavu dějin umění AVČR v Husově ulici.⁸⁹⁷ Své závěry publikoval Cibulka také opakovaně německy. Poprvé v již zmiňované studii *Zur Frühgeschichte der Architektur in Mähren (800–900)*, věnované syntéze dosavadních nálezů velkomoravských kostelů, uveřejněné ve Swobodově sborníku v roce 1959.⁸⁹⁸ Podruhé v německé verzi sborníku *Soluňští bratři* z roku 1965. A konečně potřetí, v katalogu vídeňské výstavy *Grössmähren und die Christliche Mission bei den Slawen* z roku 1966. Nejstarší architektura na našem území jej tak provázela až do konce žitota...

Dalším trvalým zájmem Josefa Cibulky byla jeho vášeň pro

⁸⁹⁵ Klement BENDA: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění II. Praha 1986, s. 163.

⁸⁹⁶ Václav Bartůněk (ed.): *Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu*. Praha 1963, s. 85–157.

⁸⁹⁷ Klement BENDA: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění II. Praha 1986, s. 164.

⁸⁹⁸ Josef CIBULKA: *Zur Frühgeschichte der Architektur in Mähren (800-900)*. In: Otto BENESCH / Otto DEMUS / Anton MACKU / Fritz NOVOTNY / Gerhard SCHMIDT / Renate WAGNER-RIEGER (ed.): *Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. Januar 1959*. Wien / Wiesbaden 1959, s. 55–74.

umělecké řemeslo. Tato jeho záliba jej opakovaně přiváděla k vrcholnému dílu tohoto oboru na našem území – ke korunovačním klenotům Království českého. Respektive ke Svatováclavské koruně. Přestože se několikrát osobně podílel na zkoumání klenotů, a v podstatě veškerou dosavadní práci na poli bádání o užitém umění si ke svému závěrečnému dílu připravoval cestu, stalo se dílem opravdu posledním, když se dočkalo vydání pod názvem *Korunovační klenoty království českého* ve skromné podobě až rok po Cibulkově smrti.⁸⁹⁹ I na prostoru této útlé brožurky však její autor dokázal svou zcela výjimečnou znalost evropského materiálu, jíž dokázal bravurně využít. Na malé ploše, která mu k tomuto úkolu byla vyměřena, dokázal vyložit základní okamžiky vývoje královské hodnosti a s ní související tradice korunovačních aktů. Zdůraznil místo, které v této kontinuální řadě evropských království zaujímalo Království české, a popisem dokumentoval jednotlivé kusy českých insignií.

Cibulkova smrt přišla na počátku roku 1968, doslova v předvečer okupace Československa vojsky Varšavského paktu.⁹⁰⁰ Znamenala na dlouhou řadu desetiletí přerušení tradice existence oboru dějiny křesťanského umění v českých zemích. Na jeho dílo a dílo jeho předchůdců Ferdinanda Lehnera a Antonína Podlahy tak mohlo být navázáno až ve zcela nedávné době.

Na závěr snad můžeme uvést slova Cibulkova žáka, historika umění Viktora Kotrby, uveřejněná v nekrologu otisknutém v časopise *Umění*:

„Každý, kdo se s profesorem Josefem Cibulkou dostal do bližšího styku, si uvědomil, že má čest stýkat se s člověkem ryzích

⁸⁹⁹ Josef CIBULKA: *Korunovační klenoty království českého*. Praha 1969.

⁹⁰⁰ † 2. dubna 1968 v Praze.

*lidských vlastností, který nad vysokými vědeckými a kněžskými poctami byl především velkým humanistou universálního ražení. V tomto duchu vyzněla též slova, pronesená nad jeho rakví v Praze a v Ústí nad Orlicí. Právem tam byl Josef Cibulka přirovnáván k velkým postavám českých renesančních a barokních dějin, k velkým vědcům a osvíceným kněžím, kteří zasluhují čestné místo v národním Slavínu. Po dlouhé životní práci v ruchu světa vrátil se Josef Cibulka do rodného domova, kterému vždy platila jeho láska. Budiž mu zem jeho otců lehká!*⁹⁰¹

⁹⁰¹ Viktor KOTRBA: Josef Cibulka zemřel. In: Umění Praha XVI/1968, s. 627.

Výběrová bibliografie Josefa Cibulky se zaměřením

na Dějiny křesťanského umění:

- Josef Cibulka: Korunovaná Asumpta na půlměsíci. In: Sborník k sedmdesátým narozeninám K. B. Mádl. Praha 1929, s. 80–127.
- Josef Cibulka: Zlatnická rytina jako předchůdce grafické rytiny. In: Umění V/1932. Praha 1932, s. 107–121.
- Josef Cibulka: Za biskupem Antonínem Podlahou. In: Umění V. Praha 1932, s. 375.
- Josef Cibulka: Kostel sv. Jiří na Hradě Pražském. Praha 1936
- Josef Cibulka: Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Praha 1958.
- První tři velkomoravské kostely nalezené na hradišti u Mikulčic, jejich význam a otázka Metodějova hrobu. In: Soluňští bratři. Praha 1963, s. 85–157.
- Josef Cibulka: Die frühe christliche Architektur in Mähren. In: Alte und moderne Kunst, Heft 87, Jahrg. 11, Wien 1966, s. 16–19.

10 Závěr

Hlavním impulsem k sepsání předkládané syntézy, ve stručnosti pojednávající o vývoji a dějinách studijního a badatelského oboru nazývaného Dějiny křesťanského umění, byl především výrok členů akreditační komise, znevažující plnohodnotnost této vědní a studijní disciplíny. O nesmyslnosti jejího tvrzení, že: „tento obor není ani snad na půdě Katolické teologické fakulty v Praze dostatečně etablován“ nás přivedl na myšlenku vypracovat a předložit odborné veřejnosti tento seznam osobností, a především jejich duchovního výkonu na poli dějin umění a historie. Snad se nám tak podařilo ukázat, že to bylo právě duchovní prostředí, z něhož po celá staletí v podstatě již od počátku české státnosti přicházely nejdůležitější objednávky uměleckých děl, z něhož přicházely nejdůležitější impulsy, a zrodil se samotný zájem o památky.

Bylo by proto velikou chybou dívat se na současnou výuku tohoto studijního oboru s despektem, a znevažovat tak pracovní a studijní výsledky desítek zaměstnanců a dnes již několika set studentů, kteří si obdiv, péči a lásku o památky a umění zvolili ze všech oborů lidské činnosti za své životní poslání...

Všem těm, jejichž životů a díla jsme se dokázali v prostoru a čase, který nám byl k tomu vyměřen, dotknout, jsme chtěli především vzdát svůj obdiv, a svým současným i někdejšími pedagogům na půdě Univerzity Karlovy pak svůj veliký dík za to, že máme možnost, pokračovat v jejich díle v tak vysoce prominentním prostředí, jakým pražské vysoké učení a jeho fakulty bezesporu jsou...

Ve Stříbrné Skalici dne 13. prosince 2016 Miroslav Šmied

Seznam použitých pramenů a literatury

- ADÁMKOVÁ Iva (ed.): Suger, Spisy o Saint-Denis. Praha 2006
- AIRLIE Stuart / POHL Walter / REIMITZ Helmut (ed.): Staat im frühen Mittelalter. Wien 2006
- ANGENENDT Arnold: Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. München 1994
- BARTLOVÁ Milena: Německé dějiny umění středověku. In: Pavel SOUKUP / František ŠMAHEL (ed.): Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Praha 2004, s. 67–78
- BARTŮNĚK Václav (ed.): Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu. Praha 1963
- BAUCH Martin: Divina favente clemencia. Auserwählung, Frömmigkeit und Heilsvermittlung in der Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV. Köln / Weimar / Wien 2015
- BAUM Antonín / LEHNER Ferdinand: Otázky archeologické. Praha 1878
- BENDA Klement: Jan Erazim Vocel – zakladatel českého dějepisů umění. In: Umění 28, Praha 1980, s. 1–21
- BENDA Klement: Jan Erazim Wocel. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ: Kapitoly z českého dějepisů umění I. Praha 1986, s. 87–105

- BENDA Klement: Josef Cibulka. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění II. Praha 1986
- BENDA Klement: Rozmach oboru v devadesátých letech. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění / I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1986, s. 209–211
- BENESCH Otto / DEMUS Otto / MACKU Anton / NOVOTNY Fritz / SCHMIDT Gerhard / WAGNER-RIEGER Renate (ed.): Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. Januar 1959. Wien / Wiesbaden 1959
- BENEŠOVÁ Marie: Význam snu při dostavbě katedrály sv. Víta. In: Marta OTTLOVÁ / Milan POSPÍŠIL (ed.): Proudý české umělecké tvorby 19. století sen a ideál. Praha 1990, s. 58–62
- BENEŠOVSKÁ Klára / Kateřina KUBÍNOVÁ Kateřina (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007
- BERÁNEK Karel / BERÁNKOVÁ Věra: Rušení klášterů v Čechách za Josefa II. In: Zdeňka Hledíková / Jaroslav V. POLC (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 209–224.
- BERSCHIN Walter: Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter 1–4. Stuttgart/Heidelberg 1986–2001
- BEUMANN Helmut / SCHRÖDER Werner: Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter. Sigmaringen 1978 (= Nationes 1)

- BIRNBAUM Vojtěch: Jan Erazim Vocel zakladatel našich dějin umění. Praha 1942
- BLÁHOVÁ Marie (ed.): Kroniky doby vlády Karla IV. Praha 1987
- BLÁHOVÁ Marie / VRBOVÁ Hana: Kronika tak řečeného Dalimila. Praha 1977
- BLÁHOVÁ Marie: Sázavské dějepisectví. In: Petr SOMMER (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006, s. 17 –188
- Bláhová Marie: Petr Žitavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ergo-dokument) In: DVOŘÁČKOVÁ - MALÁ Dana / CHARVÁT Petr / NĚMEC Bohumír (ve spolupráci s Radkou LOMIČKOVOU a Janem ZDICHYNCEM): Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách. České Budějovice 2010, s. 67–81
- BOCK Franz: Der Schatz von St. Veit zu Prag. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commision zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen denkmale XIV, Wien 1869, s. 9–34
- BOCK Franz: Die Kroninsignien Böhmens. In: Mittheilungen der k. k. Central-Commision zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale II, Wien 1857, 231–236
- BOCK Franz: Klenodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation. Wien 1864
- BOHÁČ Jiří: Josef Šejnost – jubileum medailéra. In: Numismatické listy 2003, s. 167–173

- BOHÁČ Jiří: Medaile a plastiky. Josef a Zdeněk Šejnostové. Pelhřimov 2005
- BORGER Hugo: Die Kölner Museen. Köln 1990
- BORKOPP Birgitt: Der Aachener Kanonikus Franz Bock (1823–1899) und seine Textilsammlungen. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunstgewerbe im 19. Jahrhundert, (disertační práce), Bonn 1991
- BORKOVSKÝ Ivan: K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě. In: Památky archeologické a místopisné LI, Praha 1960, s. 340, 342, 348, 349, 350, 356 a 371
- BORKOVSKÝ Ivan: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha 1969
- BORKOVSKÝ Ivan: Výzkum kostela sv. Jiří na Pražském hradě, In: Umění IX, 1961, 418
- BORSKÁ-URBÁNKOVÁ Milena: Kanovník Vyšehradský a jeho kronika. In: Královský Vyšehrad. Praha 2007, s. 161–166
- BRETHOLZ Berthold (ed.): Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. (= *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum Nova series Tomus II.*) Berlin 1923
- BURGET Eduard: Mezi Světozorem a Zlatou Prahou. Antonín Podlaha a obrázková revue. In: Aleš FILIP / Robert MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006, s. 277–287
- CIBULKA Josef: Zobrazení Ukřižovaného. Praha 1924

- CIBULKA Josef / SOKOL Jan: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Lanškrounském. Praha 1935
- CIBULKA Josef: Zur Frühgeschichte der Architektur in Mähren (800–900). In: Otto BENESCH / Otto DEMUS / Anton MACKU / Fritz NOVOTNY / Gerhard SCHMIDT / Renate WAGNER – RIEGER (ed.): Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. Januar 1959. Wien / Wiesbaden 1959, s. 55–74
- CIBULKA Josef: Bronzová vrata Svatovítské katedrály v Praze. In: Umění IX, Praha 1936, s. 435–450
- CIBULKA Josef: Český korunovační řád a jeho původ. Praha 1934
- CIBULKA Josef: Korunovační klenoty Království českého. Praha 1969
- CIBULKA Josef: Korunovační řád českých králů. Praha 1934; reprintováno In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, s. 273–413
- CIBULKA Josef: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Praha 1936
- CIBULKA Josef: Kostelní prostor. In: Časopis katolického duchovenstva, (red. A. Podlaha), roč. 94. Praha 1928, s. 409–417, 409–417, 515–516, 638–644 , 697–702, 872–877
- CIBULKA Josef: O poloze kostela P. Marie na Hradě pražském. In: Časopis společnosti přátel starožitností XLI,

Praha 1933, 6, 119 d. (následně vydáno též jako samostatný tisk o 48s.)

- CIBULKA Josef: Umělecké řemeslo. In: Dějepis výtvarného umění v Čechách. Praha 1931, s. 84–92 a 380–417
- CIBULKA Josef: Václavova rotunda svatého Víta na pražském hradě. In: Karel GUTH: Svatováclavský sborník I, Praha 1934, s.230–630
- CIBULKA Josef: Velkomoravský kostel v Modré a začátky křesťanství na Moravě. Monumenta archeologica VII (ČSAV), Praha 1958
- CIBULKA Josef: Zlatnická rytina jako předchůdce grafické rytiny. In: Umění V, Praha 1932, s. 107–121
- CIBULKA Josef: Zlatnická rytina jako předchůdce grafické rytiny. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009, s.169–176
- CÍGLEROVÁ Jana: Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (Na příkladu díla Prodrromus Gloruae Pragenae). Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze roku 2009
- CORTJAENS Wolfgang: Kanonikus Franz Bock und die „Klenodien des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation“ (1864). In: Mario KRAMP (Hrsg.): Krönungen Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. II. Bd., Aachen 2000, s. 768 –773

- ČADA Václav: Jan Kapistrán Vyskočil a jeho dílo.
(Rigorózní práce obhájená roku 2011 na katedře dějin a didaktiky dějepisu, Pedagogické fakulty, Univerzity Karlovy v Praze)
- ČEMUS Petronila (ed.): Bohemia Jesuitica I. II., Praha 2010
- ČIHÁKOVÁ Jarmila / MÜLLER Martin: Zpráva o nálezu rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí v Praze.
In: Zprávy památkové péče LXVI, 2006, s. 100–116
- ČIHÁKOVÁ Jarmila: Archeologický výzkum v rotundě sv. Václava na Malostranském náměstí. In: časopis Společnosti přátel starožitností CXVII-1, 2009, s. 14–30
- ČIHÁKOVÁ Jarmila: Legendami zmíněný kostel svatého Václava na Malé Straně. In: Petr KUBÍN (ed.): Svatý Václav. Na památku 1100 výročí narození knížete Václava svatého (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XI.*). Praha 2010, s. 193–209
- ČIŽINSKÁ Helena: Beuronská umělecká škola v opatsví svatého Gabriela v Praze. Die Beurerer Kunstschule in der Abtei Sankt Gabriel in Prag. Praha 1999
- ČIŽINSKÁ Helena: Beuronská výzdoba v Emauzích. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 152–190
- ČIŽINSKÁ Helena: Opatství svatého Gabriela na Smíchově. In: Staletá Praha XXIII, Praha 1997, s. 59–122
- ČKD – Časopis katolického duchovenstva

- ČORNEJOVÁ Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo – Jezuité v Čechách*. Praha 1995
- ČUMLIVSKI Denko: *K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha 2001, s. 289–322
- DEETERS Joachim (Hg.): *Der Nachlass Ferdinand Franz Wallraf*, Köln/Wien 1987
- D'ELVERT Christian: *Zur Geschichte der Kunst in Mähren und oesterr. Schlesien mit Rücksicht auf die Nachbarländer*. In: *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde* 1881, 2, s. 9–16
- DENKSTEIN Vladimír / DROBNÁ Zora / KYBALOVÁ Jana: *Lapidárium Národního muzea. Sbíрка české architektonické plastiky XI. až XIX. století*. Praha 1958
- DENKSTEIN Vladimír: *Někdejší vyšehradský lustr z r. 1129. První středověký korunovační lustr zvaný „koruna“*. In: *Královský Vyšehrad I*. Praha 1992, s. 83–91
- DOLEŽALOVÁ Eva / ŠIMŮNEK Robert (ed.): *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha 2007
- DUDÍK Beda: *Geschichte des Benediktinerstiftes Raigern I. 1848, II. 1868*
- DVOŘÁČKOVÁ - MALÁ Dana: *K pojetí dobré vlády v Kronice zbraslavské*. In: *DVOŘÁČKOVÁ - MALÁ Dana / CHARVÁT Petr / NĚMEC Bohumír (ve spolupráci s Radkou*

- LOMIČKOVOU a Janem ZDICHYNCEM): Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách. České Budějovice 2010, s. 82–97
- DVOŘÁČKOVÁ - MALÁ Dana / CHARVÁT Petr / NĚMEC Bohumír (ve spolupráci s Radkou LOMIČKOVOU a Janem ZDICHYNCEM): Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách. České Budějovice 2010
 - DVOŘÁKOVÁ Vlasta: Osvícenci a romantikové. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986
 - EKERT František: Hlavní chrám svatého Víta v Praze. Praha 1880
 - EKERT František: Posvátná místa královského hlavního města Prahy. I. 1883, II. 1884
 - EMLER Josef (ed.): Fontes rerum bohemicarum Tomus I. Životy svatých a některých jiných osob nábožných. Praha 1873
 - EMLER Josef / Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Fontes rerum Bohemicarum II. Praha 1874
 - EMLER Josef (ed.): Fontes rerum bohemicarum III. Praha 1882
 - FIALA Václav: Vídeň. Literární toulky dunajskou metropolí. Praha 2004
 - FIALA Zdeněk (ed.): Kronika Zbraslavská. Praha 1976
 - FILIP Aleš / MUSIL Robert (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006

- FILIP Aleš / MUSIL Robert (ed.): Zajatci hvězd a snů.
Katolická moderna a její časopis Nový život. Brno 2000
- FOLTÝN Dušan: Počátky Beuronské umělecké kolonie v Praze. Emauzy a Sacre Coeur 1880–1884. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 191–196
- FRB I. – Josef EMLER (ed.): Fontes rerum bohemicarum Tomus I. Životy svatých a některých jiných osob nábožných. Praha 1873
- FRB II. – Josef EMLER / Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Fontes rerum Bohemicarum II. Praha 1874
- FRB III. – Josef EMLER (ed.): Fontes rerum bohemicarum III. Praha 1882
- FRB IV. – Josef EMLER (ed.): Fontes rerum bohemicarum IV. Praha 1884
- FROLÍK Jan: Rotunda sv. Víta na Pražském hradě ve světle nových poznatků. In: Petr KUBÍN (ed.): Svatý Václav (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2010, s. 131–148
- GUTH Karel: Svatováclavský sborník I. Praha 1934.
- HAMMERSCHMIDT Jan Florián: *Monasterium S. Agnetis sacrarum virginum Clarissarum ordinis S. Francisci Vetero-Pragae*. rkp. Národní knihovny, sig. I D 40
- HAMMERSCHMIDT Jan Florián: *De comitiis regni Bohemiae*, rkp. Národní Muzeum v Praze, sig. č. VI D 34.

- HAMMERSCHMIDT Jan Florián: *Historia Universitatis Carolo Ferdinandae Pragensis*, rkp. Národní Muzeum v Praze, sig. č. VI D 13.
- HAMMERSCHMIDT Jan Florián: *Hystorye Klattovská*. Praha – 1699
- HAMMERSCHMIDT Jan Florián: *Prodromus Glorïae Pragenae*. Pragae 1723
- HANUŠ Josef: *Národní muzeum a naše obrození. Ke stoletému jubileu založení muzea I. II.* Praha 1921
- HAUBELT Josef: *Dějepisectství Gelasia Dobnera*. In: *Acta universitatis Carolinae philos. et historica. Monographia. LXXX*, Praha 1979
- Helena BUSINSKÁ (ed.): *Bohuslav Balbín: Krásy a bohatství české země*. Praha 1986.
- HILBERT Kamil: *Nový nález v dómu Svatovítském*, In: *Památky archeologické XXXI*, Praha 1919, s. 139–146
- *Historické vědomí v českém umění 19. století*. Praha 1981
- HLAVÁČEK Ivan / BLÁHOVÁ Marie (ed.): *Milénium břevovského kláštera (993–1993)*. Praha 1993
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka / POLC Jaroslav V. (ed.): *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Praha 1994
- HOBZEK Josef: *Josef Cibulka. Nástin životopisný*. In: *Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky*. Praha 1956.
- HOJDA Zdeněk: *Die Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag Ihre Rolle im Kunstleben Böhmens*. In: *Seminaria Niedzickie/Niedzica Seminars V. Cultural*

Institutions in the 19th Century as an Example of National Revival in Poland, Bohemia, Slovakia and Hungary, Kraków 1991 [vyšlo 1992], s. 85–91 + obr. 29–39

- HOJDA Zdeněk: Vlastenecká společnost přátel umění a počátky památkové péče v Čechách. In: Historické vědomí v českém umění 19. století. Praha 1981
- HOMOLKA JAROMÍR: Umělecké řemeslo v době posledních Přemyslovců. In: Jiří Kuthan (ed.): Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy 1982, s. 121–157
- HOMOLKA Jaromír: Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV. In: Martin NODL / Petr SOMMER / Eva DOLEŽALOVÁ (ed.): Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Praha 2004, s. 169–188.
- HOMOLKA Jaromír: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. Praha 1974
- HRDINA Karel / TOMEK V. V. / BLÁHOVÁ Marie: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974
- HRUBEŠ Josef / HRUBEŠOVÁ Eva: Pražské domy vyprávějí I, Praha 1995
- HÝSEK Miloslav: K pobytu Václava Pešiny na Moravě. In: Časopis Matice Moravské. Brno 1908, s. 137–149.
- CHADRABA Rudolf / KRÁSA Josef / ŠVÁCHA Rostislav / HOROVÁ Anděla (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986
- CHALOUPECKÝ Václav (ed.): Na úsvitu křesťanství. Praha 1942

- CHYTIL Karel / PODLAHA Antonín / VRBA Karel: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. Hlavní město Praha: Hradčany – III. Korunovační klenoty Království českého. Praha 1912
- CHYTIL Karel: Antonín Podlaha. Praha 1933
- CHYTIL Karel: Ferdinand Josef Lehner. Jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav (samostatný otisk textu přednášky proslovené k desátému výročí smrti F. J. Lehnera). Praha 1925
- CHYTIL Karel: Ferdinand Lehner. Jeho působení a jeho historicko-umělecký ústav. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1924, Praha 1924
- JANKO Jan: O učencích v Česku a jejich institucích. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010
- JAROŠOVÁ Markéta (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem (=*Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009.
- JEHLIČKA Ladislav: Pražští biskupové 793–1344. In: Jaroslav KADLEC: Tisíc let pražského biskupství. Praha 1973, s. 129–130
- KADLEC JAROSLAV: Jan Florián Hammerschmidt. ČSPS 61, Praha 1953
- KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin I II Praha 1991

- KADLEC Jaroslav: Tisíc let pražského biskupství. Praha 1973
- KALHOUS David: Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia. Boston/Leiden 2012.
- KALHOUS David: K historické metodě aneb opět nad pravostí Kristiánovy legendy. Časopis Matice Moravské CXXVIII, 2009/1, s. 177–183.
- KALHOUS David: Znovu o Kristiána. Replika. In: Časopis Matice Moravské CXXVI, 2007/2, 411–417
- KAVKA František: Dějiny University Karlovy. Praha 1963
- KERNBACH Anna Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku: k dějepisectví přemyslovského období. Brno 2010
- KIER Hiltrud / ZEHNDER Frank Günter (Hg.): Lust und Verlust. Kölner Samler zwischen Trikolore und Preußenadler. Köln 1995
- KINTER Maurus OSB: Vitae Monachorum qui ab anno 1613 in monasterio OSB Raihredensi in Moravia professi in Domino obierunt. Brunae 1908
- KOČÍ Josef / VONDRUŠKA Vlastimil: Památky národní minulosti. Katalog historické expozice Národního muzea v Praze v Lobkovickém paláci. Praha 1989
- KODIŠOVÁ Lucie: Zlatnické přírůstky svatovítského chrámového pokladu v době lucemburské. Diplomová magisterská práce ohájená na KTF UK v Praze v roce 2011

- KÖLZER Theodor / STÄHLI Marlis (ed.): Petrus de Ebulo, Liber ad honorem Augusti sive de rebus siculis. Codex 120 II der Burgerbibliothek Bern, Sigmaringen 1994
- KOŘÁN Ivo: Počátky dějin umění v Čechách a na Moravě. Obraz a slovo v našich dějinách. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986
- KOSTÍLKOVÁ Marie: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 234–237
- KOSTLÁN Antonín: Raně novověké učené společnosti a Societas incognitorum. In: Historická Olomouc 11, Olomouc 1998, s. 215–224
- KOSTLÁN Antonín: Prosazování myšlenky Akademie věd v českých zemích raného novověku (16.–18. století). In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANČ / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 33–57
- KOTRBA Viktor L.: Der Dom zu St. Veit in Prag. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973. Düsseldorf 1974, s. 544
- KOTRBA Viktor: Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla, Praha 1976
- KOTRBA Viktor: Josef Cibulka zemřel. In: Umění XVI, Praha 1968, s. 627
- KOTRLÝ Tomáš: Bedřich Josef Schwarzenberg (1848–1885). In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC (ed.):

Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 335–336

- KRÁLÍK Oldřich: Olomoucká Societas incognitorum. Olomouc 1947
- Královský Vyšehrad I, Praha 1992
- Královský Vyšehrad II, Praha 2001
- Královský Vyšehrad III, Praha 2007
- Královský Vyšehrad IV, Praha 2012
- KRAMP Mario (Hrsg.): Krönungen Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. Bd. I. II. Aachen 2000
- KRÁSA Josef: Karel Chytil. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 172–180
- KROPÁČEK Jiří: Klášter Na Slovanech v Praze u Bohuslava Balbína. In: Jan PETR / Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975, s. 223–230
- KROPÁČEK Jiří: Vývoj studia a výkladu západoevropského umění středověku I. Praha 1972
- KROUPA Pavel: Školy dějin umění. Metodologie dějin umění I. Brno 1996
- KUBÍN Petr (ed.): Svatý Václav (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2010
- KUBÍN Petr: Odpověď na repliku Davida Kalhouse o Kristiánovi. In: Časopis Matice Moravské CXXVIII, 2009/1, s. 171–175

- KUBÍN Petr: Znovu o Kristiána. In: Eva Doležalová / Robert Šimůnek (ed.): Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Praha 2007, s. 63–72
- KUČERA Jan / RAK Jiří: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983
- KUHN Hans Wolfgang: Trierische Kirchenschätze im Säkularisationsjahrzent und danach. In: Franz J. RONIG (Hrsg.): Schatzkunst Trier, Treveris sacra Bd 3., Trier 1984, s. 19–45
- KUCHYŇKA Zdeněk: Biskup Antonín Podlaha, sběratel a mecenáš. In: Časopis společnosti přátel starožitností roč. 118, Praha 2010, s. 193–206
- KULTERMANN Udo: Geschichte der Kunstgeschichte. Frankfurt a. M. / Berlin / Wien 1981.
- KUTHAN Jiří / ROYT Jan: Katedrála svatých Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011
- KUTHAN Jiří / ŠMIED Miroslav (ed.): Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Bohemiae. Praha 2009
- KUTHAN Jiří: Deset let Ústavu dějin křesťanského umění při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (2003–2013). In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII*). Praha 2013, s. 15–33

- KUTHAN Jiří: *Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. III)*. Praha 2005
- KUTHAN Jiří: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): *Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Bohemiae*. Praha 2009
- KUTHAN Jiří: *Královské dílo II. Města, Vedlejší země a církev*. Praha 2013
- KUTHAN Jiří: Profesor Josef Cibulka (1886–1968) a studium dějin umění na Karlově universitě. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): *Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX)*. Praha 2009
- KUTHAN Jiří: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. VII.)*. Praha 2008
- KUTHAN Jiří: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*. Praha 1983
- KUTHAN Jiří: *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVIII.)*. Praha 2014
- KUTNAR František (ed.): *Josef PEKAŘ: Postavy a problémy českých dějin*. Praha 1990

- KUTNAR František / MAREK Jaroslav: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997
- KYZOUROVÁ Ivana (ed.): Svatovítský poklad. Kaple svatého Kříže. Praha 2012
- LEBEDA Jan (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa ANT. PODLAHU o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935
- LEBEDA Jan: Antonín Podlaha. In: Jaroslav KADLEC (ed.) Bohemia sancta. Praha 1989, s. 292.
- LEBEDA Jan: Sváteční člověk. Praha 1965
- LEBEDA Jan: Z řečí biskupa Dra Antonína Podlahy I. Praha 1932
- LEHNER Ferdinand Josef: Stolice učitelské pro vědu křesťanského umění a archeologie na fakultách a učelištích bohosloveckých. In: Method 2/X, Praha 1884, s. 13
- LEHNER Ferdinand Josef: Benediktinská kolonie umělců na Slovanéch. In: Method V, Praha 1879, (a dokončení) Method VI, Praha 1880, s. 3–6.
- LEHNER Ferdinand Josef: Česká škola malířská XI. věku. Praha 1901
- LEHNER Ferdinand Josef: Dějiny umění národa českého. Doba románská. Architektura I., Praha 1903
- LEHNER Ferdinand Josef: Má kaplanka. In. Method. Praha 1892, s. 94.
- LEHNER Ferdinand Josef: Method roč. II. Praha 1876, s. 3–5, 21–26, 35–37, 44–47, 57–61, 69–70, 81–85, 113–117, 129–131; a Method roč III. Praha 1877, s. 6–7

- Letopis Vincenciův – In: FRB II, Josef EMLER / Václav Vladivoj TOMEK (ed.) *Fontes rerum bohemicarum II*, Praha 1874, s. 407–460
- LÍBAL Dobroslav / MUK Jan: *Staré Město pražské*. Praha 1996
- LÍBAL Dobroslav / Poche Emanuel: *Architektura*. In: Emanuel Poche (ed.) *Čtvero knih o Praze. III. Praha národního probuzení*. Praha 1980
- LÍBAL Dobroslav / VILÍMKOVÁ Milada (ed.): *Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Josefa Cibulky*. Praha 1956
- LÍBAL Dobroslav / ZAHRADNÍK Jan: *Katedrála svatého Víta v Praze*. Praha 1999
- LÍBAL Dobroslav: *Výtvarný profil cistercké architektury 12. století*. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): *Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Dr. Josefa Cibulky*. Praha 1956, s. 105–156
- LIŠKA Václav: *Vyšehradský hřbitov a jeho arkády. České Campo Santo*. In: Zdeněk HOJDA / Marta OTTLOVÁ / Roman PRAHL (ed.): *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století*. Praha 2012, s. 433–441
- LOMIČKOVÁ Radka (ed.): *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol.X.)*. Praha 2009
- LUDVÍKOVSKÝ Jaroslav: *Legenda o svatém Václavu počínající slovy „Když vycházelo již slunce křesťanství“ z 1. pol. 13 století*. Přeložil J. LUDVÍKOVSKÝ. In: Václav

- CHALOUPECKÝ (ed.): Na úsvitu křesťanství. Praha 1942, s. 219–242
- LUDVÍKOVSKÝ Jaroslav: Kristiánova legenda. Praha 1978
 - MACHALÍKOVÁ Pavla: Objevování středověku. Tři kapitoly k recepci gotického umění v Čechách v pozdním 18. a raném 19. století. Praha 2005
 - MAHEL Richard: Beda Dudík. Praha 2015
 - MACH Ferdinand / ŠITTLER Eduard: Oprava chrámu svatojiřského na hradě Pražském. In: Památky archeologické XXI, Praha 1906, s. 369d, Památky archeologické XXIV, s. 63d, 401d, Památky archeologické XXV, Praha 1913, 49d., 133d
 - MASARYKOVÁ Anna: Paedagogická činnost prof. Dra Josefa Cibulky. In: Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ (ed.): Umění věků. Sborník k sedmdesátým narozeninám profesora Dr. Josefa Cibulky. Praha 1956, s. 21–24
 - MASARYKOVÁ Anna: Praha a Josef Bergler, první ředitel umělecké akademie. In: Umění XXVII, 1979
 - MEDEK Václav: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982
 - MENCL Václav: Kostel sv. Jiří na hradě Pražském. In: Památky archeologické a místopisné XXXXII. Praha 1946
 - MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ Anežka: Zaniklý kostel sv. Václava na Malé Straně. In: Umění 21, Praha 1973, s. 478–480
 - MERHAUTOVÁ Anežka / SPUNAR Pavel: Kodex Vyšehradský: korunovační evangelista prvního českého krále Vratislava. Praha

- MERHAUTOVÁ Anežka: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966
- MERHAUTOVÁ Anežka: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971
- MERHOUT Cyril: Biskup Podlaha u rakví čes. králů a jich korunovačních klenotů. In: LEBEDA Jan (ed.): Sváteční člověk. Praha 1935
- METHOD – Časopis věnovaný umění křesťanskému (Josef Lehner red.)
- MÍŠKOVÁ Alena / FRANC Martin / KOSTLÁN Antonín (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010
- NAVRÁTIL Karel: Osudy kostela, fary a školy u sv. Haštala v Starém Městě Pražském. Praha 1861.
- NAVRÁTIL Karel: Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholních kanovníků Lateranských sv. Augustina, nyní městské chorobnice, na Hoře Karlově v Novém městě Pražském. Praha 1877
- NAVRÁTIL Karel: Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholních kanovníků Lateranských sv. Augustina, nyní městské chorobnice, na Hoře Karlově v Novém městě Pražském. Praha 1881 (druhé doplněné vydání).
- NECHUTOVÁ Jana: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000
- NECHVÁTAL Bořivoj: Průvodce Vyšehradským hřbitovem. Praha 1981

- NECHVÁTAL Bořivoj: Vyšehrad. Praha 1976
- NEUWIRTH Josef: Die Wochenrechnungen und der Betrieb des Prager Dombaues in den Jahren 1372–1378. Prag 1890
- NICKEL Helmut: Böhmisches Prunkpfeilspitzen. In: Sborník Národního Muzea, řada A historie, sv. XXIII, č. 3, Praha 1969, s. 102–163
- NODL Martin / SOMMER Petr / DOLEŽALOVÁ Eva (ed.): Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Praha 2004
- NOVÁK J. V.: Staročeská gesta romanorum. Praha 1895 (Sb. Pramenů k poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, skupina I, řada 2.)
- NOVOTNÝ Vojtěch: Působení Josefa Cibulky na Teologické fakultě Karlovy univerzity. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX*). Praha 2009
- NOVOTNÝ Vojtěch: Katolická teologická fakulta 1939–1990 – Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století. Praha 2007
- OESTERLEY H.: Gesta Romanorum. Berlin 1872
- OTAVSKÝ Karel: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. In: BENEŠOVSKÁ Klára / KUBÍNOVÁ Kateřina (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007

- Ottův slovník naučný X. Praha 1896
- OUTRATA Jan Jakub: František Ekrt.(www. Farnost Panny Marie Sněžné v Praze. (Text datován rokem 2004.)
- PANOFSKY Erwin: Abbot Suger on the Abby Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1946
- PANOFSKY Erwin: Postlogium Sugerianum, Art Bulletin XXIX 1947
- PANOFSKY Erwin: Abbot Suger on the Abbey Church of Church of St-Denis and Its Art Treasures. Princeton 1979
- PANOWSKY Erwin: Význam ve výtvarném umění. (Lubomír Konečný (ed.): Praha 1981
- PEČÍRKA Jaromír (ed.): Max DVOŘÁK: Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi. Praha 1943
- PEKAŘ Josef (ed.): Die Wenzelslegende „Oriente eam sole“. In: Josef PEKAŘ: Die Wenzels- und Ludmila-legenden und die Echtheit Christians. Praha 1906, s. 409–430
- PEKAŘ Josef / PODLAHA Antonín: Dějepisectví. Praha 1898
- PEKAŘ Josef: Křišťan: Život a umučení svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily. Praha 1927
- PEKAŘ Josef: Nejstarší kronika česká. Praha 1903
- PELIKÁN Josef: Literární činnost Šittlerova. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX, Praha 1932, s. 53
- PEŠINA Václav Michal: Krátké popsání král. Chrámu Páně Pražského Sv. Víta. Praha 1839

- PETR Jan / ŠABOUK Sáva (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975
- Petr SOMMER: Sázavský klášter (= *Vlastivědná knihovnička SPS*, sv. 3). Praha 1996
- PETRÁČEK Tomáš: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: Aleš FILIP / Robert MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006, s. 27–59
- PETRASOVÁ Taťána: Časopis Method (1875–1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914. Praha 2006, s. 257–273
- PÍŠA Vladimír: Epitome historica monasterii Brevnoviensis Magnoalda Ziegelbauera jako pramen ke starším dějinám břevnovského kláštera. In: Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (ed.): Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Praha 1993, 279–291
- PITER Bonaventura: Thesaurus absconditus in agro. Brunae 1762.
- PODLAHA Antonín / ŠITTLER Eduard: Soupis památek historických a uměleckých Království českého. Politický okres Sedlčanský. Praha 1898.
- PODLAHA Antonín / ŠORM Antonín: Průvodce výstavou svatováclavskou na Hradě pražském, uspořádanou v jubilejním roce 1929. Praha 1929

- PODLAHA Antonín (ed.): Vita sancti Wenceslai incipiens verbis „Ut anuncietur“. Praha 1917
- PODLAHA Antonín (ed.): Wenceslaus Coelestinus a BLUMENBERG: Devota ac debita veneratio ad santos Patronos in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi. 1654. et Catalogi Ss. Reliquiarum, qui in sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi asservantur. Annis 1673, 1691 et 1721 typis editi (= *Editione Archivii et Bibliothecae s. f. Metropolitanani Capituli Pragensis, Opus XXIV*). Pragae 1931
- PODLAHA Antonín / Eduard ŠITTLER: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. hlavní město Praha: Hradčany – II., Poklad svatovítský a knihovna kapitulní, část první, Poklad svatovítský, Praha 1903
- PODLAHA Antonín / HILBERT Kamil: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. hlavní město Praha: Hradčany – I., Metropolitní chrám sv. Víta. Praha 1906
- PODLAHA Antonín / HILBERT Kamil: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. hlavní město Praha: Hradčany – I., Metropolitní chrám sv. Víta. Praha 1906
- PODLAHA Antonín / ŠITTLER Eduard: Fresky v kostelíku sv. Vavřince v Brandýse Labském. In: Památky archeologické a místopisné 1871–1873
- PODLAHA Antonín / ŠITTLER Eduard: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha 1903

- PODLAHA Antonín / ŠITTLER Eduard: Soupis historických a uměleckých památek v politickém okresu Sedlčanském. Praha 1898
- PODLAHA Antonín / ŠITTLER Eduard: Soupis historických a uměleckých památek v politickém okresu Milevském. Praha 1899
- PODLAHA ANTONÍN: Hrob Svatého Václava. In: Karel GUTH (ed.): Svatováclavský sborník I. Praha 1934 s. 30–158
- PODLAHA Antonín: Ilustrovaný katalog pokladu chrámu sv. Víta v Praze. Praha 1948
- PODLAHA Antonín: Kaple svatého Václava ve Strakovské akademii v Praze. In: Method XXIII, s. 34, 80, 104
- PODLAHA Antonín: Posvátná místa Království českého. Řada I. Arcidiecese pražská díl. I.–V., Praha 1907–1913
- PODLAHA Antonín: Series Praepositorum, Decanorum et Canonorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis. Pragae 1912
- PODLAHA Antonín: Skulptury a sochy Mariánské v Čechách. Od dob nejstarších až do století XVI. Praha 1904
- PODLAHA Antonín: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. hlavní město Praha: Hradčany – II. Poklad svatovítský a knihovna kapitulní, část druhá, Knihovna kapitulní. Praha 1903
- PODLAHA Antonín: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Českobrodském. Praha 1907

- PODLAHA Antonín: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese českobrodském. Praha 1907
- PODLAHA Antonín: Svatého Václava hrob a ostatky. Praha 1911
- POHL Walter / WIESER Veronika (ed.): Der frühmittelalterliche Staat – europäische Perspektiven. Wien 2009
- POCHE Emanuel: Svatovítský poklad. Praha 1971
- POKORNÁ Magdalena: Královská česká společnost nauk. In: Alena MÍŠKOVÁ / Martin FRANC / Antonín KOSTLÁN (eds.): Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích. Praha 2010, s. 58–144
- POULÍK Josef: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha 1963
- POULÍK Josef: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha 1975
- POULÍK Josef: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. In: Památky archeologické XLIII, Praha 1957, s. 241–388
- PREISS Pavel: Josef Cibulka. In: Na co si ještě vzpomenu. Praha 2012
- PUTNA Martin C.: Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918, Praha 1998
- RAK Jiří: Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti 19. století. In: Roman MUSIL / Aleš FILIP (ed.): Zajatci hvězd a snů. Česká katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907) s.

- REICHERTOVÁ Květa / BLÁHOVÁ Emilie / DVOŘÁKOVÁ Vlasta / HUŇÁČEK Václav: Sázava. Pomník staroslovanské kultury v Čechách. Praha 1988
- REICHERTOVÁ Květa: Stavební počátky bývalého slovanského kláštera na Sázavě. K archeologickému objevu tetrakonchy v severní zahradě. In: Umění XXVI, 1978, s. 134–153
- ROKYTA Hugo: Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předbřeznové. In: Umění XII, 1964, s. 86–93
- Franz J. RONIG (Hrsg.): Schatzkunst Trier, Treveris sacra Bd 3., Trier 1984
- ROYT Jan / SOMMER Petr / STECKER Martin: Sázavský klášter. Praha 2013
- ROYT Jan: Jiří Kropáček obdarován Hospodinem. In: Miroslav ŠMIED (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013, (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013, s. 363–364
- ROYT Jan: Josef Cibulka a křesťanská archeologie. In: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007 (= *Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. IX.*). Praha 2009, s. 39–44

- ROYT Jan: Poustevník Vintíř. In: Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (ed.): Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Praha 1993, s. 259–277
- RUFFER Vojtěch: Historie Vyšehradská, neb vypsání o hradu, o kapitole a městu Hory Vyšehradu u Prahy v království Českém. Praha 1861
- RYNEŠ Václav: Ochránci pražského kostela a české země. In: Jaroslav KADLEC (ed.): Tisíc let pražského biskupství. Praha 1973
- RYNEŠ Václav: Sázavská centrála sv. kříže. In: Umění XXVI, Praha 1978, s. 155
- SAMEK Bohumil: Počátky dějin umění na Moravě. In: Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA / Rostislav ŠVÁCHA / Anděla HOROVÁ (ed.): Kapitoly z českého dějepisu umění I. Předchůdci a zakladatelé. Praha 1986
- SEJBAL Jiří (ed.): Mikuláš Adaukt Voigt: zakladatel české vědecké numismatiky: sborník prací ze symposia ke 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988
- SEIBT Ferdinand (ed.): Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973. Düsseldorf 1974
- Sexaginta pouhá finta. Hors-d'oeuvres variés. K šedesátce prof. Josefa Cibulky. Praha 1946
- SKLENÁŘ Karel: Archeologie a pohanský věk. Praha 2000
- SKLENÁŘ Karel: Jan Erazim Vocel a počátky archeologické vědy v Čechách. In: Památky archeologické LXII
- SKLENÁŘ Karel: Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie. Praha 1981

- SOKOL Jan: Nález centrální stavby na Sázavě. Pokus o rekonstrukci. In: Umění 26, Praha 1978, s. 153 – 154
- SOMMER Petr (ed.): Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa. Praha 2006
- SOMMER Petr: Sázavský klášter (= *Vlastivědná knihovnička SPS, sv. 3*). Praha 1996, s. 15
- STEHLÍKOVÁ Dana: Dary Vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 355–380
- STICH Alexandr / LUNGA Radek (ed.): Jan KOŘÍNEK: Staré paměti kutnohorské. Praha 2002
- STRAKOŠ Jan: Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt. Příspěvek k historii protiosvícenské reakce v národním obrození. Praha 1929
- STUDNIČKOVÁ Milada: Kult svatého Zikmunda v Čechách. In: Petr KUBÍN (ed.): Světcí a jejich kult ve středověku. Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Dějiny umění – historie IV. Praha 2006, s. 283–323
- SYMSON Otto Georg von: The Gothic Cathedral. New York 1962
- ŠÁMAL Jindřich: Bibliografie Dr. A. Podlahy. In: Karel CHYTIL: Antonín Podlaha. Praha, Praha 1933, 39–84
- ŠEJNOST Josef: O modelování medaile biskupa Podlahy. In: Jan LEBEDA (ed.): Sváteční člověk. Vzpomínky přátel a ctitelů na českého biskupa Antonína Podlahu o třetím výročí jeho smrti. Praha 1935, s. 64–65

- ŠIMÁK Josef Vítězslav: Za biskupem Ant. Podlahou. In: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XXXX. Praha 1932, s. 1–8
- ŠITTLER Eduard: Kostel sv. Linharta a dům „U černého orla“ na Starém městě pražském. Praha 1932
- ŠITTLER Eduard: Kostel svatého Linharta a dům „U černého orla“ na Starém Městě pražském. In: Zprávy komise pro soupis stavebních uměleckých a historických památek kr. hl. m. Prahy, III. Praha 1911
- ŠITTLER Eduard: Kostelík svatého Klimenta ve Staré Boleslavi. In: Památky archeologické a místopisné
- ŠMÍD Jan / ČANDA Pavel: Národní muzeum v Praze. Praha 1983
- ŠMIED Miroslav (ed.): Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2003–2013 (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XIII.*). Praha 2013
- ŠMIED Miroslav / ZÁRUBA František (ed.): Ve službách českých knížat a králů (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.*). Praha 2013
- ŠMIED Miroslav: Katolické dějepisectví a historie oboru Dějiny křesťanského umění v Čechách. In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): Ve službách českých knížat a králů. Kniha k poctě profesora Jiřího Kuthana (= *Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis*

Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol.

XVI.). Praha 2013, s. 13–27

- ŠMIED Miroslav: Šíření kultu Karla Velikého v době vlády Karla IV. Diplomová práce obhájená na ÚDU FF UK v Praze v roce 2010
- ŠORM Antonín: Sbírký uměleckých předmětů biskupa Dra Antonína Podlahy. Praha 1932
- ŠPÉT J.: Příspěvky k životopisu J. Schallera. In: Časopis společnosti přátel starožitností, roč. LXIV/1956, č. 1
- ŠUSTA Josef: Dějepisectví: jeho vývoj v oblasti západní ve středověku a době nové. Praha 1946
- TOBOLKA Zdeněk Václav: M. Pavla Žídka Spravovna (= *Historický archiv České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění č. 33*). Praha 1908
- TOMEK Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy sv. I.–XII., Praha 1855–1897
- TOMEK Václav Vladivoj: díl. 1–6 Základy starého místopisu pražského. Praha 1866–1875
- TŘEŠTÍK Dušan: Kosmas. Praha 1966
- TŘEŠTÍK Dušan: Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení. Praha 1968
- URBAN Otto: Česká společnost 1848–1918. Praha 1982
- URFUS Valentin: Vyšehradský kapitulní děkan Jan Václav z Ditrich Lilienthálu a jeho domácnost. In: Královský Vyšehrad II. Kostelní Vydří 2001, s. 242–251
- URFUS Valentin: Jan Tomáš Vojtěch Berghauer (1684 – 1760), děkan královské kolegiátní kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Kostelní Vydří 1997

- VAŇAČ Martin: Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. In: Sborník Katolické teologické fakulty sv. III. Praha 2000, s. 122–157
- VANĚK Vojtěch: Bibliografie prací Josefa Františka Devotyho. In: Dana STEHLÍKOVÁ: Dary Vyšehradských kněží Národnímu muzeu v Praze. Josef František Devoty. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 376–378
- VARAZDIN Ladislav: K poloze panovnické rezidence na Vyšehradě v raném středověku. In: Královský Vyšehrad IV. Praha 2012, s. 56–68
- Vavřince z Březové Husitská kronika – FRB V; František HEŘMANSKÝ (ed.): Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979
- VILIKOVSKÝ Jan (ed.): Próza z doby Karla IV. Praha 1938
- VILIKOVSKÝ Jan: Písemnictví českého středověku. Praha 1948, s. 176–219
- VILÍMKOVÁ Milada / PREISS Pavel: Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově. Praha 1989
- VILÍMKOVÁ Milada: Dějiny budovy čp. 2/III, pasportizace SÚRPMO, 1–47
- VILÍMKOVÁ Milada: Ke stavebnímu vývoji komplexu jezuitských budov na Malostranském náměstí. In: Umění 19, Praha 1971, s. 304–313
- VLNAS Vít: Svatý Jan Nepomucký. Praha 1993

- VLNAS Vít: Biskup Emanuel Arnošt Valdštejn – sběratel a jeho doba. In: Pozdní gotika. Z pokladů litoměřické diecéze I. NG Praha 1991, s. 17–20
- VLNAS Vít: Josef Cibulka 1939–1945. Skica k portrétu. In: Barvíková Hana (ed.): Věda v českých zemích za druhé světové války. (Sborník z konference 17.–19. listopadu 1997), (=Práce z dějin Akademie věd Seria C. Fasc. 3) Praha 1998, s. 233–244
- VYHNÁLEK Jan: Václav Leopold Chlumčanský z Chlumčan a Přestavlk (1814–1830). In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC (ed.): Pražské arcibiskupství 1344–1994. Praha 1994, s. 330–331
- VYSKOČIL Jan Kapistrán: Blahoslavená Anežka česká. Kulturní obraz světice XIII. století. Praha 1934
- VYSKOČIL Jan Kapistrán: Arnošt z Pardubic a jeho doba. Praha 1947
- VYSKOČIL Jan Kapistrán: Šest století kostela a kláštera u Panny Marie Sněžné. Praha 1947
- WAGNEROVÁ Alena: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy. Praha 2010
- WESTERMANN – ANGERHAUSEN Hiltrud / BEER Manuela (Hrsg.): 100 Jahre Schenkung Schnütgen. Eine Chronik. Köln 2006
- WIHODA Martin / REITINGER Lukáš (ed.): Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely. Brno 2010
- WIRTH Zdeněk (ed.): Dějepis výtvarného umění v Čechách I. Středověk. Praha 1931

- WOLFGRUBER C.: Friedrich Kardinál Schwarzenberg, Fürst-Erbischof von Prag. I. – III. Wien 1906–1916
- WOLFRAM Herwig: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien.* Wien/Köln/Graz 1979
- ZACHOVÁ Jana (ed.): *Fontes rerum Bohemicarum. Series nova, tomus I. Kronika Františka pražského.* Praha 1997
- ZÁRUBA František: *Nové světlo.* In: Miroslav ŠMIED / František ZÁRUBA (ed.): *Ve službách českých knížat a králů (= Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XVI.).* Praha 2013, s. 28–40
- ZELENÝ Václav Vladimír: *Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (Životopisná studie).* In: *Časopis českého muzea* 58, Praha 1884, s. 3–22, 250–269, 471–497; 59, Praha 1885, s. 90–108, 226–243; 60, Praha 1886, s. 102–121, 331–357, 554–582, (vyšlo také jako samostatný otisk: Praha 1884, 178 s.)
- ŽEMLIČKA Josef: *Čechy v době knížecí.* Praha 1997